

526/xvii
X
ACADEMIA ROMÂNĂ
STUDII ȘI CERCETĂRI
VIII

28
VIAȚA ȘI IDEILE
LUI
SIMION BĂRNUȚIU

DE

G. BOGDAN-DUICĂ
Membru al Academiei Române

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1924

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" București

36679

J9/98

B. C. U. "Carol I" - Bucuresti

C201805299

6/29268

36679

VIATA ŞI IDEILE
LUI
SIMION BĂRNUŢIU

PARTEA ÎNTÂIA

V I A Ț A L U I
SIMION BĂRNUȚIU

I

PUNCT DE VEDERE

Istoriografia ardelenescă, întemeiată de modestul învățat S. Clain-Micul, de bogatul G. Șincai și de aprigul P. Maior, ale căror opere au mișcat tot românismul, a avut, după ei, o dezvoltare mediocră. Insuș G. Bariț, din a doua generație a școlii latiniste, nu s'a ridicat, nici în istorie, peste o concepție empirică și nu a beneficiat de studiul influențelor psihologice și sociologice care, pe când el scria la *Părți alese*, de mult își făcuseră loc larg în toată istoriografia europeană și chiar și în cea românească. Cu Nicolae Popea și Dr. A. Bunea și cu alții istoriografia ardelenescă s'a confesionalizat, adică s'a depărtat de ce este mai interesant în istoria omenimei: de evidențierea *conținutului total de idei* ascuns în fondul evenimentelor, de măsurarea nivelului lor cu al fenomenelor europene coexistente, de farmecul de a urmări creșterea acestor idei în indivizii reprezentativi și în masele care-i nasc, care răsună de glasul lor și făptuesc clar în sensul lor. Dependența aceasta de idei dela om la om și dela națiune la națiune, concepția că pe legăturile sufletești dintre ei și dintre ele se sprijinește energia progresistă a popoarelor, a rămas pe al doilea plan, pe întâiul ieșind: diferite fețe episcopești cu cortejul lor monoton de protopopi ori canonici; și alți slujbași, mari și mici, cari se ocupă cu cele câteva *supplex*-uri românești; împărați cari vreau ori nu vreau câte ceva; rar poporul — ca de ex. în *Horia* lui Nicolae Densușian —, rar poporul, despre al cărui 1848 (de pildă) nici până astăzi nu s'a scris nimic complet. Acum în urmă d. N. Iorga, scriind istoria masselor românești din Ardeal, a desemnat un mare cadru, în care Ardelenii au datoriat de-a

mai introduce chestiunile, care lipsesc, firele de legătură pe care, acum încă, poate numai ei le vor scoate din uitare, deoarece, deocamdată, ei sunt mai aproape de izvoarele acelor fire țesute între noi și popoarele conlocuitoare, a căror paralelă evoluție o lămurește și pe a noastră.

Simion Bărnuțiu este un caz, în care principiul de cercetare indicat ne poate mijloci o înțelegere mai adâncă și o apreciere mai realistă. Eu le voi încerca povestind întâiu viața lui S. Bărnuțiu, pentru a arăta ce împrejurări au contribuit la alcătuirea personalității sale; apoi, desfășurând evoluția ideilor sale, pentru a arăta din ce regiuni reale și apropiate (nu «mistice», nu de «inspirație genială», etc.) s'a ales și s'a închegat în sufletul său acel cald ideal național, din care și astăzi se hrănește, mai ales în Ardeal, spiritul românesc.

II

SATUL LUI BĂRNUȚIU

Simion Bărnuțiu s'a născut în *Bocșa-română*. Bocșa «maghiară» este Bocșița. Comunele care înconjură satul lui Bărnuțiu sunt: Diosiod, Gurusleul unguresc, Borla, Husmezeu, Curiteu și Mocirla.

Tipul etnic maghiar precumpănește încă în *totalitatea* acestor sate cu ale lor vreo patru mii de Unguri față de vreo mie șase-șapte sute de Români. La începutul veacului Ungurii erau și mai mulți. S. Bărnuțiu s'a născut, așadar, într'o regiune *bilinvă* a Sălajului. De copil cele două limbi, româna și maghiara, i-au arătat deosebirea, dacă nu chiar contrastul dintre cele două națiuni.

În acele regiuni de mult încă românismul eră în creștere. Chiar Bocșa-română este un exemplu de creștere înceată, care, însă, nu a dat niciodată înapoi. Dr M. Petri ne-a scris în privința aceasta, câteva date interesante¹⁾. La 1676 satul apare, în acte, ca *Oláh-Baxa*. La 1708 comuna se pustiește; apoi se reface încet. La 1715 se găesc acolo vreo 81 de su-

¹⁾ Dr. Petri Mor, *Szilágy vármegye monográphiája*, vol. III.

flete: 63 Unguri, 18 Români; la 1720: 99, vreo 63 Unguri și 36 Români. La 1733 cele vreo 20 de familii românești (cam 100—120 de suflete) au popă. În 1750 sufletele românești (greco-catolice) sunt 317. La 1847 ele se ridică până la suma de 643.

Creșterea populațiunii românești sau cuceririle rasei noastre din acele părți o dovedesc și alte sate, care au, în limba maghiară, atributul *Oláh*: *Oláh-Keczel*, *Oláh-Valkó*, *Oláh-Horvát*, *Oláh-Nádasd*, *Oláh-Csaholy* etc.

Istoria tuturor satelor din acea regiune confirmă cucerirea înceată, dar singură a puterii românești. Cucerirea continuă și astăzi; patrioții unguri o regretă pentru trecut și se tem de ea în timpul de față¹). S. Bărnuțiu, începând a judeca, a deschis deci ochii și asupra unui proces de înaintare a Românilor. Înainte de-a părăsi comuna sa de pe coasta mică și prelungită în șes, copilul va fi înțeles poate și acest proces. Dacă nu l-a înțeles atunci — ar fi un caz de înțelegere precoce —, de sigur l-a înțeles când vara se întorcea acasă venind din centrul unguresc, unde-și făcea studiile și unde, fără îndoială, viața politică maghiară a trebuit să-i atragă atenția.

Printre locuitorii comunei sale unii sunt nobili; dar nobili fără multă avere (plugari) și fără multă carte. În 1908 încă dintre cei vreo mie de Români, dintre adulți, cetiau și scriau 65 de bărbați și 41 de femei — românește; iar românește și ungurește abia zece!²) Plugarii Bocșei-române se feriseră deci și de cartea ungurească.

III

DIN PREJURUL BOCȘEI

Regiunea căreia-i aparține Bocșa-română eră comitatul Crasnei, având drept capitală Șimleul-Silvaniei. Crasna face parte din Sălăgiu.

¹) Fodor Dániel, *Szildgymegye és a magyarügy állapota*. Zilahon 1885, p. 16: «Sajnos, a magyarságnak az oláhságba való lassú, de folytonos beolvasztása nemcsak a multban történt, hanem napjainkban is történik».

²) Dionisie Stoica, *Monografia Sălăgiului*.

Pe când se naște S. Bărnuțiu Sălagiul eră o țărișoară izolată în țara din care el eră un fragment liniștit¹⁾. Măgura și Meseșul adăpostiau o populație sobră, religioasă, de o simplitate morală, la care numitul Szatmáry privește înapoi cu dor. Acelaș scriitor ne asigură că pe acolo nici iobagii nu erau tratați așa de rău ca cei din Ardeal.

Un bun cunoscător al Crasnei, vicariul Alecsadru Șterca-Șuluțiu — scriind la 1846²⁾ — confirmă pe Szatmáry când zice că în acea varmeghie «mai de mult încă eră o toleranție, o recunoaștere a dreptului», de care se bucurau și preoții uniți până la 1841, când aceștia «fură scoși din numărul nobililor, firește nu în alta, fără numai lipsindu-i de glas la alegerile deregătorilor și a deputaților», greșală rectificată la 1846³⁾, chiar de Unguri, pe cari A. Șt.-Șuluțiu îi citează pe toți.

Afirmațiunea celor doi scriitori nu pare a fi chiar deplin exactă. Nemeșii erau și în Crasna, ca și aiurea: mulți și leneși. Szirmay ne spune că, la 1805, numai în cercul Crasnei erau 1566 de nemeși⁴⁾. Pentru tot Sătmarul, un isvor oficial din acelaș timp (1811) ne păstră (dela 1805) cifra de 166389 nenobili și 20108 nobili; deci cam 7—8 nenobili la un nobil⁵⁾. În toată Ungaria proporția eră cam 18/19 nenobili la un nobil. Se afirmă, însă, că primitivitatea patriarhală a Crasnei pare a fi fost într-o câțva favorabilă traiului mai uman descris de Szatmáry în amintirile sale.

Cu toate acestea eu cred că spiritul lui Ștefan Werböczi nu trecuse în zadar și prin Crasna. Și par'că a fost o potriveală simbolică faptul că Werböczi avusese moșii chiar pe râul Crasnei: Bogășul (unguresc) și Hususeul (românesc)⁶⁾. Tradiția lui, legea lui rămăsese pretutindeni; cred că și în Crasna, unde apăsarea economică treceă ca și aiurea, drept condiție a consolidării naționale a Ungurilor.

Rezultatul tradiției de apăsare — privitor anume și la

¹⁾ P. Szatmáry Károly, *Emlékeim*, Szilágy-Somlyó, 1884, p. 19.

²⁾ *Gazeta de Transilvania*, 1846, p. 190.

³⁾ Rectificată pe temeiul — *Tripartit-ului*, partea 1, titlul 2, articolul 1; și al legii din 1744 (Art. VI și VII)!

⁴⁾ Szirmay Szirmai Antal, *Szatmár vármegye*. Budán. 1809, p. 32.

⁵⁾ *Vaterländische Blätter* din Viena. (25 Maiu 1811), p. 249.

⁶⁾ Vezi harta moșilor din Werböczi *István életrajza*, de Fraknói Vilmos, 1899.

Crasna — l-a formulat mișcător chiar un poet și om politic al Ungurilor. Pe el, pe contimporanul lui S. Bărnăuțiu, îl voiu cită așadar, pe Kölcsey Ferencz, cu a sa cuvântare despre starea norodului contribuent din Sătmar ¹⁾. «Și iată — vorbi Kölcsey — în astfel de situație este poporul contribuent care numai casei regale și militare îi plătește pe an 99015 florini de argint. Dar acel popor contribuent cumpără pâinea pe bani; în raport cu numărul său ține și poate ținea foarte puține vite; găsind închise drumurile cătră negoț, în cele mai multe cazuri, el câștigă numai cu munca palmelor acei bani, cu care își plătește din timp în timp dările. Dintre cei 17000 și câteva sute de jeleri (*zseller*), grădinari și alți oameni de aceeași categorie, cari se găsesc în cuprinsul acestui *comitat de nobili*, mai mult decât 3000 locuiesc sub coperiș străin! dar de bună seamă putem zice că mai mulți sunt aceia, cari, neavând nici pământ, nici vite, în cea mai mare parte a vieții lor nici nu ajung să-și coacă o pâine; ci chiar și bucata cea mai mică, cu care-și stâmpără foamea, și-o câștigă tot cu munca de jeleri, din pomana mâinilor străine».

Așă trăia iobăgimea din Crasna lui Bărnăuțiu între 1810 și 1830! ²⁾

Dar când se ivea câte-o secetă, câte-o scumpete ca'n 1816, ca'n 1817? Atunci mizeria eră grozavă.

Despre stările acestea din copilăria sa S. Bărnăuțiu nu a vorbit nicăiri ca despre stări simțite de el personal. Că le-a văzut, că le-a simțit, nu încapă îndoială. Dar el ne-a lăsat numai o descriere generală, sobră, despre lipsa bucatelor din *tot* Ardealul. Ceva din copilăria sa eu citesc însă, și în acest text obiectiv despre «timpii răposai», despre anii 1814—1817, când el eră de 6—9 ani; și de aceea îl citez: «Ardealul încă simte *lipsă bucatelor* de multe ori; uneori și foamete, că nici

¹⁾ *A szatmári adózó nép állapotáról.* (Megyegyülésen) 1830, în colecția lui Toldy. *A magyar politikai szonoklat kézikönyve.* Pest, 1866, vol. I, p. 91 și 94.

²⁾ Despre felul poporului unguresc din Crasna Al. Șterca-Șuluțiu a scris totuș, la 1846, o părere care merită să fie scoasă din uitare: «Varmeghia sau comitatul Crasnei, un comitat mic sărac de avuții, dar bogat de inimi și duhuri mari. . . dădă cea mai luminată dovadă că pe compatrioții săi români ca pe frați și adevărați patrioți îi socotește; soartea lor o poartă în sin ferbinte întru atăta, cât asuprirea nici a aceluia nu o pot suferi». (*Gazeta*, 1846, p. 190).

nu avea *drumuri* bune, nici bani ca să impoarte bucate de ajuns în timp de carestie¹⁾; nici n'avea ce să deie schimb pentru bucate, pentru că țările vecine au: și sare și lemne, și alte de lipsă pentru traiul vieții; apoi: sarea dată Ardealului dela natură ca supliment al cerealelor — a fost regală din timp nememorați și regii timpurilor trecute nu s'au crezut îndatorați cătră astă patrie a rupe o parte din ăst tesaur patriotic pentru un fond care să-i apere pe locuitori în contra foamei; *pentru Ardeal, în timpii răposați, nu s'a făcut nimic*: numai ruinele resbelelor, lipsa drumurilor și a capitalelor, defectul²⁾ așezămintelor de educațiune și filantropie, *neștiința publică*, egoismul privaților spun că și Ardealul a avut guverne în timpurile trecute; *capitaliștii* și ceice aveau bucate adunate și aici, firește, ca în toată lumea, doriau și abia așteptau să vină câte un period de carestie, ca să-și poată vinde bucatele cu prețuri bune și alocă banii cu dobânzi mari; așa o foamete ca cea dela 1814—1817 pe o parte de popor o stingeă, pe cealaltă o făceă tributară cămătarilor perpetuă. Mijloacele de-a face proviziuni pentru ani răi Ardelenilor le erau parte necunoscute, parte nepracticate cum s'ar fi căzut».

În anii citați: 1814—1817 Bărnuțiu eră acasă, la părinți, în comuna sa de naștere. Și eră în ajunul plecării sale la școala «normală» primară din Șimleu. Peste acei ani grei l-au trecut biruitori părinții, cari — așa se pare — înțeleseseră că pentru un copil de talent trebuie să facă jertfele cerute de viitorul lui.

IV

PĂRINȚII

În evoluția locală a Bocșei-române familia lui S. Bărnuțiu a avut se pare un rol. Din ea au ieșit câțiva intelectuali ai satului.

Bunicul său a fost preot în Bocșa-română. Fiul acestuia, tatăl lui Simion, Ioan, a fost cantor³⁾. Dar matricula liceului

¹⁾ Nevoie.

²⁾ Lipsa.

³⁾ Dr. Ioan Rațiu, Simion Bărnuțiu, în Luceafărul 1908 (1 August); și toate biografiile.

din Careii-Mari îl înscrie pe tata în anul 1822/23 și ca învățător (*ludimagister*); altfel, în ceilalți ani, tatăl lui Bărnățiu apare în matriculă ca *plebeius*, *ignobilis* și *cantor*, deci ca țăran nenobil, cantor și învățător.

Soția lui Ion, Ana Oros, eră fată de preot.

Din Ion și Ana Bărnățiu s'au născut 2 băieți și 6 fete. Dr I. Pop și Dr Ioan Rațiu ne informează că fetele s'au măritat după plugari cu stare, parte nobili, parte «răscumpărați dela slujba domnească».

Deși traiul eră greu, precum am arătat, totuși familia lui Bărnățiu pare a fi fost și economicește, nu numai intelectual, printre cele de frunte.

Simion s'a născut în 21 Iulie (2 August) 1808¹⁾.

V

PE DRUMUL CĂRȚII: LA ȘIMLEU ȘI CAREI.

În vârstă de nouă ani (1818) Simion Bărnățiu a fost dus la Șimleu, ca să sfârșească acolo învățătura primară. După Dr I. Rațiu a și terminat-o în primăvara anului 1820²⁾.

Șimleul Sălagiului a însemnat o lărgire de vederi remarcabilă. Aici eră reședința comitatului Crasnei; aici se aduna congregația marcală; aici funcționă arhiva și, mai evident, închisoarea. Vechiul castel al Banffilor devenise un fel de magazie pentru miliția austriacă. Sărăria regală dădea o idee despre avutul subteran al țării; un izvor mineral despre cel actual. Din pământul Măgurei ieșise de mult și alt avut;

¹⁾ *Amicul Familiei* (1890) și *Luceafărul* citat. Afirmațiunea din notița biografică din *Dereptulu publicu alu Romaniloru*: «Bunicii și străbunii lui, atât după linia maternă, cât și paternă, dederă *secoli întregi* Sălagiului preoți luminați și apărători înfocați ai altarului și ai naționalității române, cei dintâiu în *Hidig* și alte comune române, cei de ai doilea în *Siciu* și în *Bocșa-română*», poate fi o tradiție; dovezi că așa a fost «secoli întregi» eu nu am găsit. Datele despre *Hidig* (*Hidvég*) și *Siciu* (*Szécs*) cuprinse în monografia Sălagiului de Dr. Petri nu îndreptățesc afirmația citată. La a. 1750 *Siciu* avea vreo 302 suflete românești; iar *Hidigul* 220. În *Siciu* greco-catolicii erau la 1733 vreo 28 de familii și aveau un popă (Ion). În *Hidig*, în același an erau 15 familii românești; eră și un popă ortodox, *Irimia*, bigam, adică însurat a doua oară. Din astfel de mediu tradiția citată nu pare explicabilă.

²⁾ După alții (*Notița biografică*, Dr. I. Pop, *Enciclopedia română*) Bărnățiu a studiat în Șimleu în anii 1817 (Oct.) — 1820.

dela 1797 căprarii Petru Baciú și Simion Bobor descoperiseră, săpând subt glie, aurul roman în formele artistice, pe care încântat le descriseră Arneth și Pulszky¹⁾. Intre 1818—1820, Bărnuțiu va fi aflat oare despre aceste urme romane în pământul stăpânit acum de «barbari»? Cine știe! Cultură mai nouă i se înfățișa însă în forma vechei cetăți a mănăstirii fraților minoriți a bisericii romano-catolice ogivale, din secolul al XVI-lea.

Piața prietenoasă a Șimlăului, Măgura, atrag și astăzi pasul plimbător al școlărilor; l-au atras și atunci; și printre monumente culturale S. Bărnuțiu va fi gândit câte ceva; puțin poate, poate mai mult; în tot cazul, din Șimleu încă, în sufletul lui s'au așezat cel puțin formele culturii patriei sale cu înțeles aproximativ. Superioritatea străinilor a simțit-o de sigur imediat, deoarece curând el o căută și aiurea, mai departe, la Careii mari.

Din timpul petrecut la Șimleu, când Bărnuțiu era de 9—12 ani, ni s'a păstrat despre el o anecdotă ori o amintire, care merită un loc mai de frunte, decât nota de sub pagină care i-a consacrat-o Dr I. Pop²⁾. Ea este într'adevăr caracteristică pentru timpuriul simț de dreptate al copilandrului. Căci se zice: Alexandru cândvă Barbolovici, protopop în Coșeu, *conșcolarul lui Bărnuțiu* în normale, i-a împărțit un fapt care s'a petrecut cu Bărnuțiu în cl. III și care este destul de caracteristic, ca să ne convingem din el că curajul, statornicia și mai presus de toate *iubirea spre dreptate*, care l-a distins pre Bărnuțiu în toată viața sa, erau virtuți ce le posedă încă în anii tinerețelor. — În clasa a III-a normală, profesorul lui, un Slovac renegat, voind din ură cătră băeții români, să-i prepună tinărului Bărnuțiu pe 2 Maghiari, de altcum repețenți în clasă, acesta și-a propus ca în examenul public să caute prilej de-a protesta contra procedurii necorecte și nedrepte a profesorului. Provocat, după alfabet, între cei dintâi să răspundă, a declarat că: «după ce d. profesor nu ține dreptatea, el e gata să răspundă în mediu, înaintea comisiunii!»

¹⁾ Pulszky Ferencz, *Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről.*

²⁾ În *Amicul Familiei*, 1890, p. 2.

Dorința i s'a împlinit, răspunsul a fost eminent, iar profesorul a rămas cu rușinea. Răspunsul categoric al lui Bărnățiu a stârnit admirarea celor de față și mai ales a vicariului de pre atunci din Sălăgiu: George Tatu.

Amintirea este prea precisă, ca să poată fi clasată ca anecdotă inventată; oamenii cari au povestit-o au fost bărbați serioși, respectabili; așa că documentul moral, trăit de Teodor Szilagyî, trebuia să fie primit și în acest memoriu.

Documentul permite concluzia că Bărnățiu tot așa de drept va fi judecat și orice altă cauză care îi trece pe dinaintea inteligenței sale precece; și că la Carei el trebuie să fi intrat ca fraged luptător, cum fusese la Șimleu.

Careii-mari sunt o creațiune frumoasă a grofilor Károly. Bărnățiu a trăit și a studiat acolo dela 1820 până la 1825. De acolo a plecat, în vârstă de 17/18 ani, ca tânăr precisat sufletește. De astădată impresiile i-au rămas conștient în suflet. Plecând el luă cu sine chipul unui *vár* grofesc modernizat, înconjurat de un oraș bogat, cu vie desvoltare culturală, în care și elementul românesc intrase, modest deocamdată.

Relativ la Carei extrag câteva date din monografia lui Asztalos¹⁾.

Zidurile vechiului *vár* căzuseră de mult; pe la 1794 se clădise noul castel, așa cum se vede astăzi, ca palat de traiu comod, nu ca fortalițiu.

Orașul era împărțit în cinci părți: a meseriilor, a uliței-mari, a Șvabilor, a orașului-nou, a haiducilor.

Unele dintre meserii erau celebre; astfel pielarii cari produceau opinci erau atât de vestiți, încât Românii din Hunedoara veniau până aici să cumpere și să plătească totdeauna peșin cu bani de aur²⁾. Tânărul Bărnățiu i-a putut vedea.

Pe acest tânăr eminent îl vîr fi interesat și haiducii români, așezați într'o parte a orașului. Acești haiduci alcătuiau garda palatului, iar la serbări formau trupa de gală. Șeful lor era căpitanul cetății. Căpitanul îi comandă la paradă și le da semnalul focului strigându-le românește: Grijî, prinde

¹⁾ Nagy-Károly rendezett tanácsu város története 1848—49. Irta Asztalos György, Nagy-Károly, 1892.

²⁾ Asztalos, p. 123.

pistolul, fă foc!¹⁾ Dar acești haiduci aveau și slujbe de mai puțină frumusețe și chiar apăsătoare: ei strângeau robotele, dijmele domnului, ei păziau la temniță²⁾. Veniți de prin sate pustiite, acești Români (greco-catolici) deveniseră stâlpi ai stăpânirii medievale, dar trăiau ușor și nici nu bănuiau că nouă ne vor apărea ca descălecători români într'un vechiu *văr* unguresc. Vieța lor era așa de reliefată, încât Bărnuțiu le-a dat de sigur toată atenția sa.

În fondul acestor fenomene bătătoare la ochi se întindea toată întocmirea patriarhală, privilegiată, medievală, care se resfrângea și în vieța politică zgomotoasă a comitatului. De pela 1820. un rescript regal îi dă acestei vieți un nou avânt³⁾. Avântul coincidea cu intrarea în Carei a tînărului «student» care l-a văzut, de sigur.

Dar pe el îl interesau, în primul rând, studiile pentru care venise la Carei, la părinții piariști.

Părinții se așezaseră aici din Octomvrie 1727, ca confesori și profesori. Treptat liceul se completa; pela 1806—1807 liceul ajunsese să aibă 8 clase. Ca toate liceele catolice, el primia și greco-catolici; Români și Ruteni, cărora li se făcea firește propaganda oportună.

Relativ la studiile din Careii-mari d. director al liceului piarist, Dr Ioan Schweighofer, mi-a dat despre S. Bărnuțiu informațiile care urmează.

În semestrul I din anul școlar 1820/21 S. Bărnuțiu — așa-l înscrise matricola — nu a avut stipendiu, a fost sârguincios, la conduită a avut nota 1, la religie E 2, la limba maghiară E 5 și la celelalte studii E 5. Colegii lui greco-catolici au fost Ruteni și Români, Ladislau Holuban, Andrei Marincaș, Francisc Napcori, Ioan Ohah, Alexandru Oros, Ioan Pal, Andrei Popdan, Ioan Șaitoș, Ioan Ungur, George Vasvári, Daniil Zecani, Ioan Zecani. Cu romano-catolicii împreună erau 36 de școlari. Profesorul clasei VIII (Gramatici

¹⁾ În Asztalos p. 140: «Grizs! pringye pisztoly! fácsé fok!»

²⁾ Domnul le da acestor haiduci loc de casă, de fiecare câte 27 de holde, $\frac{1}{3}$ din venitul târgului săptămânal și $\frac{1}{4}$ din al târgului anual. Erau îmbrăcați ca husari: albastru cu șiret alb, ciacău și sabie. Pe căprar și căpitan ei și-l alegeau. Căpitanul avea șnur de argint și ciacău cu pene.

³⁾ Asztalos, p. 109.

ani secundi) era Alexiu Tötöny. Director al liceului era Ștefan Barkovics.

În semestrul al doilea, făcut cu aceiași colegi cu acelaș profesor, notele de mai sus au fost: 1, E 1, E 3, E 1.

În anul școlar 1821/22, în III *gramaticae schola*, când Bărnățiu este înscris cu 13 ani, notele sunt: 1, E 2, E 5, E 1. Dintre colegii greco-catolici ni se comunică numele: Nicolae Fabian, George Farkaș, Vasile Kosa, Mihail Konstantin, Marincea, Orosz, Popdan; Ungur nu mai urmează. Profesorul celor 30 de școlari era Hieronim Pinter. Cu acelaș profesor și cu aceiași colegi studiază Bărnățiu și în semestrul următor, la sfârșitul căruia avea notele: 1, E 2, E 4, E 1.

În anul 1822/23 în IV *gramaticae schola*, la vârsta de 14 ani, Bărnățiu avea notele: 1, E 1, E 2, E 1; iar în semestrul al doilea: 1, E 4, E 2, E 1. Erau 30 de colegi. Profesor era Vasile Alajos. Colegi greco-catolici, afară de cei amintiți mai sus, sunt Ioan Bovankovics, Francisc Cépeș, Simion Nagy, Andrei Vezendi.

În anul următor în *prima humanitatis schola* Bărnățiu a avut ca profesor pe Aloisius Cservényi. Aici apare un coleg nou greco-catolic: Matei Petrisco. Notele lui Bărnățiu în cele două bimestre sunt: 1, E 3, E 4, E 3; 1, E 2, E 3, E 3. Toți școlarii erau 25.

În a doua clasă de umanități, în 1824/25 Bărnățiu este înscris întâia oară ca *Valachus*; are 21 de colegi; dintre ei unii sunt înscriși ca fiind de confesiune «*valahă*» (Ioan Olah, Ioan Paal, Andrei Vezendi); alții ca Ruteni (Bovancovics Bradats, Farkas George și Nicolae, Kosa, Constantin, Petrisco, Vasváry). Notele lui Bărnățiu sunt: 1, E 2, E 1, E 2; 1, E 1, E 2, E 2¹⁾. Profesor i-a fost Sigismund Bélik.

Din toate datele citate reiese că S. Bărnățiu a fost un liceist totdeauna eminent.

Să vedem acum ce a învățat în acei cinci ani de liceu piarist.

În anul *întâiu* a învățat: Religie și Etică, cetind și Biblia; limba latină (cu 14 ore pe săptămână), geografia patriei, matematică.

¹⁾ Notele sunt: E eminent; E 1 = întâiul eminent; E 2 = al doilea eminent; etc.

În anul al *doilea*, aceleaș materii; dar pe lângă sintaxa latină se cetiau: Scrisori mărunte din Cicero, Cato maior, Somnium Scipionis; și texte alese din Cornelius Nepos, Florus și Iustinus; la geografie se studiau țările Habsburgilor. Se adăogea istoria Ungariei.

În anul al *treilea* S. Bărnățiu a continuat cu învățământul religios și etic; la sintaxa ornată a cetit din Cicero, Sallustius, Iulius Caesar și Curtius; și din comediile lui Cicero, Pliniu și Seneca; din comediile lui Plautus și Terentius; din Ovidius. Geografia, toată Europa; istoria era a Ungariei.

În prima umanitate se continua religia, în acelaș fel; retorica se făcea în legătură cu elemente de logică. Se cetea latinește din Cicero și Horatius; se studiau anticitățile greco-romane și mitologia. Se ceteau și scriitorii maghiari. Istoria Ungariei continua; Geografia, toată Europa și Asia; se adaoșe istoria naturală (zoologie și antropologie).

În a doua umanitate învățământul religiei trecu la istoria bisericeii. Limba latină înainta la poetică, cetindu-se Ovidius, dar și Tacitus și Livius; adăugindu-se și scriitorii maghiari (dela 1820); geografia, toată Africa și America. Istoria Ungariei continua, matematica, științele naturale asemeni.

Limba germană era facultativă.

S. Bărnățiu trecu, așadar, printr'un liceu în care clasicismul latin aveă partea leului, dar în care vieța modernă intră cu câteva materii care nu-l lăsau să se piardă cu desăvârșire în depărtata anticitate. În tot cazul, chiar dacă spiritul acesteia nu va fi fost evocat cu deplină vioiciune, ea i-a dat destule prilejuri să cugete la mărimea strămoșilor romani.

La Carei se simțea însă viu și spiritul renașterii ungurești, adus acolo de profesorii liceului.

Profesorii lui S. Bărnățiu la Careii-mari au fost în 1820/21: Barkovits Istvan (directorul), Bélik Zsigmond, Nagyvendégi Elek, László Alajos, Hutter Antal, Tötösy Elek și Barna Bál; în 1821/22: Pinter Ieromos și Mindszenti Istvan sunt noi; alții dispar; 1822/23 noi sunt Czimber Andraș și Kándl Adolf; în 1823/24 apar: Cservényi Alajos, Lezó Ferencz, Platner Ferencz, Müller Antal; iar în 1824/25: Bokross Ferencz, Hutkay Iános, Burza Iános, Tóth Bertalan.

Dintre cei cu care S. Bărnățiu a pornit la drum, la capătul drumului se mai aflau numai Barna și Bélik. Ca toate ordinele își circulau și piariștii pe profesorii lor. De aceea cu unii profesori S. Bărnățiu a lucrat numai câte un an; iar dintre ceilalți mai mulți ani a lucrat, după Barna și Bélik, cu Nagyvendégi și cu Lászlo (câte 3 ani).

Cei mai mulți, dacă nu chiar toți (?), erau din Ungaria (comitatele: Borsod, Nyitra, Bárs, Pojon, Pesta). Aceasta arată felul spiritului, care de acolo venia cu ei și intră în viața liceului din Carei.

I-am căutat pe profesorii lui Bărnățiu și printre scriitori, în dicționarul lui Szinyei¹⁾ și iată ce am găsit. Scriitori (mărunți) au fost:

1. *Bokross* (născut la 1782, din comitatul Barș), învățase teologie și filosofie în Cluj, fusese profesor la Vác, Kecskemet; în Carei a stat dela 1824—1831. Scrisese versuri, ode; un *Votum pietatis* la 1808. (A murit în 1836).

2. *Cservényi* (născut la 1790 în c. Nyitra), fusese profesor în Podolin, Vác, etc. ajunsese la 1824 la Carei, ca să predea retorica și să treacă apoi la Bistrița și Cluj (1832), de unde se întoarse iarăș la Carei, la poetică. Ca profesor de filosofie și estetică el trăi la Vác de pela 1842—1847. (A murit în 1853). Și el a scris ode; și a ținut școlărilor săi cuvântări latinești, care însă nu s'au publicat.

3. *Nagyvendégi* (născut în c. Pojonului la 1790) venise în Carei la 1820; dela 1821—1823 a propus în umanitate; la 1824 a trecut la Bistrița, apoi la Cluj și s'a întors încă în două rânduri la Carei. (A murit la 1844). A scris niște *Versuri de bucurie*.

4. *László* (din c. Pestei) s'a născut la 1793; a fost la Carei în 1812—1813; apoi în 1821—1823 și, după aceea, în alte trei rânduri. A murit în 1878 în Vác. László era poet (în metre latinești) și orator. Oda în onoarea lui Barkovits și cea în onoarea lui Martin Bolla le-a publicat în Carei (în Ianuarie și Aprilie 1821).

5. *Lezó*, doctor în filosofie (născut la 1794 în c. Nyitra) fusese profesor în mai multe locuri, până sosi la 1825 în Carei, de

¹⁾ *Magyar irók.*

unde se scoborî la Cluj ca director de tipografie. (A murit la 1846). Și el a scris două elegii și un carmen.

6. *Hutter* (născut la 1797 în c. Borsod) veni la Carei în 1820/21; apoi trecu în alte locuri și muri la 1863; și *Hutter* eră poet, ba chiar mai poet decât toți ceilalți¹⁾. *Hutter* iubea cald limba sa maternă, propagă literatura maghiară, aprecia pe *Berzsenyi* (*A magyarokhoz!*) și cânta el însuși — frumușel pe regele *Mateiu*:

E szép honban a hadisten
Hosszu évsoron át
Vérrel festeté győzelem
Övedzte oltárát, etc.

dar recomandă și literatura germană.

După el dela a. 1182 limba maghiară nu s'a schimbat prea mult²⁾; era deci de o vechime foarte venerabilă!

De când era la Carei, el a tipărit un *Foedus pleni gaudii* în onoarea lui *Barkovits* (1820, 20 August).

7. *Kandl* în sfârșit (născut la 1802) a fost profesor, în Carei, la 1823. În 1824 a plecat la *Vác* unde a murit la 1838.

Toate însemnările mele arată că profesorii lui *Bărnățiu* au fost oameni în stare să-i desvoalte gustul științei și judecata științifică. Prin naționalismul lor, care se desvoaltă în epoca de renaștere a Ungariei — epocă ce se închee la 1825, tocmai pe când *Bărnățiu* pleacă din Carei — profesorii vor fi abătut cugetarea studentului român și spre problema care a devenit problema vieții sale.

Plecând din Carei, avem, cred, voie să ni-l închipuim pe *Bărnățiu* plin de idei române, culese din literatura latină și alătura — poate plin, poate abia mângâind idea națională. Baza filosofică sau juridică, pe care se așează mai târziu gândirea lui, nu mijeste — nu va fi mijit — încă, deși la Carei studiase *Antropologia*, pe atunci o pregătire pentru filosofie³⁾.

¹⁾ Vezi în: *Vezérelmek a magyar szép ivalomban* (1842), adaosul de poezii.

²⁾ «Nem igen nagyváltozásokon ment keresztül» (1838).

³⁾ Ca o ultimă precizare, relativă la Carei, observ că în 1815, profesorul *Sennowitz* din *Eperies* le dă (*Vaterländische Blätter*, 1815, p. 617) o populație de 7567 de suflete.

VI

ARDEALUL ACUM O SUTĂ DE ANI

Dela Careii-Mari Simion Bărnăuțiu porni spre Blaj, trecu în adevăratul Ardeal, din care până acum el cunoscuse numai părțile *adnexe*.

Ce eră pe-atunci, acum 80—90 de ani, Ardealul, trebuie spus unor generații care înși-le nu prea răsfoesc cărți și hărți vechi.

Pe atunci Ardealul eră alcătuit din trei «țări»: a Ungurilor, a Săcuilor, a Sașilor. Românii nu aveau țară. Cele trei națiuni «tolerau» numai pe Român, care «recept» eră numai ca greco-catolic, pe cale religioasă; greco-orientalul— a cărui biserică-«catedrală» eră la Reșinar — eră «tolerat», ca și Ovreiul! Dușmanii Românilor erau, astfel, șapte la număr: *trei* națiuni și *patru* confesiuni recepte, conduse din Cluj ca guvern; din Cluj, Aiud, Alba-Iulia și Biertan ca confesiuni.

Insă, de mult încă, Românul pătrunsese pretutindeni.

Mai puțin în Săcuime, unde lumea se adăpostia în: 1 oraș, 10 târguri și 437 de sate. Mai mult între Sași cu ale lor 6 orașe, 15 târguri și 256 sate. Și mai mult între Ungurii cu 4 orașe, 40 târguri și 1841 de sate. Toate «țările» acestea cuprindeau o populațiune cam de 1.800.000, care se mișcă pe o întindere de 1200 mile pătrate, cam 1672 de suflete la o milă pătrată. Din cele optsprezece sute de mii 157.000 erau soldați-«grăniceri». Câmpul cu bucatele, vița cu strugurii și turmele de vite hrăneau populația patriarhală, iobagă.

Industria abia mijise în orașe; bogățiile se căutau în pământul săpat cu instrumente primitive.

Săcuii aveau sare, aramă, fier; aveau apele minerale, la care veniau și Moldoveni și Munteni. Teritorial Săcuii se legaseră bine cu centrul — comitatul Arieș eră al lor, iar târgul Arieșului eră — Vințul-de-sus; militărește îi legă grănicerimea săcuească; cultural se deosebiă Odorheiul, dar mai ales Târgul-Mureșului, unde nu erau numai școale, ci și «tabla» și o mare bibliotecă. Săcuii păziau trecătorile estice.

Sașii păziau la Sud, politicește; militărește păziau aici Românii întinși și organizați dela Porțile-de-Fer, în sus, în lat,

174
C20180529

pe toată granița Munteniei. Sașii aveau puțin aur; postovăriau bine; și trecuseră la viața de fabrică (zahăr, stearină, hârtie). *Brașovul* era orașul cel mai populat și cel mai însemnat, dar mai cult era Sibiiul. Însă egoismul național monopoliză tot; egoismul acesta apăsă consecvent, nemilos, fără a vorbi mult.

Ungurii erau mai sgomotoși. Renașterea națională avea și în Ardeal ecouri și producea îndrăsneli. Și erau bogați: Fierul dela Cerna, chiar aurul hunedorean; ferul și aurul Zarandului; sarea și aurul Albei-de-jos, toate scoase din vreo 12 localități; sarea Turdei și a Cojocnei și a Ocnei Dejului; fierul și aurul din Solnocul inferior nu sclipiau numai atunci; sclipiau și din viitorul imaginat de un neam deprins a oprî pentru sine binele și a impune «toleratului» — munca. Țară cruțată de grănicerism, care-o flancă la Est și la Sud, țara Ungurilor vedeă în sine mai puțin imperialism austriac; dar ea însăși, printr'o bizară împărțire, ajungea cu comitatul Albei-de-sus, comitat cu graniți incerte — până la pasul Buzeului. (Arpătacul era al ei!), iar comitatul Turdei se mărginea parțial cu Moldova! Făgărașul era tot unguresc. În Vest țara avea pasul Vulcan. Câteva centre puteau înălța și sufletele. Față de Alba-Iulia catolică și de Aiudul reformat, noi înfățișam numai Blajul; însă creierul țării ungurești era orașul liber al Clujului.

În aceste trei țări cu o dură administrație națională, înaintă încet, munciă și blăstămă un popor cu credință în Domnul, plângând multe lacrimi, dar fulgerând din ochi la gândul că odată ziua de plată și răsplată va sosi. Munciă, blăstămă și se sporiă.

Simion Bărnăuțiu știă acestea din auzite; din carte, deoarece la Carei făcuse geografia patriei; poate și din văzute, deoarece Crasna lui se mărginea numai la Vest cu Ungaria, iar la Sud Crasna avea Cojocna și Dobâca, la Est și Nord Solnocul-de-mijloc. Însă toată Crasna o alcătuiau 3 tîrguri, dintre care numai Șimleul se ținea mai binișor și 67 de sate. Acum însă tînărul Bărnăuțiu luă de-alungul o altă șoseă de frunte a țării; și veniă, veniă spre Blaj. Câte prilejuri să deschidă ochii, să vază, să ție minte! Șoseaua pornea din Șimleu;

fără să atingă Huedinul, nimeriã în Cluj — aici va fi cules Bărnúțiu întâiele impresii de capitală ardelenescă, despre care vorbește mai apoi, chiar și la 1848; apoi se prelungeã spre Turda; dincolo de Arieș șoseaua îl duse la Vințul-de-sus, la Aiud, tot prin țară «ungurească», dar cu mulți Români. Inainte de a atinge Alba-Iulia, un drum de-a doua mână, trecându-l peste Mureș și o Târnăvă, cea mică, l-a dus la Blaj, pe care pe atunci toate șoselele principale îlocoliau.

Imi închipuesc că tot drumul acesta Bărnúțiu l-a făcut îmbrăcat în guba-i sălăgenească, pe care, la Blaj, a continuat să o poarte.

Intrând în Blaj el ar fi putut zice, va fi și zis, că acum cunoștea toată țara «ungurească» a Ardealului.

Va fi simțit — și din drum — asaltul tăcut, înlăcrimat, surd și cu efect, pe care poporul român îl da zilnic acestei barbare țări? Este de admis. În tot cazul experiența călătoriei sale i-a luminat adevărul etnic pe care în Crasna îl simțise, iar la Blaj avea puțința să-l afle întreg, lămurit științificește.

VII

CÂTEVA CIFRE STATISTICE ȘI INȚELESUL LOR

Asaltul tăcut, de care am vorbit mai sus, speriasc de mult pe Sași și pe Unguri. Sperietura își motiva îndreptățirea prin cifre statistice. De pildă: Marele Ungur Wesselényi credea (la 1844) că Românii munteni sunt 2.000.000, moldoveni 1.200.000, basarabeni — îi zărea și pe ei — 1.000.000, bucovineni 500.000, adecã în total 4.700.000. Dacă se adunau cu Românii ardeleni, 1.010.000 după el, erau, în total, 5.710.000! Acestei sume Ungurii îi opuneau în Ardeal 1.085.000 (totalul lor erã 6.795.000)¹⁾. În spaimă, cifrele ungurești creșteau dincolo de realități²⁾.

¹⁾ *Eine Stimme über die ungarische und slavische Nationalität*. Leipzig, 1844, p. 65.

²⁾ *Gazeta* din 7 Iulie 1840 înștiințase Ardealul despre rezultatele statisticei Munteniei la 1839, unde se obținuse un număr de 1.605.377 suflete (Wesselényi a cetit: 2.000.000!); și despre ultima statistică (rusească) a Moldovei, care arătase aproape 770.000 suflete (Wesselényi cetise 1.200.000!); deci în total 2.375.377 de suflete. (*Gazeta*, p. 109—110).

Adevărat este că meritul creșterii ni se recunoscuse de mult, și în Ungaria, și în Ardeal. Câteva cifre încă și câteva știri vor reaminti situația.

După I. Csaplovics ¹⁾, la 1820. eram majoritate în comitatele Arad, Torontal, Caraș și Timiș; și minorități respectabile în Bihor, Sătmar, Maramureș; cu zece ani înainte, aceeași revistă ne înscria în Ardeal, pentru anul 1811, cu 839.560 de Români față de 763.761 de Unguri, Săcui și Sași socotiți împreună ²⁾. (La 1794 fusesem 729.316 față de 663.471 de străini; creșterea eră aproape egală).

Cifrele citate sunt cifre din timpul copilăriei lui S. Bărnuțiu. De-atunci se vede bine cum creștea puhoiul românesc.

Pe când Bărnuțiu începea opera sa națională, adecă pela 1839—40, situația ardelenescă se înfățișă astfel ³⁾. In 1837 și 1839 populația eră

	1837	1839
la Unguri	1.207.590;	1.242.000
„ Săcui	356.100;	365.400
„ Sași	432.500;	441.300

Cu un spor de 50.600, populația eră, la 1839: 2.048.700; iarăși ceva mai puțin decât vedea Wesselényi în fantazia sa neliniștită.

Firește, Românii aveau majoritate.

Dar câți erau Românii, absolut *precis*? Nimeni nu știa!

Stephan Ludwig Roth, scriitorul sas, martirul dela 1848, discutând (1842) chestiunea limbei, admitea cifrele: Români 900.000, Unguri 400.000, Sași 300.000, Săcui 300.000, alte naționalități 100.000; în total: 2.000.000 ⁴⁾. Acestea sunt cifrele unui om politic realist. Suma totală este aproape aceeași ca și a statisticianului Benigni, care are (la 1832) cifra 2.034.373 ⁵⁾. Uniții erau, după el (la 1835), 551.989, iar neuniții (Benigni nu arată anul) 800.000 (?). Pela 1837 Românii

¹⁾ *Vaterländische Blätter*, 1820, p. 414.

²⁾ Tot acolo 1811, p. 376—377.

³⁾ După *Transilvania* (săsească!) 1844, p. 176.

⁴⁾ *Der Sprachkampf in Siebenbürgen* (1842).

⁵⁾ *Statistik und Geographie von Siebenbürgen*, 1837, vol. I, p. 8, 16—17.

erau, deci, după Benigni 1.351.989. Este evident că o precizie de statistică modernă nu există¹⁾. Dar nici aproximația cifrelor arătate nu este prea departe de adevăr, astfel că ea putea să dea fiori dușmanilor.

Dușmanii cunoșteau și energia fiziologică a poporului român, al cărei rezultat nu era numai un spor de cifră statistică, ci și o primejdioasă întindere a romanizării²⁾.

Cu creșterea poporului român se întindea în țară limba lui. Se întindea *dusă de nație, nu de cărturarii lui puțin la număr și* — mare parte — *indiferenți*, dacă ea se întinde sau nu se întinde. Despre această întindere se pot citi multe texte. Eu aleg numai două.

Acelaș St. L. Roth, pe care l-am citat mai sus, în aceeași scriere, zicea privitor la anul 1842³⁾. «Domnii din dieta dela Cluj pot să fi născut acolo o *limbă de cancelarie* și acum se pot bucura că copilul lor a sosit pe lume — dar a declară că o limbă este limba țării nu este de nevoie. Deoarece o *limbă a țării avem*. Limbă a țării nu-i cea germană, dar nici cea maghiară, ci limba *românească!*»

Un alt scriitor sas, alt martir dela 1848, Andreas Wellmann, fost profesor în Sibiiu și preot în Făgăraș, călător atent prin țara sa, scria la 1843⁴⁾: «Dintre limbile țării plugarul sas vorbește numai românește; vorbesc și copiii, deoarece aproape în fiecare casă se află cel puțin o slugă românească». Slugile propuneau Sașilor limba română. Wellmann recunoștea și talentul națiunii: «Știu eu că unii dintre Sași nu-mi vor da dreptate, însă eu tot afirm că în națiunea română zace să-

¹⁾ Cifra lui Barițiu, dela 1842, pentru uniți (*Părți alese*, II, p. 70): 608.545 este cifra oficială a Blajului, comunicată și Șematismului general al bisericii catolice pe anul 1842—43. *Vasárnapi Ujság* (1842, p. 498) admitea aceleași cifre.

²⁾ Asupra cazurilor de energie de rasă presa Ungurilor stăruia uneori cu amănunte interesante. De pildă în 1839 *Erdélyi Híradó* (din Cluj) povestește cazul lui Iosif Groza din Pestiș (Hunedoara) și al lui Tânase Păcurar din Topârcea. Groza era de 120 de ani; un fiu al lui era de 100 de ani; un nepot de 80 de ani; de 50 de ani, acest nepot își făcea slujba și era voinic încă. (Pagina 6). T. Păcurar avusese 15 copii; 9 dela femeia întâia (în curs de 16 ani); femeia a doua i-aduse doi; dar iute veni al doispzecelea, iar în Octomvrie 1839 venira deodată trei! Se făcu o colectă pentru fericitul nenorocit (*Erd. Hir.*, 1840 p. 53). Știrile se publicau mai mult din interes etnografic; dar ele ilustrau energia românească.

³⁾ Ediția I-a a scrierii, Brașov, 1842, p. 47.

⁴⁾ *Reisebriefe aus dem Lande der Sachsen in Siebenbürgen (Kronstadt)*, 1843, p. 115 și 119.

mânța bogată a unui popor, pe care îl așteaptă un viitor frumos și mare, dacă însușirile sale dormitoare se vor desvoltă cum se cuvine».

Vorba despre însușirile *dormitoare* este caracteristică: Wellmann vedeă adânc în sufletul românesc și-i proorocia o desvoltare serioasă¹⁾.

În anii în care numărul în creștere neoprită și spiritul în desvoltare inițială prevesteau viitoarea înălțare a neamului, S. Bărnățiu intră în Blaj, unde situația de moment eră bine cunoscută cel puțin unora din preoții și profesorii săi. O minte eminentă venia să li se adauge acelora, poate fără să bănuască că în curând îi va lăsa în urmă, devenind *ea* instrumentul istoric-activ al mulțimei românești și al spiritului românesc.

Deocamdată însă Blajul nu-și da silința să trezească astfel de bănuieli. Blajul acela eră încă Blajul episcopului Lemény și-al curtenilor săi, pe care mai la vale va trebui să-i descriem ca stimulatori prin negațiune ai gândirii și făptuirii lui S. Bărnățiu.

VIII

CÂTEVA DATE CULTURALE ȘI ÎNȚELESUL LOR

În inima lui S. Bărnățiu mai ardeă un foc nestins, despre care, anticipând câteva date, voiu vorbi aici: Acel mare număr de Români care — precum văzurăm — înaintă fizicește, instinctiv, dus de talentul lor firesc, nu avea o cultură la înălțimea veacului. Lipsa mijloacelor culturale va fi deci și pentru Bărnățiu-Blăjanul un motiv de proprie epuizare de forțe în slujba culturii, de biciuire a tuturor dușmanilor ei, conștienți sau inconștienți, de arătare a drumurilor pe care cultura românească trebuia să plece.

În anul 1843 *Erdélyi Hiradó*, întrebuintând izvoare oficiale, a publicat o statistică a școalelor din Transilvania pe anul 1841. Statistica arată că cei 60.000 de băieți și fete cercetau

¹⁾ Descrierile ungurești sunt mai dure, dar nici ele nu pot să ascundă credința în calitățile Românilor. Vezi de ex., pentru regiunile de-aproape de Crasna, pe Hodor Károly, *Doboka vármegye természeti és polgári esmértetése (Kolozsvárrt)*. Autorul a fost *táblabíró* (judecător) în Dobâca.

962 școale *ungurești*, 353 *nemțești*, 298 *românești* și 13 *mixte*; și că acelor școale câte 1 școlar li-l dau: în comitate 81 de suflete, în Săcuime 26 de suflete, iar printre Sași 11 suflete!

Printre străini se va fi strecurat pe ici, pe colo, și Români, copii de nemeși, preoți, funcționari, orășeni. Dar pentru țărani, ce aducea școala românească? Aproape nimic. Pentru că *ortodocșii* aveau 285 de școale cu 8951 de școlari (în medie 32 de elevi de fiecare școală), iar *uniții* aveau 193 de școale cu 3703 de școlari (cu abia 20 de elevi de fiecare școală)!

În fața acestor cifre lumea rămase tristă profund. *Gazeta de Transilvania* se ocupă de chestiune la loc de frunte, supt titlul caracteristic: *O plânsoare veche*. *Gazeta* strigă: «Românii, un milion și 120 mii, au cele mai puține și mai ticăloase școale!»; apoi ea înlătură obiecția că Statul ar fi dat mult pentru școalele neromânești; și în sfârșit căută cauzele căderii noastre — căci o cădere eră aceea pe care *Gazeta* o biciuia cu dureroasa întrebare: «Unde sunt cele 300 școale așezate de Șincai? Unde sunt?» — și cauzele le găsiă în ticăloșiile noastre¹⁾: «Să învățăm de rost acești numeri muți, căci ei cuprind pentru noi învățătura adâncă și totdeodată prea tristă, rușinatoare. Românii, un milion și 120 mii au cele mai puține și cele mai ticăloase școale! Mergeți acuma voi toți, cari ziceți: *să nu se învețe la școală mai mulți din sat, ca să nu ia... popia sau dăscălia din mâna fiilor mei, căroră ne-am făcut-o de monopol*; mergeți aceia în a căroră parohii (*am văzut!*) nici un poporan nu știe cele zece porunci, încât te miri, cum totuși le păzește, cum nu zace satul tot în temniță; mergeți aceia, din a căror negrijă *de ani treizeci, patruzeci s'au furat și s'au prădat veniturile bisericilor și a școalelor*, străcurându-se din mână în mână; mergeți aceia cari *ați răpit și ați jefuit veniturile episcopuilor, a mitropoluilor și a mănăstirilor*, ce eră parte mare menite a se întemeia școale dintr'însele; mergeți aceia cari *tratați pe învățătorii fiilor voștri ca și pe niște Țigani, ciurari și lingurari*, văzându-i flămânzi, goli și amăriți — mergeți voi toți pela ușile temnițelor, întrebați pe acei în-

¹⁾ *Gazeta* din 20 Mai 1843, p. 157.

drăciți făcători de rele: cine este de vină, că au intrat atâți diavoli în sufletele lor? veniți apoi la biserică, deschideți Evanghelia lui Hristos, acolo unde zice: «Lăsați pe prunci, ca să vie la mine, că a celora este împărăția ceriului», puneți mâna pe Evanghelie și la pept și întrebați: cine va tremura peste puțin înaintea nemitarcului judecătoriu?» Strajnic biciu eră câte odată *Gazeta!* Dascălul eră, așadar, un Țigan; dar la mitropolii, episcopii și mănăstiri, la biserici și școale, se fură — pentruca țăranul să nu poată găsi o școală; și chiar pe sate preoții se temeau de concurența țăranului și-l lăsau la întunec!

Blajul însuși producea preoți și profesori, dar învățători nu. În domeniul său episcopia storcea fizicește pe țăran, ca orice nemeș; iar sufletește îl lăsa — firei sale. De aceea, în 1846, *Gazeta* apostrofă și Blajul astfel¹⁾: «Atâți școlari în Blaj, atâția și pela alte școale; și când cauți învățători, dai parte mare numai peste de acei perde-vară, carii, în loc să direagă, strică și surpă moralitatea poporului prin atâtea rele obiceiuri învățate la orașe. De câte ori gândesc la aceste greutăți, *totdeauna suspin pentru ce nu este și la Blaj o preparamdie de învățători carii totdeodată să fie și cantori*».

Pentru ce? Pentru că Blajul eră atunci numai clerical și indiferent²⁾.

Ne sosi încurând încă o rușine. Căci a fost de sigur rușinos ca însemnătatea școlii sătești pentru țăranul român din Ardeal să o susțină un Ungur — Székely³⁾. Székely cerea ca la Blaj să se ridice o școală normală supt privegherea celor — doi episcopi din Transilvania, deci, pentru candidați uniți și neuniți, cari ar ieși de-aici învățători buni, nu ca cei actuali, despre cari și Székely scrie: «Judecând după starea dascălilor noștri de astăzi, cari se trimet pe la sate, aceia într'adevăr nu de învățători, ci nici de clopotari sau clisieri nu sânt destoinici». Invățând la olaltă, uniți și neu-

¹⁾ Pagina 86.

²⁾ Față de acuzele amare ale *Gazetei* nu se mai poate crede în *tendențioasa* calificare a lui Augustin Bunea (*Discursuri*, Blaj, 1903, p. 32), care voia să facă din Leményi un «părinte bun și iubitor mare de cultură românească» (!).

³⁾ Tradus în *Gazetă*, 1846, 23 Septembrie, p. 305. Vezi și răspunsul redacției, p. 321.

niți, s'ar cunoaște unii pe alții și nu s'ar mai prigoni și mușcă între sine, ci «s'ar suferi ca unii ce sânt frați de un sânge», adaoge Ungurul Székely!¹⁾

Stările care duseseră nația, până la 1841, la statistica citată și, până la 1846, la discuțiile citate, n'au putut să-i scape ochiului ager al lui S. Bărnuțiu, care, student distins, pătrunzător, de sigur le-a văzut imediat.

De aceea eu duc până în anii 1825—1830 impresiile lui despre nesuficiența culturii românești, a cărei boală, după el, eră clericalismul — pe care îl vom vedeà în curând combătut de el, într'o polemică tăioasă din *Vasárnap Ujság* — și necinstea cuibărită în slujbele dela ai căror nenorociți reprezentanți ar fi atârnat schimbarea în bine. De aceea eu duc până în anii 1825—1830 întâiele impresiuni, din care, cu timpul, reeși concepția anti-clericală a politicei sale școlare, de ex. la 1853.

La 1853 S. Bărnuțiu scrià anume²⁾: «Știința nu poate folosi până ce nu se lățește între popor» (*la science ne devient tout à fait utile qu'en devenant vulgaire*), de unde luminat se cunoaște și necesitatea de a ridicà școale naționale și de a introduce într'insele științele cele folositoare, ca să se poată apăra poporul de pauperism într'un mod sigur; încă nu se poate justificà importanța cea mare a școalelor, înaintea poporului, numai cu propunerea moralului și a religiunii; școala e datoare a-l învăța pe om și cum să trăească în vremea asta, mai fericit decât până acum; de unde apoi iară de sine urmează cât de puțin are a se bucurà poporul când își vede școalele (adecă: *pe unde sunt*) supt direcțiunea unor obscuranți ambițioși, cari îi tot cântă de *pedepsele iadului*» eară de *cauzele pauperismului* nu se gândesc cum să-l ferească!

Mulți eram așadar, în Ardeal, dar eram fără școală. Mulți eram, dar cei «culți» erau orbi clericali, pe cari numai filologia și istoria îi legă de massa neamului perdută în colibe sărace, în brazdă străină, în nenorociri.

¹⁾ De vrajba ortodoxă-unită și-a bătut joc și Wesselényi povestind cum într'un sat căprarul eră unit, caprele unite și neunite și biserica unită aveà — pretenții față de jumătatea neunită a locuitorilor din cauza — uniatismului căprarului!

²⁾ *Foaia pentru minte*, 1853, p. 321.

S. Bărnuțiu avu menirea de-a sdruncinà, din toate părțile, pe toți acești vrăjmași, români și străini, ai poporului român ardelenesc.

IX

SIMION BĂRNUȚIU ȘI POPORUL ROMÂN

Călătorind dela Șimlău la Carei și dela Carei înapoi și apoi spre Sud, la Blaj, Bărnuțiu va fi văzut pretutindeni ce, în Sud, văzuseră Wellmann și Roth. Ca Român a avut și puțința de a vedeà mai intim, decât cei doi popi săsești. De aceea eu cred că nu greșesc dacă scobor tot cel puțin până la anii 1825—1826 experiența pe care, mai târziu, Bărnuțiu o descrie în caracteristica poporului român tipărită în *Pedagogia* sa¹⁾. «Românii sunt și au fost un popor tare și sănătos din partea constituțiunii fizice; iară din partea sufletului: simplu, mulțămît cu puține, frugal; apoi: sincer, constant, ospital, suferitor de mari greutăți, laborios, drept, inimos, belicos, amator de științe și de arte și capabil pentru dânsesele; *aplecat dela natură spre libertate* și spiritualminte mai liber decât toate popoarele incivilite ale Europei, precum arată limba lui, ceea ce e o limbă de oameni liberi și egali, fiindcă Românii, când vorbesc unii cu alții, își zic *io* și *tu*, nu ca Germanii, Francii și chiar Italienii de astăzi; in ultra, Românii sunt *ține-minte: Senatus populusque romanus beneficij injuriaeque memor esse solet*. Și: *manet alta mente repostum*. Ei cugetă mult și vorbesc puțin, tac și fac, nu se încred la străini, sunt tenaci și credincioși domnilor și guvernelor lor naționali, datinelor și instituțiunilor strămoșești mai pe sus decât toate popoarele; asemenea ei sunt mai credincioși și mai cu pietate și cătră pământul lor natal, pe care-l venerează cu toată dreptatea, ca pe țărîna strămoșilor lor, încât și aci se poate aplică specialmente la Români, după zisa poetului roman: *Nescio qua natale solum dulcidine cunctos — Ducit, et immemores non sinit esse sui* (Ovid)».

Citatul din Ovid și cele de mai sus, din Sallust și Vergil,

¹⁾ Pagina 179—180.

le-a putut cunoaște încă dela Carei, unde a cetit din acești autori; dar această afirmațiune este ipotetică. Și în tot cazul a fost numai un îndemn de gândire parțială. Textul întreg, însă, par'că exală de pe un câmp vast de observări, care-i dau trainica siguranță ce-l distinge. Deaceea cred că experiența formulată în el este veche.

Credința mi-o întărește tot felul de gândire al lui Bărnăuțiu. Luați, de exemplu, discursul dela 1848 și observați cum el își motivează expunerile citând vieța satelor, anume *ce* a văzut în satul cutare și cutare, pe unde trecând deschisese ochii înțelegători! El citează satele Boianu, Abușiu, Orda. Luați apoi — și pe aceasta pun și mai mult temei — tot felul său de a-și plasticiza cugetarea și vedeți cum aproape toate figurile și comparațiile lui retorice sunt de origine rustică; însă, în mintea din care reiese această plasticizare satul românesc, satele românești, toată întinsa suprafață a pământului răsturnat de plugul românesc trăesc vii, stăpânitoare. Iar psihologii știu că astfel de stăpâniri se întemeiază prin căderea îndelungată a impresiilor în sufletul care le primește bucuros și le păstrează cald.

Așa a fost, așa a *trebuit* să fie și cu Bărnăuțiu. Omul care în Dumineca Tomei a vorbit cu țărani cum a vorbit el; omul care în discursul dela 4 (16) Maiu le-a plâns, ca el, soarta, și le-a cerut acel viitor de libertate pe care nici azi nu-l au încă; omul care, ca profesor universitar, a cerut în sfârșit exproprierea boierilor și împărțirea la țărani a moșiilor lucrate de ei; omul acesta, în acest sens, trebuie să fi crescut zilnic, din dureroase observări pe care, privind în evoluția lui sufletească, eu mă cred îndreptățit să le scobor până departe, până la pragul casei părintești.

Intrând la 1825 în Blaj, Bărnăuțiu intră cu sufletul preocupat de soarta poporului său mult și părăsit. Toată desvoltarea sa ulterioară din micul cuib școlar confirmă ipoteza mea, care este așa de firească, încât nu cere nici o istețime pentru a fi găsită, dar cere să fie exprimată, pentru a face înțeleasă opoziția care în curând se va naște între Blajul oficial și viitorul om al poporului.

X

INCEPUTUL FILOZOFIEI

Pentru acest timp eu îi admit, aşadar, lui Bărnuţiu, o putinţă de observare determinantă.

Mai mult chiar: îi admit şi o pregătire ştiinţifică pentru astfel de observări hotărâtoare sufleteşte.

La Careii-Mari el studiasse — am văzut — *Antropologia*: Ce eră, însă, pe atunci, acest studiu?

Antropologia care se predă pe la 1824—1825 în liceele ungureşti eră o ştiinţă sumară despre trupul şi sufletul omului, somatologie şi psihologie. Judecând de ex. după *Antropologia* liceului din Aiud, a lui Köteles, pe care Schedel-Toldy a publicat-o, ca operă postumă, la Buda, în anul 1839, pot afirmă că studiul ei eră de mare folos. El deschideă perspective; uşură înţelegerea lumii şi ridică privirile spre înălţimi sufleteşti. Înălţimile discutate le ocupau Newton, Leibnitz, Kant, Montesquieu; Homer şi Shakespeare; Confucius şi Socrate; Fabius şi Regulus, despre care se vorbiă mai mult decât se tipăriă. Se explicau în anume capitole eroii omenirii. Se explică astfel conţinutul veşnic al vieţii omeneste, nu numai cel zilnic, trecător.

Dacă, la Careii-Mari, cursul de antropologie ascultat de Bărnuţiu a semănat cu al lui Samuil Köteles, atunci pot afirmă, că, pornind mai departe în lume, S. Bărnuţiu duceă cu sine destule categorii filozofice, în care la nevoie, la timp, a putut să aşeze nouile experienţe spre care se îndreptă.

Fiind aşă, acum putem adăugă convingerea că acest viitor profesor de filozofie şi drept la Carei a cunoscut întâiele elemente filozofice despre suflet, despre viaţa lui intelectuală, chiar şi despre cea anormală, întrucât se vorbiă şi despre sufletul bolnav, nu numai despre cel sănătos în corp sănătos¹⁾.

¹⁾ Ultima părere a lui Bărnuţiu despre Antropologie se poate vedea în *Psicologia empirică* (1871), p. 6. Manualul lui *Antropologia* nu s'a publicat.

XI

STUDIILE DIN BLAJ

Deocamdată perspectiva viitorului activ nu se deschise deloc. Bărnăuțiu calcă, deci, pe drumurile tuturor.

În Blaj există un curs de filozofie de un an. Propuneă Vasiliu Rațiu pe care nu-l putem aprecia, deoarece nu a lăsat nici o urmă literară din filozofia sa. În clasa lui, în 1825/26, Bărnăuțiu ar fi fost cel mai bun filozof. Dar Bărnăuțiu însuș vorbește mai târziu chiar despre filozofia din Blaj ca despre o roabă a teologiei, din a cărei robie trebuia emancipată. Părerea lui Bărnăuțiu exprimă nemulțumirea sa cu o stare de lucruri pe care Dr. Ioan Rațiu¹⁾ o socotea întemeiată pe o tradiție veche, prinsă într'o formală — ungu-rească! — a unui protocol episcopal din 12 August 1816, în care se vorbește despre o filozofie foarte modestă și chiar pusă în slujba teologiei²⁾. Filozofia lui Bărnăuțiu de aiurea avea să vie, nu din Blaj.

În toamna anului 1826 S. Bărnăuțiu începù studiul teologiei pe care o sfârși în 1829. Trei ani de teologie dogmatică (D. Caian), de studii biblice (T. Pop de Ujfalu), de teologie morală (Gavril Stoica), de istorie bisericească (Ioan Lemény) și de drept canonic (Basiliu Rațiu) se așternură peste clasicismul dela Carei și peste antropologismul de acolo. Trei ani tot aștern teologie și iarăș teologie acei bărbați maturi: de 46, 47, 49, de 57 de ani, bărbați cari vin toți din secolul al XVIII-lea, cari la pragul secolului al XIX-lea își încheiaseră însă tinerețele și trecură în epoca potolită, somniferă a împăratului Francisc I-ul.

«Aici primì Bărnăuțiu baza erudiției sale de mai târziu» afirmă, totuș, Dr. Ioan Rațiu³⁾.

Însă cu dovada, că aici a primit-o, Dr. I. Rațiu ne-a rămas dator. Deaceea afirmația sa eu o explic ca o expansiune de patriotism local.

¹⁾ În *Ioan Rusu*, p. 8—9.

²⁾ Azon Philosophia a melyet it tanitanak rövid és mind egy vékony készitetés a Theologiára azokra nézt, akik papi rendre készülnek, azért egyéb statusokra készülendő ifjak az Philosophiát it tanului nem igen szoktanak.

³⁾ *Luceafărul*, p. 356.

Lipsa mea de entuziasm față de afirmațiuni ca cea pusă aici sub rezervă, mi-a inspirat-o constatarea că S. Bărnuțiu nu a fost niciodată teolog în adevăratul înțeles al cuvântului, adică: cu tot sufletul; că studiile teologice, îndepărtate de realități, nu se bucurau fără rezerve de stima lui; că un realism sănătos îl îndemnă să ceară o educație fără teologie multă. De când a început, la el, această preocupare realistă, nu pot fixa anume. Dar existența ei, energia ei mă îndeamnă să cred că, la 1843, tristele experiențe ale vieții n'au mai găsit la el o teologie biruitoare, care să-l țină pe calea «dreaptă» a disciplinei. Procesul lui cu episcopul nu a putut porni decât dintr'un suflet care nu respectă prea mult pe teologi și presupunțiunile lor. Din toate acestea eu scot concluzia, că și în epoca studiilor sale teologice n'a fost cu puțință ca el să fie chiar cucerit de «erudiți» teologi, cari nu s'au distins prin nici o operă de valoare, de viitor. Pentru câtă teologie desvoaltă Bărnuțiu mai apoi, în scrierile sale, literatura ce o citează nu este nici școlară, nici blăjenească¹⁾.

Pentru a asigura afirmațiunilor mele toată încrederea spiritelor care vor mai fi cugetând ca Dr. I. Rațiu, aduc aminte că la 1848 S. Bărnuțiu a condamnat toată școala ungurească, conform legii, model și al celei românești — zicând²⁾: «Școlile cari steteră până acum în tot ținutul coroanei ungurești, n'au fost decât *cuiburi de neștiință* și de despotism aristocratic». În special limba latină din școale el o condamnă tot atunci energetic, bătându-și joc chiar și de liceul catolic din Cluj³⁾; chiar și de Blaj⁴⁾, unde se mai învăța încă și în limba latină. Tot *sistemul eră scolastic*. Și mai târziu de aceasta Bărnuțiu împreună cu tovarășii săi de luptă s'au plâns chiar și împăratului, când la 1849 cereau o școală superioară națională⁵⁾.

¹⁾ Totuși aduc aminte că Papiu-Ilarianu compară pe profesorii Caian, Filipanu, Stoica, Todor, Leményi, Rațiu cu cei catolici din Alba-Iulia și nu găsește că aceștia ar fi fost mai învățați decât citații profesori români. (I. R. d. D. s. I, p. 92, în notă). Se vede că și cei dela Alba-Iulia luminau cam palid.

²⁾ La Papiu, II, p. 314.

³⁾ Loc. cit., p. 341.

⁴⁾ P. 342.

⁵⁾ *Die Romänen*, III, p. 47: «Die zahlreiche romänische Jugend, welche sich nicht ausschliesslich dem geistlichen Stande widmete, war genöthigt, die inländisch

Toate considerațiile acestea ne îndeamnă să respingem părerea lui Rațiu, în locul căreia mă simt, firește, obligat să așez o explicare necontestabilă.

XII

INFLUENȚE ROMÂNEȘTI DIN PRINCIPATE?

Pentru a strânge argum entarea tot mai aproape de originea adevărată a evoluției lui Bărnățiu, țin să eliminez și bănușala că, pe la 1829, când Bărnățiu își începù profesoratul său, s'ar fi simțit la Blaj vreo influență românească serioasă din Moldova sau Muntenia.

Pe când S. Bărnățiu sosià în Blaj și în timpul întâiului deceniu petrecut aici, din România, adecă din București până la el, nu ajungeà chiar nici o influență culturală sau literară. Prin urmare dezvoltarea ideilor sale și a colegilor săi de studiu se făcè independent de România; îndemnurile lor nu veniau dela Sud; ele veniau dela Vest, erau germane sau ungurești.

Pentru a fixà limpede situația voiu cità, despre această lipsă de îndemn românesc, pe Gheorghe Barițiu, a cărui mărturie are importanța că scriitorul ei a fost martor al evoluției blăjeneshi. Se știe că dela 1824—până la 1827 G. Barițiu fusese student în Blaj¹⁾.

G. Barițiu scrià, la 1868²⁾: «In anul 1828, adică tocmai sub timpul invaziunii principelui Wittgenstein cu armata rusească, se născù în București *Curierul românesc* sub redacțiunea lui Ioan Eliade, iar în Iași *Albina românească*, sub a lui Gheorghe Asachi. Pe cât timp guvernamentul civil al principatelor românești, după înlăturarea domnilor, se aflà în mâinile cumplitului general rusesc Gealtukin, tinerilor foi românești le mergeà întocmai ca și patriei lor, adică ca vai

katholischen Lehranstalten, in welchen früher die Wissenschaften nach dem scholastischen Systeme, von der magyarischen Professoren in der lateinischen, in den letzteren Jahren aber in der magyarischen Sprache vorgetragen wurde, zu besuchen».

¹⁾ *Părți.* etc., vol. III, p. 24.

²⁾ *Transilvania*, p. 161—162.

de ele. După moartea misterioasă a lui Gealutkin urmă contele Kisseleff ca comisariu plenipotent în împărătesc, carele, fie fost din o firească blândețe, sau din o simpatie către poporul românesc sau din calcul bine precugetat, sau că doară și instrucțiunile sale sunaseră altmintrea, sau din toate aceste cauze, precum cred unii, destul că s'a purtat cât se poate de omenește către acele țări mult împilate și îngenunchiate; prin urmare, mai ales după încheierea păcii de Adrianopole, în 1829, *literatura românească* încă începù a face pași, la carii mai 'nainte abià ar fi cugetat cineva. Din anul 1834, în carele tronurile românești fuseră ocupate unul de Alecsandru D. Ghica, iar altul de Mihail Sturza, până la anul 1838, oamenii în țerile românești duceà o vieață aproape idilică seau, dacà mai vreți, o vieață pe care Schiller o numește *Schlaraffenleben*. Patria curățită de Turci, baionetele rusești depărtate, liniștea publică restaurată pe deplin, abundența în toate, școale, teatru și două trei foi periodice ocupând pe literații câți s'au strecurat în sânul națiunii printre iatagane și baionete străine, mici intrige de înaintări în posturi și altele mai mici de amor, care da materie poeților și poetaștrilor de a-și petrece zilele versificând — iacă în scurt vieața moldavo-românească dintre anii 1834—1838. *Despre toate acestea Românii austriaci nu știau nimic, nu aflau nimic.* Până și cărțile de rugăciune, tipărite a patra oară, duse de aici încolo, erau strâns oprite a se readuce fără concesiunea guvernului din Cluj, unde trebuia să se cenzureze toate cărțile românești, iliricești și jidovești. Brașovul și Sibiul făcè și în acest punct oareșcare excepțiune, pentrucă anume în Brașov se citeau pe atunci două exemplare din *Curier*, care însă veniau cu poșta, sigilate ca epistole, și plătite fiecare numai cu câte 15 cr. m. covn. (cam 26 cr. v. a.); se mai citeau alte vreo trei cum și *Curierul de ambele secsele* și câte o cărticică, aduse toate pe vama Cucului, cum zicem noi pe aici; iarà dela Iași venia câte un exemplariu din *Albina* în 8—9, zi: opt nouă luni, prin Seret la Cluj, unde zăcè la cenzură, după împrejurări câte șapte-opt luni, până ce mai târziu luarăm alte măsuri, care pe atunci treceau de foarte geniali, încât primiam *Albina* în câte 3—4 săptămâni odată.

La Blaj încă începuse, *pare-mi-se*, a se strecură un singur exemplar din *Curierul românesc*, iară mai târziu unul din *Curierul de ambele sexe* și câteo cărticică ca *Aneta și Luben*, *Vicleniile lui Scapin*, traduse din Molière ș. a. *Mai departe în țeară nu știu să fi străbătut, până la 1838, vreo foaie periodică din principate*. Atâta eră, așadar, toată circulația de idei între București, Brașov, Sibiiu și Blaj!

Firesc eră ca atenția intelectualilor să se îndrepteze spre Apus, de unde nu veniau anemice publicațiuni ca cele citate de G. Barițiu și trecute prin două cenzuri: una românească, alta ungurească; de unde de mult venia o literatură de renaștere și de curând începuseră să vie chiar opere politice de întâiul rang.

XIII

S. BĂRNUȚIU CA PROFESOR

Dacă școala teologică din Blaj nu l-a putut înzestră cu erudiție și dacă nici din largul vieții românești nu-i veniră îndemnuri, este firesc să conchidem că *S. Bărnățiu s'a dezvoltat din sine însuși*, din însușirile și cartea ce i-am putut constată până aici, adecă până în toamna anului 1829.

În toamna aceasta se adagă un îndemn de natură morală: Bărnățiu ia asupra-și însărcinări cu răspundere; el a fost chemat la muncă; și conștiincios cum eră, muncitor zelos cum eră, el a căutat ca și în situația nouă să facă cinste slujbei și muncii sale. Vechiul veșnic «eminent» trebuia să fie și acum eminent.

În 4 Noemvrie 1829 el deveni profesor de sintaxă, la gimnaziu. Până în 1831, când trecu la catedra de filozofie, mai fu și arhivar la consistoriu; și prefect la Seminar. În aceste situațiuni începeă să vază direct, central, în mersul afacerilor și al învățământului.

Pe la 1830—1832 liceul ia o dezvoltare serioasă. Dintre catedrele nouă de: științe fizice, geometrie și algebră, filozofie (logică, etică, metafizică), S. Bărnățiu ia (1830, Octomvrie) filozofia și (1832—33) istoria, care (1833—34) trece la Ioan Rusu, Bărnățiu rămânând acum numai cu filozofia.

Filozofia o predă până la 1834, când, fiind chemat în postul de notar consistorial, o lasă amicului său Ioan Dragomir, care o părăsește la 1839, pentru a face loc iarăș lui Bărnățiu.

Dela 1829 până la 1839, Bărnățiu este astfel aruncat dela teoria cărții în vieța practică, din vieța la teorie, totdeauna fiind omul datoriei depline.

Epoca aceasta trebuie să fi fost, pentru desvoltarea sa, interesantă. Și tocmai privitor la ea avem date foarte puține.

Dr. I. Rațiu ne vorbește în acest timp despre un teatru de diletanți, al teologilor, la 1833. Cele două piese jucate fuseseră traduse de T. Țipariu și I. Rusu. G. Barițiu vorbise mai amănunțit¹⁾, dar nici el destul de clar. «Cei trei profesori» pe lângă cari «s'au dat» teologii, ca să li se îngăduie jocul, vor fi fost traducătorii citați și Bărnățiu. Important este ce urmează: «Acele reprezentățiuni s'au continuat în vreo cinci ani; și de atunci limba maternă în Blaj nu a mai rămas în coada tuturora». Teatrul fusese, deci, dela 1833 până la 1838, un mijloc de reabilitare a limbii românești în Blaj!

Paralel, același grup de oameni, discutau nevoia unei gazete în Blaj. La discuție luau parte: Țipariu, Rusu, I. Cristoceanu, Simion Bărnățiu și Barițiu²⁾. Ce părere va fi avut Bărnățiu despre gazete la 1833—34, nu știm; dar eu cred că ea va fi sămănat cu cea dela 1853, exprimată într'un articol³⁾: «Este adevărat că numa cu gazetele nu se face omul învățat de profesiune, nici artist, nici agricultor — totuș *ajută mult*». Pentru acest mult ajutor Bărnățiu va fi susținut și la 1833—34 ideia ziarului, care a apărut abiă la 1847!

Bărnățiu prețuia mai mult învățătura serioasă. Dela 1829 până la 1834 a fost doar tot profesor! Dr. I. Rațiu — luncând după Barițiu, care și de astădată vorbește neclar — crede că în acest timp Bărnățiu s'a ocupat serios cu cetirea filozofilor Kant, Hegel, Fichte, Krug, Herbart. Mie mi-ar fi fost o plăcere să văd și dovada despre toți acești filozofi. În tot cazul lecturile lui filozofice erau cunoscute Blăjenilor

¹⁾ *Părți alese*, I, p. 619—615.

²⁾ *Observatoriul* din, 1880, p. 86 și Dr. I. Rațiu, *Ioan Rusu*, 1907 p. 13.

³⁾ *Foaia pentru minte*, 1853, p. 320.

înclinați să exagereze întinderea lor; în tot cazul, ele-i făceau tânărului profesor un mare credit, ca om a cărui faptă are totdeauna o sancțiune superioară, filozofică.

Putem conchide, așadar, că la 1834 Bărnuțiu — înaintat și la rang de asesor consistorial — eră simțit ca un spirit menit să conducă și vrednic să fie împins înainte, în sus, pe treptele de înălțare, ale conducerii autorizate.

Dar el nu eră singur pe drumul acesta.

XIV

COLEGII LUI BĂRNUȚIU

Printr'o fericită întâmplare conducătorii *intelectuali* ai generațiunii la rând erau adunați în Blaj, mai fiecare fiind un ecou al vreunei note europene a epocii. Născuți între anii 1804 și 1818, pe la 1840—1842, când lupta politică pentru limbă și naționalitate începù, ei erau în vârstă dela vreo 24 până la 38 de ani. Astfel: la 1842 T. Țipariu eră de 37 de ani, Simion Bărnuțiu de 34, Ioan Rusu de 31, George Barițiu și D. Boer de câte 30, Ștefan Moldovan de 29, Aron Pumnul de 24 de ani! Toți erau în floarea vârstei; toți vii, nu mumii de strană; toți cu bătăi tinerești în inimă. Ce au fost ei la sfârșitul vieții lor, se știe. Unde se aflau în desvoltarea lor, la 1840—1842, s'ar putea spune despre toți. Dar aceasta ne-ar duce prea departe. Mă opresc deci la cei mai de aproape de S. Bărnuțiu.

Cel mai cald al lui tovarăș pare a fi fost Ioan Rusu din Habic, care-și termină umanierele sale în Alba-Iulia tocmai în anul în care S. Bărnuțiu le sfârșia pe ale sale în Carei; și care, întorcându-se dela Viena, se făcù profesor în Blaj, la 1831. In necrologul despre Rusu¹⁾, Țipariu a vorbit despre mintea-i deșteptată și pătrunzătoare, de inima-i dreaptă și curată, de știința lui. Ca să-i caracterizez înălțimea sufletească, îl citez însă pe el însuș; și anume câteva idei din prefața la *Icoana pământului*; prefața are data 2 (14) Septemvrie

¹⁾ *Gazeta Transilvaniei* din 5 Aprilie 1843, p. 105.

1842. El zicea: «*Lumea au început a îmbracă alt vesmânt; orizonul se rezbună de toate părțile; lumina, cam printre nori, pătrunde și spre răsăritul Europei și promite că ura și neștiința nu va mai putea fi părete despărțitoriu între popoare*»¹). «Moartea este un lucru mare pentru fie ce om; și cu atât mai mult trebuie să fie mai mare pentru un popor». «Și oare fire-ar ceva pricină, pentru carea să peară poporul român din Transilvania?»²). Clar-obscurul acestor îndoeli ale situației universal-istorice nelimpezite dăinuia încă, deși convingerile care-l risipiau măbind lumina aceea «cam printre nori», se fixaseră. Ca și alții zicea doară și Rusu³): «Românii nu se pot cultivă prin limba ungurească!» Căldura naționalismului independentist o simțim din scris; dar foc va fi vărsat din gura sa colegul care era numai cu trei ani mai tânăr decât prietenul său Bărnăuțiu. Ce ușor se vor fi înțeles ei din ochi și din strângeri de mână, cetindu-și sau după ce-și vor fi sfârșit de cetit scrisul lor?!

Un prieten ca Ioan Rusu face cât o sută de cei cari se îndoiesc și nu strigă, ci numai șoptesc. Totuș, deși nu strigă, T. Țipariu vorbiă de bună seamă hotărât. El nu studiase în străinătate; era un spirit original, productiv; la 20 de ani era profesor al clasei a IV-a (Poesia); la 23 de ani propunea filosofia (1828). Nimeni nu a precizat încă suficient ce fel de filosofie a propus; și ar fi interesant să știm aceasta sigur⁴). Apoi el a predat științe teologice; dar la 1835 a publicat, cu litere latine, o carte bisericească; literele latine erau un semn al vremii, dar și un semn caracteristic pentru filosoful și teologul care se îndreptase spre studiul limbei cu un rezultat, pe care Ioan Maiorescu l-a caracterizat în 1838 astfel: «Afară de Țipar oamenii noștri nu știu ce va să zică a începe cultura limbii românești»⁵). Micul cerc de amici cari propuneau românește, scriau românește și apărau dreptul limbei ro-

¹) Pag. II.

²) Pag. VI.

³) Pag. IV.

⁴) A. Papiu Ilarian, *Ist. Rom. din Dacia* sup. ed. 2, I, 209 zice vag «filosofia germană». Probabil a lui Krug, pe care l-a și tradus; dar când anume l-a tradus nu știm. Publicația *Elemente de filosofie* după W. T. Krug tom. I și II, 8°, Blaj, 1861—1863 (676 pagini) costă 4 fl. 20 cr. v. a. *Archivu* lui Țipariu, p. 104.

⁵) *Tribuna Poporului*, 1903, No. 39 (Scrisoare către G. Barițiu).

mâne, își avea filologul său; iar filologul era întâiul filolog al epocii.

Al treilea mare îndrăsneg al cercului era S. Bărnăuțiu.

Demetriu Boer propunea, tot românește, dreptul canonic dar — comprehensiv — și dreptul particular al bisericii răsăritene-române. Pe la 1841, abătându-se în filologie, D. Boer elaborează o ortografie cu litere latine, dând un ajutor modest tendințelor țipariene ¹⁾.

Nicolae Marcu romaniză stilul fizicei, *I. Cristocean* pe al matematicii ²⁾.

A. Papiu Ilarian a simțit bine pozițiunea ocupată de toți acești profesori; a simțit că *ei* erau începutul unei *epoce nouă*, care se desfăcea din negurile latinismului fără duh și se desfășura spre un chip încă necunoscut, bănuțit numai, de cultură românească, națională. De aceea A. P. Ilarian zice, că până atunci «învățații blăjeni credeau că cu clasicii latini s'a încheiat toată știința» și că Țipariu îi deșteptă «la o nouă vieată literară» ³⁾. Firește noua vieată se desfășoară în școale, în seminar și în liceul completat chiar în acest timp. Înălăturându-se latinismul se înlătură și formalismul vechiu școlastic; cuvântul românesc acum bine înțeles avea vieată; vieata treziă vieată în sufletul studenților; unde fusese apatie, șișni de-odată voioșia unei lucrări cu pricepere științifică serioasă. Era, cum zice același istoric, un adevărat proces de «deșteptare» ⁴⁾.

S. Bărnăuțiu, ca deșteptător, avu norocul să fie așezat al locul cel mai gingaș, cel mai însemnat ⁵⁾.

XV

S. BĂRNUȚIU CA PROFESOR A DOUA OARĂ

La 1831 Bărnăuțiu fusese însărcinat cu predarea istoriei și filosofiei; în 1833—34 el a predat însă numai filosofia — *dar încă nu românește*.

¹⁾ Dr. I. Rațiu, *Dascălii noștri*.

²⁾ Tot acolo.

³⁾ *Istoria Românilor din Dacia superioară*, I, 209.

⁴⁾ Tot acolo, I, 211.

⁵⁾ Ca un mic semn caracteristic arăt și legătura amicilor lui Bărnăuțiu cu singurul

Încă nu ?

Dr. I. Pop, în *Amicul familiei* dela 1890¹⁾, afirmă că, abia revenind la catedră — de la ea lipsise în anii 1834—1839 — a propus dreptul natural în limba română, explicările în filozofie *latinește și românește* «deocamdată», iar răspunsurile le primiă «mai bucuros» în românește. În Septemvrie 1839, deci, limba latinească se târă încă și prin cursul lui Bărnuțiu. Dr. Ioan Rațiu, în «*Luceafărul*»²⁾ și în *Dascălii noștri* nu pomeneste nimic despre limba latină la 1839, ci admite o schimbare *totală* a limbei de propunere. Simion Bărnuțiu însuși afirmă, într'o scrisoare dela 17 Octomvrie 1839, cătră G. Barițiu, următoarele³⁾: «Am socotit să scap *pe încet și încât mă vor lăsa împrejurarile din afară, filosofia din jugul și robia limbei latinești (batăr de jumătate)*, în care gemând și înădușită fiind astăzi, tare puțin au luminat mințile auzitorilor români; că au fost, după toată etimologia cuvântului și înțelesul numai roabă teologiei; da nu roabă ce merge cu lumina aprinsă înaintea Doamnă-sa, că atunci tot ar fi ceva, ci roabă care-i poartă șlepu din dărăpt». Cu alte vorbe, S. Bărnuțiu silit de «împrejurarile din afară» a eliminat numai «pe încet» limba latină, nu de-odată. Dr. I. Pop a fost deci biograful mai bine informat despre acest fapt însemnat. Deci în acest sens trebuie să se înțeleagă și rândurile entusiaste ale lui A. Papiu Ilarianu⁴⁾.

A. Papiu-Ilarianu afirmase, anume, că încă dela 1831 S. Bărnuțiu introduse în Blaj *dreptul firei* și că pe la 1834 cel dintâiu începù a propune acest drept «în limba română»; iar la 1839 traduse toată filosofia lui Krug propunându-o în limba națională! Însă în anul 1834 Bărnuțiu a propus numai iarna, deoarece în acelaș an a fost ales notar consistorial și a lăsat filosofia în grija amicului său I. Dragomir, care o propuse dela 1834 până la 1839.

ziar român-ardelenesc. Abonați ai *Gazetei* în 1842, în Blaj (după *Gazetă*, 1842, p. 196) erau: Simion Crainic, Timoteiu Țipar, Ioan Rus, Simeon Bărnuț, Grigorie Moldovan, Josif Pap, Nicolae Marcu, Clerul tânăr din seminarul diecesan.

¹⁾ Pag. 5.

²⁾ 1908.

³⁾ *Tribuna Poporului* din 1903, 18 Martie, No. 43.

⁴⁾ *Istoria Românilor din Dacia superioară*, I, p. 210.

Despre împrejurările «din afară», care moderau avântul lui S. Bărnățiu, Dr. I. Pop a dat următoarele lămuriri: «Mișcarea națională, dusă de ceata luptătorilor caracterizați mai sus, eră o răsturnare de deprinderi, de vederi, o înfruntare a inerției vechi. Blajul, în care a fost mult duh, dar și multă mărginire și une ori chiar și răutate, sta mirat și se opunea. «Rezistența serioasă» de care vorbește Dr. I. Pop o făceau: *întâiu* fricoșii, cari se temeau că guvernul și episcopul latin vor interveni contra propunerii în limba românească; *al doilea* mărginiții, cari socotiau că limba românească nu poate exprima idei filosofice și combăteau metoda nouă. Fricoșii muștrău «aspru» pe Bărnățiu; mărginiții îndemneau pe studenți se părăsească cursul la care nu vor putea învăța nimic serios; printre aceștia erau și unii «curteni» ai episcopului¹⁾.

Dar un examen semestral bun, reușit, desmiinți și pe unii și pe alții; în semestrul următor filosofia s'a studiat apoi chiar cu avânt: metoda și limba — mai ales limba — triumfase!

S. Bărnățiu obținuse astfel, personal, o satisfacție care-i întărea convingerea în bunătatea drumului reformist pe care apucase²⁾.

XVI

S. BĂRNUȚIU ÎN «ȚARĂ»

Din timpul acesta avem o știre foarte interesantă. O dă Dr. I. Pop, din tradiție familiară. Izvorul indică și intențiile care-l purtară pe Bărnățiu prin «țară»; până unde?, cât

¹⁾ *Amicul Familiei*, 1890, p. 3—4.

Gazeta (1841, 30 Martie, p. 52) semnală națiunei progresele care se făceau la Blaj: «Blajul? El face înaintări așa line pe cât curg de lin cele două râuri între care se află așezat; însă pașii lui în instituție sunt siguri. Cu nouă ani înainte Blajul avea numai un profesor de filosofie; de atunci încoace el are pentru științele filosofice, matematice, istorice și fizice patru profesori; de curând *filosofia* (chiar și părțile cele mai abstracte ale ei) se dă nu latinește, ci românește, lucru ce nu știu cu câți ani mai înainte n'ar fi fost de crezut. Înaintăm noi sau stăm?» (Articolul: *Școalele noastre în anul 1841*).

²⁾ Ca o probă de prelungire în literatură a spiritului acestei școale blăjene ne poate sluji poetul Andrei Mureșianu, care în 1832—33 și 1833—34 a făcut filosofia în Blaj, având ca profesori pe: I. Rusu, T. Țipariu, N. Marcu și S. Bărnățiu! (Dr. I. Rațiu, *Viața și opera lui Andrei Mureșianu*, p. 18). Pe Țipariu și Rusu i-a avut și în 1834—35, la teologie.

timp?, nu se știe. Dr. I Pop scrie: «*In August a. 1839 Bărnuțiu întreprinde o călătorie prin Principate, ca să se restaureze și mai ales ca să facă experiență*»¹⁾.

Izvorul însuș ne impune să credem știrea. Fapta însăș se explică, însă, și ca parte dintr'un complex de interese pan-românești. Înaintea lui, la 1836, fusese în București T. Țipariu și G. Barițiu, care se întâlniră acolo și cu I. Maiorescu. Ceva mai târziu I. Rusu întreprinse în Moldova călătoria sa, despre care mi-aduc aminte că am cetit o notiță, poate în *Albina românească*. Blajul cel nou începuse a se interesă de «principate». Plecă într'acolo și Bărnuțiu.

Eu nu cred, însă, că a pătruns adânc în «țară». Cel puțin în lucrările lui am găsit numai o singură urmă, despre... zălhanalele muntenești, pomenite de el, la 1842, în memoriul contra maghiarizării.

XVII

EVENIMENTELE POLITICE DINTRE 1831—1839

Ca să nu întrerup șirul împrejurărilor însemnate pentru dezvoltarea sufletească a lui S. Bărnuțiu până la punctul de-aintră însuș în acțiune — la 1842 — l-am urmărit fără privire la raportul său cu întâmplările politice. Dar fără de cunoașterea, fie și sumară, a acestora însemnatul an 1842 nu s'ar înțelege. Deaceea trebuie să mă întorc puțin înapoi la o vreme care, din întâmplare, se închide între anii 1831 și 1839, care sunt chiar anii începerii și reînceperii cursului de filozofie al lui Bărnuțiu.

Mișcările politice din Ardeal începuseră în anul 1831.

Revoluțiunea franceză din Iulie fusese un îndemn și pentru Ardeal. Literatura politică maghiară fusese alt îndemn. Opinia publică ardelenescă se treziă; critica antigubernamentală îndrăzniă să vorbească despre drepturi suprimate de ex. despre cele municipale; așa zișii «patrioți vaganți» (*vándor-patrioták*) erau ascultați cu evlavie și urmăriți cu

¹⁾ *Amicul Familiei*, 1890, p. 3.

ochii plini de speranțe¹). Șeful cel mai îndrăzneț era Nicolae Wesselényi (1797—1850), care avea și printre Români amici ca de ex. pe episcopul Leményi, pe vicariul dela Șimlău Alexandru Șuluț, ș. a.

Simion Bărnăuțiu, acum profesor de filozofie, urmăria mișcările, care se apropiaseră și de Blaj, ca de ex. în Alba-inferioară, unde mișcarea o ducea Keményi Dénes.

Primirea rece întâmpinată de comisarul regal *ad-hoc*, Francisc Vlasits, mărise distanța între staturi și Curte. Comisarul care-i succese, archiducele Ferdinand de Este, nu a putut să o scază. Dar acesta deschise, totuș, dieta la 20 Iunie 1834 și asistă la furtunoasele ei discuții, care se sfârșiră brusc cu o neașteptată disolvare, în 5 Februarie 1835²).

Dieta aceasta — seacă — înfipse un ghimpe în sufletele românești capabile să înțeleagă: Discuția asupra unirei Ardealului cu Ungaria luase mare avânt. Avântul crescù încă în dieta următoare, supt alt împărat, convocată de acesta la Sibiiu, pe ziua de 17 Aprilie 1837. Unirea s'a discutat cu foc. Împăratul o admisesse — fără a mai consultă pe Ardeleni — aprobând un articol al dietei ungurești (XXI/1835/36). Dintre părțile de anexat, Crasna, patria locală a lui Bărnăuțiu, oprise pe deputatul său de a vorbi în dieta Ardealului; el trebuia să se considere prezent numai la discuția unirei cu Ungaria, pe care Crasna o ceria; Zarandul dăduse voie ca deputatul său să discute; Solnocul-de-mijloc nu recunoștea reincorporarea. A fost mare focul discuției. Și concluzia a fost că Ardealul nu dă cele patru comitate, dar — se unește întreg cu Ungaria!

Astfel dieta s'a ocupat numai cu omagiul adus noului împărat și cu ocuparea posturilor cardinale ale țării.

Dieta s'a disolvat în 31 Martie 1838.

¹) Vezi descripția lui Keményi Zsigmond despre *Vieța publică a Ardealului în Tanulmányai*, Pest, 1870, vol. II, p. 3 și urm.

²) Este interesant a se ști că Românii nu se bucurau de ținerea dietei. Privitor la cea din 1834, contele Gyulai Lajos a însemnat în jurnalul său de zi (publicat de Kuun în *Erdélyi Múzeum*, 1903, p. 73): «Hunyad vármegye egyházi, magyarul nem tudó nemesei hiába mondták *nu trebuiu dieta*, mert adott az Isten, de nem tudom, lesz-e köszönet benne».

La dieta aceasta Simion Bărnuțiu a asistat ca secretar al episcopului său¹⁾.

Privind lucrările ei de aproape, el a putut să vadă cum puterile Statului nu se înțeleg între sine și nu-și potolesc certele; cum disarmonia politică crește prin dezvoltarea conflictelor naționale; și cum țara pornește la drum spre lupte mari.

Dr. Ioan Rațiu crede că «aici» — la dieta aceasta — «se zămisli^{ră}» principiile și convingerile politice de mai târziu ale lui Bărnuțiu! Afirmația este greșită. Când anume s'au «zămislit» principiile, nu se poate ști exact. Dar se poate afirma că ele datează *cel puțin* dela 1831, când posesorul lor începù să propună filosofia liberală a lui Krug. Dieta dela 1837 i-a oferit numai material nou de gândire, și anume material care interesă pe poporul său²⁾.

În forme pozitive, mărturisite de izvoare cunoscute, până acum principiile lui Bărnuțiu se pot dovedi, în *aplicări politice-practice*, abia pentru anul 1842, precum voiu arăta mai la vale.

Deocamdată stăruiesc încă puțin timp asupra materialului politic ce i-l oferiau lui Bărnuțiu dietele ardelenesti și care priveau starea materială și formele culturale ale simplei vieți ce-o dezvoltau pe atunci Românii Ardealului.

În 1837 ep. Moga predase dietei o petiție, cerând îmbunătățiri pentru clerul ortodox din țara Sașilor. Textul petiției este cunoscut. Dar mai puțin cunoscute sunt răspunsurile date, răspunsuri pe care, în esență, Simion Bărnuțiu le-a auzit, de sigur, și în cursul dietei³⁾. Răspunsurile erau respingătoare și umilitoare.

Se cerea egalitatea de drepturi politice: admiterea în slujbe

¹⁾ Ca secretar Bărnuțiu luase locul unui comod predecesor: Isidor *Alpini*; acesta a murit în 1841 (30 Decembrie). Se născuse la 1793; ajunsese profesor în «anii cei triști ai foamei», apoi notar consistorial și capitular; vicar episcopesc în Sălagiu; și mai pe urmă (1835) canonic (*Gazeta*, 1842, p. 13).

²⁾ Apropierea cronologică dintre închiderea dietei: 31 Martie 1838 și cererea ep. Leményi ca T. Țipariu să poată scoate foaia *Nuncius*, cerere cu data 1 August 1838, pare a indica trebuința ca experiențele nouă să fie discutate și din Blaj, nu numai din Brașov.

³⁾ Răspunsurile scrise și publicate de I. Trausch și — la altă petiție — de I. K. Schuller (1844) cuprind motivarea ideilor susținute de toți Sașii.

publice; economice: admiterea la meserii. Sașii refuzau măsura particulară cu putere de lege generală, *ne systema hujus Principatus evertatur* (art. XI/1744) și cereau ca Români să se «asimileze Sașilor» în «cultură și limbă», adică să se «naționalizeze» Sași, pentru ca să poată să fie admiși în slujbe și — suspectarea trădării! — să nu se socotească locuitori ai unei țări vecine, cu alte interese¹⁾. Cât despre meserii, Sașii afirmau că Români nu sunt excluși, dacă se țin de orândurile țehiurilor!; li se părea, totuș, că ei au «inclinații mai serioase spre negoț decât spre meserii»!

Se cereau *scutiri economice*: Popii să nu mai plătească birul foncierei —, se refuză; popii să fie scutiți de dijmă —, vreo patru articoli din Aprobate și Compilate se repeziau să susțină că nici scutirea de dijmă nu se poate acorda celor nerecepți sau numai tolerați. Se cerea pentru cler ajutor din casele allodiale —, dar la 1798 o deciziune gubernială interzisese astfel de ajutoare; să se aștepte deci până ce ele se vor decretă întâiu pentru recepți!

Se cerea *cultură*: un seminar făgăduit din 1785 —, dar deputația regnicolară *in ecclesiasticis* nu avusese timp să facă planul; și se zicea: episcopul putea să desvoalte începutul dela 1816 dând din banii săi! Pentru ca meschinăria să fie completă, vorbindu-se de meserii, se spunea că în sărbători creștinii sași nu pot fi turburați de Români muncitori; Români pot lucra la câmp, dacă la ei este zi de lucru, dar în oraș ori în sat, *sgomotos*, nu! Liniștea zilei Domnului să n-o turbure cumva Românul! Sașii mai aveau și altă considerație religioasă: Dacă doi popi, un unit și un neunit, cununau miri de confesiune deosebită, neunitul trebuia să-și iea jumătate din taxă, nu mai mult; să-i lase și unitului, deoarece altfel chestia părea o trecere dela o confesiune la alta și aceasta eră siluirea conștiinței (*Gewissenszwang*), de care D-zeu să-i apere pe domni Sași! Și totuș Trausch — uneori ridicol — vorbește despre umanitatea și simțul de drept al Germanilor!²⁾.

¹⁾ Trausch, *Bemerkungen*, etc. p. 24.

²⁾ Pagina IV.

Trausch reprezintă egoismul național orb și crud chiar în expresie. I. K. Schuller erà mai cruțător. Dar jignitor adânc erà și el, când susținea că pentru a se naturaliza în Fundul regiului, Românii trebuie să învețe nemțește, conform ordinațiunii regale din 8 Ian. 1778 și că de aceasta nici nu trebuie să se supere, deoarece și — Armenilor din Gherla și din Ibașfalău Ungurii le-au pus (1791) aceeaș condiție de admitere în nația maghiară: adică să învețe ungurește!¹⁾

Respirând printre oameni dela care, în discuții dela om la om, va fi auzit numai astfel de argumente — strânse aici într'o singură expunere — S. Bărnăuțiu, Român simțitor, filosof acum aderent al dreptului naturei, trebuie să fi fost foarte mâhnit de concepțiile medievale de care se izbiã; iar ideile de drept din sufletul său trebuie să le fi simțit ca un punct arhimedic sprijinitor de viitoare răsturnări.

Dieta dela 1837 nu i-a dat lui Bărnăuțiu principii, dar i-a întărit sentimentele de indignare contra străinilor, de iubire și milă pentru neamul de a cărui soartă mai de mult încă îl cuprinseseră grijile cele mai stăruitoare.

Dieta ungară din 1832 începuse opera de unire a Ardealului cu Ungaria (art. XXI). Dietei ardelenesti i se publicase rescriptul suveranului relativ la *partes reapplicatae*. In 30 Martie 1838 dieta Ardealului protestă. Dar a doua zi ea se închise

Pentru Bărnăuțiu chestiunea aceasta nu erà numai o chestiune națională, ci chiar una personală, intim legată cu inima sa: Erà doară vorba și de unirea Crasnei sale, a Crasnei în care se născuse și copilărise! Deaceea el va fi urmărit cu aceeaș indignare întrunirile comisiei de cedare, la Șimleu, în April 1839, în August 1840, unde Ardelenii s'au dus numai ca să dea lămuriri. Deci tot până la dieta din 1837—1838 putem adânci, în timp, rădăcinile temerii de unire cu Ungurii, urei salutare contra tuturor care voiau să decidă *de nobis sine nobis*, nu însă principiul mai vechiu al personalității naționale, care nu admitea pe *sine nobis* și care era cald în sufletul lui Bărnăuțiu dinainte de 1837.

¹⁾ *Beleuchtung*, etc., p. 104.

Puținele întâmplări privitoare la Români, dintre 1831 și 1839, găseau un comentar vast în amenințarea agitațiunilor din Ungaria, în literatura de librărie și de gazetă a Ungurilor. Acest comentar *istoricul* Bărnuțiu și *filozoful* Bărnuțiu îl înțelegea perfect. Puțini înțelegeau perfect; puțini reacționau energic; și deaceea, pot zice că, *fără să vrea*, ep. Lemenyi, care a luat pe Bărnuțiu ca secretar și la dietă, a făcut nației un serviciu, dând prilejul ca în sufletul secretarului său să se producă reacțiunile ce le-am caracterizat.

Afară de chestiunile arătate, Bărnuțiu urmărea cu îngrijire tendințele de maghiarizare. După el, ele începuseră «mai ales» dela 1836 încoace¹⁾ și culminară în ideile dietei din Cluj, la 1842²⁾. Așadar între 1836 și 1842 se petrec evenimentele care-i provocară scârba și mânia dela 1842 și 1848.

Episcopul nu simția nimic din mânia secretarului său. Din potrivă, episcopul era un aderent al politicei maghiare. Ca aderent el trebuia să devie un adversar al lui Bărnuțiu. Ca unui adversar, care începea a înrăuri nefavorabil viața lui Bărnuțiu, îi sânt dator un capitol și o caracteristică obiectivă.

XVIII

EPISCOPUL LEMÉNY

Dialog în Blaj, la Dumineca Tomei, 1848:

Episcopul Lemény: Fiilor, mulți zic că eu țin cu domnii țării.

Poporul (zâmbind): Știm bine că ții cu domnii țării.

A. Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioare*, vol. II, p. 142.

Episcopul Ioan Pop de Lemény este una dintre acele figuri românești cărora Ungurii le-au păstrat multă recunoștință. La 1863 *Vasárnapi Ujság*³⁾, dedicându-i un articol de amintire, îl numește: personalitate istorică de mare popularitate, deoarece el văzuse că soarta poporului român e strâns legată de soarta națiunei maghiare. Și deaceea el nu

¹⁾ Papiu, II, p. 328.

²⁾ Tot acolo, p. 330, 338.

³⁾ No. 34.

numai că nu a refuzat amicitia Ungurilor, ci chiar a *căutat-o!* Mai târziu aceeași revistă, comemorând unirea Ardealului cu Ungaria, îl trece (cu portret cu tot) printre făuritorii Unirei și-i împrumută o față de patriarch¹⁾. Fusese un prietin bun, care nu se uită²⁾.

Dar prietenul Ungurilor a fost dușmanul lui S. Bărnuțiu. De unde răsărise dușmanul?

Tatăl lui Lemény fusese funcționar comitatens. Cu economiile sale își cumpăraseră o moșioară, în satul Desmir, în comitatul Clujului. Aici s'a născut Ion, în 23 Aprilie 1780. Liceul Ion l-a făcut în Cluj, unde a studiat și filosofie și drept³⁾. Dar inima-l trăgea spre preoție. Se duse deci la Oradea-Mare, unde, la 1805, sfârși teologia în seminarul romano-catolic. După o scurtă profesură la Blaj, el ajunse preot și protopop la Cluj. Din timpul acesta cunosc o predică a lui, mediocră, rostită și tipărită în ungurește, pe care Szinnyei n'o citează și-al cărei titlu deaceea îl dau în notă, fără de nici un gând de a stârni cuiva curiozitatea⁴⁾. Trecând înapoi, la Blaj, a fost profesor, canonic (1824) și secretar al episcopului Bob. Se pare că virtutea creștină a umilirii îi eră a doua fire⁵⁾. Timpurile îi păreau și lui grele — *etsi tempora mala sint*⁶⁾, dar programul lui de îndreptare eră numai încrederea în Domnul și în mila stăpânirii. Cu toate acestea murind Bob el a fost ales (1832) episcop cu 179 din 212 voturi, având deci numai 33 de împotrivitori. Din timpul acesta cunoaștem a doua predică a lui, ținută și tipărită tot în limba ungurească, la moartea lui Bob, în biserica mitropoliei din Blaj⁷⁾.

¹⁾ 1898 No. 22: A patriarchalis kinézésü tisztes agg püspök, etc.

²⁾ Vezi și Szádeczky Lajos, *Erdélyi Múzeum*, 1894, p. 187.

³⁾ In *Complexus orationum*, etc., tipărite în Aiud (1833), cuprinzând cuvântările care s'au ținut în Blaj la candidarea și la instalarea lui ca episcop, se zice (p. 24—25): *cursum studiorum Philosophicorum et Jurisprudentiae insignibus niveis calculis absolvens.*

⁴⁾ *A nagy vatsora, mellyről a. k. Akadémia templomában, ur nap után való vásárnap így szólott Leményi Iános, az egygyesült görög szertartáson lévő kolozsvári fő esperest és plébánus.* 1814. *Kolassvárt. Nyomatott a K. Lyceum betüivel.* 1814. (Mediocre idej teologice!).

⁵⁾ In citata colecție *Complexus orationum* else adresă Comisarilor regali astfel: *Vestro patrocinio causam afflictæ Dioeceseos itirato commendamus, unaque Excelentiae Vestrae Praesuleam dextram osculamur.* (Sărutăm dreapta!).

⁶⁾ Tot acolo, p. 17.

⁷⁾ A. Papiu Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioare*, vol. I, p. 105. Titlul ei după Szinnyei, este: *Az Istentől küldetett férfiu a gondviselés rendjében, az az halotti beszéd Bab János fogarasi görög egyesült vallású püspök felett.* Kolozsvár 1831.

Acesta erà dușmanul: o alcătuire determinată fatal de împrejurări familiare și culturale, pe un spațiu fixat între punctele Blaj și Oradea-Mare, dincolo de care nici o îndrăzneală psihică originală nu-i atrăsese privirea.

Erà firesc ca un astfel de episcop să lase curs liber și predominărei ungurești, căreia-i «sărutase dreapta», care-l înălță, și maghiarizărei care-i părea inevitabilă.

Totuși mai sunt scriitori cari înceară să-l apere. Aceștia vor îngădui să repet aici afirmațiile pe care, din proprie vedere, A. Papiu Ilarian le-a cules din Blaj și ni le-a transmis prin cunoscuta sa operă istorică.

În curtea episcopului nu se mai auzià altă limbă decât cea ungurească, din care pricină curtea se și numià *Kis-Magyarország* (Ungaria mică)¹⁾.

În seminar limba română erà interzisă, pentruca teologii să vorbească — latinește; dar neștiind latinește ei vorbiau ungurește²⁾. Ungurismul acesta străbătuse pe la 1833 — deci dela începutul episcopatului leményian — atât de bine încât «afară de cântările cele prescrise, nu se auziau alte cântece naționale în seminar, făr' numai *Kis Komárom, Nagy-Komárom*³⁾. Textul complet al acestui cântec de dragoste, atunci popular la Blăjeni, este acesta:

Kis-Komárom, Nagy-Komárom,
Be szép kis lány ez a három!
Be szeretném az egyket,
Három közül a szebbiket,

Három csilag van az égen,
Három szeretöm van nékem,
Egyik szöke, másik barna,
A harmadik aranyalma⁴⁾.

La episcopie sosiau multe «instanții» scrise de Români în limba maghiară; acei Români le scriau știind că nu fac nici un lucru neplăcut episcopului⁵⁾.

¹⁾ *Istoria Românilor din Dacia superioare*, volumul I, p. 105.

²⁾ Pag. 106.

³⁾ Pag. 107.

⁴⁾ *Hatszáz magyar nemzeti dal*, Budapest. Pag. 405.

⁵⁾ Pag. 108.

Unii protopopi începuseră a purta protocoale în limba ungurească¹⁾; denunțându-i, istoricul adaoge: «Am putea aduce exemple, dar nu vrem».

Intr'o astfel de atmosferă episcopul, pela a. 1841, a cerut dela guvernul transilvan voie să tipărească în limba ungurească niște cărți liturgice românești, traduse în ungurește de un preot român din Săcuime; despre această intenție episcopul scrisese și arhiepiscopului din Strigoniu²⁾ Raportul cu acest arhiepiscop însemnă o tendință de supunere în chestiuni dogmatice (căsătoriile)³⁾ și chiar și administrative (informațiunile despre purtarea teologilor din Blaj).

Jignitor eră și faptul că în administrația fundațiilor, până la 1847—1848, se întroduseră numai «Români de cei unguriți», dintre cari unii «nici nu știau românește»⁴⁾. Aceștia erau dregătorii dominiali din Cuț și Blaj, cari nu vorbeau numai ungurește, ci asupriau și poporul. Pe aceștia profesorii i-au atacat mai întâiu.

G. Barițiu confirmă pe Papiu, când spune că curentul de maghiarizare începuse încă din cei din urmă ani ai lui Bob, că nenorocitul fenomen îl produsera teologii veniți dela școale ungurești și dela filosofia Clujului; ei vorbeau latinește și ungurește. G. Barițiu adaoge și știrea despre corespondența în limba ungurească a episcopului cu guvernul⁵⁾.

Pentru ca să admită o astfel de situație, ep. Lemény însuși eră destul de unguriț. Libertatea lăsată înstrăinării de neam, ajutorul ce i-l da, eră *un* mod de-a «căuta» prietenia Maghiarilor.

Celălalt mod a fost sprijinul dat tendințelor politice ungurești. In privința aceasta rămâne, drept clasică dovadă, atitudinea din anul 1848 a episcopului, atitudine pe care o voiu aminti încă. Aici fac numai o observare. Acela care sărută mâna celorce aveau să-l instaleze episcop a sărutat mai târziu și mâna celebrului Wesselényi, care în sistemul

¹⁾ Aceeași pagină.

²⁾ Pag. 107. Despre raportul cu Strigoniu, vezi și p. 117.

³⁾ Vezi și pag. 135.

⁴⁾ Pag. 109.

⁵⁾ *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, p. 613 și 621. Corespondența ungurească cu guvernul o impuse și ep. dela Sibiiu Moga, la 1829. (Altă nulitate intelectuală!)

său desrobiă iobagi, dar — uniă Ardealul cu Ungaria și maghiariză pe Români. Scrisoarea episcopului din 4 Aprilie 1848, către Wesselényi, a fost, o lună înainte de adunarea dela Blaj, o promisiune de trădare a intereselor neamului său¹⁾.

Cum s'a putut naște legenda, că tocmai cu un astfel de episcop secretarul S. Bărnăuțiu ar fi putat sta la masă bând bine din vinul episcopului, împreună ce episcopul, nu-i de înțeles. Deaceea ne este ușor să credem în desmințirea ce-o dă legendei un alt secretar al episcopului²⁾.

Din partea lui Leményi Bărnăuțiu și tovarășii săi erau, așadar, de mult avertizați. Dela 1833 guvernul, informat de sigur despre noua reformă școlară din Blaj, ceruse ca în liceu istoria universală să nu fie studiu obligatoriu, pentru ca I. Rusu să nu aibă prilej a propune în spirit național. Episcopul se împotrivi la început; dar apoi își slăbi opoziția și amenință, zicând și vorbind public că liceul trebuie să se șteargă³⁾. Așadar dela 1833, după abia doi ani dela începerea profesoratului de filozofie, Leményi se simția ca adversar al noii direcțiuni. Prietenie sinceră între secretar și episcop nu se putea naște; nici nu s'a născut⁴⁾.

XIX

MAGHIARIZAREA BLAJULUI

Pentru a completă descrierea atmosferei de maghiarizare creată de curtea episcopală din Blaj, intercalez aici un episod dela 1846, care este, însă, o continuare a vieții anterioare, protejate de episcop. Din astfel de *efecte* se poate conchide la *cauzele* care le-au produs.

¹⁾ Scrisoarea s'a publicat întâiu în *Történelmi Lapok*, no. 22 din 1874. Apoi în biografia lui Wesselényi de Kardos. O traduc în anexe.

²⁾ *Descrierea unor întâmplări memorabile din 1848 — 1861*, publicată de *Observatoriu*, 1881, p. 41—53.

³⁾ *Papiu*, II, p. 212.

⁴⁾ Din contră, natural este să credem ce afirmă *Notiția biografică*, că, în calitate de secretar, Bărnăuțiu «studie de aproape pe ep. Leményi și cunoscă cele ce se făceau și petreceau în curtea episcopală». (Pag. X).

La 1846, sosi în Blaj o trupă de teatru ungurească; și jucă dela Rosalii până la 13/25 Iunie, douăsprezece piese, spre «multă mulțămire a publicului». Corespondentul *Gazetei* avu sinceritatea să-i scrie¹⁾ că această dăinuire a teatrului unguresc în Blaj a însemnat că acolo, ca și în Ardeal, Românii «*învață cu drag, nu din silă*» — *limba maghiară!*

Glasul critic al naționaliștilor unguri din Blaj, sau de lângă Blaj, s'a auzit în *Vasárnapi Ujság*; ei exprimară episcopului recunoștința lor pentru înaintarea limbii maghiare în Blaj și-i cerură să continue a-și câștiga tot astfel de merite pentru patrie²⁾.

Neliniștiți de articolul din revista ungurească, Blăjenii împričinați se apărară prin *Gazetă*³⁾. Ei numiră pe corespondent «indiscret și simplu»; opinară că partea întâia a aceluia articol «mai plătește ceva», dar — vestiau încă: «unde zice că clericii sunt siliți a da gloabă în bani, dacă nu vorbesc ungurește și că teatrul românesc și redigerea *Aurorei* s'ar fi oprit numai ca să învețe clericii ungurește, minte în sufletul său cel care au scornit unele ca acestea». Să zicem că așa a fost; nedesmintită rămâne, totuși, interpretarea faptei că Blajul oficial susțineă o trupă ungurească ambulantă și că el se laudă, în gazeta dela Brașov, că știe bine ungurește!

Teatrul românesc încetase; dar Barițiu, într'o notă, nu voi să dea lămuriri, ci închise scurt discuția cu vorba: «Destul cu atâta!».

Încetarea *Aurorei*, însă, corespondentul *Gazetei* o explică, astfel încât explicarea sa arată că clericii deveniseră critici: «*Aurora*, să-ți spui drept, au încetat, pentru că tinerii nu s'au silit a cultivă în aceea limba scrierii, ci unii din ei — pe atunci — *polemizau cu patimă* într'o limbă destul de hățită și întortochiată și că cei cari scriau făceau mai mult spre ostentațiune, iar nu spre a se deprinde la un stil și limbă curată, corectă și dulce».

Oricum, și din acest episod reiese limpede că pe când

¹⁾ 1846, p. 197.

²⁾ Vezi în Anexa VIII—X articolul din *Vasárnapi Ujság* și cele două răspunsuri din *Gazetă*.

³⁾ 1846, p. 202.

tendințele de liberă cugetare ale tinerimii se suprimau, teatrul unguresc se putea hrăni în Blajul episcopului Lemény.

Trecerea trupei teatrale ungurești prin Blaj și primirea simpatică ce i s'a făcut rămân, așadar, dovadă bună despre câtă slăbire pricinuiseră spiritului românesc un episcop căruia acest spirit îi lipsise.

Și acum să ne întoarcem înapoi, la anii 1840—1842, despre care avem de povestit întâmplări mai înveselitoare.

XX

CONTRAATĂCUL DELA 1842

În vreme ce la Români nu se concretizase o direcție unitară, consecventă și vieața lor eră atacată de maghiarism, ca fierul de rugină, acesta înainta năvalnic.

Valurile renașterii maghiare creșteau mereu. Munții Ardealului răsunau de ecourile trimise de aspre glasuri budapestane. Primii Unguri fără drept de alegere în Ardeal sosiră ca aleși, totuș, în dieta ardeleană deschisă la 15 Noemvrie 1841, în Cluj. Erau trei: Szunyogh, Kovács, Ujfalussy. Sosise și steno-graful budapestan, ca să fixeze mărturisirile liberalismului și naționalismului Ungurilor oratori în dietă. Curentul și întâmplarea mai făcuse ca, după o sută cincizeci de ani, trei mari demnitari: guvernorul, tezaurariul și președintele staturilor să fie iarăși reformați, adică să aparțină confesiunii celei mai naționaliste. Semne clare ale vremii: Curentele ungurești năvăliau în Ardeal, unde erau dorite, așteptate și sprijinite.

La rând eră acum șovinismul nimicitor. Pe Români, absenți din vieața politică, acesta îi socotea ușor de bătut; pe Sași ușor de înfrânt în dietă, unde erau puțini (27 din 310; 27 față de 283!); Ungurii bruscară deci situația și votară un articol al limbii oficiale, contra căruia Sașii redactară protestul lor din 25 *Februarie* 1842¹⁾.

¹⁾ Amănunte precise *juridicește* se află în E. v. Friedenfels, *Joseph Bedeus von Scharberg*, (1885), I, p. 295 și urm. Dar și în text, p. 126—128.

Data remarcabilă: Și în timp, și ca *direcție* de conținut protestul Sașilor este egal cu al lui Bărnuțiu, deoarece protestul lui Bărnuțiu, la care voiu reveni, are tot data 25/13 Februarie 1842!

Articolul privitor la limba oficială se îndrepta contra limbei latinești; dar moștenirea ei, trecând chiar peste teritoriul ocupat până acum, o râvnă numai limba maghiară, înlăturând egalitatea cu cea germană (a Sașilor) și cu atât mai de grabă cu cea română. Latina nu o susțineau nici Românii, nici Sașii, dar și unii și alții înțelegeau să fie, ca moștenitori, egal îndreptățiți. Avântul unguresc, politic și cultural, eră însă prea mare, ca să poată admite o astfel de pretențiune. Se lucră, deci, și pentru inundarea culturală maghiară a Ardealului. Lozinca eră: muzeu maghiar, teatru maghiar, școală maghiară, nu numai administrație maghiară.

S. Bărnuțiu eră acum profesor. Protestul lui veni, deci, din această regiune a preocupărilor sale. Iată cum văd eu cazul acesta până acum neobservat de biografii lui Bărnuțiu.

Dar este bine ca despre această mare chestiune să ascultăm întâiu și glasul epocii, glasul *Gazetei* (31 Ianuarie, 1842): «In toată patria, toate iurisdicțiile bisericești: romano-catolice evanghelico-reformate, unitarie, *greco-unite și greco-neunite*, îndată după publicarea acestei legi, iar, între sine, iurisdicțiile care *nu* vorbesc ungurește (adică: *Românii, după cum sunt desghinați bisericește în două părți*), socotind dela închiderea acestei diete, *după zece ani*, să fie îndatorate a corespunde ungurește; matriculele și toate scrisorile ce ar sluji între hotarele acestui mare principat să le facă ungurește; tot după împlinirea de zece ani, *aceia carii n'ar ști ungurește*, să nu poată primi nici o deregătorie bisericească, nici mai naltă, nici subordonată; și până atunci încă între persoane de o potrivă destoinice, întâietatea să se dea acelora care știu ungurește. (*Se exceptează Sașii și școalele lor; apoi articolul continuă*): Afară de școalele naționale a Sașilor, *la toate institutiunile școlastice* din patrie, chiar și la cele militarești, *toate științele se vor învăța ungurește*. Regula aceasta însă, în privința celor de legea unită (a Românilor) va fi îndatoritoare numai după zece ani, pentru școalele lor. Spre acesta scop Maiestatea

Sa să îngrijască, *ca la școalele Românilor uniți din Blaj fără zăbavă să așeze catedră pentru limba maghiară*, ba și altele unde ar fi cheltuială de ajuns; iar preparanții neuniților la preoție să primească asemenea învățatură în limba maghiară; și până atunci, până când atât despre aceasta, cât și chiar poporul de rând a Românilor să se învețe ungurește, se va îngriji mai cu prisos pe calea legislației, în dietă».

Pe Bărnăuțiu îl impresionează puternic și presa; de ex: proiectul de urbariu al lui Fogarasi.

Despre proiectul urbarial al deputatului Ioan Fogarasi; și despre maghiarizarea Românilor prin școalele sătești maghiarizate, în care copiii români să învețe până la vârsta de 18 ani; dar și prin biserică, în care să nu se mai primească decât preoți cari știu ungurește și cari vor sluji de pe cărți traduse în ungurește, cum cerea acelaș deputat, *Gazeta* a relatat în 18 Maiu 1842¹⁾. Fogarasi eră, mi se pare, deputatul Ocnei Sibiiului! Despre altă idee a nebunului acestuia a raportat (combătându-l) *Gazeta* din 1843²⁾.

Din istoria lui A. Papiu-Ilarian se cunoaște *protestul consistorului din Blaj contra limbei ungurești* la anul 1842. Din cap. LXXVI al lui Papiu se cunoaște și cauza proximă a acelui protest³⁾. Causa proximă eră proiectul lui Kozma Dénes din Zarand, care prevedeă că la 1852 (peste zece ani) se va scoate din biserică și țară orice urmă de limbă latinească, introducându-se cea ungurească. Și în școale; în Blaj în special. A. Papiu-Ilarian continuă apoi frumos: «Când a ajuns fama la Gelou despre venirea lui Tuhutum în Transilvania, înainte de o mie de ani, nu va fi făcut mai mare mișcare în el și în ministrii lui acea faimă, decât făcù numitul proiect de lege în consistoriul și în colegiul profesorilor din Blaj! Fiecare vedeă în acel proiect de lege sentința morței ce se prepară naționalității române în Transilvania. Atunci *Simione Crainic*, prepositul capitular, vicariul general și prodiectorul liceului, chemă îndată la ședință, nu numai pe canonici, dar împreună pe tot colegiul profesorilor, atât pentru

¹⁾ Pag. 77.

²⁾ Pag. 25.

³⁾ Ed. II, p. 114.

însemnătatea cea mare a lucrului cât și pentru acea, *ca să nu se împiedece cumva consiliul cel bun prin frica unora*, cari sub despotismul cel îndelungat se învățaseră a crede, că chiar și apărarea dreptului ar fi crime». Se decise protestul de înaintat M. Sale, prin episcop. A. P. Ilarian adaoge: «Cei cari au fost de față în acea adunare consistorială *spunea* că nu s'a mai memorat în consistoriul din Blaj, să se fi acceptat oarecând vreo determinațiune cu atât entuziasm, cum fu acceptată acea protestațiune; deci se și trimise episcopului la Cluj, unde acesta eră membru al dietei, ca regalist».

Situația eră, așadar, aceasta: Episcopul maghiarofil lipsia din Cluj; între căpeteniile Blajului erau și oameni înfricați, cari s'ar fi putut opune «consiliului celui bun»; eră deci nevoie de îndrăzneală acum; Simion Bărnuțiu eră un îndrăzneț; iar Simion Crainic eră amicul lui Bărnuțiu. *Cu două zile înainte de iscălirea protestului*, Bărnuțiu redactă, așadar, o motivare a lui, pe care — forma ne îndeamnă să admitem — el a citit-o consistoriului și profesorilor ca îndemn, ca persuasiune.

Și adevărat este, că între ideile din protest și motivarea lui Bărnuțiu este o asemănare deplină. Firește actul oficial este mai rece; motivarea este caldă, oratorică. Protestul vorbește despre «cele mai sfinte *drepturi naturale*», despre «*existența personală*», care implică întrebuințarea limbei naționale; despre «*naționalitate*» și face rezerve privitoare la cultura maghiară. Aceste idei sunt și ideile fundamentale ale motivării¹⁾. Ele sunt chiar ideile fundamentale ale teoriei, ale vieței lui Bărnuțiu, pe care bătrânul său amic, Crainic, îl va fi ascultat cu sufletul plin de mulțumire.

Identitatea de argumentare mă face chiar să cred că, în protestul consistorului, cel puțin o parte din rânduri le-a dictat sau le-a scris însuși Bărnuțiu²⁾.

A. Papiu-Ilarian ne-a relatat din tradiție apropiată despre vorbele celor ce au fost de față: că în consistoriu a fost mare

¹⁾ Pentru ca compararea să fie cu puțință reproduc în *Anexa*, V motivarea; iar în *Anexa* VI protestul tradus.

²⁾ Motivarea a fost păstrată de amicul lui Bărnuțiu, profesorul Ioan Dragomir, pânăla 1853, când a publicat-o în *Foaia pentru minte* cu iscălitura transparentă Bt.

entuziasmul. Eu cred că entuziasmul l-a produs motivarea caldă a lui Bărnăuțiu, visiunea stringentă în descripția-i simplă a trecutului și viitorului, deducțiunea simplă și ea, dar tot atât de stringentă a dreptății cauzei apărute, și — în nenorocire și umilire — totuși, apostoleasca încredere în viitorul națiunii. În dietă nu eram; în puțina presă ce-o aveam ne sugrumă cenzura; în intimitatea unui sfat de demnitari bisericesti și profesori, cari se cunoșteau bine unii pe alții, Bărnăuțiu putea să lase frâu liber fantaziei sale, când vorbea despre jertfa cerută de păgânii zei ungurești — vorbă așezată și pe o bază de dispreț pentru ei, sau când indică primejdiile dela Est — Ungurii ar fi strigat: trădare!, sau când zugrăvea traiul greu de veacuri al nației sale obidite. Profesorul vorbiă cald; căldura lui a născut entuziasmul celorlalți. Stilul moti-vării este ce-i drept îngreunat de câteva construcții nătânge; câteva cuvinte bolovănoase curg pe râul elocinței sale; dar vorba-i anunță limpede pe oratorul dela 2/14 Maiu 1848¹⁾.

Protestul din Blaj — trimis episcopului pentru ca el să-l înainteze Maiestății Sale — a fost sprijinit de tot poporul. *Gazeta*, atunci singurul nostru glas public, urmăria lucrările dietei dând alarme îngrijitoare. La 2 Februarie 1842 ea scria: «Pentru nația românească în privința limbei încă se hotărî, în sesiile mai sus însemnate, ceva prea interesant, pânăla ficiți, care însă astădată n'avem voie a publică»²⁾. Apoi³⁾: «Proectul de lege pentru limba maghiară menit a da lovitura cea de moarte limbei și naționalității românești în Transilvania, au ieșit mai întâiu dela deputații acelor comitaturi în care se află cei mai mulți Români». Și scriind anume despre ședința din 31 Ianuarie a dietei, *Foaia* zicea, că acea ședință a «slobozit sentința de nimicire a naționalității românești»⁴⁾. Cuvinte mai limpezi, reflexe mai clare ale opiniei publice conștiente nu se puteau scrie. Însă nici Brașovul, nici Blajul nu-l mișcară pe episcopul Lemény, care a cetit protestul dela Blaj, dar nu a făcut nimic în înțelesul lui.

¹⁾ *Notiția biografică* aveă, deci, dreptate să afirme că Bărnăuțiu «fu motivul principal al protestului». Pagina XI.

²⁾ Pagina 17.

³⁾ Pagina 22.

⁴⁾ *Foaia pentru minte*, 1842, p. 65.

Foaea pentru minte adăugea că Românii n'au nici un reprezentant în dietă, căci «acel episcop ce se află acolo nu este trimis de către nație»; și că nația nu a găsit nici un apărător.

Foaea avea dreptate.

Pasivitatea episcopului a fost o ultimă decepție pe care Bărnuțiu nu i-a ertat-o. El trase fireasca concluzie că, dacă episcopul nu-și face datoria, *trebuie* să și-o facă biserica convocată în sobor; că, dacă păstorii religioși greșesc, turmele credincioase nu trebuie să mai asculte de ei, ci de instinctele lor sănătoase.

XXI

AL DOILEA ATAC DELA 1842

În protestul Consistoriului din Blaj figurase idea, al cărei apostol în Blaj eră S. Bărnuțiu: Se cerea, ca mijloc de protestare, convocarea «sinodului diecesan», pentruca clerul să-și spună opinia sa asupra cultului național și asupra condițiilor în care ea trebuia așezată.

Episcopului Lemény idea acesta nu-i eră simpatică. Sinodul acela despre multe lucruri ar fi putut să vorbească! Deaceia A. Papiu-Ilarian însemnează, scurt¹⁾, că «episcopul din Blaj n'a aflat cu cale și de lipsă chemarea sinodului».

S. Bărnuțiu a așteptat vreo opt luni. Apoi, supărat că episcopul nu înțelegea nici binele bisericeii, a luat condeiul și a scris al doilea studiu, de drept filozofic, pe care l-a publicat în *Foaea pentru minte* din 1843, la începutul anului.

Studiul amintește, dar nu desvoaltă baze de drept natural; amintește de: subsistenție, neatârănare și dreptul neînstrăinat al libertății conștiinței. El desvoaltă baza istorică a dreptului vechiu (pravilnic), pe care și D. Boer — de sigur tot în sensul lui P. Maior — îl propunea în Blaj și arătă cum s'a produs decadența lui, uitarea lui. Pretinzând o restaurare a soborului, S. Bărnuțiu are clară conștiința că pretinde o renaștere a constituției bisericești, pe care episcopii din urmă o îngro-

¹⁾ Pagina 117.

paseră așezând în locu-i autoritatea sau arbitrarul episcopal și complicitatea călugărilor capitulari.

Invocând pe Petru Maior, a cărui carte de istorie bisericească este izvorul convingerilor și al tăriei sale de convingeri, Bărnăuțiu întinde încoace firul tradiției eroice a luptătorilor contra despotatului bisericesc.

Studiul începe cu aluzii transparente la adresa episcopului Leményi, pe care-l vizează și când fixează problemele soborului; și se sfârșește cu o apoteoză a *dreptului*, fără de care lumea este suferință, pieire.

Cu astfel de note caracteristice studiul făcù, firește, senzație în tot clerul.

Privind acum pe S. Bărnăuțiu în toate atitudinile sale dela 1842, acestea ni-l arată în luptă hotărâtă cu doi dușmani: de o parte cu maghiarismul, primejdios în tineretea vigoarei sale; de altă parte cu despotismul bisericesc, care, frângând puțința de liberă expresiune a cugetului românesc-religios și dospind lașitatea supt aripele mulcomirei și ale tăcerilor impuse, slăbiă cu desăvârșire un organ de viață al națiunii: biserica greco-catolică. Pentru un profesor de filosofie, problemele erau destul de mari și îi cereau — pentru discuție — un curaj, care nu-i lipsi; curajul reiese modest și hotărât din scrisoarea cu care a trimis lui G. Bariț articolul despre sobor, menit să apară în revista acestuia.

Firește, atitudinile acestea prefăceau radical situația morală a lui Bărnăuțiu: Pătura intelectuală se deprindea a-l privi ca personalitate centrală, în care spiritul de înălțare al națiunii luase trup și se sbăteă să atingă ideale simțite ca viețuind și între noi, dar despărțite de noi prin instituții — de dărâmat, și oameni — asemeni de dărâmat. Fizionomia temperamentului revoluționar se desvăliă încet-încet. Cineva, mai mulți și-au zis așadar: Acest bărbat trebuie pierdut; și mișei în-cercat-au să-l piardă¹).

¹) Strigătul după sobor rămase și reveniă. Vezi de ex. articolul scris depe So-meș, în *Gazeta*, 1846 (29 Iulie), p. 241.

XXII

AL TREILEA ATAC DIN ANUL 1842

Notița biografică din fruntea *Dreptului publicu alu Românilor* — o notiță serioasă în care se reflectează și informațiile date chiar de Bărnuțiu — cuprinde, privitor la anul 1842, o știre care asemeni trebuie reținută și lămurită. «Tot în acelaș an un articlu publicat de Bărnuțiu în limba maghiară, în jurnalul unguresc din Cluj *Vasárnapi Ujság*, în contra celibatului clerical, avu de rezultat amenințarea vieței autorului în două rânduri¹⁾.

În *Vasárnapi Ujság* din 1842 au apărut despre Români două articole:

1. În 7 August întâiul, cu titlul *A fogarasi görögegyült püspöki megye névtára s még valami*;

2. În 4 Decemvrie *Balázsfalvi iskolai ügyekről*.

Articolul întâiu, iscălit *D. E. F.* este un comentariu la un articol cu acelaș titlu din *Foaie pentru minte*, nr.-ul 26²⁾ iscălit *A. B. C.* În articolul românesc eră vorba despre șematismul diecesei gr.-catolice de Făgăraș pe anul 1842, o carte pe care și *D. E. F.* o crede de mare folos. Lui *D. E. F.* îi bătuse la ochi studiul românesc, de istorie bisericească, tipărit cu litere latine în fruntea șematismului; dar el nu stăruie asupra-i, ci traduce datele culturale, după *Foaie*. *Foaie* criticase neîngrijirea de limba română, care stăpâniă la Blaj, deși preoții ieșiți din seminar se pregăteau pentru comune românești. *D. E. F.* păstrează critica aceasta. *D. E. F.* constată apoi — și dânsul — că greco-catolicii au prea puține școale și prea mulți popi, de unde urmează că se poate vorbi de o lipsă de lumină în popor (*a népnek homályban tartása*). Binevoitor *D. E. F.* cere o cultură serioasă a preoților, căci alfel ce-ar putea ei să învețe pe alții?! Ba el devine și mai îndrăzneț, când afirmă că școala creștină fără biserică poate răspândi cultura mai bine decât biserică fără școală. La în-

¹⁾ Pagina XI. Revista aceasta o redactă, în Cluj, profesorul unitarist Brassai Samuel (1800—1897), care eră filosof, filolog și naturalist, poate un cunoscut al lui Bărnuțiu. Mai târziu Brassai (de origine dela Brașov) ajunse profesor la universitate și membru al Academiei ungurești.

²⁾ 1842!

trebarea: pentru ce Români nu au școale? autorul răspunde, că satele sărace cer cel puțin — biserițe și popă, «fie fără carte, fie sărac, numai popă să fie»; ba, dacă satul este greco-catolic și ortodox, cer două biserici și doi popi; de unde să mai ridice și câte două școale?! De aceea o poruncă regală din 1840 (Maiu 24; cu nr-ul 1922) ceruse ca greco-catolicii și ortodoxii să meargă la aceiași școală. Dar despre acestea și altele: o școală normală, cărțile de curs primar, etc. autorul spune, că multe s'ar putea vorbi dar le amână pe altă dată.

Cine va fi fost *D. E. F* nu știu.

Însă din Blaj răspunde, cu data: Blaj, 20 Septembrie, *G. H. I.* Acesta trebuie să fie articolul lui Bărnățiu, la care a făcut aluzie notița biografică. Articolul apără de două ori drepturile filosofiei; odată, când se teme că, fără pregătire, călugării vor voi și vor ajunge să propue și filosofie; a doua oară, când critică pe acei Blăjeni cari «și astăzi cred puternic că teologia se poate învăța și propune fără filozofie». Apărătorul filosofiei va fi fost Bărnățiu, care o propunea. El a putut să fie și criticul salariilor mici ale profesorilor, cari erau odată — nu de mult — foarte săraci; el și criticul obscurantismului care dăduse șoarecilor hrană 900 de exemplare din istoria bisericească a lui P. Maior! Iar când *G. H. I.* începe a vorbi despre speranțele într'un viitor bun¹⁾, el este acum — începem a crede nestrămutat că este — S. Bărnățiu. Viitorul acela cere însă ca voi, Românilor — zice articolul în cuvântare directă — să vă emancipați de călugări, pentru că «niciodată prin aceștia nu vă veți ajunge scopul». «De veacuri națiunea noastră și-a căutat fericirea pe drumul acesta; și spuneți-mi, ce a câștigat?» Noi suntem încă în evul mediu, pe când alte națiuni se bucură de înaintările veacului al XIX-lea! *G. H. I.* — Bărnățiu condamnă apoi fatalismul poporului nostru cu ale sale zicale: *așa ne-a fost ursita și așa ne-am pomenit*; și pretinde muncă, acțiune modernă; și cere — mai ales — stărpirea contraculturalului monahism²⁾.

¹⁾ Coloana 764.

²⁾ Vezi articolul în Anexa I.

Articolul din *Vasárnapí Ujság* completează perfect caracteristica psihologică a momentului: Autorul lui simția nesuficiența, mai mult, simția chiar primejdia pe care monahismul Blajului lui Bob și Leményi o chemă asupra nației, prin mărginirea sa, prin neputința de a înțelege veacul, prin plumbul ce-l vărsase în vinele corpului național. Două lumi își steteau față în față și se măsurau: Cea nouă vorbiă clar, energic, deșteptând țara.

Dar notița citată zice că, în Blaj, articolul avu de rezultat «amenințarea autorului în două rânduri: odată în piațul Blajului, pela 9 ore seara, prin ciomăgire; altă dată prin ștreang (funie), după miezul nopții, în locuința sa proprie, tot în Blaj».

Despre aceste atentate vom vorbi mai la vale. Deocamdată aici exprim bănușeala că pricina lor nu va fi fost *anume* acest articol, ci toată personalitatea care respiră: prin motivarea protestului, contra maghiarizării; prin cererea soborului, contra despotatului bisericesc; prin acest articol și prin alte manifestațiuni personale, care au fost, de sigur, de acelaș fel, contra curței episcopoești și contra monahilor.

Despre efectul prompt și tulburător al articolului *Vasárnapí Ujság* a fost informată; deoarece în nr-ul dela 5 Martie 1843, răspunzând unor obiecții, spune, în notă, că: «azon czikben, az alapos megczáfolásig, *famosus* czimet érdemlő semmi sincs; ámbár sok kicsi és nagynak rossz vért csinált, *valamint még egyebet is hozott maga után...*»¹⁾; că, adecă, «a făcut mult sânge rău, având și alte urmări», despre care nu vorbește însă.

Polemica de mai puțină însemnătate principială, dar mai acră, atingând chestiuni de administrație școlară, a continuat în anul 1843, provocând un răspuns iscălit chiar de un dușman al lui Bărnuțiu, de Basiliu Ratz de Nagy-Lak. Acesta vorbește foarte de sus cu «mascatul» său calomniator!²⁾

¹⁾ Coloana 145.

²⁾ Vezi *Anexele I—IV* traduse din *Vasárnapí Ujság*, 1843, coloana 143 și 203. Ele luminează și originea acelei areli a elevilor, care a prilejit izbucnirea procesului cu episcopul. Despre conflictul «partidelor» din Blaj, vezi și *Foaea pentru minte* (1846, p. 46) unde Bărnuțiu cere laudă pentru ceice lucrează la «restaurarea unor drepturi bisericești și naționale și pentru reforma școalelor simțită și acolo mai *vártos* în clasele de jos», cu care clase patrioticii popi nu-și băteau capul.

XXIII

PROCESUL CU EPISCOPUL

Din Decembrie 1842 — dela articolul despre *Sobor* — până la Joia Patimilor, 1843, trecuseră numai câteva luni. În aceste luni, în Blaj, trebuie să se fi discutat mult despre antinomia: episcopalism și sinodalism. Blajul era așadar perfect lămurit că S. Bărnăuțiu privește pe episcop ca o piedecă a renașterii bisericii greco-catolice și a recâștigării independenței sale. Trebuie să mai admitem și că, în micul cuib intelectual, și deastădată, teologii din seminar erau tot atât de lămușiți asupra situației ca și profesorii lor, ca și episcopul¹⁾.

În atmosfera aceasta aprinsă se întâmplă ca un seminarist, Iosif Crișianu din Barabonț, să mănânce tocană în Mercurea Paștilor, fără ca pământul să se fi deschis, să-l înghiță ori ca cerul să-l fi fulgerat prompt c'un trăsnet. Dar când a fost vorba ca episcopul, umilit și ceremonios, să spele picioarele celor 12 teologi, sfetnicii episcopului îl informară pe acesta despre scandalul cu tocana; iar episcopul excluse pe Crișianu dela spălarea picioarelor²⁾.

Colegii lui Crișianu se solidarizară cu el și refuzară a primi creștineasca umilire a întâiului, a celui mai mare al lor frate în Hristos. G. Barițiu povestește scena așa: «Camerazii, în momentele când aveă că se prezinte la executarea acelei ceremonii rituale, deneagă cu cerbicie orice ascultare, aduc pe episcop, pe presbiterii concelebranți în nespusă confusiune și provoacă un scandal înfricoșat în biserică». «Din nefericire rectorul canonic deatunci eră de un temperament iute și violent, necruțător»; dar și între teologi erau unii «excesivi și resbunători». Acum apare și femeia: nepoțica de soră e rectorului, din cauza căreia se făcuseră multe vorbe³⁾; apare și un popă bețiv, fost econom la seminar. Și nici un pictor român nu a înțeles încă ce dramatic tablou istoric ar ieși din aceste figuri adunate împrejurul neînfrânatei izbiri de patimi din biserică!

¹⁾ Vezi și Anexele III—IV care dovedesc și alte motive de amărăciune în seminar.

²⁾ Pe lângă alte isvoare, vezi și pagina 128 din Axentie Severu, *Răspuns la cartea neagră*, Brașov, 1897.

³⁾ Bariț, *Părți alese*, I, 635. Rectorul eră *Basiliu Rațiu*. Nepoțica: Ana Mureșianu.

Teologii încep lupta și contra rectorului (4 Maiu 1843); episcopul cere liniște; teologii revin (13 Maiu); cer și intervenția guvernatorului, care însă lasă în voie liberă pe episcop; episcopul eliminează 12 teologi; erau toți ceice nu primiseră spălarea picioarelor; rectorul îi execută repede aruncându-le «obiectele pe fereastră în curte»¹⁾.

A doua zi, în 24 Iunie, nouă profesori au laut apărarea clericilor; între ei se află și S. Bărnăuțiu. Părinții, preoțimea se agită. De partea lor, contra episcopului se înscriu, după Iakab: 1 preposit, 8 profesori, 1 vicar, 7 protopopi, 2 vice-protopopi, 4 preoți, cu ei înșiși și cu vreo 11 ascultători de filosofie vreo 46 de luptători²⁾.

¹⁾ Clericii expulsați erau: Alex. *Baternai* din Balda, Alex. *Popp* din Top, Vas. *Puian* din Lupu, Grig. *Gherman* din Sînjacob, Ion *Mărginean* din Dateș, Ștef. *Popp* din Dumbrău, Ion *Axente* din Frăua, Petru *Brad* și Vas. *Erdélyi* din Orlat; Ion *Groze* din Sebeș, Const. *Roman* din Pitic și Gavr. *Man* din Boereni. (După Iakab Elek, *Szabadságharczunk történetéhez*, 1881, p. 46). Toți teologii din Blaj, în anul 1842—43, erau după *Universalis Schematismus, ecclesiasticus venerabilis cleri romano et graeco-catholici*, etc., Budae): *Absolvenți*: G. Bariț, D. Boer, Anatol Ciupe, G. Draja, Luca Drăgan, Gr. Gal, Andrei Mureșan, Iacob Mureșan, Al. Muntean, I. Nandrai, T. Pop, T. Popovici, D. Stoian, Ios. Tarța, G. Tecar, V. Todor. In *anul IV*: Aug. Bear, Gr. Elekeș, I. Fekete, Pav. Elekeș, I. Mureșan, N. Maior, I. Moldovan, Al. Molnar, Andrei Pop, Gavril Pop, Nic. Simonfi, P. Szöts, I. Vicaș. In *anul III*: D. Anghel, C. Dăceși, P. Dulog, Il. Ghețe, Aug. Coltor, D. Cozma, I. Crainic, Ios. *Körösi*, Iacob Lugoșan, V. Pop, I. Pop, T. Pop, N. Reulea, Mat. Silvași, P. Tanco. In *anul II*: Ier. Alpini, I. Aranyași, Al. Boer, P. Bran, Ars. Bunea, T. Domșa, Ios. Coltor, I. Colcear, Al. Corbu, I. Montani, I. Opriș, V. Pop, Sam. Poruț, N. Tămaș, Ant. Vestemian. In *anul I*: Al. Baternai, N. Fiscuti, Ios. Gerendi, Gr. *Gherman*, V. Maior, Ioan *Mărginean*, P. Pop, Șt. *Pop*, V. *Puian*, Nic. Todea.

²⁾ *Preoții* erau: Ion Marian, vicar în Năsăud (Despre Marian, vezi *Gazeta* din 1846, p. 223), Ion Maior din Bistrița, Nic. Maniu d. Sibiiu, Pavel Poruț d. Almașulmare, Șt. Moldovan d. Pintic, Ion Dragomir d. Băița, Tim. Marcian d. Ocna-Dejului, Ilie Cicudi d. scaunul Arieșului, Ion Bochiș d. Aghireș, Teofil Alpini d. Cut, Nic. Erdélyi din Orlat, Tim. Chelemen d. Straja, Iosif Lazar d. Iernut, Teod. Popp d. Suciul-de-sus, Ant. Vestemianu din Veștem. Printre cei cu rol împăciuitor pare a fi fost Const. Alpini, paroh și protopop în Mediaș (*Gazeta*, 1846, p. 394). *Profesorii* erau, după unii: S. Crainic, S. Bărnăuțiu, D. Boer, Gr. Moldovan, Vas. Pop, Vas. Cufalvi, Nic. Marcu, Ion Costa. *Notiția biografică* dă numele S. Cr., S. B., D. B., Dimitriiu (greșit!) Moldovai, Ladislau Pop, Iosif Pop, Ioan Rusu. Nici acest amănunt important nu este necontroversat! Crainic eră directorul liceului; Bărnăuțiu propunea filosofia; Boer propunea la gimnaziu; Gr. Moldovanu la gimnaziu (limba germană); Iosif Pop (de Ujfalu) la facultatea teologică (teologie dogmatică și religie); Ion Rusu la facultatea filosofică (Cronologie, geografie și istorie universală); N. Marcu (Fizica) la facultatea filosofică; Ioan Costa, la normale, unde director eră Basiliu Rațiu. Nu s'au amestecat în afacere ori nu au fost de aceeaș părere: Basiliu Rațiu (firește, ca *diabolus rotae!*), Sim. Fülep, T. *Țipariu*, G. Draja, D. Ládai, Mih. Ambr. Elekeși, Ios. Tarța, Toma Albani, Basiliu Manfi. Despre Grigorie Moldvai (înarmorântat la 1848, 13 Maiu st. n. în Brașov) se poate ceti necrologul din *Gazeta Transilvaniei*, din care reiese bine felul cum lumea noastră privia pe martirii procesului. «Gr. M. au fost unul din martirii români ai Transilvaniei, care, rămând credincios conștiinței sale, au fost

Friedenfels povestește: «Nefiind în stare să-și apere demnitatea, Lemény se plânse la Cancelaria Curtii de purtarea contrară subordinațiunei a clericilor și profesorilor; iar Curtea (28 August 1843) ceru părerea primatului Ungariei, al cărui sufragan eră pe atunci episcopul dela Blaj. In acelaș timp profesorii incriminați luară măsuri ca să se opună episcopului, efectiv și legal, în *Sinod*. Sprijiniți de mai mulți demnitari bisericești ei cerură ca de aici înainte să se poată ținea, conform dreptului, *sinodul diocesan* anual și motivară rugarea lor cu inconvenientele care se pot desbata și hotărî numai într'un sinod.

In mijlocul acestei vrajbe, în care acum, primatului ungar i se opunea idea sinodului bisericesc-național, prin Ianuarie 1844, S. Bărnăuțiu se plânge la Impăratul că vieța îi este pusă în primejdie, afirmând că însuș episcopul este îndemnător seau complice și cere scut¹).

Eră o fierbere enormă.

Fierberea creșteă după fiecare nouă intervenție: a guvernului, a primatului-ungar, a Curtii, a episcopului, deoarece toată oficialitatea s'a ocupat cu luptele din Blaj. Eu, însă, nu am loc pentru ele și rețin numai ce privește pe Bărnăuțiu.

După întâiele intervenții sunt înlocuiți profesorii: Iosif Popp (care mai târziu se sinucide), Simion Bărnăuțiu și De-

mai gata a suferi până la minutul de pe urmă toate furtunile cu cari îl împărți vitrega soartă, decât să se clătască ca trestia de vânt». Necrologul arată că studiasse la Viena, că eră învățat, bun pedagog și om blând. «O slăbiciune ce-i proveni poate și din multele loviri sinistre ți roase puterile». (Pagina 152).

¹) Chestia aceasta, G. Barițiu o lămurește — adică nu o lămurește sincer — în *Părți alese*, I, p. 631; fără acte, care trebuiau căutate, și fără nume. *Observatoriul* lui Barițiu scrisese: «*Acea fabulă a fost crezută de toată lumea și mai ales de Bărnăuțiu până la finea vieții sale*». *Fabulă?* Dr. I. Pop, în *Amicul familiei* (1890, p. 4) scrie: «Nu amintim mai deaproape despre pretinsele atentate asupra vieții lui Bărnăuțiu (22 Sept. 1842 și 5 Ianuarie 1843). Istorical nostru Bariț le neagă, tacsându-le de scornituri infame, iar modul cum le istorisește dânsul convine cu expunerea care o aflăm în biografia ep. Leményi, *dictată de el însuși* d-lui I. Mureșan și publicată în *Școala română* din a. 1881. Amintim numai că în scrisorile lui Bărnăuțiu către prietenii lui se face amintire de dânsule ca și de niște lucruri *împlinite*, că *opiniunea publică de pe acele vremi le-a crezut de atari*. Părerea și convingerea noastră este că, deacă acele atentate s'au întâmplat în adevăr, ele n'au putut să fie la nici un caz opera persoanei, care a fost trasă în prepus, ci, *foarte probabil, a fost mașinațiunea și uneltirea aceluși Mephistopheles* căruia nu i-a venit la socoteală noua direcțiune, croită și susținută de școala bărnăuțiană». Atunci nu mai sunt *pretinse!* Cine este Mephistopheles, nu-i ușor de înțeles. Cazul ar trebui lămurit, chiar dacă lămurirea n'ar lămuri decât psihologia lui Bărnăuțiu. Mephistopheles va fi fost — rectorul B. Rațiu?

metru Boer, care sunt trimeși la parohii «corespunzătoare poziției lor, deci bune. Aceasta însemnează că dela o vreme — Februarie 1845 — Bărnuțiu și Boer erau socotiți drept capii luptătorilor. Ei nu se supun, ci propun înainte; și fac recurs la Curte. Ascultătorii dela filosofie declară că, până nu va sosi răspunsul Curții, ei pe alți profesori, adică pe suplinitorii celor înlocuiți, nu-i vor ascultă¹⁾.

Episcopul dela Oradea-Mare — un «șiret» zice Friedenfels — sosește în 6 Maiu 1845 la Blaj; dar nu stăruie să cerceze pe toți și pleacă. Prin Iunie vine în locu-i episcopul S. Gaganetz dela Eperies și decide: Vicarul general Sim. Crainic, amicul lui Bărnuțiu, este suspendat; profesorii S. Bărnuțiu, D. Boer, Vas. Popp, Gr. Moldovan sunt îndepărtați din slujbă.

Urmă apoi o pedepsire generală a «renitenților», preoți și teologi. Chemați din nou la judecată, înaintea consistoriului diecesan, S. Crainic trimise o declarație; iar cei trei profesorirecurseră la Curte, prin avocatul Conrad Schmidt. Crainic fu condamnat la închisoare de trei ani, într'o mănăstire din Alba-Iulia; iar cei trei profesori fură desbrăcați de darul sfânt al preoției.

La începutul anului 1846 se făcerea tăcere, tristă tăcere, în dieceză²⁾.

Tăcere artificială se făcuse și înainte. Presa de ex. fusese rezervată. Presa noastră eră — *Gazeta* și totuși, este interesant să se știe ce scria acea *Gazetă*.

Privitor la actele procesului *Gazeta de Transilvania* a publicat abiă la 1844 (3 Aprilie)³⁾ un articol, care începe cu: «Nu este aci locul a descrie pe larg evenimentele din anul trecut dela episcopia greco-răsăriteană unită din Blaj»; și care se

¹⁾ Filosofii erau: Ion Albini din Cut, Sim. Beldian d. Galda-de-jos, Zahau Hodoș și Iosif Hodoș d. Bandul-de-pe-Câmpie, Ion Muntean d. Oarda-de-jos, Teodor Poruț d. Almașul-mare, Vasile Salvian d. reg. II de graniță românesc. George Vitez d. Pantic, Șt. Puns d. Fildul-de-sus, Vas. Bochiș d. Arghiriș și Petru Radu d. Beldiu.

²⁾ După ce încetară acum odată neîmpăcările, Blăjenii episcopaliști puseră la cale o serbare de reabilitare a episcopului cu oratori ca Augustin Pop, prof. de normă; Ambrosie Elecheș, prof. de sintacs; Ion Fehete, de fizică și Ioan Turcu, prof. de istorie eclesiastică și a canoanelor. (*Gazeta*, 1846, p. 49).

³⁾ Pag. 105.

mulțumește a publică numai «urmările». Anume: comunica-
 rea intimatului primațial protopopilor și asesoriilor consi-
 storiali convocați la Blaj în 13 Martie, pretinzând ca clericii
 să ceară ertare etc. Cei șase profesori cerură acum *săbor die-
 cesan mare*, despre care săbor s'a și discutat serios. «Încât
 pentru banii și veniturile clerului s'au hotărât a se amână
 așternerea socotelilor până la adunarea soborului celui mare». În
 1845 (12 Martie) *Gazeta* revine, comunicând cuprinsul
 scrisoarei primațiale care anunță că S. Bărnățiu, Iosif Pop și
 D. Boer trebuie trimiși la parohii, rânduindu-se alți profes-
 sori în locurile (vezi și *Gazeta* din 12 Aprilie¹). În 30 Aprilie
Gazeta povestește și înecarea lui I. Pop în Târnava-mică, la
 Jidveiu: «Așa fu capătul unui bărbat care, după rarele sale
 talente și frumoasele cunoștințe putea să fie unul din cei
 mai mari luminători ai românimii noastre între acestea timpuri
 așa sărace de bărbați cum ar trebui să fie bărbații și cu capul
 și cu inima la locul lor». Când s'a înecat, I. Pop, care studiasc
 filosofia în Cluj și teologia la Viena, era de 32 sau 33 de ani.
 Înainte el simțise «greutăți foarte mari asupra capului», deci
 nervosități datorite emoțiilor procesului.

Atâta povestește *Gazeta* evitând tot fondul!

Procesul acesta încă nu a fost *studiat* de nimeni, deși în-
 tâmplarea a făcut ca în centrul lui să se afle S. Bărnățiu și
 aceasta ar fi trebuit să-i oblige pe Ardeleni să cerceteze pro-
 cesul din toate punctele de vedere: de drept bisericesc, de
 drept privat și public, din punct de vedere psihologic, etc.
 Rezultatele unui astfel de studiu serios și imparțial ar fi fost
o caracterizare clasică a culturii (!) noastre dintre anii 1843—
 1846. Dar Ardelenii au tăcut. Ortodoxul Nicolae Popea,
 care pe atunci se află în Blaj, chiar în locuința lui Bărnățiu,
 tocmai când scandalul a izbucnit, se mulțumește a clasifica
 procesul ca «odios, condamtabil, *interesant*», a adauge: «Să
 nu desprețuim adevărul», «Să nu călcăm în picioare drepta-
 tea», dar nu stăruie, nu descrie, nu lămurește nimic²). Greco-
 catolicul G. Barițiu ia apărarea episcopului, ca și greco-
 catolicul Dr. I. Rațiu; Barițiu insultă chiar pe Friedenfels,

¹) Pag. 117.

²) *Memorialul* lui Șaguna, pag. 209.

care descrisese rău pe Leményi, dar el însuși povestește numai începutul și îndată ce în luptă intră atâta lume aleasă, câtă am văzut-o, citată cu numele, scurtează povestea, nu judecă definitiv, deși are la dispoziție acte, din care pârtnitor și neserios — nu publică decât sentințele — afirmând că prea sunt voluminoase (!) și că vreo opt «ar provoca chiar și astăzi procese de presă foarte periculoase» — «astăzi» eră: la 1889, la 43 de ani după încheierea afacerii!¹⁾ Este oare cazul de a spune clar că aceste atitudini nu au fost demne de vecinicul citat *sine ira et studio* al istoriografiei?

În lipsa actelor, — dintre care, în anexe, public ultima petiție către împărat, ultimul resumat al lui Bărnuțiu, privitor la proces — eu pot zice numai cât urmează — lăsând anexei lui Bărnuțiu rolul de a lămurii restul.

Despre ce a fost vorba în acest proces Iancsó Benedek, agent istoric de siguranță politică, descoperire în el socialism democratic și anarhism clasic!²⁾ G. Barițiu — cum văzurăm — nu are, sau nu vrea să aibă nici o părere, nu pătrunde până în fondul psihologic. Explicarea, până acum, tot numai la Bărnuțiu o putem căuta. El scria *intim*³⁾:

Martie 1843: «Preste tot, Blajul a ajuns aproape la *culmea imperfecției*. Blajul e un car încărcat de multe rele, pre o coastă foarte primejdioasă; birișul nu e harnic mai mult a-l ocârmi; cei șapte șed ascunși în coșniță având ce să mănânce și cu ce să trăiască, fără să se ostenească». Cei șapte erau desigur capitalul⁴⁾.

Aiurea: «Ni-e de datorință, ca să apărăm *cauza lui Dumnezeu, dreptul unui cler mâncat de tirani, și moralitatea unui popor întreg*. . . *Independența bisericii este pierdută aproape de tot, soborul e pierdut de vreo șesezeci de ani, autoritatea protopopilor încă e pierdută de mult cu altele dimpreună; acum vine să ne pierdem și naționalitatea*».

¹⁾ *Părți alese*, I, 637. Motivul cu procesele de presă este chiar ridicul.

²⁾ *Szabadságharczunk és a dakoroman törekvések*, 1895, p. 47.

³⁾ *Amicul familiei*, 1890, p. 6.

⁴⁾ Capitolul îl compuneau (1842—43): Episcopul, Sim. Crainic (*praepositus*), care eră însă bărnuțian, Basiliu Rațiu (*lector*), Constantin Alutan (*cantor*), Ștefan Boer (*custos*), Ioan Barna (*cancellarius*) și Arsenie Popovici (*theologus*).

Maiu, 1844: «S'a cerut săbor prin primat; asta e *contra historiam*. . . și *contra jus subsistentiae personalis Ecclesiae nostrae*».

În cuvântul *subsistentiae personalis* apare filosofia lui Krug: Bărnățiu se puneă și pe sine supt criteriul acelei filosofii, dar chiar de aceea nu puteă exceptă pe nimeni, nici pe cei șapte capitulari. Supt lupa sa filosofică *ideile cele mai mari ale omenirii: independența, naționalitatea, moralitatea, dumnezeirea i se păreau amenințate cu pieirea* adusă de neputințioși și de vinovați. La un moment dat el a simțit, că sufletul i se umple de amar, că nu mai poate suferi; a rupt lanțurile subordonărei teologice și a făcut întâia sa revoluție: revoluția *bisericească*, în care s'a frânt, adică *a fost înfrânt de toată ordinea politică și canonică* din acel timp. Luminei sale Blajul dela 1843—1846 i-a preferit întunericul; curățeniei sale i-a preferit murdăria; democratismului sinodal i-a preferit despotatul răsbunător. *Acesta este înțelesul procesului*; și orice acte, ori câte acte se vor mai publica, toate îl vor confirma.

Procesul a avut un epilog la 1848, în Blaj, în 2/14 Maiu, în conferința cărturarilor. Cineva a propus ca toate fețele bisericești, osândite, să fie restituite în drepturi și funcțiuni. Bărnățiu a protestat: deoarece fără cale fețele fuseseră date afară, restituirea din grație nu poate fi admisă, trebuiă așteptată restituirea prin *drept*. Episcopul Leményi eră de față; a fost deci după amiazi; el a tăcut; iar adunarea a admis părerea lui Bărnățiu, care nu-l puteă iertă pe amicul Ungurilor¹⁾.

XXIV

STUDIUL DREPTULUI

Eliminat din Blaj, S. Bărnățiu se decise să studieze dreptul.

Pe-atunci dreptul ardelenesc se puteă studiă numai la Cluj (în liceul romano-catolic și în colegiul evangelic-reformat), la Târgul-Mureșului și la Aiud. Ca să-și poată retrage tine-

¹⁾ Papiu, II, p. 216. Precum se știe mai apoi Ep. Leményi a fost destituit de imperiali, de sigur și la stăruința lui Bărnățiu.

retul dela aceste școale ungurești, Sașii deschiseră Academia lor de drept, cu cinci profesori, în 1844¹⁾.

Menirea Academiei o descrie profesorul G. Müller, care predă dreptul natural, internațional și constituțional și care vorbi despre spiritul timpului plutitor și asupra noii academii: «Neobservat și fără semne văzute, spiritul timpului, pătrunde treptat în palate și colibe; toate stările, generațiile, vârstele și națiile i se predau orbește»²⁾. Eră în aceste cuvinte o notă idealistă, cel puțin la Müller, dacă nu și la ceilalți profesori. Deaceea un anonim *a*, aruncând în 1846 o privire asupra Clujului, Târgului-Mureș, Aiudului și Sibiiului, îndemnă pe Români să părăsească centrele ungurești și să vie la Sibiiu, «numai în Sibiiu»³⁾.

E. Friedenfels are — dar nu spune de unde are — știrea că întâia intenție a lui Bărnuțiu a fost să se înscrie la un curs unguresc de drept; dar că el a fost refuzat — *über wessen Veranlassung? mag dahin gestellt sein*⁴⁾. Curator al Academiei săsești eră pe atunci tatăl lui Friedenfels, Bedeus. Și Bedeus a fost rugat — *von massgebender Seite* — să interviev, ca Bărnuțiu să nu fie primit nici la Academia săsească din Sibiiu! Firește, cine intervenia voia să-l «nimicească» cu desăvârșire pe fostul profesor revoluționar. Bedeus a refuzat să se asocieze la o astfel de infamie, în dosul căreia eu pot bănui numai pe episcopul Leményi sau pe amicii lui din guvern.

XXV

IN AJUNUL REVOLUȚIEI

După ce s'a înscris la Academie, S. Bărnuțiu, s'a așternut pe studiu serios. Trăind modest, ca student sărac, însă dorind să-și razime vieța cât mai repede pe propria energie de câștig, se pare că el a trebuit să primească deocamdată ajutorul amicilor săi și al foștilor săi elevi. Un fost elev îi

¹⁾ *Transilvania*, 2 August, 1844, p. 397.

²⁾ Tot acolo, p. 399.

³⁾ *Gazeta Transilvaniei* din 5 Septembrie 1846, p. 285—286. Poate Bărnuțiu însuși?

⁴⁾ *Ioseph Bedeus von Scharberg*, I, p. 410.

eră Iacob Mureșianu, căruia în 7 Aprilie 1848, S. Bărnățiu îi mulțumește pentru 10 florini trimiși¹⁾. Un bun amic i-a fost și Avram Iancu, acesta a plătit (1852) lui Lobontz, birtașului dela ospătăria «Mediașului» din Sibiu, 185 florini, pe care Bărnățiu și Boer, victimele procesului, nu-i putuseră plăti și Iancu îi luase, *von früher*, de mai de mult, asupra-și²⁾. O astfel de situație trebuia să-i rănească mândria umilită de un episcop brutal. Ca să se scape chiar și de desinteresata iubire jertfitoare a amicilor, S. Bărnățiu lucră serios la făurirea noii cariere.

El lucră atât de serios, încât nici evenimentele care începuseră a se desfășura nu-l abătura dela lucru.

«Eu sunt cuprins cu școala», scria el la 7 Aprilie 1848 lui Iacob Mureșianu, «nici nu pociu ceti gazete; nici nu pociu umbla pela unii și pe la alții, adică prin adunări, unde vorbesc de lucrurile zilelor acestor *minunate*; totuși, care ți le-am scris, le-am înțeles bine; ce va urma, vom vedea. Tot aceea zic *cei mai înțelepți* ai noștri, că *n'ar trebui să lucre acum nimeni numai singur și de capul său*, ci ar trebui să se înțeleagă cetate cu cetate, sat cu sat; și toți Românii la un gând să lucre, pentru că națiunea românească toată e căzută și toată trebuie rădicată cu unite puteri». Deși «*cuprins*» în cărți, el simția totuși bine pulsul vremii; și își găsisse ideea solidarității naționale, pe care avea să o propue și să o realizeze mai târziu.

El găsisse și a doua idee, a respingerei unirei cu Ungaria. Ungurii, scria el, amenință pe Austriaci cu războiu, dacă nu le va da ministeriu de finanțe și resbel independente; dar nu cred că Românii se vor oști cu Ungurii contra Austriei. Impotrivirea contra Ungariei eră pentru el o noțiune congruentă cu propagarea austrofilismului.

În conflictul dintre Viena și Pesta noi trebuia să intrăm făcând «*instanție pentru naționalitatea, libertatea, egalitatea (aequalitas) Românilor de toată româtimea; și să nu se dea lucrul numai episcopilor, ca să pornească ei singuri, ca la 1842*»³⁾.

¹⁾ Aurel A. Mureșianu, *Simion Bărnățiu*, Sibiu 1921, p. 12.

²⁾ E. v. Friedenfels, *Joseph Bedeus von Scharberg*, II, p. 409 în notă.

³⁾ Despre episcopi, aceeași idee în discursul dela 1848; la Papiu, II, p. 361.

Pentru cronologizarea deplină a ideilor lui Bărnuțiu, ar fi fost bine să știm și după care stil este datată scrisoarea lui Bărnuțiu către Iacob Mureșanu.

Anii 1848 și 1849 îl ridicară pe S. Bărnuțiu până la locul și faima spre care toată viața anterioară îl împinseră. În-tâmplările acelor ani sunt bine cunoscute; mai lipsește, însă, o expunere în care dependența reciprocă a evenimentelor să fie scoasă precis la iveală, desvălindu-se toți factorii care au produs-o. O așteptăm cu puțin balast de amănunte și cu clară vedere în cauzalitatea evenimentelor. Din cauzalitate S. Bărnuțiu este o componentă mare. Și eu, de-aici înainte, trebuie să-l privesc tot astfel ¹⁾.

Întâia sa faptă marcantă, de generală influență a fost proclamația dela 25 Martie 1848.

Proclamația a ieșit ca concluzie personală din următoarele premise istorice.

Chestiunea cea mai însemnată eră a uniunii. Bărnuțiu o urmăria de mult. O cunoștea bine. Ii știa urmările. Dar poporul român nu știa ce el știa așa de bine. Anume: La început se iviseră o mulțime de manifestări pentru unire. Însă din ele voiu culege numai o parte.

După A. Papiu-Ilarian chestiunea deveni predominantă din 20 Martie. Invoiala între conservatorii și liberalii unguri din Cluj, cari acum împreună cereau unirea, o făcù chiar amenințătoare. In 21 Martie placatele de pe zidurile Clujului anunțau unirea hotărîtă, pe care dieta din Maiu (29) aveà să o aprobe. In 25 Martie Clujul aflase despre noul minister al lui Kossuth, despre noua garanție ce acesta o aduceà unirei.

Ce ziceau, ce făceau Românii?

Centrele cugetărei lor erau: Brașovul, Sibiiul, Blajul, Clujul, Târgul-Mureșului, Oradea-Mare.

Din *Blaj* episcopul fusese chemat la Cluj pela 15 Martie,

¹⁾ Mai ales că s'a găsit un istoric, care a crezut că poate vorbi despre 1848 fără să amintească de Bărnuțiu. Acel istoric a fost un tovarăș de lupte: A. Tr. Laurian! Ce cauze i-au inspirat lui Laurian strania și nedreapta atitudine, nu înțeleg. (Vezi *Istoria Românilor*, București, 1867, p. 603—609). Cauzele se vor fi aflând — poate — într'un memoriu, de care încă n'am putut da, despre care G. Barițiu a pomenit în *Părți alese*, vol. III, p. 275.

îl însoțise T. Țipariu. Ziarul acestuia, *Organul luminărei*, se resemnă și scrie: «Aspectele sunt așa cât veri-neveri *trebuie* să ne unim». În discuție mai erau condițiile, pe care nu le mai repetăm aici¹⁾. Ce scria din Blaj, teologul Stanciu și ce Iakab comunică, după scrisori prinse, din 30 Martie, eră un reflex al acelei atmosfere: unire cu condiții naționale²⁾. Printre unioniștii din Blaj trebuie să socotim și pe acei canonici cari, plecând la drum cu episcopul Leményi, ajunseră să facă chiar și jertfe materiale pentru succesul revoluției ungurești. Episcopul a dat bani și un cal, canonicii Vasile Rațiu, Constantin Alutaș, Ștefan Boer, Teodor Serenyi și Ioan Barna au dat câte 200 florinți³⁾. Aceștia erau, însă (afară de Serenyi), toți capitularii dela 1842/43, din timpul procesului lui Bărnăuțiu, erau cei șapte, despre cari el zisese, că «au ce să trăească fără să se ostenească».

În Cluj Ungurii năluciseră un popă tânăr, venit din Pazmaneu, din Viena, cu proclamații antiungurești și daco-romane⁴⁾. Notabilii intrau în curent; guvernul trimetea agenți să explice foloasele unirii (de ex. la Mociu). Totuși, în Cluj, unde se ceria «municipiul» român, se admitea limba maghiară ca limbă diplomatică și de corespondență oficială și (după Iakab) se stăruia asupra naționalizării bisericeii și școlăii. Între 28 Martie, data proiectului de petiție din Cluj și 3 April, data adunării din Abrud, care-l primi, de față fiind Simion Balint și Ion Buteanu, par'că nu se trezia nici o reacțiune. Mișcarea de unire cu condiții trecu și la Cămpeni în 5 April. Linia Cluj, Abrud, Cămpeni este, însă, Vestul Ardealului⁵⁾.

Estul Ardealului eră Târgul-Mureșului și Brașovul. La Târgul-Mureș erau canceliștii. La 25 Martie, nouă canceliști iscălire pentru uniune! Iakab îi știe pe toți⁶⁾. Printre ei sunt și Avram Iancu și Al. Popp (Papiu-Ilarian)! Acesta s'a și

¹⁾ Vezi-le în A. Papiu-Ilarian, vol. II, p. 87. Data articolelor a fost 24 Martie, p. 367 și urm.

²⁾ *Szabadságharczunk*, p. 81.

³⁾ Szilágyi Farkas, *Alsófehér-vármegye*, Nagy-Enyed, 1898. p. 73—83.

⁴⁾ G. Klapka, *Memorien*, și Iohann Czetz, *Der Feldzug in Siebenbürgen*, p. 178—179.

⁵⁾ Rețin aici o notă interesantă din Iakab (p. 83): *estvéli vecsernyék alkalmával az addig szokásban volt vallásos énekek helyett oláh nemzeti énekeket énekeltek.*

⁶⁾ Pag. 77.

explicat în *Foaia pentru minte*, într'un articol (din 25 Martie) uitat¹⁾, care se termină cu un postscript: «Apropos! Mai că uitasem că canțeliștii de Sași nici decum n'au vrut să subscrie unirea». Iar foaia din Brașov, în care A. Papiu-Ilarian își povestește greșala sa, spune, din partea lui Bariț, sigur, că până acum (12 April) «mulți Români simțiră puțină simpatie către uniune», dar că ei, adică cei dela *Foaie*, «nu-i duc nici o frică», deoarece sunt siguri că «cea mai sinceră frățietate» va domni între popoarele transilvane²⁾.

La Nord, manifestările tinerimei din 9 Maiu, dela *Oradea-Mare* erau, după Iakab, bogate în condiții de asigurare a vieții naționale, dar nu înțelegeau primejdia bilinquității și primiau uniunea.

Ce să mai fi așteptat, de ex. din Solnoc dela un Buda Sándor, Român, deputat, câștigat cauzei maghiare de Wesselényi însuși?³⁾

În sud eră *Sibiiul*. Șaguna eră rezervat, moderat. Pavel Dunca și Petru Man, funcționari la tesaurariat, protopopii M. Fulea și I. Moga, Ion Hanea și Iacob Bologna și alții erau «leali», zice Iakab. Dar aici în Sibiiu trăia și *priveghia* S. Bărnuțiu!

XXVI

PROCLAMAȚIA LUI BĂRNUȚIU

Atmosfera generală a Sibiiului, în ajunul revoluției, au descris-o Iakab și Friedenfels. Pe mine, aici, mă interesează probabila ori necesara înrâurire a mediului asupra lui S. Bărnuțiu. Deci, din acei scriitori, voiu întrebuița numai puținul ce-l spun privitor la această posibilitate.

Și la Sași existau, privitor la uniune, două atitudini: *pentru* și *contra*. Chiar în Sibiiu profesorul Hann, dela Academia de drept, eră *pentru*. Alt profesor, Zimmermann, eră *contra*. Cei *contra* se micșorau însă mereu la număr ori erau înlă-

¹⁾ 1848, p. 375—376.

²⁾ Pag. 122.

³⁾ Scrisoarea lui Wesselényi către Kossuth din 24 Iulie 1848.

turați, ca de ex. Hann, dela redacția *Transilvaniei*. Publicul mare al orașului agită contra uniunei.

Antiunioniștii aveau două centre: odăile lor separate în casină, unde, îndată ce au început mișcările ungurești, Sașii și ofițerimea s'au izolat de Ungurii, cu cari până atunci cetiau și discutau la un loc, în aceleași camere; acum discutau izolați: Nemți și Unguri. Al doilea centru, mai de taină, eră casa avocatului Conrad Schmidt, care fusese apărătorul lui S. Bărnățiu în procesul cu episcopul Leményi¹⁾. Din sfaturile intime dela Schmidt porniau idei și sfaturi, în oraș, în tot «Fundul regiu». Iar Schmidt eră contra uniunei. Contra uniunei erau și profesorii Iosif Benigni și Heinrich Schmidt.

Ideile, care apar la Bărnățiu, circulau și la Sași. *Eră o cugetare comună*²⁾. Cronologic ele s'au manifestat la Sași chiar mai de vreme. Faptele ne silesc a admite aceasta³⁾. Astfel, Sașii își concretizară atitudinea lor în 27 Martie. Consiliul comunal și magistratul sibian hotărâră atunci o adresă de loialitate cătră împărat; iar în 29 Martie Universitatea săsească proclamă programul unei Austrii mari, unitare, cu nădejdea că țările și neamurile din monarhie se vor bucură de o desvoltare liberă, constituțională — cum și Bărnățiu speră.

Indemnul la adunarea din 27 Martie, venise, spune Friedenfels, dela o adunare particulară (*Privatversammlung*)⁴⁾. Eu cred că dela adunările lui Conrad Schmidt.

Dela 29 Martie până la 3 Aprilie, când Universitatea săsească se strânge ca să voteze Românilor câteva drepturi importante — firește, păstrând constituția lor națională — au

¹⁾ Iakab, *Szabadságharczunk*, p. 36: «Sok dolognak s titkos események, a mi Erdélyben történt, kulcsát e férfi lakának néma falai rejtik». Ca client, în acele ziduri mute, petrecuse și Bărnățiu: Cunoșteă calea! Vezi, în Iakab, paginile 27—37.

²⁾ Vezi, mai la vale, și capitolul despre *Filosofia dela Sibii*.

³⁾ Deaceea eu nu admit, însă, peiorativul din părerea lui Iancsó Benedek: «A románság az uniónak csak akkor lett ellensége, mikor politikai vezetése teljesen a szebeni unióellenes szászok befolyása alatt álló Bărnățiu kezébe került» (*Tőrekvések*, I, 417). Aiurea, chiar Iancsó îi atribuie lui Bărnățiu destulă inteligență, ca să nu fi fost chiar sclavul intelectual al Sașilor: «Nem lehet Bărnățiu-tól elvitatni, hogy eléggé élesen látó szemei azonnal helyesen felismerték, hogy az egész helyzet kulcsa az unió kérdésében van elrejtve. Tényleg az 1848-iki mozgalmaknak, egész a szabadságharcz megkezdéseig középpontja Erdély es Magyarország uniója volt». (Iancsó, I, p. 447).

⁴⁾ I. B. v. Scharberg, II, p. 14.

trecut numai șase zile. Bărnuțiu nu va fi știut nimic despre ce se pregătia?

Trăind într'o atmosferă antiunionistă, trăind în societatea creatorilor acestei atmosfere, Bărnuțiu găsiă în ele cel puțin un sprijin, dacă nu un model.

Și acum, în continua agitare tăcută contra uniunei, sosiră două mai lovituri sufletești. La 22 Martie, Ludovic Iosika și Ioan Bethlen iscălesc, în Cluj, programul comun al celor două partide maghiare, care ceriă, în primul punct, uniunea cu Ungaria și convocarea dietei cu câteva probleme fixate, despre care Friedenfels adnotează exact că nu țineau seamă nici de Sași, nici de Români; — iar gazeta săsească *Der Siebenbürger Bote*, din 23 Martie, publică un raport despre evenimentele dela 15 Martie, din Pesta, publică și cele 12 puncte ale petiției cu fatalul punct 12: Uniunea!

Se pare că sosirea celor 12 puncte în presa dela Sibiiu, a fost *cel din urmă* îndemn pentru fapta lui Bărnuțiu, despre care Ioan Pușcariu, fost membru al Academiei române, povestește în memoriile sale ¹⁾: «In seara din 24 Martie 1848, convenind cu colegul de studiu, S. Bărnuțiu, după o *conversare scurtă*, îmi dictează o proclamațiune cătră Români. Această proclamațiune, încă în noaptea aceea, o am decopiat în cinci-șase exemplare, trimițând două pe poștă la *tinerimea* din *Blaj, Cluj, Mureș-Vașarhei, Brașov și Sibiiu* — cu provocare ca fiecare tânăr din liceu, seminar și gimnazii să o decopieze din mână în mână și să o trimiță fiecare la ai săi, prin comunele de unde sunt născuți, iar aci preoții și dascălii să le răspândească ca circulare în comunele învecinate și așa mai departe. In 25 Martie, seara, Bărnuțiu *dictă* o a doua proclamațiune în peana lui George Roman, de acelaș sens, care încă se răspândi în modul de mai sus» ²⁾.

Nota psihologică a momentului o descopere cuvintele: *o scurtă conversație și dictat* bătaios. Firește, proclamația dic-

¹⁾ *Notițe despre întâmplările contemporane, Sibiiu, 1913, p. 16.*

²⁾ George Roman din Birchiș și Nicefor din Cacova (mai târziu prof. de l. germană) erau în anul I al Academiei. In anul ultim I. Pușcariu și S. Bărnuțiu erau singurii Români. După A. Papiu-Ilarian proclamația a doua a fost scrisă în 26 Martie (II, p. 98).

tată trebuiă să semene bine cu pulsul intern al cugetării care bate, bate, bate ca să dărâme. Dacă am aveă și a doua proclamație, după o noapte de odihnă, am puteă măsură, ca la un termometru diferențial, agitația lui Bărnățiu.

Sunt, deci, două proclamațiuni.

A. Papiu-Ilarian ¹⁾ publică un extras din proclamația care a circulat între Românii din Sibiiu» în 25 Martie, seara. Ideile extrase din ea de Papiu se găsesc în proclamația anonimă tradusă de Iakab în limba maghiară ²⁾. Și Iancsó Benedek o admite ca a lui Bărnățiu ³⁾. După Iancsó, d-l T. V. Păcățianu a tradus-o în *Cartea de aur*. Tot de acolo o traduc și eu ⁴⁾.

Ungaria chiamă Ardealul la uniune; cu mare solemnitate Clujul declară că o voește ⁵⁾.

Și Săcuii se vor rosti pentru ea, dar Sașii nu.

Românul ce va face?

Dela fapta aceasta atârnă vieața, moartea.

Deschidă-și ochii fiecare Român, folosească-se de prilej, pentru că sau câștigă tot, sau pierde tot! Pierde și ce-a avut până acum — naționalitatea.

Ascultați, strănepoți ai Romanilor, ce trebuie să răspundeți Ungurului sau Sasului. Noi, până ce națiunea română nu va fi înălțată la acel rang politic, de care au desbrăcat-o Ungurul, Săcuiul și Sasul — nu ne unim. Fără de noi au scris ei în aprobate că ea este națiune numai tolerată. Din toate funcțiile înalte ale țării au scos-o; și dacă totuși a voit să le aibă, i s'a cerut să-și părăsească naționalitatea și credința.

Dar să nu înșirăm păcatele cele multe; căci Dumnezeu a rânduit și poporului asupra sărbătoare. Fiecare oraș, fiecare sat răsună de bucurie, pentru că ziua de azi este învierea popoarelor moarte. Și noi, un milion trei sute de mii, morți politici am fost, nu națiune. Acum este ziua învierii. Să mergem, să

¹⁾ Ed. II, vol. II, p. 97.

²⁾ *Szabadságharczunk*, p. 96—98.

³⁾ *A román nemzetiségi törekvések*, 1899, vol. II, p. 446.

⁴⁾ A. Papiu-Ilarian (II, 97) promitea în notă că o va retipări ca al V-lea document justificativ. Dar la pagina 274 găsim numai nota: «Proclamațiunea lui Bărnățiu din 25 Martie încă nu o avem la mână!» Nici Barițiu nu a avut-o pentru *Părți alese*, unde (vol. II, pag. 84) copiază numai cuprinsul dat de Papiu. Și este o durere că nici în 1923 nu-i cunoaștem textul român autentic! Poate este — și o rușine!

⁵⁾ Alusie la 22 Martie.

răsturnăm piatra de pe mormânt; să deslegăm lanțurile milenare ale națiunii române, pentru ca să se ridice din pulbere și să viețuiască vieață vecinică.

Preoți, dacă sunteți părinți adevărați ai poporului, nu primiți să i se piarză dreptul, nu despărțiți interesele voastre de interesele lui. Pentru numele Domnului, nu înainte de a-l vedea pe el fericit, nu vă uniți cu nimeni! Apărați strălucirea poporului român, păstrați-i dulcea limbă maternă.

Spuneți Ungurilor, că până ce dieta țării nu va recunoaște națiunea română ca — națiune, voi despre uniune nu stați la vorbă.

Boeri români din Făgăraș, din Hațeg și Chioar, treziți-vă! Nu vă amăgiți cu Ungurii; nu vă desfaceți de pământul Ardealului, de mama voastră pe care pentru voi au câștigat-o brațele strămoșilor voștri Români. Spuneți Ungurilor că sunteți Români, credincioși împăratului, patriei; dar că despre uniune nu voiți să știți nimic până ce nu veți avea adunare națională, în care să vă spuneți dorințele naționale. Cereți, să nu judece mereu de nobis, sine nobis. Pe Unguri ei i-au împărțit în națiune ungurească și săcuească, pentru ca împreună cu Sașii să poată spune: țară alcătuită din trei națiuni; iar pe Români, deși sunt locuitorii ei cei mai vechi, i-au lăsat la o parte.

Aceasta așa nu poate să rămâie. Noi nu vom fi robii Ungurului și Sasului. În Stat și înaintea legii trebuie să fie recunoscută limba noastră, pe care am apărat-o cu sângele nostru.

Câtă vreme în dieta țării nu va fi de față toată națiunea română, atâta vreme noi vom protesta împotriva oricărei uniuni.

Afurisit pe veci să fie Românul care va îndrăzni să facă uniunea câtă vreme națiunea română nu va fi fost recunoscută ca națiune politică¹⁾.

Aceasta este proclamațiunea pe care mulți «inteligenți români», adică din așa zisa «intelighenție», o socotiră de prisos ori temerară²⁾; dar care își permise, totuși, să devie până la

¹⁾ A doua proclamație, după T. V. Păcățian, care o datează din 26 Maiu, cerea: «Să vă adunați toți în jurul principiului național; aci să stați, deaci să porniți, aceasta să pretindeți înainte de toate; de-aceea cu Ungurii care nu vreau să știe de acest principiu, nici o uniune».

În a doua ediție a Cărții de aur proclamațiunea dela 24/25 Martie a fost ciuntită de censura ungurească (p. 257—258).

²⁾ Papiu, v. II, p. 99.

15 Maiu, dela 25 Martie până la 15 Maiu, adecă în vreo cincizeci de zile «programa a toată națiunea română din Transilvania»¹⁾.

Ce programă desvăliă, sumar, proclamația? Sentimentul puternic, care chiamă la concentrare, nu este o programă; el este poezia proclamației; este pateticul biblic: «Să mergem să răsturnăm piatra depe mormânt»; este baza programei. Programa însăși se rezumă în trei idei, dintre care două sunt atinse pe scurt: 1) *Autodeterminare și recunoașterea ca națiune*; 2) *patrie*; 3) *împărat*. Împăratul indică unitatea imperiului; patria indică fidelitatea tradițională, deci voința de a rămâne în teritoriul împăratului, voință care începuse a fi trasă la îndoială; și recunoașterea ca națiune în forma pe care un congres național o va lămuri. Scurt, clar, bine, politic!

Cum s'a răspândit proclamațiunea, a spus I. Pușcariu. Câte copii depe copii se vor fi făcut, cine să știe?!

Copiile au călătorit de sigur, în toate părțile, pe toate drumurile. În Târgul-Mureșului a ajuns una dela Cluj²⁾ (în 28 Martie; totuși, eu pun un semn?); pe N. Popea l-a ajuns la Viena³⁾. Când va fi ajuns la Blaj?, căci chiar acum Blajul duce înainte evenimentul.

În 26 Martie, Blăjenii, profesori și tinerime, discutau ce este de făcut. Discutaseră și în 25 Martie⁴⁾. În 25 Martie ei avuseră sau nu proclamația? În tot cazul, înainte de 28 Martie, când ea ajunsese la Mureș, adecă în noaptea dela 26 spre 27 Martie, canceliștii și N. Birlea — cel sosit din Blaj — hotărâseră adunarea dela Dumineca Tomei, pe care, din Blaj, o convocară acum proclamațiile lui Aron Pumnul.

Dumineca Tomei este începutul congresului cerut de S. Bărnățiu în proclamațiunea sa. Cum s'a recutat poporul aceluși început, a povestit A. Papiu-Ilarian foarte amănunțit și cald, iar G. Bariț rece și bătrânește.

Și acum, după ce am văzut *fapta hotărâtoare* dela 24/25 Martie, să vedem și pe omul care o săvârșiă, să-l vedem ca

¹⁾ Tot acolo, p. 100.

²⁾ Papiu, II, 109.

³⁾ *Memorialul arh. și metr. Andreiu b. de Șaguna*, Sibiu, 1889, p. 48.

⁴⁾ Papiu, II, p. 107.

individ în carne și oase: așa de puțin aparent ca os și așa de energetic ca suflet, precum l-a văzut cu ochii săi George Sion. Poetul G. Sion se află în drum spre Blaj, spre revelațiunea politică așteptată cu încordare de toți Români. Oprindu-se, ca și ceilalți Munteni și Moldoveni, în Sibiu, Sion cercetă pe Bărnuțiu și ni-l descrie precum urmează, interesant ¹⁾:

«Acolo pentru prima oară am auzit vorbindu-se de Bărnuțiu, unul dintre cei mai populari și mai învățați bărbați ai Ardealului. Merserăm mai mulți Moldoveni la el și făcurăm cunoștința lui. Deodată rămăserăm extaziați: Nu ne puteam da seama cum un asemenea om putea să se bucure de un nume atât de mare. În adevăr, acest om avea un aer de tot comun: vorba lui îngăimată, natura lui timidă, manierele lui ordinare ²⁾, fizionomia lui liniștită nu exprimau mai nimic; din contră, părea a fi o jumătate de om, o fantasmă ce ar fi abandonat Purgatoriul, ca să se mai întoarcă odată pe lume. Dar, după ce ne mai lipirăm de el, după ce ne luaserăm în convorbiri mai intime, recunoscurăm în el un bărbat într'adevăr superior: la cuvintele de *patrie, națiune, românism*, el se entusiasmă *ca un poet; figura lui luă un aer de om inspirat, de profet; vorba lui, un accent simpatic și dureros; căutătura sa svârliă scânteii de curaj și de terorism*. Bărnuțiu se bucură de o popularitate imensă și bine meritată. El s'a arătat *adevăratul atlet* al românismului contra maghiarismului».

XXVII

INTRE PROCLAMAȚIE ȘI DUMINECA TOMEI

Până la Dumineca Tomei, S. Bărnuțiu ce a mai făcut pentru mișcarea generală? Câte ceva va fi lucrat el zilnic pentru ea. Dar despre aceste lucrări știri precise nu avem.

Una este, însă, și precisă și însemnată ³⁾.

S. Bărnuțiu țină să fi de față la o adunare a Românilor din Brașov. *Eră chiar în ziua de Paști*. Dintre părtașii la con-

¹⁾ În *Suvenir contimporane*, București, 1888, p. 395.

²⁾ Acestea erau urmele «civilizației» ardelenesti.

³⁾ Papiu, II, p. 124.

ferință Papiu numește numai pe protopopul Ion Popasu. Dar acolo va fi fost și Barițiu; și Bran, care tocmai condusesse (în 30 și 31 Martie st. v.) mișcarea antisăsească. Și alții. Conferința Brașovenilor primii ideile lui Bărnăuțiu despre uniune; hotărî ca la Blaj să fie chemați și Români din Banat și dela Tisa; mai hotărî și altă chemare: «Se scrise și la Români *transilvani* din principatele române: să propereze acasă și să ajute cauza națională». Din Brașov învitarea din urmă se putea transmite mai repede la Văleni, București, Buceu, etc., pe unde se aflau acei deșerați.

În 1848, ziua de Paști a avut data: 11 (23) Aprilie. Duminică Tomei cădea în 18 (30) Aprilie.

Intorcându-se dela Brașov la Sibiu¹⁾, S. Bărnăuțiu a găsit aici scrisori din București. Una cătră el, dela I. Axente, din 6 Aprilie; alta dela A. Tr. Laurianu cătră Nicolae Bălășescu, din 3 Aprilie²⁾. Ele au fost scrise înainte ca autorii lor să fi putut primi invitarea dela Brașov, și erau, așadar, îndemnuri independente venite dela Ardeleni, cari, văzând începutul revoluției românești, se gândiau și la cei de-acasă din Ardeal.

În București revoluțiunea se desvoltase abia pânăla plecarea consulului rusesc la Iași, ca să sprijinească acolo pe Domnul care suprimase «revoluția» moldovenească. Dar ce trebuia să urmeze, le eră cunoscut și Ardelenilor din București, nu numai Muntenilor.

A. Tr. Laurian întreabă: De ce stați pe loc? adunați-vă, vorbiți! Și propuneă la iuțea: petiții cătră Universitatea săsească, guvern, dietă și împărat, ca Români să se adune; ca confesiunile să se reunească supt un arhiepiscop ardelesc, desfăcând, firește, unirea cu catolicii; ca o adunare națională să ceară independența națională în limitele în care o au ori o cer Ungurii, Săcuii și Sașii; legile să fie scrise și românește; justiția pentru Români să se romanizeze; să se aleagă deputați români, cel puțin câte unul de fiecare «scaun» săsesc etc.

¹⁾ Cu căraș sau cu — diligența de curând înființată...

²⁾ Scrisorile au fost confiscate în August 1848 de Unguri. Friedenfels le-a publicat în limba germană în *Ioseph Bedeus von Scharberg*, II, p. 42.

I. Axente vorbià deadreptul despre o revoluțiune, care să obțină cel puțin înlăturarea robotelor și a tuturor nedreptăților îndurate până acum. Dacă revoluția se admite, atunci Elie Molnar, jude în Comana, ar conduce-o acolo, el (Axente) în districtul său, Constantin Roman în al său, Mărgineanu pe Mureș, Baternai în Câmpie, Iancu pe Ampoiu ș. a. m. d.

Din aceste scrisori Bărnățiu își găci colaboratorii ce-i va aveà la Blaj.

XXVIII

DUMINECA TOMEI

(18/30 Aprilie 1848)

Dumineca Tomei a fost pentru Bărnățiu o revenire în cuibul părăsit fără voie; pentru el și nație o împreunare *fățîșe* a soartei lui cu a ei, o înălțare în rangul de conducător revelat, hotărît. De-aceea Al. Iakab are dreptate să afirme că *până acum el lucrase în taină*¹⁾.

Hotărîrea de-a merge la Blaj nu a fost personală; ci a reeșit din înțelegerea sa cu consistoriul din Sibiiu și cu tinerimea din Sibiiu: Toți doriau ca Bărnăț însuș să meargă *să liniștească* lumea și să amâne hotărîrile pe ziua de 15 Maiu²⁾.

Cum și-a împlinit Bărnățiu misiunea sa? Privitor la această mișiune, eu nu voiu repeți tot ce s'a povestit despre ziua aceasta. Dar mișcările sale personale îmi trebuesc toate, pentru caracterizarea sa.

Lumea îl așteptà îndesată, ca un zid. Când trășura care fusese trimisă la Mănărade să-l aducă mai iute, intră în piața Blajului, entusiasmul flutură pălăriile și căciulile și spintecă aerul cu strigăte. Deodată căruța se oprește în fața zidului de oameni; aceștia desfac hamurile, ca să tragă *ei* căruța omului lor. Surprins, Bărnăț se înalță și grăește cătră popor:

«Acum nu este timpul fraților, să bîgăm pe oameni în jug, ci să-i scoatem; lăsați dară să tragă vitele, că voi ați tras destul, și acum — să fim oameni liberi!»

¹⁾ *Loc. cit.* p. 115 (*az oláh mozgalom titkos vezetője*).

²⁾ I. Pușcariu, *op. cit.*, p. 17, care adaoge: «Atunci am însoțit și eu pe Bărnățiu spre Blaj».

Dela întâiul cuvânt Bărnățiu găsi, în patru vorbe, expresia simplă, deplină a sentimentelor și ideilor care mișcau mulțimea și dete o lozincă pe care — și acum! — Ardealul ar trebui să și-o repeteze mereu: *Să fim oameni liberi!*

Comentând clasică scenă, G. Barițiu scrie¹⁾ câteva rânduri din — altă lume; dela 1848: «Sentințe cum au fost acestea ale lui Bărnățiu înainte cu patruzeci de ani, astăzi le poți auzi chiar și dela câte un țăran; iară până atunci ai fi trecut de *rebel*, dacă ai fi cutezat să vorbești așa cătră poporul agricultor». In vorba-i blândă, în împrejurările de-atunci, Bărnățiu făcea, adecă acum — *continuă* revoluția. Cuvântul aprinse mulțimea, care nu ascultă, ci deshămă caii și-l duse pe Bărnățiu până în curtea seminarului. Dar mult timp de odihnă nu i-au dat. Peste un pătrar de oră poporul chemă pe Bărnățiu ca să-i vorbească. Bărnățiu veni; se urcă pe piatra bisericii; și zise:

«A venit timpul ca *jobăgia să se șteargă*; și ca Români să se pună în *drepturile* lor, care li se cuvin *ca națiune*. Dar, pentru ca să se poată ajunge la această soartă fericită, se cere ca toți să lucrăm cu puteri unite. Afară de aceasta este de lipsă ca purtarea Românilor de-aici înainte să fie atât de minunată, încât nimeni să nu-i poată învinovăți, că ar voi să se scoale asupra domnilor seau asupra averei cuiva; pentrucă, la o întâmplare ca aceasta, nu pot nădăjdui nicio îndreptare a soartei lor, nici a națiunei române».

Bărnățiu conchiise că oamenii trebuie să asculte încă de domni, de mai mari, de legi, până când îndreptările se vor aduce *pe cale legitimă*; pentru ca, astfel, nimeni să nu-i poată învinovăți înaintea *guvernului* și a *împăratului*, că sunt revoluționari și nedemni de libertate.

Cuvintele acestea nu erau numai o convingere adâncă a lui Bărnățiu — să ne aducem aminte că și la 1843—1844, anticipându-se, în revoluția-i bisericească, el tot astfel susținea că trebuie să o facă²⁾, «pe cale pacinică, ca niște oameni înțelepți și cetățeni buni și credincioși ai împăratului și fii vrednici ai neamului» — ci de astă dată eră și de-o pru-

¹⁾ In *Părți alese*.

²⁾ Din scrisoarea citată în *Amicul Familiei*, 1890, p. 6.

dență absolut necesară. Nimic nu trebuia să compromită ziua cea mare: 3/15 Maiu. Firea lui serviă perfect necesității momentului. Fără el — ce-ar fi fost? Din raportul comitetului suprem al Albei-de-jos reese că și Avram Iancu a sprijinit bine intențiile lui Bărnăuțiu, repetând poporului idea de a aștepta hotărârea dietei, adică idea de a rămâne pe drumul legalității¹⁾.

Apoi Bărnăuțiu întrebă pe popor: — Dar oamenii vi-i cunoașteți? Se răspunse: Ii cunoaștem! — Să ascultați dară de dâșii și să urmați învățăturile lor!

Insfârșit Bărnăuțiu anunță că adunarea cea mare a Românilor se va ține la 15 Maiu; și, până atunci, le ceru să plece acasă și «să se înțeleagă despre toate lucrurile care vor fi să se ia înainte în adunare»²⁾.

Scena a fost scurtă, disciplinată; așadar — promițătoare. Dela 3 până la 4 ore poporul golî Blajul, plecând peste dealul Sâncelului³⁾.

Lucrarea cea mai grea a zilei acum începă. La Dumineca Tomei veniseră în Blaj: Simion Balint dela Roșia, Avram Iancu, Ioan Buteanu, Al. Papiu-Ilarian, I. Pușcariu și alții. Seniorii locului și oaspeții pomeniți trebuiau să pregătească pe 3/15 Maiu.

Vasiliiu Moldovan, care eră de față, știe că după vorbirea sa Simion Bărnăuțiu s'a dus la casa prefectului de studii; și că o *doua* zi, în seminar, s'a ținut o adunare cu bărbații numiți mai sus — îi numește și el — deci Luni; iar Marți, 2 Maiu st. n., nu s'au ținut prelegeri. Papiu susține că «Luni dimineața se depărtară din Blaj și conducătorii»⁴⁾. Încă o nepotrivire de amănunte, ce-i drept, neînsemnate! Ele s'ar putea explică ușor, dacă ar fi vrednice de-o ipoteză întemeiată pe banalități.

Intrebarea, care rămâne, este: Cum a pregătit Bărnăuțiu pe 3/15 Maiu? Bisericele, gr.-or. și gr.-cat., aveau mare glas la

¹⁾ Papiu, II, p. 285.

²⁾ A. Papiu-Ilarianu, vol. II, p. 145.

³⁾ Efectul prompt al cuvântării lui S. Bărnăuțiu, comisarii Fosztó și Miksa l-au constatat, în raportul lor, cu vorbele: «és egy nagy esendesítő és törvényes szellemű beszéde által igyekezett a népet csendességre birni, mellynek úgy látszott nagy hatása is volt». A. Papiu-Ilarianu, II, p. 282.

⁴⁾ II, p. 149.

convocarea adunării. Capitolul blăjan, firește, trebuia să fie pus în curent de cele ce se petreceau în Sibiiu. Cu acest vechiu dușman din Blaj, care și în Dumineca Tomei se simți în ispiteleși cursele întinse mișcărei, S. Bărnăuțiu *nu* a vorbit; el s'a înțeles deci cu T. Țipariu, care avea să vorbească apoi cu acel capitol: Se cereau, anume, doi delegați, până la Sibiiu, pentru ca să se înțeleagă cu consistoriul gr.-or.; se doriă ca Țara-ungurească și Banatul să iea parte la adunare: idea dela conferința din Brașov reveniă. Aceasta eră laturea lucrării pacinice cu capitolul; și mai eră susținerea ideei din proclamație, ca toți Românii să fie de față. T. Țipariu se gândise și singur la aceasta. Cei doi vechi amici, Bărnăuțiu și Țipariu, vor fi petrecut câteva ceasuri pline de griji și încredere, de bănueli și speranțe, de șoptiri și vorbe spuse apăsate.

Bărnăuțiu ceru apoi un ajutor tot atât de important: Națiunea trebuia să apară în număr impunător; el însuși se duse la teologii din seminar, îndemnându-i să plece în toate părțile, să cheme poporul la adunare și «*să se înțeleagă cu dânsul* despre lucrările viitoare adunări»¹⁾. Aici apărea cealaltă față a lui Bărnăuțiu: Cătră popor vorbise «în tonul său domol și blând, în termeni aleși, leali, inspiratori de pace și bună înțelegere»²⁾; în seminar, cuvântul provocător la fapte decisive va fi fost mai tulburat, mai trezitor.

Episcopul Leményi încercase o zadarnică opunere; din tabăra lui activ eră de ex. profesorul Maniu, de-a cărui «mimicime a sufletului» Vas. Moldovanu ținū să ne vorbească. Norodul indignat își îngădui o răsbunare grotească: Măgarul episcopal fu împodobiț cu o tichie episcopală, iar de gât i se atârănă o tablă cu vorbele: «Până acum eu ți-am purtat apa; de aici înainte mi-o vei purta-o tu!»³⁾ Adeacă, traducând în limbă serioasă glasul medieval — grotesc al «plebei» blăjene, pe tabla măgarului s'ar fi putut scrie: Fericiți ceice se umilesc, că aceia se vor înălța.

¹⁾ Papiu, II, p. 148.

²⁾ Bariț, *Părți*, II, p. 101.

³⁾ Kemény Farkas, *loc. cit.*, p. 33.

Intrerupând povestirea, aş vrea ca cuvântul «a se înţelege» cu poporul să fie pus, chiar aici, în lumina ce i se cuvine; deoarece, venind dela Bărnuţiu, cuvântul sobru, unic aveă, de sigur, un înţeles mai larg decât poate părea astăzi.

Această provocare la apostolat politic eră de mare nevoie. Poporul nostru nu făcuse politică; cu puţine excepţii, politică nu făceau nici chiar cărturarii, căroră cetirea *Gazetei* le eră prea de ajuns; din care cauză, la 1848, T. Ţipariu a şi criticat cu severitate *nepriceperea politică a cărturarilor* şi a poporului. Anume, Ţipariu scria, după Dumineca Tomei¹⁾; «De-acì *politica română încă n'a fost nimica. Bărbaţii, carii ar fi ştiut îndreptă poporul Românilor pe calea drepturilor politice, erau crescuţi fără simţiri şi căldură cătră naţiunea sa. Ceilalţi nu pricepeau din aste lucruri ca băta*». Ca băta! Vorbiă crud Ţipariu; dar, este evident, surprinderea ce ne-o procură revoluţia trebuia întâmpinată printr'un repede şi activ apostolat, pe care Bărnuţiu nu uită să-l ceară personal, şi la Blaj ca şi la Sibiiu, caşi la Braşov. Lucrând astfel el *făuria* evenimentul, *făcea* istorie; şi de aceea aici trebuia să mă opresc şi să stăruiesc asupra dovezii că la Dumineca Tomei Bărnuţiu a avut o atitudine caracteristică, isvorită din colcăeala sa internă, dela a cărei bănuire, totuşi, se pricepù să abată privirile autorităţii maghiare şi ale lui Leményi²⁾.

XXIX

DIN DUMINECA TOMEI PÂNĂ LA ADUNAREA DELA BLAJ

Tinerimea concentră poporul.

Cum se concentră «inteligenţa»?

1) In numărul întâiu al revistei sale: *Inveştatoriulu poporului*, p. 2.

2) Episcopul s'a scusat către guvernatorul ţării că nu a putut face nimic la Dumineca Tomei, deoarece *tinerii îi stricară toată popularitatea*. A. Papiu-Ilarianu, II, p. 152. Credinţa, că *tinerii au împus şefia lui Bărnuţiu* au avut-o şi Ungurii. O revistă exprimă, ironic, această credinţă: «Mikást elvesztve az ifjak egy vezetöt kerestek és feltalálták ama beteges és csupán teoriában élő Barnucz Simonban. Ezen férfii syllogismusai utjában csupán angyalokkal és bölcsekkel akar találkozni, 's legnagyobb hibája, hogy igen kevés practikus emberismerete vagon» (*Vasárnapi Ujság*, 2 Iulie, 1848, p. 4).

Trimisiile Blajului la Sibiiu au fost T. Țipariu și Teodor Sereni. După Papiu ei sosiră în 8 Maiu st. n. Acolo îi așteptau amicii lui Bărnăuțiu: Nicolae Man, preotul gr.-cat. al Sibiiului; D. Boer, fostul profesor; Nic. Barbu; Al. Papiu-Ilarian, care (în *Foaia pentru minte*), începuse a iscăli cu acest nume; o societate pe care ep. Leményi — înfricat și pentru soarta sa — o spionă, cum și cât putea, pentru a raporta apoi guvernului planurile și ideile ei politice; lui îi ceriau o renunțare la uniune și o supunere cătră ideile naționaliste¹⁾. Spionajul acesta îl făcea și presa maghiară, nu numai autoritățile; de pildă *Erdélyi Híradó* din 5 Maiu, care spune, într'o corespondență dela 29 April, că de câteva zile numai s'au arătat în Sibiiu dușmanii uniunii²⁾. Se arătaseră ei de mai multe zile; dar, deși neprecis, acest spionaj politic îndrumă la prudență. Și S. Bărnăuțiu o avea.

În timpul acesta de pregătire guvernatorul țării fusese la Sibiiu și declarase, în 3 Maiu, că uniunea este ca și făcută. Vorba lui consternase tot Sibiiul. De altă parte, promițătoarea Constituție austriacă dela 25 Aprilie unise inimile cu Austria. Broșurile săsești, multe și mărunte, adiau într'acolo cu vivacitate³⁾.

În 8 Maiu st. n. se țină așadar conferința dela consistoriul neunit. A. Tr. Laurian, sosit din «țară», eră de față. Simion Bărnăuțiu propuse și toți naționaliștii admiseră proiectul lui⁴⁾. Adecă (după Papiu): 1) Proclamarea națiunii române; 2) depunerea jurământului național; 3) protestul în contra uniunii. T. Țipariu regăsiă aici punctul I din programa publicată, îndată după Dumineca Tomei, în *Organul luminărei*⁵⁾; eră punctul care lui îi părea «lucrarea mai întâia și mai principală», dar el nu aducea nici solemnitatea jurământului care avea să se facă, nici energia antiunionistă a lui Bărnăuțiu. De aceea «toți naționaliștii» civili primiră de grabă proiectul care, poate, în textul lui Papiu nici nu-i dat în întregime.

¹⁾ Vezi de ex. denunțul din 10 Aprilie, la Iakab, p. 117.

²⁾ *Nehány nap előtt.*

³⁾ Vezi de et. *Schwarz und Gelb* din 6 Maiu 1848 (de I. Rannicher).

⁴⁾ Papiu, II, p. 189.

⁵⁾ Tot acolo, p. 174.

Din povestea lui Papiu¹⁾ reiese că *tot* Sibiul românesc, național, luase parte la acest vot.

Un incident frumos descoperă ușurința cu care se intră în consistoriu, dar și avântul, aiurarea până la care se ridicase în unele inimi sentimentul național²⁾: «Când se ținea această conferință, intră în mijlocul ei un Român necunoscut; abia s'a pus pe scaun și începù îndată a cuvânta cu mare însuflețire, provocându-i pe Români să șteargă diferența aceasta religioasă și să fie toți una». . . Bărnuțiu nu-l va fi aprobat de loc, deoarece el credeà că vremea acestor fel de chestiuni nu a sosit³⁾. Acum erà numai timpul unei uniri politice.

Unirea politică Bărnuțiu o credeà cu putință și de realizat, cu ajutorul lui Șaguna, care lipsià din Sibiul, dar erà așteptat să sosească în curând.

La sosirea lui Șaguna călăreții români îl primiră împodobiți cu cocarda austriacă⁴⁾. Dintre astfel de cocarde Simion Bărnuțiu îl salută pe episcop la o serenadă — «punându-i la inimă *conducerea* națiunii, la care acum el *singur* e chemat» — cum povestește Ioan Pușcariu⁵⁾. Cuvintele acestea Bărnuțiu le-a rostit la 11 Maiu, seara. Dată fiind figura austrofilă a lui Șaguna, discursul devenià semnificativ: Ca și Șaguna, Bărnuțiu ținea cu împăratul, cu patria, cu nația. În acea zi ei s'au înțeles *politicește*, deoarece, din punct de vedere religios, greco-catolicul orator nu-i putea oferi ortodoxului decât o pace cinstită și trebuitoare. Se pare că Bărnuțiu a vorbit cu entusiasm⁶⁾.

Politicește, însă, atunci se 'nțelegeà *tot* Sibiul, căci acum erà limpede de tot că Sașii — conduși de Fr. Salmen, de pr. Binder, de St. Roth și Ios. Benigni, de profesorii I. Zimmermann și Henric Schmidt și de Conrad Schmidt — vor fi imperiali și naționali. Chiar în acea zi de 12 Maiu, apăruse,

¹⁾ Pagina 193.

²⁾ Pag. 193—194.

³⁾ Vezi părerea lui în Bariț, *Părți*, II, p. 129.

⁴⁾ *Der Siebenbürger Bote* din 8 Maiu, p. 169.

⁵⁾ *Op. cit.*

⁶⁾ *Der Siebenbürger Bote* (17 Maiu, p. 177) scrie despre el: «Herr Barnutz trat in die Mitte und redete herzenswarme Worte». — *Gazeta Transilvaniei* 1848, p. 151 raportează că cuvântarea lui Bărnuțiu a fost «plină de foc și de spirit», fără a atinge vreo nație din patrie; și că s'a terminat cu: «*Vivat împăratul Ferdinand!*» Șaguna, răspunzând, a spus că monarhul va revărsa binecuvântări asupra poporului român!

dintre ei, scrisă de I. Rannicher, o broșură nouă *Oesterreich über alles*, în care se susțineă din nou unirea cu Viena și se ziceă cu conștiință: «Cine va sta de partea Ungariei, dacă voi, Nemți, Slavi și Români, dacă voi, Ardeleni, nu-i veți întări, din prostie?»¹⁾

La Unguri paralelismul acesta politic deșteptă bănueli malițioase. Un Sas anonim — dacă va fi fost Sas?²⁾ — propuneă ca Țipar, Pumnul, Bărnățiu, Micaș, Nemeș, Iancu, Butean, Pop (Papiu) să fie cumpărați cu bani și slujbe, deoarece trebuie să fie venali, dacă fac ce fac³⁾. S'a crezut și aceasta la Unguri! Cam de pela 6 Maiu se credeă! Dar, semn bun, milos: despre Bărnățiu nu se credeă așa ușor, ca despre Buteanu, Iancu ori Papiu care (Papiu) ar fi fost primit chiar dela V. Nopcea! Despre Bărnățiu toți spuneau că nu a primit bani!⁴⁾ Cred că un comentariu al acestor afirmațiuni infame nu mi-l cere nimeni.

Reluăm firul: Cu venirea lui Șaguna, cu apropierea dintre el și Bărnățiu, cu afluența către Sibiiu a fraților cari, ascultând glasul vremii și apelul dela Brașov, se 'ntorceau în patrie, cu peregrinarea spre Sibiiu a delegaților Blajului se realisă și concentrarea inteligenței ardelenesti, imediat în ajunul lui 3/15 Maiu. Este de prisos să mai caut vorbe, ca să relievez rolul jucat de Bărnățiu și în cursul acestei concentrări de forțe, care-mi dă dreptul să afirm că, din interpretarea exactă a mișcării reese că, din acest punct de vedere, Sibiiul a făcut pe 3/15 Maiu.

Din fericire, la Sibiiu se concentrau și frații din «țară»: Munteni și Moldoveni; pentru că pe aceleași drumuri, în aceleași zile cu Laurian, Suci, Aron Florian, Axente, veniră C. Negri, L. Rosetti, G. Sion, Nicolae Ionescu, A. Russo și alții⁵⁾. Tot neamul se strângeă spre Blaj⁶⁾.

¹⁾ *Törichterweise!*

²⁾ Iscălește: *Egy született szász, de igaz honfi.*

³⁾ *Társalkodó*, Pest, május 10- kén p. 153—154.

⁴⁾ «Bărnățiu-ról mind azt mondják, hogy nem vette el a pénzt!» Vezi scrisul lui K. Papp Miklós în *Történeti Lapok* (Cluj) I, (1875), p. 61. Iakab (p. 135) afirmă că, fugind din Sibiiul ocupat de Bem, N. Bălășescu a lăsat în locuința sa bani de aur și argint! De sigur, căci Bălășescu eră casierul comitetului, și la el trebuiau să fie banii!

⁵⁾ I. Pușcariu, *op. cit.*, p. 17.

⁶⁾ G. Sion (*Suvenire contemporane*, p. 295), confirmă influența covârșitoare a Sibiiului, când scrie: «Inainte de adunarea dela Blaj se strânseseră în Sibiiu Români de

XXX

ADUNAREA DELA BLAJ

Spre Blaj, Simion Bărnuțiu plecă luând cu sine pe I. Pușcariu care aducea un steag: albastru, alb, roșu; acest steag cu «colori predominante la portul românesc», a fost în Câmpul-libertății steagul «cel mare al națiunii», fălăind pe catedra de pe care Bărnuțiu a cetit jurământul național¹⁾.

Mulți plecară după el; toți sosiră. Șaguna cu ai săi, Sâmbătă; Iancu, Buteanu, Moldovan pe când ziua se amestecă cu noaptea; ca mare surprindere sosi Vasilică Nopcea dela Zam, Dominic Iordan din Deva ori Orăștie și Ludovic Gole, suflete învăluite de străinism, care se treziau acuma²⁾. Vasile Nopcea chiar declară că «a venit ca Român», să participe în tot înțelesul la lucrările adunării³⁾. Cei mai agitați, mai revoluționari Români erau, însă, Bărnuțiu și Papiu⁴⁾, cari împreună cu studenții îndrăzneți se mișcau, prin mulțimea sărăcăcios îmbrăcată, printre care răsăriau mereu, de ici și de colo, preoți mari și mici.

S. Bărnuțiu eră, scrie Iakab, foarte negricios, cu privirea întunecată, aproape sălbatică, figură de Danton setos de răsbunare, cu trăsăturile feței într'adevăr romane⁵⁾.

Ungurii trimiseră observatori cu ochi buni, ca de ex. pe Iakab și pe profesorul de matematică Ferencz Mentovicz din Târgul-Mureșului, bărbat tânăr, care a raportat despre adunare în *Ellenör*. Se zice că Fr. Mentovicz a putut asista chiar și la desbaterile din conferința prealabilă dela 2/14⁶⁾.

«Când intră inteligența română în biserică, la această conferință, eră mare diversitate de păreri politice; o mare parte a

prin mai multe părți ale Transilvaniei. In mijlocul comoțiunilor politice de atunci, capii Românilor voiau să aibă o înțelegere prealabilă și sigură cu episcopul confesiunii răsăritene? Acest motiv cauzase concentrarea, mai multor Români în Sibiu». Știind că nu se vor putea înțelege cu ep. Leményi, firește căutară a se înțelege cu Șaguna.

¹⁾ Pușcariu, *op. cit.*, p. 19. Bariț, *Părți*, II, p. 139.

²⁾ Bariț, II, p. 116.

³⁾ *Ellenör* din 25 Maiu. Despre Iordan, vezi și *Vasárnapi Ujság* din 23 Iulie, p. 48 și p. 134. (August 27).

⁴⁾ Iakab, p. 125, 126, 119.

⁵⁾ Pagina 126: «erösen barna, vézna kinézésü, komor szinte vad tekintetü, boszuszomjas Danton-féle alak, valódi római arczéllé».

⁶⁾ Keményi Farkas, loc cit., p. 36.

intelenței — atât civile cât și bisericești, parte din *nepriceperea* cauzei naționale, parte din nepriceperea spiritului timpului și din necunoștința poporului român și a trebuințelor sale, precum și din necunoștința politiceii națiunilor conlocuitoare și cu distincțiune a Ungurilor cu care Românii nu se mai ocupaseră până la acest timp, *unii chiar și corupți de Unguri*, veniseră la Blaj ca să apere uniunea»¹⁾. Și mai departe: «Nu suferă nici-o îndoială că, de eră adunarea națională o adunare *numai de intelenți civili și bisericești*, după cum eră planul guvernului din Cluj și al — episcopului, atunci această adunare de intelenți nu făcea nicio onoare națiunii române; *acești intelenți cari... niciodată n'au ținut cu poporul*... da de rușine pe Români, înaintea lumii, prin conclusele cele periculoase, ce le-ar fi adus»²⁾. Dar poporul fusese *lămurit*; poporul știa de ce este vorba în acest moment istoric; dar poporul își simția durerile seculare și își bănuia instinctiv leacul; el își simția brațele în așteptarea loviturei; și numai în acest înțeles se putea hotărî în catedrală.

Canonicul din Blaj Vasile Rațiu rostii câteva cuvinte. Și deodată din toate părțile, unanim, se auzii poftirea: Să vorbească S. Bărnățiu.

S. Bărnățiu stătuse liniștit, lângă altar. Lângă inima, care-i bătea mai iute decât de obicei, se odihniă manuscriptul discursului său. Ochii lui se plimbau asupra lumii, care așteptă curioasă, încordată. Nu lipsii nici un Blăjan; din Sudul Ardealului erau de față Sibienii și Brașovenii, cu cari venise Șaguna; în fruntea lor erau Moise Fulea și vioiul protopop Ion Popasu dela Brașov; liniștii, știind ce va urmă, se examinău și se felicitău A. Tr. Laurian, G. Bariț, Nic. Bălășescu; câțiva tineri, viitori tribuni, scăpărau de idealism; aceștia ca și ceilalți vor fi privit cu părere de rău că din Banat și dela Criș veniseră puțini: protopopul Bercianu din Lugoj, preoții Munteanu din Sarcău și Popdanul din Sarsig și — nici un Murgu. Dar munții, Moții, erau aci, cu craiul lor cel tânăr, Iancu. Pe acesta-l încălziau mai ales ochii celor

¹⁾ A. Papiu-Ilarianu, II, p. 109. Despre «necunoștința politiceii», vezi mai sus citatul din *Invățătorulu lui Țipariu!*

²⁾ A. Papiu-Ilarianu, II, p. 211—212.

ce făcuseră revoluția de dincolo de munți și cari veniseră să o continue la noi, cu ai noștri: Alecu Rusu, Lascar Rosetti, G. Sion, frații Ionești, Teodor Moldovanul, Curius, actorul de origine ardeleană. Pe ici pe colea se iviă câte un tip săsesc; decât Sași, mult mai mulți erau Ungurii, cari încă în acea zi trebuiau să trimeată la guvern și la gazete raporturi despre ce vor vedeă și vor auzi. O mulțime agitată, preoți, civili, nobili și militari așteptau un ceas istoric.

Din toate părțile se auzi poftirea: Să vorbească Bărnuțiu! Un răsunător aplaus cutreeră biserica. Ceasul istoric bătuse; Bărnuțiu eră deasupra «sugestului» din fața altarului; Bărnuțiu începù vorbi.

Discursul dela 2/14 Maiu al lui Bărnuțiu este singura lui operă literară, care va rămâne. Toate scrierile celelalte sunt de pe acum uitate; și poate vrednice să fie uitate; un stil astăzi cu neputință învăluie în sine o știință precumpănitor lipsită de originalitate. Inșă discursul are răsuflet mare; el descopere și judecă drept un proces milenar dintre două popoare energice, procesul cel vechiu, care, din partea Ungurilor, ar continuă bucuros în viitor; discursul îl taie cum în povești se taie capul hidrei cu multe capete; iar drumurile viitorului se arată limpezite de inima și mintea vorbitorului. Eră firesc ca la întrebarea finală a lui Bărnuțiu ¹⁾: ce păreri are adunarea despre părerile sale? adunarea să le primească pe toate cu însuflețire și unanimitate. Adunarea se simția unită în cugete și simțiri ²⁾.

Discursul motivă câteva propuneri ale lui Bărnuțiu. Papiu le formulează într'un fel ³⁾; *Organul național* al lui Țipariu (și după el Barițiu) într'alt fel. In fond propunerile sunt identice cu cele susținute, tot de Bărnuțiu, la Sibiiu, în consistoriu: Națiunea română, proclamându-se independentă și egal îndreptățită cu celelalte națiuni transilvane, jură credință împăratului, patriei, națiunei. A doua zi, în 3/15 Maiu, el sus-

¹⁾ Despre modul cum a vorbit Bărnuțiu, avem o mărturisire a lui Sion: «Simion Bărnuțiu luă cuvântul, în numele poporului, și desvoltă ca un inspirat, suferințele trecutului, credințele și dorințele Românilor în principiu». *Suveniru contimporane*, p. 308.

²⁾ Papiu II, p. 212.

³⁾ II, p. 110.

ținù aceleași idei în Câmpul-libertății, de pe tribună, în aplausele universale ale poporului. În aceeaș ședință, tot Bărnutu ceta și jurământul, repetit după el de toată nația prezentă, 40.000 până la 50.000 de oameni.

În ședința a 2-a din 3/15 Maiu A. Tr. Laurian a cetit și a explicat toate punctele de programă politică a națiunei române-transilvane. Deși ele sunt cunoscute, le rezum și aici:

1. Independența politică-națională a națiunei reprezentată în dietă, în administrație și justiție, cu dreptul limbei sale, adunându-se odată pe an în adunare generală.
 2. Independența bisericilor românești; restaurarea mitropoliei și a sinodului general anual.
 3. Desființarea iobăgiei fără de păgubire din partea țărănilor și a dijmelor.
 4. Desființarea breslelor și a vămilor.
 5. Un caz special la punctul 4: protecțiunea economiei de vite a Mocanilor.
 6. Desființarea dijmei metalurgice (pentru Moți).
 7. Libertatea cuvântului și a tiparului, suprimarea censurei, desființarea cauțiunei.
 8. Libertatea personală și a adunărilor.
 9. Curte cu juri, cu ședințe publice.
 10. Gardă națională cu ofițerime română.
 11. Comisie pentru cercetarea miezuinei moșiilor și pădurilor.
 12. Dotarea clerului din visteria Statului.
 13. Școale de Stat, gimnazii, școale tehnice și militare, seminarii, universitate.
 14. Generalizarea birurilor.
 15. O constituantă transilvană, care, afară de constituție, să elaboreze și noi codice de legi.
 16. Amânarea discuției asupra uniunei până când națiunea română se va constitui și se va aveă, în cameră, vot decisiv; dacă ea se va discuta, națiunea românească protestează.
- Dacă comparăm programa cu conținutul discursului, ne convingem că ea întrece numărul punctelor discutate în discurs. Deci trebuie să conchidem că la alcătuirea ei, cu

Bărnăuțiu, au colaborat și alți conducători. Se poate preciza: care?

În această privință trebuie reținută și examinată sever o părere a lui Ioan Rațiu, expusă în biografia lui Țipariu¹⁾. După Dr. I. Rațiu, originea programei ar fi de căutat la — T. Țipariu care «*pune la cale adunarea dela Dumineca Tomei, iar mai târziu adunarea cea mare națională dela 3/15 Maiu*»; în al cărui cap și locaș «*s'au născut*» concluziile de pe Câmpul Libertății; care însă «*în urma pozițiunei sale nu putea figură ca născătorul lor!*» Argumentul lui Rațiu este naiv. Țipariu a susținut, ca secretar al adunării și ca deputat, acele concluzii; pentru ce nu s'ar fi mărturisit public, ca «autor», dacă le susține ca secretar și ca deputat?²⁾

Programul lui Țipariu, publicat în *Organul luminării* — abia după Dumineca Tomei! — deosebit de celălalt: unionist, anterior acestuia, îl cunoaștem²⁾. După Dumineca Tomei, *când Țipariu conferise cu Bărnăuțiu*, acest program nu mai poate avea pretenția de a fi original. Și dacă ar fi, între el și cel din Câmpul libertății tot sunt deosebiri care dovedesc că acesta a trecut și peste el, înainte, cum trecuse și peste al lui Bărnăuțiu. Și într'un caz (Țipariu), și în celălalt (Bărnăuțiu) trebuie să admitem modificări și amplificări aduse de alți sfătuitori³⁾.

Dar să revenim la controversă.

Notiția biografică afirmă, de altă parte, că concluziile finale pentru programă, s'au formulat în casa lui Bărnăuțiu⁴⁾; și anume, precis: *în 2 Maiu seara «după o înțelegere între mai mulți Români*», după care *acolo* au fost «*puse pre hârtie*». Dintre acești Români — cari ziua ascultaseră discursul lui Bărnăuțiu — eu nu eschid — dela întrunirea lui 2 Maiu — pe Țipariu, care de câtva timp eră printre protagoniști, nici pe A. Tr. Laurianu, care în 4 Maiu le-a susținut în fața adunării poporului; nici pe Barițiu. Însă, în fața datei precise a *Notiției* scrise din

¹⁾ *Ioan Cipariu*, Blaj, 1905, p. 27, 28—29.

²⁾ La aprecierea lui Țipariu mai ales nu se poate uita că el a avut două atitudini; și că *Organul* lui, în epoca-i unionistă, le părea Ungurilor *derék* (n-rul LXV), cum scrie corespondentul M. I. Gy. în *Erdélyi Híradó* dela 16 April.

³⁾ Papiu l-a reproduș în vol. II, p. 174—175.

⁴⁾ Pag. XXI!

preajma lui Bărnățiu, eu nu pot admite o creiere de legende contestabile. Concluziile s'au desvoltat din discursul lui Bărnățiu; eră firesc, ca ele să se discute mai curând la el, decât la altul; și rămâne deci de constatat încă în ce casă a locuit Bărnățiu în Blaj, în zilele de 2—5 Maiu, pentru ca, vorbind figurat, în stil evangelic, să știm unde anume «duhul sfânt» s'a coborât asupra capetelor revoluționare românești din Ardeal¹⁾.

Din ideile lui Bărnățiu, opoziția până la capăt contra *uniunii* eră, am arătat, cea mai de preț pentru el. Ideea lui făcuse mulți aderenți. Totuș, la Blaj, s'au făcut încă încercări de a susține unirea. Nu a făcut-o de ex. neînsemnatul Paul Dunca, un fost aderent al uniunii²⁾; dar a făcut-o vicariul gr.-cat. al Sălajului Al. Șterca Șuluțiu, care a fost chemat la calea cea bună de mulțime, cum arată fostul tribun Moldovanu³⁾: «In urmă se ridică și vicariul A. Șuluțiu și, poate ca să facă un fel de diagnoză a dispoziției generale a spiritelor, alunecă să vorbească și despre uniunea cu Țara ungurescă. La amintirea cuvântului «*uniune*» din *toate* părțile s'a arătat displăcerea și nemulțămirea. Vicariul, *văzându-și-greșala*, a încetat de a mai vorbi». Mai târziu vicariul, ajuns episcop, își veni deplin în fire, primind punctul de vedere susținut întâiu de consecvența lui Bărnățiu⁴⁾. Supt *toate părțile* care la 1848 îi tăiaseră vicariului vorba, trebuie să înțelegem poporul. Poporul pricepuse chestia lămurită și atitudinea propagată de tinerime; dovadă incidentul petrecut cu Leményi și raportat chiar de el în ședința dela 4/16 Maiu⁵⁾: Leményi desoperi «cum că trecând prin *popor*, auzi din toate părțile stri-

¹⁾ Caracteristic este și faptul că după acceptarea punctelor petițiunii, inteligenții (de sigur în curent cu originea lor!) au purtat pe sus, printre popor, pe Laurian, Barițiu și Bărnățiu, nu pe Țipariu. Papiu, vol. II, p. 249.

Petiția către Maj. Sa și dieta din Cluj cu cele 16 puncte, a fost iscălită de: Șaguna, Leményi, Bărnățiu, Laurian, Țipariu, Petre Manu, Barițiu, Popasu, Iac Bologa și Ioan Bran.

²⁾ Papiu, II, p. 214.

³⁾ V. M., *Memorii* din 1848—49, p. 58.

⁴⁾ Vezi de ex. ședința dela 14 Aprilie 1863 a dietei transilvane, unde Șuluț conțestă că Leményi, admitând uniunea, ar fi avut vreo «creditivă» dela nație. În *Der Siebenbürgische Landtag*, 1863 (Sibiu), p. 95.

⁵⁾ La începutul ședinței, nu la punctul uniunii, care trebuie să fi fost primit apoi fără multă discuțiune.

gându-se, că *nu vor uniunea cu Ungaria*, din care cauză, *după mai multe debateri*, se anunță cum că întrebarea despre uniune se lasă la o parte până când națiunea română va fi recunoscută de națiune liberă, constituită, organizată și cu vot decisiv în dieta țării». Bărnuțiu, vice-președintele adunării, trebuie să fi simțit o mare satisfacție auzind chiar din gura ep. Leményi că poporul fusese câștigat pentru idea sa atât de antileményiană. Politicește Bărnuțiu triumfă.

Economicește, mai puțin. Idei de economie politică cuprinde și programa. Originea lor, oportunitatea lor aparține, însă, studiului complet al epocii. Aici, urmărind mereu numai pe Bărnuțiu — pe viitorul aderent al exproprierei forțate în Principate — mă opresc la atitudinea lui în chestiunea agrară-socială.

La punctul al treilea — despre desființarea iobăgiei — Bărnuțiu a luat cuvântul și a cerut ca până la desființarea lor prin lege țăranii să-și împlinescă mai departe datoriile către domni pământului. Șaguna sprijini sfatul. A. Papiu mărturisește ¹⁾, că țăranii au declarat că vor lucra până la Rusale «numai până la Rusale», nu pentru că ar fi datori, ci ca să nu sufere agricultura țării. Din cauza moderațiunii lui Bărnuțiu mulți țărani au fost mâhniți, zic scriitorii unguri, vorbind despre 6/17 Maiu și despre plecarea țăranilor acasă ²⁾. Și aveau dreptate să fie mâhniți. Reacțiunea lor firească s'a prezentat abia în Septemvrie 1848, la a doua adunare din Blaj, unde chestiunea agrară a luat o întindere serioasă, așa că am putea zice că la 3/15 a vorbit puțina pătură *inteligentă* a Ardealului, iar la Septemvrie pătura *agrară*.

XXXI

IN LEGĂTURĂ CU ADUNAREA DELA BLAJ: DINASTICISMUL ȘI AGRARIANISMUL

Inainte de-a continua cu povestirea biografiei lui S. Bărnuțiu, cred folositor a lămurii chiar aici, pe scurt, două chestiuni

¹⁾ *Independența constituțională a Transilvaniei*, Iași, 1861, p. 45.

²⁾ Am notat de ex. textul: «Sokan zugólódva távosztak, mert a robot eltörlésének kihirdetése elmaradt». Keményi Farkas, p. 37.

care la 1848 ating și psihologia lui Bărnuțiu. Deși par despărțite, au totuși aceeași origine: mediul de atunci al țării Ardealului.

Și la 3/15 Maiu, și în Septemvrie 1848 Bărnuțiu este un *schwarzgelbist* sincer, devotat împăratului, căruia nu vrea să i se impună, dela care cere și așteaptă. În această idee Bărnuțiu se înțelesese cu Șaguna din ziua întâia a întâlnirii lor. Deaceea, în Câmpul-libertății, deasupra capului său, alături de steagul național a fălăit și steagul imperial negru-galben. Astfel nu cugetau numai el și Șaguna, ci toți. Dintre acești toți mulți și-au păstrat cugetul neslăbit, până la adânci bătrânețe. De pildă, Axente. Bătrânul erou chiar merită să fie citat. Apărându-se, târziu, contra unor atacuri ungurești, Axente Severu scria¹⁾: «Astăzi sau mâine să vină Carol cu curcanii și ostașii lui, care — zice-se — au făcut așa bună impresiune și bucurie mare Impăratului-Rege și Principelui nostru, să vrea a cuprinde și unî Transilvania noastră cu România lui, noi am protestă; și de-am aveà putere ne-am și bate în contra lui, tocmai cum am protestat în 15 Maiu 1848 la Blașiu și în urmă ne-am bătut în contra uniunii Voastre! Așa am fost și suntem noi bătrânii. Tinerii au progresat, ei cer mai mult, ei vor federațiune, ei vor ca Banatul și părțile *quondam* numite «adnexae» să se unească cu Transilvania. Să le ajute D-nealor, dacă nu ne-a ajutat nouă, *carii am crezut, că Transilvania e menită dela natură să fie părete despărțitor între România, Ungaria și Austria, sau Rusia*, care va domni Bucovina; da, *părete despărțitor întocmai cum e Elveția între Italia, Francia și marea Germanilor*. Așa cu 3 națiuni, 3 limbi în 6 confesiuni, toate egal și ca ochiu cu ochiu asemenea îndreptățite!» Privirea lui Axente eră țintită asupra unui Ardeal independent, supus împăratului, dar cu o vieață proprie pătrunsă de egală îndreptățire.

Cam așa gândeà și Bărnuțiu, a cărui privire, până la idea Dacoromâniei, se lărgi — abia la Iași²⁾.

¹⁾ *Respuns la Cartea neagră*, etc. Brașov, 1897, p. 277.

²⁾ Ungurii, cu privirea ascuțită de temerea primejdiei, înțelegeau mai bine primejdia viitoare. Pe lângă alte probe, bine cunoscute, citez una uitată. Ministrul dela 1848 Szemere scrise, în *La questione hongroise* (1860, p. 22), despre Dacoromânia *qui pourra bien un jour se former!*

A doua chestiune este cea agrară Și în Dumineca Tomei, și în Câmpul libertății, Bărnuțiu a stăruit ca țăranii să aibă răbdare, să aștepte legile împăratului, care să dea pământ. Dela Unguri el nu voiă să-l primească; în discursul său el spune, că se teme că și pământul va fi precupețit voinței de a maghiariză¹⁾; și deci eră firesc ca el să propage răbdarea până ce Românii, ajunși să decidă înșiși în adunări naționale și în dieta ardelenescă, vor hotări cu votul lor cum se va ridică «șerbitutea». In această atitudine a lui Bărnuțiu eu descoper o mare stăpânire de sine. Bărnuțiu cunoșteă toată mizeria agrară; de treizeci de ani o observă, o simțiă; și, totuș — ce moderație!

Mai târziu el a evoluat și în această direcție. In *Dreptul public al Românilor* (1855—1860) el a susținut exproprierea. Câțiva ani mai înainte (1853) el eră tot adversar al marei proprietăți, dar și al «împărțirii peste măsură»; însă, trebuind să primească împărțirea, el deveneă *asociaționist*, precum reiese din textul care urmează²⁾: «Cea mai mare parte a teritoriilor sătești se lucră rău; și oamenii încă nu cred că, *dacă s'ar lucră tot hotarul cu puteri unite, cum se lucră moșiile domnești supt iobăgie, s'ar face mai multe bucate; și asociații ar aveă de unde se împărțască mai mult decât acum, când nu vezi stog de grâu nici la a treia parte de săteni*. Iacă, un posesor în timpul iobăgiei făceă mai mult grâu decât tot satul, numai pe moșiile sale, dela un sat și cu iobagii unui sat; și pentru ce? pentrucă *concentrau puterile* la un loc și așa puteau lucră pământul mai bine. Numai din școala asta, *în care au umblat popoarele Ardealului în oarecâte sute de ani, încă puteam învăța a cunoaște foloasele asociațiunei*; dar oamenii de multe ori nu vād pădurea de arbori și uneori așa sunt de cerbicoși, încât aceeace fac pentru folosul altora de frică, nu fac pentru folosul propriu de bunăvoie; mai bine sufer. Dar *au sosit timpul ca să nu mai creadă oamenii agricoli că-i poate ajută vr'o putere cerească ori pământescă, dacă nu se vor ajută ei pe sine înșiși*, adoperând alte mijloace, mai bune decât cele de până acum».

¹⁾ Papiu, II, p. 339.

²⁾ *Foaia pentru minte*, 1853.

Că aceste convingeri sunt și mai vechi decât anul 1853, se vede din citatul următor, care vorbește despre chestiunea agrară la 1849 și înainte de 1849—1848: «În 1849, călătorind prin Banat, întrebai pe doi Români, economi de frunte: de ce nu pun pomi Bănățenii? Noi facem hrană pe locurile noastre, răspunseră acei economi, și lăsăm ca să pună pomi cei dela margini, pe unde nu se face hrană. Nu știu ce ar răspunde Câmpenii ardeleni, când i-ar întrebă cineva pentru ce nu pun pomi în locul scăieților și vițe de vie în locul cucutelor? E păcat a lăsa măcar o palmă de loc nefolosită».

Nici o palmă nefolosită! Aceasta însemnează că în Bărnuțiu eră aceeaș sete de pământ și cultură agrară ca și în țăranul român; și că discuțiunile agrare dinainte de 1848 trebuie să-l fi interesat foarte deaproape, cum reiese, de altfel, și din discursul său.

Cu toate acestea, la adunarea din Blaj el a fost moderat, deoarece înaintea chestiei agrare el a pus chestia politică, cu ale cărei mijloace constituționale, romanizate, voiă să dea o soluție agrară fericită. Ungurii vorbeau, firește, despre comunismul Românilor; G. Barițiu, crede că trebuie să-i apere încă de acea acuză și târziu, ca autor al *Părților alese din istoria Transilvaniei*¹⁾; dar nu acele acuze l-au moderat pe Bărnuțiu, ci numai propria sa convingere, care-i șoptea să aștepte hotărârile împăratului sosite într'adevăr, dar abia la 1854²⁾.

¹⁾ Vol. II, p. 60.

²⁾ Chestia agrară Bărnuțiu a discutat-o întâia oară la 1842, când l-a speriat *Urbéri tervezet-ul* (Planul de urbariu al) lui Fogarasi (*Erdélyi Híradó*, 22 Februarie 1842, p. 91).

Gazeta și Foaia pentru minte asemenea discutau mereu chestiunea; de exemplu: *Foaia* (5 Octomvrie 1841) despre regulamentul organic și țărani munteni; regulamentul cetitorul îl va judecă «după măsurile vecinicului și dreptului cuvânt» (pag. 315); apoi *Gazeta* (1845, Maiu 76—80) unde scrie a(ndrei) m(ureșean)u; *Foaia* din 1846, p. 148, după Ahrens, juristul dreptului natural. Discuția din dietă a urbarului dela 1847 *Gazeta* o reproducuse pe larg, socotindu-l ticălos, ca și Wesselényi, care-l numea *borzasztót és gyalázatot* (1847, Nov. 28), către Kossuth.

Bărnuțiu se gândise și la industrializarea Românilor, cum reiese din textul dela 1853 (*Foaia*, p. 381): «În Ardeal Sașii fac cea mai multă pănură. Lâna o cumpără dela Români, fiindcă Sașii oi nu țin. Români proprietari de oi pân'acum trimeteau lâna lor — fabricelor din Ungaria și Viena; în puține locuri fac și pănură pentru comerț. Vor trebui să introducă și pănurarii ardeleni mașinele de tors și de țesut».

Pentru a nu reveni aiurea, observăm aici că autoritatea științifică de care Bărnuțiu se călăuzea în chestii economice eră Carl Heinrich Rau (*Grundsätze der Volkswirtschaftspolitik*, Heidelberg, 1839). Ca și Rotteck și Welcker, despre care vom vorbi mai la vale, și Rau a fost profesor, deputat al Universității în Camera Baden-ului, deputat și în parlamentul din Frankfurt (1848). Rau eră liberal.

XXXII

DEPUTAȚII DELA CLUJ

Deși eu urmăresc, în acest studiu, pe S. Bărnăuțiu, socotesc necesar să caracterizez întâiu Clujul, unde Bărnăuțiu nu a fost, apoi Sibiiul, unde Bărnăuțiu se 'ntoarse îndată după adunarea din Blaj.

La Cluj deputația românească găsi o situație penibilă, pe care Barițiu o descrie amănunțit. În 29 și 30 Maiu Clujul eră ca o pădure de tricoloruri ungurești; Teleki (Sándor) strigase în piață: Sau uniune, sau moartel, iar pentru ca Habsburgul să 'nțeleagă și ce fel de plebe trăește la Cluj, plebea zugrăviă cu *schwarz-gelb* (negru-galbin) căinii ce-î goniă pe străzi; în aceleași străzi agitatorii pentru uniune, emisarii unioniștilor, perorau neobosiți.

Ep. Leményi trădă cauza care i se 'ncredințase și pe care trebuiă să o apere ca trimis al națiunei, deși națiunea mereu îi aduceă aminte de interesele sale.

Și aici îi aduceă aminte: doi Moți, sosiți dela Abrud, îl opriră pe episcop în stradă, în Unio-utcza, să-i ceară lămuriri. Episcopul îi liniști firește ¹⁾.

În ședința dietei el vorbi pentru uniune; dar Sașii, Carl Gooss și Ioseph Gull, merg prea departe, când cred că «nu va fi făcut aceasta fără a lua înțelegere cu acei o sută deputați, în mare parte prezenți în ședință, ai Românilor cari acum se aflau în Cluj și au dat dietei o petiție» ²⁾.

Sașii bănuiesc că nici Șaguna nu va fi fost prea energic, căci altfel Ungurii nu l-ar fi ales în comisia pentru uniune, împreună cu Al. Bohățel ³⁾.

Dacă Șaguna, Leményi și Bohățel nu au apărat energic interesul național, așa cum îl înțelesese adunarea dela Blaj,

¹⁾ Ellenör, 1848, no. 18. Dr. Augustin Bunea (*Discursuri*, Blaj, 1903, p. 32) scâlcie tendențios adevărul, când afirmă că, la Cluj, ep. Leményi a alergat «pela guvernatorul țării, pe la președintele dietei și pe la alte persoane de mare influență, ca să aștearnă și să recomande memorandumul Românilor formulat pe câmpul libertății». Mirat mă întreb cui și cu ce scop povestii Dr. A. Bunea astfel de neadevăruri?

²⁾ *Aemiliche Actenstücke*. Hermannstadt, 1865, p. 186.

³⁾ Protocolul dietei, p. 14. Vezi și Bariț (II, p. 136) care confirmă pesimismul lui Șaguna.

cine erà să-l apere? Nu se află nimeni care, în dietă, să dea glas puternic aceluia interes! ¹⁾

În astfel de împrejurări soarta petiției erà pecetluită. Despre ea s'a vorbit puțin, spre sfârșit. Dacă s'ar fi vorbit, nimeni n'ar fi ascultat. Dovadă: La deputatul Teleki Domokos erau adunați vreo zece Unguri; printre ei se află și jurisconsultul Szász (Carol) dela Aiud. Szász propuse ca dieta să enunțe că națiunea română este egal-îndreptătită. Când au auzit această propunere, toți cei de față au sărit în picioare și au fugit ²⁾.

Așadar, din Cluj, ca totdeauna, nici o nădejde!

Lupta românească se întetă din Sud, dela Sibiiu, unde se aflau Bărnăuțiu și tovarășii săi de comitet.

XXXIII

INTĂIUL COMITET (PERMANENT) ÎN SIBIIU

Comitetul ales din Blaj, cu gând de-a sta în legătură cu cele două deputațiuni și de-a convoca, la momentul oportun, o adunare națională generală, căreia să-i comunice rezultatele intervențiilor lor, se compunea din 25 de membri: Președinte erà ep. Șaguna, Vice-președinte S. Bărnăuțiu; ceilalți erau protopopi, preoți, profesori, advocați, canceliști, concepiști, un jurist ³⁾.

Bărnăuțiu susține că acest comitet «*există numai cu numele*» ⁴⁾, deoarece șapte canceliști și juriști s'au depărtat curând în diverse părți; un profesor, un protopop, un avocat erau prinși; Șaguna erà departe, în deputație; așa că în Sibiiu mai rămăsese S. Bărnăuțiu, Nic. Bălășescu și pr. Nicolae Manu, cărora, după întoarcerea dela Viena, li se adaoșe A.

¹⁾ Dintr'un important articol publicat în *Vasárnapi Ujság* (1848, p. 3) reiese că la Cluj chiar și Bărnăuțiu a fost moderat; altfel el n'ar fi plăcut Ungurilor cu autoritate: *hol nagy befolyásu tagoknak tetszését nyerte.*

²⁾ Unionistul C. Papfalvi în *Observatoriul* din 1884, nr. 93. Să nu se uite că Alutan, *Papfalvi*; Szilágyi dela Oradea-Mare, ca și Leményi, treceau drept «vânzători ai națiunii». Scrisoarea din 1850 a lui Papiu în *Unirea* din Blaj (1905, 24 Iunie).

³⁾ Numele lor, în Papiu, II, p. 300; și Bărnăuțiu II, p. 126.

⁴⁾ Tot acolo, p. 130.

Tr. Laurian. Răspunderile se măriseră, aşadar, pentru puţinii rămaşi să conducă, dela Sibiiu, cauza naţională¹⁾.

Eu nu pot primi însă, părerea lui Bariţiu din 1890; ci judec acest comitet după ştiri mai proaspete, contemporane, publicate tot de el, în gazeta sa!

Guvernul unguresc-ardelenesc desfiinţase imediat comitetul, în Maiu²⁾. Totuşi, răsvrătitor, el funcţionă.

În 3 Iunie st. n. comitetul ţinu o adunare numeroasă, la care — semn că inspiră interes — cu el împreună «*se mai adunaseră şi alţi bărbaţi români, cu toţii peste 40*»³⁾. În acea şedinţă se ceti raportul deputaţiei dela Cluj, un raport necunoscut până acum, dar de sigur resumat în *Gazetă*, în coloana tipărită supt ştirea de mai sus.

Raportul se va fi mângâiat cu idea tipărită în *Gazetă*: «Deputăciunea română în Cluj, zică cine câte va vrea, folosi mult, căci insuflă o grijă mai mare din partea Românilor».

Patru zile mai târziu, la Innsbruck, împăratul da şi celeilalte deputaţiuni un răspuns nefavorabil, despre care nu se ştie când anume va fi aflat comitetul permanent, în mod oficial⁴⁾.

Pela 9 Iulie comitetul funcţionă încă serios. Se admisesese uniunea; Ungurii plecau la Pesta, căci se făcuseră alegeri, luând şi Românii parte «în mai multe ţinuturi»; ce atitudine aveă acum comitetul? *Gazeta* din 1 Iulie st. v.⁵⁾, lasă a se înţelege că şi comitetul îşi simţiă clătinată intransigenţa sa. Textul acesta trebuie reţinut, deoarece îl priveşte direct pe Bărnuţiu: «*Însă, oare primit-am noi uniunea, asupra căreia protestarăm ca să se facă fără noi? După semnele mai nouă,*

¹⁾ Numele tuturor membrilor este: A. Şaguna, Bărnuţiu; Moise Fule, Ioan Moga, Ioan Panovicu, Petru Bodilă (4 protopopi); concepştii Petru Maniu, Paul Dunca; pr. Nicolau Maniu; prof. A. Pumnul; cancelistul A. Papiu-Ilarianu; advocaţii Ioan Butean, Avram Iancu; canc. Ioan Pipoş; juristul I. Puşcaşiu (= Puşcariu); prof. Al. Betreaneanu; adv. Nic. A. Penciu; canc. Gavril Vaida; pr. Sava Popovicu; prof. Nic. Bălăşescu; canc. Ioan Suci; Ştef. Moldovanu; prof. Const. Roman; canc. Vasile Tămaş; adv. Florian Micheş. «Şi alţii pre cari îi vor judeca preşedinţii de trebuincioşi şi harnici».

²⁾ *Gazeta Transilvaniei*, 1848, p. 277: «spărsese... comitetul».

³⁾ *Gazeta*, 1848, p. 183.

⁴⁾ Din 11/23 Iunie îi veniseră însă informaţii dela Innsbruck. *Gazeta*, 1848, p. 210.

⁵⁾ Pagina 223.

așa se pare că ea, fără a ne dechiară deadreptul, fără a ne retrage protestația, *se primî în faptă* atât prin amestecarea Românilor la alegerile deputaților dietei în mai multe ținuturi, cât și prin recunoașterea deputaților rămași la Pesta; *la care*, după o scrisoare venită nouă dela Sibiu, din 9 Iulie *n. s'ar învoi tocma și comitetul nostru român*, firește supt cea mai strinsă condiție de a ni se realisă toate *punturile* cerute din adunança Blajului și de a se face la ele un *comentariu* — iar mai vârtos a *da naționalității definiție lămurită*, ca să știm cu toții de ce să ne ținem, să cunoaștem ce este aceea ce pretindem noi prin acel cuvânt fermecătoriu. *Când acel comentariu va fi gata, noi îl vom publica*. Până atunci adaugem aci numai cuvintele d-lui Laurian, scrise în 9 Iulie: «Până când se va pertractă cauza noastră și se va lămurî deplin, să ne rămânem consecvenți și să nu ni-o stricăm prin abateri nebune. Imi pare prea rău că *cei mai mulți perd din vedere interesele generale ale națiunii* și tractează despre secături șcl. șcl.». Și *Gazeta* adauge: «Măcar de ai fi înțeles D-ta precât nu sântem înțeleși noi decând tot esplicăm și rugăm!» Din toate aceste amărîte cuvinte reese că *o parte din membrii comitetului erau inclinați să primească uniunea*, dar cu condiții; condițiile desfășurate de Laurianu, care nu voiă să se grăbească, au aerul de-a se potrivi ideilor lui Bărnățiu, care, în comitet, făcea astfel de reserve pentru cazul unei hotărîri în sens contrar expunerilor sale dela Blaj. Deplin clar în discuțiile acelei ședințe a comitetului nu putem vedeă. Dar sigur reese că acest comitet «permanent» a discutat lucruri, fapte și idei serioase ¹⁾.

În timpul acesta se va fi scris cătră delegații dela Blaj o adresă, al cărei text nu-l cunoaștem, despre care avem însă

¹⁾ Un fapt care produse nesiguranța de direcție în comitet a fost «recunoașterea deputaților rămași la Pesta». Acolo, în chestia unirei, pe lângă Șaguna, Leményi și Bohățel (deputatul Hațegului, acum însă al Dobâcei) eră să fie consultați și: Șuluț, Ighian, Țipar, Dunca, Anghial, Bran, Oniț, Dobra, Moldovan. (*Gazeta*, 1848, p. 223). Guvernul îi alesese; dar acești nouă bărbați «petrecură în Pesta două luni fără a fi fost chemați măcar odată la consultare». (*Tot acolo*, p. 314). Lămuriri privitoare la aceste incidente au dat (din 18/30 Iulie) Țipariu și Iosif Ighianu în *Foaia pentru minte* din 2 August. Privitor la amestecul în alegeri citez alegerea protopopului Nic. Popovici la Orăștie și a lui Bohățel în Dobâca; și candidatura lui Al. Șt. Șuluț la Șimleu, unde căzû. (*Gazeta*, 1848, p. 216, 223). Vezi și Barițiu, *Părți*, II, p. 176.

o urmă sigură¹⁾. Deși disolvați, membrii împrăștiați ai comitetului au avut «curajul să se adune în Sibiiu și să redacteze o adresă către deputații rămași pe lângă deputația regnicolară, *interzicându-le orice tratări în numele națiunii și chemându-i îndată acasă*». Adresa va fi fost anterioară lămuririlor lui Țipariu și Ighian, deci dinainte de 18/30 Iulie. Adresa trebuie să fi fost un succes al lui Bărnuțiu.

Continuăm cu reabilitarea comitetului pe care Barițiu l-a acusat fără temei.

Vor fi lipsit unii: Șaguna și P. Dunca, fiind la Pesta, Micașiu, care a fost arestat până la adunarea a doua din Blaj; se vor fi clătinat niște popi, cari despre ce auziau și lucrau vorbeau și cu ep. Leményi, și cu Ungurii²⁾.

Dar dela Blaj la Sibiiu, la comitet, nu plecase numai S. Bărnuțiu, ci și Avram Iancu. «Acî în Sibiiu Iancu intră cu Bărnuțiu în legături de amiciție intimă, încât Bărnuțiu eră idolul lui Iancu; și cuvintele acestuia erau sancte scripturi pentru el»³⁾. Amiciția lor trebuie să fi fost observată și de străini. Ba, Ungurilor, li s'a nălucit odată că — între 5 și 13 Iulie — Bărnuțiu a făcut chiar un drum până la Câmpeni, și anume: îmbrăcat țărănește, ca pela Sibiiu, într'o căruță cu un cal, mânănd el însuș calul⁴⁾. Dar pentru a rămâne la ce știm sigur, afirmăm: Unde Simion Bărnuțiu și Avram Iancu erau împreună, acolo trebuia să fie și puls în mișcare.

S. Bărnuțiu, Al. Papiu, ca membri ai comitetului, se apropiară de Sași, a căror politică se desvoltă în aceiași direcție ca și a lor, ca și a nației românești.

Corespondenții ziarelor ungurești denunțau că înțelegerile lui Bărnuțiu cu Sașii, conventicole ținute la *comes*-ul Salmen, au început pela 8 ori 9 Iunie⁵⁾. Din aceste zile datează,

¹⁾ *Die Rumänen der österreichischen Monarchie*, Wien, 1849, p. 18.

²⁾ Astfel de oameni politicește șovăitori, deși — membri ai comitetului, au fost Moise Fule, Ioan Moga, Petru Bădilă, Paul Dunca, Sava Popoviciu, citați, la 25 Iunie, ca aderenți (cu proprie iscălitură) în *Kolozsvári Híradó*, de unde îi culege Iakab, p. 228. Pe acei cărturari din Sibiiu (în total, 17) îi critică și *Gazeta Transilvaniei*, 1848, p. 209 (23 Iunie).

³⁾ I. Pușcariu, op. cit., p. 30.

⁴⁾ *Kolozsvári Híradó*, no. 44, p. 175. Știrea s'a desmint în *Gazeta*, 1848, p. 270.

⁵⁾ *Ellenör* din 15 Iunie, p. 93. Și *Kövári*, istoricului, are data 9 Iunie. Iakab are data 8 Iunie (*Op. cit.*, p. 197). Vezi și *Ellenör* din 9 Iunie, p. 73.

deci, propaganda comună, româno-săsească contra uniunii.

Iakab crede chiar că din această constelație a răsărit o nouă proclamație, tipărită la Closius în 800 de exemplare¹⁾. El o și traduce, dar ea este numai — apelul cu care comitetul înfățișase națiunii procesele verbale depe câmpul libertății!

Comitetul alarmă, evident, pe Unguri. El se află în mijlocul unei populațiuni care tocmai începuse a se armă, cu care Sașii începuseră a se aveâ bine. Pentru a vedea deaproape ce se petrece, un Keményi (Domokos) și un Bethlen (Miklós) sosiră, în 1/13 Iunie, la Sibiiu.

Dieta din Cluj cârtiă mereu: «Din 6 până în 10 Iunie mai în toate ședințele dietei se vorbi despre *comitetul românesc* și de toate câte se lucrau în Sibiiu. In 6 dep. Berzenczey dechiară că instrucțiunea ce o are el îl îndatoră a cere asupra comitetului națiunii săsești nota necredinții cătră patrie, căci adică acelaș nu vrea uniunea, stă și în alte prepusuri. Desființarea *comitetului român* se ceru cu tot adinsul și cu toată înverșunarea; din galerie se auziă zberăte repetite cerătoare de moartea membrilor lui; însii deputații cereă asupra lor pedepsire. Ce ușor uită aristocrația de sineș! Fără a produce o singură vină specifică, pozitivă și grea a comitetului ca corporăciune, ei cer nu numai deființarea, ci și pedepsirea cea mai aspră a membrilor. Au nu știți voi că dela 15 Martie încoace, de ar fi acel comitet efluința numai a unui *meeting*, a unei adunări de popor, iar nu a unei națiuni, totuș nu mai aveți dreptul a-l desființă? Unde punem că dieta ca corp legiuitor se amestecă în trebile guvernului, cecece recunoscură și câțiva deputați»²⁾.

Alarma maghiară trecu și la Pesta. Acolo se află încă Șaguna și ceilalți delegați ai națiunii. Șaguna a primit dela guvern ordin să desmintă că «adunările» secrete s'ar face cu știrea sa; și el desminti printr'o scrisoare foarte precisă din 25 Iulie st. v., publicată în *Gazetă*³⁾.

Toate acestea sunt dovezi că comitetul presidat de Băr-

¹⁾ Pag. 197. După *Ellenör*, 1848, p. 93 în 1800 exemplare. Și anume în 13 Iunie.

²⁾ *Gazeta* din 3 Iunie st. v., p. 186.

³⁾ 2 August, p. 259. *Ellenör* din 23 Iunie (p. 141) are însă informația că Șaguna apăruse, la Pesta, pe Bărnuțiu, Iancu, Axente, Barițiu, Balint, Micaș, Papiu, Penciu.

nuțiu nu «există numai cu numele», cum afirmă, la bătrânețe, G. Barițiu.

Am arătat cum începù apropierea Sașilor de Români, a Românilor de Sași: aceasta însemnă că tot Sudul Ardealului deveniă un bloc *schwarz-gelb-ist*, dar și naționalist. Blocul acesta este un merit al comitetului permanent, care, simțindu-se urmărit, la un moment s'a declarat însuș desființat, dar a continuat să lucreze în taină. Tot pe taină a pregătit și înțelegerea finală cu Sașii, înțelegere despre care și gazetele ungurești ¹⁾ și scriitorii unguri contemporani ²⁾ au știri precise, numind ca conspirator fruntaș pe S. Bărnuțiu, dar dând și alte nume, ca de ex. Papiu, Const. Roman, Ion Suci.

Eră și timpul să se ia măsuri de acest fel. Curtea înfricată cedase; dieta budapestană eră convocată; militarimea austriacă luă măsuri grave: dela Alba-Iulia, în 15 Iunie, se trimesese pulbere pentru armatele rusești din principate ³⁾; ministrul de interne Szemere trimiteă încurajeri semnificative lui Berzenczey, întâiul apostol al uniunii în Săcuime, viitorul orator dela Agyagfalva ⁴⁾; iar comisarul Kossuthist Vay nu eră de parte de ziua în care aveă să descalece în Cluj. S. Bărnuțiu, grăbind înțelegerea cu Sașii, dovediă că înțelege semnele vremii.

Grație acestui mod de a lucra s'a desvoltat în Sud un spirit public, de care Ungurii se temeau chiar individual. Astfel se temù de ex. gen. G. Klapka; în Maiu el trecuse prin Sibiiu, spre Săcuime; dar la întoarcere ocolì Sibiiul, unde-i știà pe Români furioși și se repezi numai la Orlat, ca să vază ce zic pe acolo grănicerii români ⁵⁾.

Propaganda prin imitație și prin cuvânt agitat se întinse apoi spre Nord. Deaceea, simțind răspândirea, s'a găsit cel puțin un ziar care să afirme că din acest mediu s'a aprins și tragicul conflict dela Mihalt, începutul sângeros al revoluției noastre ⁶⁾.

¹⁾ *Ellenör* din 9 Iunie 1848.

²⁾ Iakab, p. 199.

³⁾ Szilágyi Farkas, *Op. cit.*, p. 86.

⁴⁾ *Vezi Ellenzék* din 25 Iunie, în foileton.

⁵⁾ G. Klapka, *Aus meinen Erinnerungen*, 1887 (Zürich).

⁶⁾ *Ellenör*, 15 Iunie, p. 93: «A mihálczfalviak bujtogatói is innét mentek volt ki de csak hamar elszöktek. Mi lesz ebből?»

XXXIV

MIHALȚUL

Pătura agrară românească vorbi, îndată, în multe părți; dar mai îndărătnic vorbi la Mihalț. Cazul dela Mihalț, în care Bărnățiu a avut o acțiune personală, merită și aici toată considerația.

Țăranii din Mihalț ocupaseră cu vitele lor o livadă care, ziceau ei, fusese a comunei; care, zicea un conte, eră a familiei sale. Comitatul porunci ca contele să fie restabilit în proprietate. În 2 Iunie țărani și soldați Săcui, conduși chiar de prefectul comitatului, își stau față în față; ei parlan-tează nouă ceasuri; și seara 21 de țărani cad uciși sau răniți de Săcui.

Intâiele răspunderi în ciocnirea dela Mihalț nu se pot stabili. Un popă din consistoriul dela Sibiu a «inculpat greu pe tinerimea română că merge pe la sate și întărită pe popor», că «și pe Mihălțeni tinerimea i-a sedus să nu se supună poruncilor mai înalte»¹⁾. Iakab precizează că *în parte (részbén)* Ar. Pumnul și Al. Papiu, sprijiniți de ființa de față a lui Avram Iancu, au determinat la 1 Iunie împotrivirea satului²⁾. Adecă atunci când taberele se aflau față 'n față, în ajunul ciocnirii. Acuza lui Iakab din altă parte, obiectivă, nu se confirmă.

Comitetul național — adică S. Bărnățiu — rugat de țărani a anchetat; și-a însușit rezultatul anchetei făcute de profesorul Cherecheș, cancelistul Nicolae Mureșan și archivarul blăjan Iosif Gerendi³⁾, a reclamat (15 Iunie) la comandamentul general și la guvern, care i-a respuns că nu recunoaște comitetul; iar presa și-a făcut datoria descriind teribilul act⁴⁾. Dar ancheta oficială a găsit că Românii sunt vinovați și a cerut ca directorul fiscal să dea în judecată pe membrii comi-

¹⁾ Bariț, II, p. 164.

²⁾ Pag. 221. Ar. Pumnul trece prin Mihalț, spre Făgăraș, unde, în 4 Iunie, a vorbit ca agitator în biserica gr.-or. Vezi și *Keményi Farkas*, p. 40.

³⁾ Dr. Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, v. II, p. 254; și *Foaia pentru minte*, 1848, p. 213—214.

⁴⁾ *Der Siebengürger Bote* din 7 Iunie și 16 Iunie, deci după o comunicare de act dela comitet.

tetului: S. Bărnuțiu, Const. Roman, Aron *Pumnul* și pr. Nicolae Manu ¹⁾.

Care a fost atitudinea *personală* a lui Bărnuțiu în acest caz, pe care *Foaea pentru minte*, cu bun simț, îl declară de «însemnătate istorică»?

Țăranii se orientau după el. Dacă Bărnuțiu ar fi trimis soldații execuției, ei s'ar fi supus, firește ²⁾; Săcuilor li s'au opus, fiindcă Săcuii nu aveau poruncă dela Bărnuțiu!

Groaza lui Bărnuțiu, după Mihalt, nu a fost mai mică decât a tuturora. Dar pe când Avram Iancu, care se află în Sibiu, înfruntă furios pe consistorialistul care acuzase tinerimea și eră gata să plece în munți, ca să înceapă răsbunările sângeroase ³⁾, Bărnuțiu cerea moderare, liniște, *încă* liniște. El zicea: «Aveți răbdare; că veți face iarăș vreo horaiadă nefericită». De altă parte Bărnuțiu și comitetul național fusese gata să colaboreze cu guvernul la cercetarea cazului — semn că el nu se temeă că se va descoperi vreo vină a tinerimei române; însă guvernul luase contra comitetului o măsură târzie și neeficace: îl declarase desființat; astfel guvernul oferi lui Bărnuțiu o bază de refuz la acea colaborare; și cu acest refuz el fugi și din calea unei temeri, care ne permite a pune puțin la îndoială curajul său. Cum ar fi alergat în munți Avram Iancu! Bărnuțiu și-aduse aminte că și pentru sine ar fi fost primejdios să plece la Mihalt, și rămase acasă. Cazurile arătate de el în scrisoarea către Bariț dovedesc că în adevăr primejdie eră ⁴⁾. Și astfel despre Mihalt a judecat, din partea Ungurilor, o comisie; din partea noastră — istoria.

XXXV

ARESTĂRILE DIN SIBIU

Ungurii hotărîseră ca un tribunal excepțional să judece pe agitatorii români. Comisarul Vay trimise pe comitele Francisc Béldi să-i aresteze în Sibiu; dela Turnu-Roșu,

¹⁾ La acea anchetă a luat parte și protopopul gr.-cat. din Alba-Iulia, Const. Molnár!

²⁾ Keményi Farkas, p. 40.

³⁾ Bariț, II, p. 164; și *Transilvania* din 1872 (n. V), p. 244. Vezi și anul VIII, p. 181.

⁴⁾ Vezi *Anexele* XIV—XV.

drept cunoscător, a fost chemat, ca polițai, un oarecare Dobokay, fost locotenent, un Clujan mic de stat, spătos, cu păr roșcat, cu ochii mici și căutătură vicleană; o corcitură româno-maghiară¹⁾. Acest ticălos a rămas apoi în Sibiu până la Iulie 1849²⁾.

Victimele cele dintâi trebuiau să fie — la 6/17 August — S. Bărnățiu, A. Tr. Laurian, Nic. Bălășescu.

Simion Bărnățiu locuia în strada Măcelarilor. Dobokay intră în «ospătăria Mediașului»; deschise o ușă din dreapta; și se găsi față 'n față cu S. Bărnățiu. Dobokay îl întrebă: «Unde este Bărnățiu?» — Nu-l cunoșteă. — Bărnățiu îl trimise să caute în fundul curții. Pe când Dobokay căută pe acolo, el se sfătui cu un prieten prezent — tânărul Nicolae Barbu — ce să facă? Sfatul bun fu scurt. Deschiseră fereastra; Bărnățiu sări în stradă; și fugi ajutat de tăcerea acoperitoare a oamenilor cari erau adunați în stradă și cari îl simpatizau. Astfel Bărnățiu scăpă ca prin minune³⁾.

A. Tr. Laurian a fost arestat în momentul în care voia să se urce în diligență, ca să plece la Brașov. Pe Nic. Bălășescu îl găsiră acasă. Bucuros ar fi pus mâna și pe Ioan Maioreșcu, care trecea spre Frankfurt, ca reprezentant al revoluției române; dar el protestă energic și plecă.

Laurian și Bălășescu au fost închiși la cazarmă, iar Bărnățiu a plecat cu Vasile Tămaș⁴⁾ spre Vêștem, Racovița, Orlat.

Populațiunea din împrejurimi auzind de arestare se ridică; și cu preoții ei în frunte veni să scape pe conducători. Că Bărnățiu va fi contribuit la această ridicare, nici îndoială nu poate fi. Gen. Puchner plecă la Alba-Iulia, să lumurească pe Vay, și Vay porunci — se zice — ca membrii comitetului să fie liberați. Dar mai curând este adevărat că, fără să mai aștepte răspunsul care întârziă, gen. Pfersmann îi lăsă liberi și le arătă — 13/25 August — drumul spre Orlat⁵⁾.

¹⁾ Bariț, II, p. 179.

²⁾ *Der Sieb. Bote*, 1849, p. 331. Despre Dobokay vezi același ziar 1848, p. 445, 451, 457.

³⁾ *Gazeta Transilvaniei*, 1848, p. 277. Despre N. Barbu vezi *Notiția biografică*, p. XXI.

⁴⁾ *Iakab*, p. 339. Tămaș eră membru al comitetului permanent.

⁵⁾ Felul cum i-au liberat generalii austriaci îl descrie *Gazeta Transilvaniei*, 1848, p. 281—282; că i-ar fi liberat (?) Vay o spune *Der Sieb. Bote* din 8 Septembrie. Vezi,

Din punct de vedere al mișcării generale arestările au fost o fericire. După liberare, A. Tr. Laurian avu prilej să țină câteva cuvântări febrile; identitatea de simțiri între popor și intelectuali se manifestă puternic, iar peregrinarea lui Bărnuțiu prin satele grănițerești, care în curând aveau să se adune la Orlat, a fost o pregătire excelentă a acestei adunări ¹⁾.

XXXVI

ADUNĂRILE DELA ORLAT ȘI BLAJ

Uciderile dela Mihalț, imitate și în alte părți; și arestările încercate la Sibiiu sporiră enorm iritațiunea poporului. Tot mai multă lume interveniă în evenimentele, pe care înaintarea revoluției ungurești le provocă.

Astfel, în luna Septemvrie, avurăm adunările grănicerești dela: *Orlat* (10 și 11 Septemvrie), dela *Năsăud* (13 și 14 Septemvrie) și cea națională generală din *Blaj* (16—25 Septemvrie).

Hotărârile lor sunt cunoscute ²⁾. Influența ideilor lui Bărnuțiu despre înlăturarea supremației maghiare și egala-îndreptățire sesimte în ele; într'una, în cea dela Orlat, se simte chiar felul motivării lui: «Din conceptul libertății personale urmează libertatea grănițerilor de a se forma» etc.; deaceea eu cred chiar că Bărnuțiu nu-i străin de textul dela Orlat; și deci nici de cererea ca comitetul său național să se așeze în Orlat, supt scutul grănicerilor ³⁾.

Adunarea din Orlat vorbiă în numele regimentului I, care se întindea dela Hunedoara, cuprinzând Alba-inferioară și

însă, și *Der Winterfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen in den Jahren 1848 u. 1849. Von einem österreichischen Veteranen*, Leipzig, 1861, p. 45—46. Despre liberarea lui Laurian a scris și Ioan Maiorescu; vezi scrisoarea din *Convorbiri literare*, vol. 32, p. 161—162. Datele 6 și 13 August în *Istoria* lui Laurian însuș (p. 603—609).

¹⁾ Agitatorii naționali în acele sate erau: protopopul Nic. Sanciăli, preoții Nic. Erdélyi, Petru Bradu, I. Popovici, Anton Vestemeanu, Toma Cochis, George Baicu și Moldovan din Racovița. Vezi *Die Rumänen*, II, p. 203 și 224, precum și 228, unde locotenentul Mihail Novacu îi amintește ca înțeleși cu Bărnuțiu (*mit Barnutziu und Lauriani in Uebereinstimmung*).

²⁾ Vezi *Die Rumänen* etc., ori Barițiu, *Părți*, II, p. 184 și urm.

³⁾ Șefii lor erau David Ursu și Mihail Novac (locotenenți), Ioan Moldovanu și Anton Vestemeanu (preoți), Ioan Banciu și Constantin Stejar (învățători).

Orăștia, peste Sibiiu și Făgăraș până la Brașov, în 82 de localități. Al doilea regiment vorbiă în numele a 44 de sate, dela Cluj peste Dobâca până în Rodna.

Adunările din Orlat și Năsăud au pregătit bine pe cea din Blaj. Despre cea din Orlat faptul se găsește chiar certificat de contemporani. Astfel un ziar săsesc scrie, că în noaptea de cătră 15 Septemvrie cetele de Români curseră *peste Orlat*, spre Blaj¹⁾.

La Orlat, capitală soldățească, grănicerească, Bărnăuțiu se află mai mult între culise; la Blaj el veni cu poporul, în fruntea lui; acolo vorbise un regiment, în ale cărui afaceri Bărnăuțiu nu se putea amesteca fățiș; aici vorbiă națiunea, aici trebuia să fie în frunte.

S. Bărnăuțiu a sosit în Blaj la 13/25 Septemvrie, însoțit de A. Tr. Laurian, de A. Papiu Ilarian și de locotenentul din Orlat Mihail Novac²⁾. La sosire ei trecură printr'o uliță de popor îndesat, din Blaj până la Mănărade.

Ce s'a petrecut până atunci? și ce după aceea?

Adunarea începuse din 4/16 Septemvrie cu vreo 6—7000 de Români conduși de I. Axente, I. Bradu și D. P. Gradu³⁾. Indată izbucni cererea uhanimă, ca recrutarea ungurească să înceteze; ca prizonierii să fie liberați; și ca o nouă adunare națională să se convoace pentru a ascultă hotărârile împăratului. Speriați, doi consistorialiști plecară la Cluj, să înștiințeze ce voește poporul. După întoarcerea lor veni și comisarul Vay, căruia poporul îi spuse «omenește, dar în gura mare, că *nu vrea a ști nimic de puterea lui* și că nici se va depărta până nu i se vor împlini toate cererile sale», cum raportează *Gazeta*. Acest răspuns al poporului cuprindeă în sine — *revoluția!* Sosirea, din temnița Aiudului, a lui S. Balint, ale cărui suferințe le publicase *Gazeta*, a sporit iritația. Tocmai în acest moment sosi și Bărnăuțiu, pe care poporul îl așteptă, să decidă.

Precis în cugetare și tare în credință, el începù cu: «*Trăiască împăratul Ferdinand!*» Apoi se fixară punctele petiției,

¹⁾ *Der Siebenbürger Bote* din 15 Septemvrie 1848, p. 389.

²⁾ V. Moldovanu, *Op. cit.*, p. 86. Nu 15/25 cum se scrie uneori! *Gazeta* (1848, p. 316) spune că însuș Vay îl chemase!

³⁾ *Gazeta* din 1848, p. 311 și *Transilvania* din 1877, p. 225.

pe care, dată fiind originea ei, trebuie să o considerăm ca aprobată de S. Bărnuțiu dela început până la sfârșit. Petiția cerea: Deplină satisfacție țărănimei torturate; înlăturarea imediată a oricărei robote; o comisiune urbarială, care să așeze bazele nouă ale proprietății, respingerea uniunii și numirea unui *guvern provizoriu mixt* (Sași, Români, Unguri), care să facă loc viitorului *guvern permanent*. Pentru ca acest viitor să poată fi pregătit, se ceru o adunare națională română, dietă ardelenască și, ca mijloc de păstrare a liniștei, gardă națională-română, cerându-se arme dela comandamentul general, care până acum dase numai Sașilor și Ungurilor.

Dacă S. Bărnuțiu a mai rămas câteva zile în Blaj, a rămas de sigur pentru înființarea gardei. Acum apărură încadrările în prefecturi una la 100 de sate, de câte 3000 oameni; însă I-a la Blaj, de 10.000 de țărani, comandată de Axente, în tribunate (de câte 10 sate), în companii (câte 1 sat)¹⁾. Garda națională s'a înființat în prezența ofițerilor austriaci-români, în frunte cu maiorul Clococianu, avansat de curând la acest rang²⁾.

Pactul moral între dinastie, armată și popor, care jură de două ori pe constituția austriacă, se încheiase încă odată; revolta contra Ungariei se proclamase; acum putea veni la Blaj și generalul Schurter, care avea să făgăduiască arme. Ca semn de hotărîre pe vieață și pe moarte I. Axente rămase, ca prefect de oștire țărănească, pe Târnavă; iar S. Bărnuțiu și amicii săi plecară, împreună cu generalul Schurter, înapoi, la Sibiu.

Răsboiul eră declarat.

Pesta eră furioasă. Firește. Și nu-i nevoie de dovadă. Totuș, fiindcă furia se vărsă asupra lui Bărnuțiu și fiindcă un izvor, cetit mai puțin, o spune, adaog aici o probă³⁾. Deputatul Madarász spunea: Dincolo de Piatra Craiului României sunt amenințatori. Și guvernul, nu numai că nu se interesează să-i înăbușe, ci trimite un *comisar regal*, în prezența

¹⁾ *Gazeta*, 1848, p. 316.

²⁾ *Invetiatorulu poporului* (Blaj, 1848, p. 76) îl numește «neostenitul binevoitor al Românilor, însuș Român cu simțiri prea bune».

³⁾ L. Madarász, *Emlékeim*, vol. I, p. 132.

căruia fără frică de pedeapsă, ei se pot răscula contra națiunii și constituției ungurești. Cu drept cuvânt am putea întreba: Guvern unguresc a fost acela supt care, în adunarea dela Blaj, au vorbit Bărnățiu, Barițiu¹⁾ și Laurian, lozincelè lor fiind: Trăiască Țarul! Trăiască poporul valach!?)»

După adunare comitetul permanent se consideră dizolvat și se alcătuiește comitetul de *pacificațiune*.

CRONOLOGIA ADUNĂRII A II-a DIN BLAJ

- 4/16. Adunarea începe cu câteva mii de țărani. Petiție către capitolul din Blaj și guvern, (*Transilvania*, 1877, p. 223).
- 5/17. Canonicul Rațiu și profesorul Andrei Pop pleacă la Cluj, să arate dorințele petiționarilor.
- 6/18) Probabil numai deprinderi de arme.
- 7/19)
- 8/20. Delegații dela Cluj se întorc; aduc și scrisoarea lui Vay (din 20) din Aiud, amenințând pe agitari.
- 9/21. A doua petiție trimisă lui Vay, prin Maiorul Clococianu.
- 10/22. Dela Aiud sosește Vay (*Gazeta*, p. 316) și Clococianu. Înaintea lui Vay sosi-
seră Iancu și Moții (*Transilvania*).
- 11/23. Vay merge la popor în câmpul libertății. Sosesec S. Balint și tânărul Moga,
Sâmbătă liberați de Vay din închisoarea Aiudului. Vay încuviințează adunarea.
- 12/24. Sărbătorirea liberaților. Discursuri.
- 13/25. Sosește S. Bărnățiu, Laurian, Papiu, locotenentul Novac. Se grăbesc lucrările.
(Luni) Se desbat punctele protocolului cu data aceasta (*Foaea pentru minte*, 1848,
p. 313)
- 14/26. Novac pleacă (Să ducă știri la Sibiiu?).
- 15/27. ?
- 16/28. Sosește Florian Micaș. Se înființează garda națională. Vorbește Laurian. Se
jură pe constituția Austriei (*Foaea*, p. 315)
- 17/29. Sosește N. Bălășescu din Sibiiu. Seara sosește generalul Schurter. Se arde
constituția ungurească. Se promit arme (*Kolozsvári Híradó*, no. 73).
- 18/30. Organizarea gardei continuă. Schurter, Bărnățiu, Laurian, Buteanu, Papiu ș. a.
se întorc la Sibiiu (*Der Siebenbürger Bote*, 1848, p. 433)
- 19 Sept. (1 Oct.) ?
- 20 Sept. (2 Oct.) ?
- 21 Sept. (3 Oct.) Protocolul adunării se predă, ca petiție, în Sibiiu, la General-
Comando.

XXXV

COMITETUL DE PACIFICAȚIUNE

Comitetul de pacificațiune s'ar putea judeca ușor, dacă ni s'ar fi păstrat toate actele lui. Dar arhiva lui a căzut în mâinile lui Iosif Apor — zice G. Barițiu — și dela el a trecut la

¹⁾ Madarász greșește numind și pe Barițiu.

Muzeul Național din Cluj ¹⁾, unde — nu se găsește. Deaceea, deocamdată valoarea adevărată a știrilor defectuoase și a fabulelor, de care tot Barițiu se plângea la 1884, nu se poate stabili ²⁾).

Comitetul fusese recunoscut de gen. Puchner în 4/16 Octomvrie; el eră compus din ³⁾): *S. Bărnuțiu*, ca Președinte, A. Tr. Laurian, Nic. Bălășescu, T. Cipariu, Florian Micheș și Ioan Bran, tot bărbați bine aleși; și aveă ca sfătuitor militaresc pe maiorul Riedel. Dar vorba *Gazetei*, el nu eră un comitet de împăcare, ci de apărare ⁴⁾).

Comitetul eră prea mic, mai zice *Gazeta* ⁵⁾): Nu 6 membri și 6 secretari, ci chiar 60 ar fi avut de lucru deajuns. Cinci luni de zile comitetul nu a primit nici un creițar pentru cheltuelile sale; numai poporul i-a adunat vreo 7000 florini, pentru ca onorabilul «comitet național să nu-i piară de foame». Nici pentru gloatele sale el nu primiă ajutoare. Firește, această anemie financiară stânjeniă acțiunea comitetului. Deaceea mi se pare ridicul, ca un istoric unguresc să-l acuze că nu a dat lui Puchner atâtea legiuni câte a promis! ⁶⁾ Despre aceste greutăți Români au fost înștiințați imediat, chiar prin *Gazetă*, în 18 Oct. st. v. ⁷⁾, unde se ziceă: «Dați fiecare file-riul, nu așteptați ca comitetul să nu aibă de unde plăti nici poștele!»

Totuș, comitetul se bucură de multă vază. Armata aveă încredere în el ⁸⁾, poporul românesc începuse a-i zice *guvern românesc* ⁹⁾, cum pe-aproape îl ceruse în Septemvrie, la Blaj; numele îi atrase și un adaos de însărcinări: lumea alergă la el după ajutor; treburile se înmulțiau; și astfel «guvernu» a fost nevoit să se completeze cu Florian Aron, Gavril Mun-

¹⁾ Barițiu, *Părți*, v. II, p. 305.

²⁾ *Observatoriul* (1884) p. 290.

³⁾ Actul în *Die Romänen*, etc., p. 47.

⁴⁾ Se pare că, în absență, locțiitor de președinte eră Laurian (un act din 17/29 Dec. 1848).

⁵⁾ 1849, p. 77.

⁶⁾ Horváth Mihály, *Magyarország függetlenségi harczának története*, Pest, 1872, II, p. 383. Chestiunea o explică Barițiu, v. II, p. 309.

⁷⁾ 1848, p. 350.

⁸⁾ *Der Siebenbürger Bote*, 1849, 16 April, în notă.

⁹⁾ Barițiu *Părți*, v. II, p. 314.

teanu, G. Barițiu, David Almășianu, S. Popovici-Barcianu, frații Brote, I. Banciu și alți câțiva. Din cei șase membri dela origine Micaș și Bran aveau și câte o prefectură; Nic. Bălășescu eră cassierul comitetului; în centrul lucrărilor rămâneau deci permanent: Laurian, Țipariu și Bărnățiu, care trebuie să fi muncit foarte mult. O probă de autoritatea ce-o aveă comitetul sunt respectuoasele atitudini ce aveau față de el prefectii comandanți Axente, Iancu, cari au scris câte ceva, *despre el, în rapoartele lor*¹⁾.

Întâia lucrare a comitetului a fost — începând de-a doua zi — *recrutarea pentru garda națională* și desarmarea, adică lupta contra Ungurilor răsculați. Desarmarea s'a făcut foarte repede; iar ordin sever se dase ca războiul nostru să fie un războiu cult, în care celuice depune arma nimic rău nu i se mai întâmplă. Proclamația războiului cult o subscriseră (2/19 Octomvrie) toți cei șase membri; iar alta, de-acelaș înțeles, numai Bărnățiu și Barițiu (24 Oct./5 Nov.)²⁾. La arme se chemară voinicii de 18—38 de ani. Inșă, despre lupta contra Ungurilor trebuie să mărturisim că comitetul de pacificațiune a ajutat-o numai, nu a condus-o; lupta o conduceau generalii Austriei și ofițerii atribuiți prefecturilor ca consilierii militari. Printre aceștia au fost și Români grăniceri, ca Mihail Novac și alții.

Chemările la luptă au fost foarte calde. Intr'una se cunosc urme din modul de cugetare al lui S. Bărnățiu. Lui i-o atribuim; și deaceea o citez³⁾. Incepe plină de milă pentru nație: «Vieța lor n'au fost alta, fără numai o vale de lacrimi, o stare mai rea decât moartea și decât iadul însuș mai nefericită;

¹⁾ O parte, din arhiva comitetului a publicat-o *Transilvania* din 1875, 1876 și opera *Die Romänen*, etc. Primele lucrări: proclamații, etc., se găseșc în *Gazeta Transilvaniei* și în *Foaia pentru minte*; dar *Gazeta* a încetat la 3 Martie 1849 și a reînceput abia la 1 Decemvrie 1849. G. Barițiu completează din amintire și izvoare, în *Părți alese*, documentele. Ziarele contemporane, sășești și ungurești, cuprind știri felurite; istoricii unguri, asemenea. Activitatea comitetului ar merită o cercetare amănunțită, care nu se poate face în cadrul lucrării mele. Ce au scris prefectii, în rapoartele lor, despre comitet, se poate vedea în *Die Romänen*, etc., broșura II, p. 19, 32, 33, III, 113, 122.

²⁾ Cel puțin de două ori s'a mai revenit la acelaș îndemn, în 18/30 Oct. și 15 Dec. Pentru ca să rămâie cult, s'a dat și un ordin contra alcoolului (*Gazeta*, 9 Ianuarie 1849).

³⁾ *Transilvania*, 1875, p. 253.

n'au avut dreptate, nici milă înaintea domnilor ungurești». «Ei pizmuesc fericirea Românilor care o ar avea sub o constituțiune dreaptă, cum este cea împărătească; vreau să fie numai ei singuri domni și deaci înainte, ca să chinuească pe Români în veci, cum i-au chinuit până acum»; aceștia să nu aibă judecători și apărători din neamul lor — cum Bărnăuțiu arătase și în Câmpia libertății — ci să fie «pururea ca niște prunci fără părinți și să rătăcească ca turmele fără de păstori». «Frați Români, numai un mijloc este de a apăra dreptul, când îl calcă în picioare cei blăstămați: acest mijloc este puterea». Impărăția este în primejdie; toată națiunea română este în primejdie; drepturile tronului sunt călcate; legea noastră cea sfântă e batjocorită de păgâni. La arme dar, fraților, la arme! ca să faceți o putere de care să se sperie păgânii». «Să vă luptați odată și pentru neamul nostru, căci pentru străinii cei nemulțămitori v'ați luptat destul». Și erau chemați să vie de bună voie ¹⁾.

A doua problemă a fost *organizarea administrațiunii*. Dregătorii trebuiau aleși prin *vot universal*, zicea comitetul ²⁾. Inșă, deoarece sătenii erau duși la bătălii, deocamdată, pentru întâia oară, la alegeri veniră, din fiecare sat, preotul și de câte 12 țărani. S. Bărnăuțiu însuș a ținut să dea un exemplu felul cum se întocmește o administrație populară și conduse în persoană alegerile din Blaj. Eră în 9/21 Noemvrie, când se aleseră 6 inspectori, 1 notar, asesori onorari — toate făcându-se în numele împăratului, despre care Bărnăuțiu vorbi iarăș poporului ³⁾. Aici, la Blaj, se constituia un district nou, rupt din cel vechiu al Albei-de-jos (cu 60.000 de Români și 11.000 de Sași și Unguri), ceea ce însemnează că S. Bărnăuțiu trecu imediat, îndrăzneț, la arondări administrative.

Caracteristic pentru ce ar fi urmat, în sistemul său, este pentru Bărnăuțiu apăsarea asupra ideii ca dregătorii să fie

¹⁾ Comitetul recrută; nu se amestecă în războiu (Barițiu, II, p. 375). Dar gloatele recrutate pe: prefecturi, tribuni, vicetribuni, centurioni, decurioni primiseră împărțirea și numele — de sigur — dela Bărnăuțiu (19 Oct.). Vezi și *Transilvania*, anul VIII., p. 260.

²⁾ Fiind vorba de votul *universal*, cităm și izvorul: *Transilvania*, 1876, p. 8.

³⁾ Descrierea alegerii se află în *Gazeta Transilvaniei*, 1848, p. 385.

«buni, drepti, învățați și omenitori cu confrății lor»¹⁾, și, la sfârșit, invitatrea ca minoritatea maghiară și săsească să-și aleagă pe reprezentanții săi, ceea ce se și făcù alegându-se Al. Pojoni și Fr. Magesius.

Privitor la raportul nostru, *în viitor*, cu națiunile Ardealului, comitetul nu a înțeles să facă concesiuni nedemne.

Raporturile cu Sașii se caracterizează astfel: Comitetul se adresa Universității săsești prin General-Comando, cerând ca pe teritoriul ei, în fundul-regiu, să se realizeze egalitatea de drepturi și sarcini publice; ajutarea proporțională, din casele alodiale-comunale, a bisericilor și școalelor — o veche dorință a petiției lui Moga; alegerea de funcționari comunali și cercuali prin birnici, preoți, dascăli, învățați, artiști; în comunele mixte alegeri libere pentru Universitatea săsească, egalitatea limbei române cu cea germană²⁾. Universitatea a și răspuns³⁾ făcând unele rezerve, până la reforma constituției și municipalității ardelenesti. Dar discuția a continuat între comitetul săsesc și cel românesc, ținta acestuia fiind egalitatea completă⁴⁾. În raportul dintre Sași și Români evenimintele aruncau astfel idealul unei egalități, contra căreia Sașii au luptat încă mult timp.

Vrednic de știut este că comitetul intervenia contra Sașilor chiar și în chestiuni de amănunt administrativ. Astfel, când St. L. Roth a încercat să anexeze la scaunul Mediașului vreo 13 sate, comitetul a protestat (4/16 Nov.).

Raportul cu Ungurii și Sașii, teoretic, a fost caracterizat dela început. În Blaj S. Bărnățiu spusese, în cuvântarea sa, vorbe foarte cumiști despre acest raport. El eră hotărât să respecte drepturile minorităților. Dar, pornindu-se revoluția, minoritatea maghiară trebuia adusă mai întâiu la simțul realității. Tot comitetul iscăli, 7/19 Octomvrie 1848, procla-

¹⁾ *Gazeta*, 184, 18 Noemvrie. Despre alegerea dela Făgăraș, prezidată de Laurian, vezi *Gazeta* din 4 Noemvrie. Se făcuse în 12 Noemvrie st. n. La fel s'a procedat în comitetul Albei, unde alegerea din Alba-Iulia a dat 30 funcționari români și 20 ungurești, nemțești, săsești și armenesti. *Szilágyi Farkas*, *Op. cit.*, p. 206.

²⁾ *Transilvania* din 9 Febr. 1849.

³⁾ *La* 22 Nov. 1848; no. 1134.

⁴⁾ Vezi *Gazeta* din 15 Dec. 1848; și *Transilvania* din 15 Ian. 1849. Comitetul săsesc va fi fost cel numit, tot în 16 Oct. de gen. Pfersmann: Carl Müller, Peter Lange și St. L. Roth. *Der Siebenbürger Bote*, 23 Oct. 1848.

mația cătră Săcui¹⁾, vorbindu-le despre «libertatea și egalitatea tuturor națiunilor» care locuiesc în țara Ardealului; înălăturând kossuthismul terorist, contra căruia «voim a ne luptă cu averea și cu sângele până la suspinul cel de pe urmă, până când *ori îl vom învinge și nimici, ori noi însine vom apune*» — expresie clasică a hotărîrii bărbătești de a-și asigura succesul — comitetul chemă la pace, la «un mare moment de împăciuire, de frățescă întrunire, căci cine știe când se va mai întoarce» — prevedere realistă a viitorului; iar dacă nu, «atunci, fie; să desfășurăm flamura resbelului, să începem sângeroasa luptă; noi din parte-ne încă nu tremurăm de acela»; în sfârșit comitetul propune un războiu cu răsboinicii, nu cu copiii, femeile, bătrânii, pentru ca să nu se întunece prea mult viitorul: «Dacă nu ne putem învoi în privința ideii politice și de libertate, să ne învoim și să recunoaștem măcar de comun idea umanității»; dacă nu o veți recunoaște, «ne vom vedeă siliți a vă măsură cu aceeaș măsură»! Pe când între Sași și Români se desvoltă o târgueală de egalizări, aici, între Români și Săcui-Maghiari perspectiva se înălță până la vecinica judecată istorică și filozofică a luptei seculare și la încercarea de-a o cărmui spre un veac de modernizare a conflictului, spre intrarea în liniștea civilizației europene; iar patima agitată băteă sub gândurile acestea ca o inimă strânsă de așteptări nesigure. Nu știu cine a scris frumosul act²⁾ discutat aici, dar Bărnățiu l-a iscălit (în locul al doilea) și, iscăbind, s'a caracterizat și pe sine. Eram abiă la primii pași în lumea nouă; țărani noștri abiă de-o lună nu mai robotiau domnilor nemeși unguri (și, mai puțin, români!); eram ca robul abiă ieșit din lanțuri zurăitoare; și uitând iute tot amarul, desrobiții, îmbiau robitorilor: pace, egalitate, libertate! Erau destoinici să se ridice până la acest idealism conștient. Și lăsau astfel posterității acte încă și astăzi pline de putere educativă. Dar Ungurii, roșii de mânie, n'au înțeles; și măcelul începù și încărcă sufletele tuturor Ardelenilor cu acea nestinsă ură, care de optzeci de ani le desparte și le chiamă mereu la în-

¹⁾ *Gazeta* a publicat-o la 28 Oct. st. v. 1848, p. 361.

²⁾ După stil și locul iscăliturii, probabil A. Tr. Laurian.

noirea luptei. S. Bărnăuțiu nu a voit-o, dar a primit-o fără temere.

Pentru ca spiritul nou să nu mai întâmpine dușmani de veche autoritate, comitetul de pacificație a ținut să-i sdruncine serios. La 20 Oct./1 Nov. 1848 S. Bărnăuțiu, ca președinte și G. Barițiu, ca secretar — apărător mai târziu al episcopului Leményi ¹⁾ — se rostiră contra acestuia și contra lui Vay și Kossuth, pe care dela 6/18 Octomvrie nimeni n'ar fi trebuit să-l mai asculte, deoarece de atunci credincioșii erau numai ceice ascultau de general-comando. În special, despre Leményi se afirmă că și-a uitat de sfintele scripturi, care i-au dat alte povețe, nu cele ce le-a urmat. Și i se citează: Povețele lui Pavel cereau (Cap. 13) ca «orice suflet să fie supus înaltelor stăpâniri», afirmau că «cine nu este supus stăpânirii se împotrivesc înțocmirii lui Dumnezeu»; și că «cei care se împotrivesc vor lua osândă»; iar ale lui Petru (Scrisoarea I-a, cap. 2, 13—14) ceruse supunere «oricărei întocmiri», fie împăratului, fie dregătorilor, căci «astfel este voia lui Dumnezeu». Citându-i-se principiile apostolice i se aducea episcopului aminte de un ideal, în numele căruia acum îl condamnau — foștii săi elevi în teologie. Elev îi fusese și S. Bărnăuțiu, care *motivă* acum destituirea lui, realizată la 9 Noemvrie — ca destituire a unui *meineidiges Werkzeug im Dienste der revolutionären Partei*, ca a unui sperjur. Comitetul de pacificație fu învitat de gen. Puchner să iea notă de suspendarea episcopului dela funcțiune și dela venituri, și de numirea în locu-i, ca vicar provizoriu, a canonicului Simion Crainic ²⁾. Pentru ce «procedura aceasta severă ar fi fost «nedreaptă» și «precipitată», cum crede — la bătrânețe — G. Barițiu, nu înțeleg. Ea nu eră nici nemeritată, nici nedreaptă; și eră venită tocmai la timp. Un om de aceeaș direcție, dar cu un caracter mai ales decât Leményi, fusese I. Dragoș. Și cu el se răsboi comitetul într'o publi-

¹⁾ În *Părți*, II, p. 376.

²⁾ *Die Romänen*, p. 83. *Gazeta* din 1848, p. 379 a povestit destituirea fără să aibă vreo vorbă de regret. Aceiaș gazetă comunică și numele instrumentelor leményiste, care fură îndepărtate din Blaj și arestate la Alba-Iulia: protopopul Filip, notarul cons. Manfi, arhivarul Turcu, prof. Maniu, pr. I. Olteanu. Vezi și *Transilvania*, 1876, p. 21.

cație din 3/15 Oct. 1848¹⁾, în care se desminția o pretinsă pețitie dela 4/16 Sept., din Blaj, cu «mahinațiunea blestemată» că Românii ar fi făgăduit Ungurilor 20.000 de recruți! — Comitetul funcționa, deci, și ca polemist naționalist-imperial împotriva tuturor cari lucraseră ca idealul unguresc de țară ungurească să se realizeze. Intr'un timp ca acela polemica eră folositoare, necesară. Și S. Bărnuțiu, făcându-o, își făcea datoria²⁾.

Pentru a caracteriză însemnătatea comitetului de pacificațiune, am scos la iveală ce a lucrat el pentru oștire, pentru administrație, pentru înființarea unui raport cinstit între naționalități și pentru curățirea țării de duhuri îndoelnice, maghiarofile. Răsboiul, intrarea Rușilor în Ardeal, în sfârșit absolutismul austriac au oprit evoluția al cărei început comitetul îl făcuse cu încredere în sine și în națiune, cu curaj.

XXXVII

DOUA SCISORI PESIMISTE

Evenimentele erau așa de fulminante, încât din acte și amenințări reiese că, dela o zi la alta, părerile lumii se clătinău ușor. Două fapte grave încruntaseră și frunțile Românilor: meetingul săcuiesc dela Agyagfalva din 16 Octomvrie, o adunare de 60.000 de Săcui, mai mult beți decât trezi³⁾; acesta eră dușmanul din Est; din Vest amenința Bem.

La întrebarea: *Ce vor face?* oamenii hotărîră să se adune din nou la sfat. Deci *Gazeta* din 13 Decemvrie 1848 st. v. a și publicat o misterioasă știre datată din 21 Decemvrie st. n., din Sibiiu: «Astăzi este să se ție la preasfinția sa episcopul o conferință preliminarie cu comitetul și cu alți bărbați de frunte. Dacă oamenii vor fi sinceri unii cătră alții, conferința poate aveă rezultate dorite»⁴⁾.

Generalul Bem eră atunci între Jibău și Dej.

¹⁾ Vezi *Documente pentru Românii transilvani în Foaia pentru mînte*, 1848, p. 392.

²⁾ Observ că Bărnuțiu se ocupă și cu lucruri mai puțin importante. De ex. el iscălea pașapoartele! Vezi o pildă în *Transilvania*, 1877, p. 214.

³⁾ *Friedenfels*, *loc. cit.*, II, p. 394.

⁴⁾ Pagina 413.

În 27 Decembrie comitetul a fost provocat să înarmeze poporul; în 28 (adeacă: 16/28) Decembrie se țin în Sibiiu, adunarea pregătită la 21¹⁾. La adunare venise foarte multă lume. Comitetul făcù o dare de seamă despre lucrările sale în timp de două luni și jumătate; lucrările i-au fost aprobate. Simțind primejdia care venia, adunarea cerù 50.000 de puști pe creditul și socoteala națiunii române; iar politicește și economicește susținù toate cererile formulate în câteva rânduri, în adunările anterioare. Acum, pentru comitetul pacificator se cerea chiar confirmarea împăratului și prelungirea mandatului său până la întrunirea dietei de organizare a țării. Eră un puls bun și în adunarea aceasta!

Deaceea îmi pare curioasă o știre privitoare la Bărnățiu, care o găsesc într'un izvor unguresc, dar care nu poate fi ignorată și ar trebui să provoace cercetări. Ea privește un fapt dela mijlocul lunii lui Decembrie.

Dr. S. Kanitz, un scriitor desinteresat, datează din 14 Decembrie 1848, știrea că S. Bărnățiu a scris lui Ioanescu din Banat că *ar dori să se împace cu Ungurii*. Și Popoviciu căpătase o scrisoare, în care Bărnățiu sfătuiă pe Români să fie cu răbdare față de Sârbii excesivi²⁾.

Să fi fost suflul lui Bărnățiu, pe la 15 Decembrie 1848 atât de obosit — ori de circumspect — încât să fi crezut că este vremea a se gândi la o *împăcare* cu Ungurii? și la așteptarea în liniște a unei împăcări cu Sârbii? Deși un alt incident, la care îndată vom ajunge, arată că oboseala eră cu puțință — căci numai obositul se lasă dus, contra convingerei, de evenimente — totuș eu nu voiu încercă a hotărî definitiv înțelesul scrisorilor către Ioanescu și Popoviciu, al căror text original nu-l cunosc.

Și astfel trec înainte căutând efectele produse în Bărnățiu de revoluția maghiară chiar acum, pe câtva timp, triumfătoare.

¹⁾ Procesul ei verbal s'a publicat în *Foaea pentru minte*, 1848, no. 51 și în *Die Romänen*, I, p. 135.

²⁾ *Történelmi lapok*, vol. V (1896), p. 4. «Biztos forrásból hallom, hogy Ioanieszku Barnutztól, a nagyszebeni comité elnökétől levelett kapot, a ki azt írja, hogy a magyarokkal kibékülmi kívánkozik. Popovitz is kapott ugyan attól levelet a melyben az itteni oláhokat inti, hogy a rácoknak az oláhokkal szemben mutatott tulkapásaival szemben (a melyeket Popovitz a vele közölt) türelemmel legyenek». Kanitz crede că acum Români s'ar mulțumì cu constituție; și că Bem este cel mai bun democratizator (Pag. 33).

XXXVIII

PÂNĂ LA 21 IANUARIE 1849

Cum s'a purtat războiul contra Ungurilor, cetitorul poate află din lucrări nenumărate, scrise de Austriaci, de Unguri, de Români, dintre cari, până astăzi, mai sobri și mai mișcători sunt tot perfecții Iancu, Balinț și Axente, ale căror raporturi ar merită o traducere nouă, în stil mai modern decât a fost stilul lui G. Barițiu.

Austriacii greoi la minte întârziaseră organizarea militară contra revoluției; sau Ungurii sprinteni nu le-au dat timp să se pregătească bine. De aceea și războiul nostru a avut un început bun ca războiul de gloate contra gloatelor. Bun și crud, cum îl descrie, înfiorat încă, N. Bălcescu, în discursul dela Paris. Dar când Românii din Sălaj, comandați de un fost ofițer — Dâmbul? — n'au mai putut apăra podul dela Katalinfalva, care leagă Ardealul de Ungaria; când Bem, micul om cu mare suflet, veni pe urmele renegatului Țețu și se așează, la 16 Decembrie, în Șimplău, Sibiiul se scutură de un fior. Fiorul încălză mereu, după cum se auziă că Bem aleargă la Ciucea (19 Dec), Jibău (20), Dej (23), Beclean (29), Bistrița (31) și ajunge (1849, 3 Ianuarie) la Tihuța, la Vatra-Dornii (5), curbându-se spre Târgul-Mureșului (13), ușor, cu vreo patru mii de soldați sprinteni și vreo optsprezece tunuri, apoi peste Gălfalva (17) la Sibiiu (21 Ianuarie). Fusesse ca un fulger de o lună de zile!

Intre Gălfalva și Mediaș, Bem bătuse pe gen. Puchner. Acesta făcù un nou apel la armele Sașilor și Românilor¹⁾; și primi lupta dela Sibiiu, comandând el însuș, bătrân și podagros, în centru, având la dreapta pe Pfersmann și la stânga pe Losenau.

«Membrii comitetului român se sileau a ridică gloatele din ținut, precum le și ridicară în număr de 20.000 până la 22 Ianuarie, la 11 ore»²⁾.

Precaut, însă, comitetul își trimise arhiva sa la Turnu-Roșiu³⁾. Și comitetul plecase după arhivă. Simion Bărnuțiu

¹⁾ *Der Siebenbürger Bote*, 19 Ian., p. 33.

²⁾ Nu-mi regăsesc izvorul notiței.

³⁾ Barițiu, *Părți*, v. II, p. 417.

se refugiase la Racovița, unde locotenentul David Ursu îl primî la sine și-l ascunse «în camera de cătră grădină»¹⁾.

Din fericire Bem fu bătut și isgonit astfel că în 23 Ianuarie se află la Slimnic. El nu se așteptase la opunere serioasă²⁾; făcuse un calcul greșit; și păți o rușine neașteptată, deși oastea lui se bătuse strajnic³⁾.

Comitetul, dacă s'ar fi întors din fugă, ar fi putut afla că o mare parte din pedestrima lui Bem eră formată din Români din Bihor și din Câmpia transilvană — luați cu sila! — și doi popi: unul, Ioan Cristian din Letă-mare, ginerele proto-popului Almași, iar celălalt Ioan Munteanu, din Sarcău. Pe cei doi popi ep. Leményi îi dase lui Bem⁴⁾.

Pe când Petöfi scria așa de încrezător, cum am arătat, Rușii treceau granițele Munteniei, la Predeal și la Turnu-roșu.

XXXIX

CHEMAREA RUȘILOR

Chemarea Rușilor în Transilvania a fost o faptă hotărîtoare; S. Bărnuțiu a colaborat la ea; chemarea trebuie să fie lămurită și aici.

Se pare că cel ce-a înțeles mai repede cât va însemna marșul fulgerător al lui Bem a fost ep. Șaguna: Auzindu-se că Bem a intrat în Cluj, Șaguna, speriat, ar fi alergat la *Hauptwache*, unde a cerut să vie Rușii!⁵⁾ Că Bem a intrat în Cluj (la 25 Decemvrie) se auzise în Sibiiu la 28 Decemvrie st. n., chiar în timpul unei conferințe naționale presidate de episcop. În 29 Decemvrie gen. Puchner chemă pe membrii comitetului de pacificațiune la o ședință; și în noaptea despre 30 Dec.

¹⁾ *Transilvania*, 1875, p. 166.

²⁾ Asbóth Lajos *Emlékiratai*, Pest, 1862, vol. II, p. 13.

³⁾ Rețin, pentru căldura speranțelor, un text de Petöfi, care eră cu Bem. El scrie la 3 Februarie, 1849 din Ocna-Sibiiului (Madarász, *Emlékirataim*, 1883, vol. I, p. 204): «Bem táborában vagyok. Soha vezér, soha sereg hősiebb dicsőséget nem fejtett ki mint január 21 Nagy-Szebentöli elvonulásunk. Urai leszünk Szebennek. Erdélyben tönkre lesz téve a reactio utolsó igizben».

⁴⁾ *Gazeta*, 1849, pag. 29.

⁵⁾ *Der Siebenbürger Bote*, 1849, 2 Martie, p. 103. Vezi și Friedenfels, *Joseph Be-deus von Scharberg*, v. II, p. 103.

ștafetele comitetului pleacă în toate părțile, să prepare împotrivirea. Cu datele acestea (din I. Pușcariu) trebuie alăturată știrea din *Gazetă*¹⁾, care, așezând conferința cu Puchner în noaptea dela 27 spre 28 Decembrie — o conferință, în care Românii iarăș se plânseră că prea mult se vorbește de cruzimea lor, de comunismul lor, de Daco-romania și iarăș cerură pentru gloate arme și hrană, nu lână și ciomege — adaoge: A treia zi după 29 Decembrie *idea de a chema pe Ruși* cade «ca din nouri». Conchid, deci, că *idea a răsărit în capul lui Șaguna în ziua de 28 Decembrie 1848.*

Memorialul lui Șaguna²⁾, care relevă puținătatea miliției și amenințările rebelilor, confirmă vag, că «în timpul acela» «se hotărî între Români și Șași» să vie Rușii. Dar *Memorialul* mai știe că la 30 Decembrie Șaguna și Salmen au făcut o vizită generalului Puchner, discutând, evident, situațiunea creată de Bem.

A doua zi, la 31 Decembrie, pe la 2 p. m., Șaguna chiamă la sine pe S. Bărnuțiu și A. Tr. Laurian, care tocmai se aflau la comitet. Peste un ceas Bărnuțiu se întoarce speriat, spunând că «vor să cheme pe Muscali». În aceeaș zi s'a ținut, în sala Universității săsești, o ședință la care comitetul a fost invitat. Barițiu povestește dramatic ce s'a petrecut în conferință³⁾; și *Memorialul* povestește. Barițiu afirmă «că membrii comitetului român nicidecum nu sufereă ca chemarea trupelor străine să se facă în numele națiunii române, căci aceasta ar fi o minciună, ci să se facă numai în numele acelor cari vor subscrie actul conferinței din acea seară». Actul *nu* este publicat; toate iscăliturile autentice nu se cunosc din act; dar se știe cine a iscălit plenipotența dată lui A. Șaguna și lui Gottfried Müller, trimiși la București să cheme pe Ruși. După *Memorial*, actul îl iscăliseră trei Șași: D. A. Zay, Ioseph Benigni și Ioseph Wächter și trei Români: Simion Bărnuțiu, Timoteiu Țipariu și Nicolae (Nifon) Bălășescu⁴⁾.

¹⁾ 1849, p. 72—73. În *Părți alese*, v. II, p. 400 se zice: a treia zi după 28 Dec.

²⁾ De Nic. Popea, p. 233.

³⁾ Vol. II, p. 400—405.

⁴⁾ Rămâne deci nelămurit de ce printre cei ce respinseră învitarea se află citat la Barițiu, v. II, p. 401 și Țipariu!? Țipariu nu a fost *contra* chemărei. Din *Notiția*

Șaguna și Müller erau la 25 Decembrie 1848 st. v. (6 Ianuarie 1849 st. n.) în București la generalul Lüders, care declară că așteaptă ordinul din Petersburg. La 1 Februarie st. n. se țin, însă, în Sibiu un consiliu de război și în consecință Puchner hotără să cheme și el, repede, pe Ruși. La Brașov, de unde Rușii asemenea fuseseră chemați mai de vreme, ei intrară în 1 Februarie; granița dela Turnu-Roșu spre Sibiu o trecură la 2 Februarie¹⁾.

Intreb acum: S. Bărnuțiu de ce a iscălit chemarea, dacă idea de-a chema pe Ruși îl speriasse chiar așa de tare în primele momente?

Istoricul M. Horváth crede că ziarul *Ostdeutsche Post*²⁾ era bine informat, când a susținut că numai Șaguna și neguțătorul Radu Orghidan (din Brașov) au stăruit ca și Românii să iscălească. Din Barițiu reiese acelaș îndemn.

Numărul din *Ostdeutsche Post* afirmase cele citate pe temeiul unor corespondențe, din 24 și 27 Ianuarie, în care se spune că comitetul român a crezut că intenția de-a chema pe Ruși nu-i chiar serioasă, și că vorba este numai de o «*Spiegelfechtere*», de o simulațiune³⁾. Cuvântul din urmă și data 24 Ianuarie ne ajută să dovedim că corespondența utilizată de ziarul din Viena era chiar a lui Bărnuțiu, deoarece la 24 Ianuarie 1848 el a vorbit despre chestiune și simulație într-o scrisoare către Ioan Maiorescu⁴⁾.

În scrisoarea aceasta, S. Bărnuțiu concede că «*deunăzi s'au încurcat, contra voinții lor, a da plenipotență domnului Șaguna*

biografică, reiese că nici A. Tr. Laurian nu a fost contra. «Bărnuțiu și G. Barițiu se declarară contra chemării acestui ajutor, cerând înarmarea poporului, spre a se decide procesul secular între Români și Unguri prin arme, iar nu prin arbitriul oricui. Bărnuțiu, prin argumentele sale ponderoase, înduplecă și pe alți Români de a primi deciziunea sa; și pe acela care în istoria sa proprie își atribuie sieși lucrarea unei națiuni întregi, falsificând în modul acesta istoria Românilor transilvăneni din Maiu 1848 (Acela e Laurianu! G. B. D.), nu-l putu reține Bărnuțiu nici chiar prin apucarea lui de straie spre a-l oprî de a merge și a-și da, cu cei puțini, consimțământul său pentru chemarea Rușilor».

¹⁾ Friedenfels, *loc. cit.*, v. II, p. 105—106. Când s'au început tratările cu Rușii, nu se știe exact. Contemporana *Brassói Lap* din 19 April, p. 8, afirmă că Ungurii prinoseseră o scrisoare a consulului Timoni către Puchner, cu data 22 Ian. 1849, în care i se spune acestuia că Rușii vor da ajutor, numai dacă vor fi rugați de — guvern!

²⁾ Din 14 (ori 15?) Febr. 1849. Horvath, *op. cit.*, v. II, p. 309.

³⁾ Reproducere din *O. P.* în *Der Siebenbürger Bote*, dela 28 Febr. 1849!

⁴⁾ Vezi-o în I. Ghica, *Amintiri din pribegie*, 1890, p. 172.

și profesorului Müller»; că — după deunăzi, firește — diplomația aceasta a început să-i pară «încurcată și dilematică», ceea ce nu-i păruse, când dase plenipotența! Acum pe Bărnuțiu îl apucase frica de soarta principatelor române, care ar fi putut fi cerute de Ruși ca plată pentru cheltuelile intervenției de războiu! Ideea aceasta-l speria acum și mai mult, decât ideea chemării Rușilor! Simțindu-se vinovat, el s'ar fi ascuns cumva chiar și de propria conștiință, vorbind, naiv, despre... *Spiegelfechtere!*

Acelaș stil nebulos îl are el și într'o declarațiune din 4 Martie 1848 publicată în *Der Siebenbürger Bote* din Sibiiu, în nr-ul 30, din 9 Martie 1849¹⁾. Aici, trebuind să desmintă un cuvânt imprudent, apărut în Viena fără autorizație, Bărnuțiu o întoarce pe de-aîntregul și spune că de bună voie (*freiwillig*) au iscălit membrii comitetului, dar că la cea din urmă chemare, dela 2 Februarie, a consiliului de războiu ei n'au luat parte.

Declarația din Sibiiu cuprinde *adevărul* bine cunoscut acolo; scrisoarea către Ioan Maiorescu fusese o scuză inspirată de temeri dovedite mai apoi neîntemeiate.

Rămâne deci lămurit că Rușii au intrat în Ardeal și cu învoirea lui S. Bărnuțiu.

XL

PE DRUMUL EXILULUI

Pe când Rușii intrau în țară, Bem se află (4 Februarie 1849) la Ocna Sibiului. În 9 Februarie Bem se bătù cu ei și cu Nemții, la Piski. Iar în vreme ce Kossuth se adresă la 14 Februarie Ardelenilor, prin Ioan Dragoș, ca să-i rupă de către Austria, Bem se rezează cu o învârtitură plină de talent și vitejie spre Sighișoara și Mediaș, unde se află la 2 Martie. Tocmai în 10 Martie scrisoarea comitetului românesc îl ajunse pe Axente, chemat să apere Sibiiul amenințat²⁾. Dar abia se mișcă Axente și vestea despre noul atac al lui

¹⁾ Pagina 115.

²⁾ *Die Romänen*, v. II, p. 113.

Bem și căderea Sibiiului îl ajunse pe drum. După patru atacuri la poartă, seara, Sibiiul căzuse în 11 Martie.

Bem ar fi vorbit bucuros cu comitetul de pacificație, zice Barițiu¹⁾, care află de această dorință dela d-na Golescu, cu care Bem se purtase foarte cavalereste. Dar comitetul plecase. La ora 1½ p. m. începuseră pușcăturile; la 2 T. Țipariu eră plecat. Și Simion Bărnăuțiu plecase repede; noaptea, prin frig și zăpadă, sărise peste zidurile orașului deodată cu tânărul Nicolae Stoica și fugise²⁾; G. Barițiu, pornit mai târziu, îl ajunse la Veștem, unde se află împreună cu Gavril Munteanu și patru tineri. Membrii comitetului își continuară drumul până la Tălmăciu. De aici în «altă zi», așadar în 12 Martie, părăsiră șoseaua și se retraseră la Sadu. Dar Sădenii s'au temut că Ungurii le vor da foc, dacă vor auzi că la ei s'a ascuns comitetul; și iarăș «în altă zi», deci în 13 Martie, silit, comitetul trecu la Boița. De aici se vedeă, seara, cum Veștemul ardea, dând sinistrul semnal că Ungurii se apropie. Firește, comitetul hotărî să treacă iute în «țară»³⁾.

Când anume au ajuns Simion Bărnăuțiu, Florian Aron, Gavril Munteanu, G. Barițiu la Râul Vadului, nu se știe. Dar acolo ei așteptară o eventuală recucerire a Sibiiului. De așa ceva nu se auzi nimic. De aceea în 16 Martie, noaptea, pe vânt, ei plecară la Căineni, unde se adăpostiră într'o colibă din capul satului⁴⁾. In ziua următoare trecură Oltul și o apucară pe malul stâng, la vale, pe drumul către Argeș. Dela un punct o cotiră peste păduri spre o mănăstire, unde găsiră câte-o bucată de pâine și câte un pahar de rachiu. De aici, ajungând iar la Olt, o luară spre Călimănești, unde găsiră pe nefericitul gen. Puchner. La Călimănești vor fi fost în 18 Martie.

De aici înainte pierdem urma sigură. Dr. I. Pop și *Notiția biografică*, afirmă că, ajungând la Râmnicul-Vâlcei, Bărnăuțiu a fost arestat acolo «după instigațiunile Sașilor». Și e de cre-

1) Vol. II, p. 473.

2) Dr. I. Pop și Dr. I. Rațiu.

3) Barițiu, v. II, p. 474. La Boița insurgenții Unguri ajunseră abia la 16 Martie seara.

4) Barițiu, v. II, p. 480.

zut. Drumul acolo trebuiă să-l ducă. Din arest îl va fi scos starostele austriac, care, ca toți staroștii, primise ordin să se ocupe de refugiați ¹⁾. După aceleași biografii Bărnățiu a fost arestat și a doua oară, la Turnu-Severin.

Turnu-Severin este, însă, departe de Galați; iar *Gazeta* din 1849 ²⁾ afirmă că din robia ruso-boerească l-a scăpat — poate definitiv? — consulul Huber din Galați.

Așadar dela Galați Bărnățiu plecă pe mare la Triest, zice tot acolo *Gazeta*. Dr. I. Pop cunoaște data, când a plecat din Constantinopol: 6 Iunie 1849 și știe drumul: Smirna, Syra, Corcyra, Triest ³⁾. În Viena Bărnățiu ajunse în 23 Iunie și rămase acolo până la 2 Septemvrie ⁴⁾.

Ardealul rămase în urmă în stăpânirea lui Bem care îl înarmă: La 21 Martie Bem eră la Brașov; în 5 Iunie iarăș la Sibiiu; el ținea bine marginile. Inșă, cam la o lună după întâlnirea dela Varșovia a celor doi împărați: Francisc Iosif I și Nicolae I, adică: în 19 Iunie st. n. generalul Lüders intră însuș în Brașov. În Iulie țara eră pacificată. Un nou guvernator austriac sosi: L. baron de Wohlgemuth. Deputații români dela Viena se întoarșeră acasă, unde mii de morți din neamul lor așteptau o satisfacție postumă, care nu sosiă.

XLI

DELA 1850 PÂNĂ LA 1854

Revoluțiunea maghiară fusese un grandios simptom al unei evoluțiuni firești: Popoarele își cereau independența; aveau dreptul la ea; iar Kossuth fusese numai unul dintre instrumentele mișcării universale — istorice, în care și noi ne aflam în marș. Dar Viena nu înțelegea; Viena eră imbecilizată de ideile politice — catolice; și deaceea, în loc să dea

¹⁾ Concluzie din Friedenfels, *op. cit.*, II, p. 114. *Notiția* afirmă că T. Țipariu a stăruit mult pentru liberare (p. XXIII).

²⁾ Pagina 76.

³⁾ Ce s'a întâmplat cu ceilalți refugiați români arestați se află povestit în Barițiu, v. II, p. 574; dar și în *Memorialul* ep. Șaguna, p. 324, unde se dau mai multe nume care lipsesc la Barițiu.

⁴⁾ Dr. I. Pop, Dr. I. Rațiu, *Notiția biografică!*

libertăți mari, dar egal împărțite tuturor popoarelor, ea încercă să le treacă pe acestea printr'o nouă școală de prosternări nedemne. Dacă atunci Viena ar fi înțeles că chiar vieața ei pretinde să devie un scut imperial al tuturor libertăților, poate-ar viețui și astăzi în splendoare. Dar Viena a preferit rolul de-a provoca și mai departe instinctele morale trezite și de a dărâma foarte temeiurile sufletești, care o mai sprijiniau.

Românii, eroi pentru sine, dar și pentru dinastie, au fost invitați să-și taie și ei aripele viselor politice. Ce nu visaseră ei la 3/15 Maiu, în Câmpul-libertății! Și ce le ofereau umbritele coridoare ale palatelor și poliției vieneze în momentul în care S. Bărnuțiu ajungea în 23 Iunie 1849 la Viena¹⁾ încrezător încă?

În Iulie 1849 Românii prezentau, în palatul dela Schönbrunn, a doua petiție. O ducea toată deputația între care acum se află și Simion Bărnuțiu, «președintele comitetului», însemnează anume *Gazeta*²⁾. Petiția stăruia energic ca principiile comunicate întâia oară în 25 Februarie 1849, să se realizeze, anume: Ca toți Românii austriaci să formeze o singură națiune, cu administrație politică și bisericească independentă, cu un consiliu național, numit *senatul român* și cu un cap național întărit de Maiestatea Sa. O constituție pe cinematograf politic, octroată, se pusese deacurmezișul. «Repețirea petiției națiunii române» constată nedreptatea și dovedea că pretinsa neputință culturală de-a funcționa cu organizația cerută este o obiecțiune nedreaptă. În această petiție se aduceau și comitetului de pacificațiune laude meritate pentru lucrările sale³⁾, o mângâiere și pentru Bărnuțiu. Însă ministrul Bach răspunse, în aceeași zi, refuzând rece și expunându-se la reflexiunile ce i se făcură îndată, în 30 Iulie. Răspunsul îl scrisese Petru Mocioni și Ioan Maiorescu, cerând din nou întinderea principiului de *autodeterminare* (*Selbstbestimmung*), un cuvânt pe care Maiestatea Sa

¹⁾ Date din însemnările lui S. Bărnuțiu, publicate de mine în *Anuarul Institutului istoric* (Cluj), vol. II.

²⁾ 1849, 8 Decembrie, no. 20.

³⁾ *Die Romänen*, III, p. 30—31.

îl întrebuițase într'o patentă dată Sașilor la 21 Decembrie 1848. In patru ședințe memoriul lui Mocioni și Maiorescu a fost discutat și modificat de deputați, cari l-au predat la începutul lui August¹⁾.

S. Bărnuțiu sosise chiar la timp, să fie de față la actele de nerecunoștință ale Vienezilor. Șaguna plecă—în 14 August—spre casă; în 18/30 August eră la Cernăuți, în drum spre Ardeal, în 12 Septembrie st. n. în Sibiiu; în acelaș Septembrie Ardealul fu împărțit în șase districte, în care aveà să se desfășoare triumful germanismului austriac; în Octombrie Wohlgemuth începù a primi denunțările bine plicuite²⁾. Visurile revoluționarilor români se prăbușeau tot mai adânc; și ei trebuiră să primească sila de-a fi cârmuiți după interesele altora și cu puține concesii făcute intereselor lor.

Intorcându-se — în Septembrie — dela Viena în Transilvania Bărnuțiu a putut constată și aici ecoul desastrului petițiunilor către împărat.

Națiunea îl trimise iarăș, înapoi, unde steagul schwarz-gelb fluturà singur. El plecă deodată cu A. Tr. Laurian, în 4/16 Noembrie; în 8/20 erau la Arad; în 22 în drum spre Solnoc; în 25 erau în Pesta. Un vapor îi duse până la Komorn; deaici, pe ger și zăpadă, trăsurile îi mutară la Pressburg. Bărnuțiu eră bolnav, se zice: de reumatism; «abià a dus-o până în aceà cetate, încât deocamdată eră o mare teamă de vieața aceluï bărbat neprihănit și cu totul închinat cauzei drepte»; din fericire, bolnavul se mai întrămă. In Viena sosiră în 2 Decembrie.

Dar boala l-a împiedecat de a reprezentà națiunea în actele sale proxime. In 16 Decembrie Bărnuțiu plecă la Dresda, ca să se vindece de cura nereușită a dr-ului Constantin Pomuț și să facă o cură de apă rece (sistem Priessnitz) într'un sanatoriu de lângă Dresda³⁾.

Din 5 Ianuarie 1850 el scrià din Dresda — că — dacă «nu-l va copleși mai tare morbul», se va întoarce pe la 13—15

¹⁾ *Gazeta*, 1849, p. 76.

²⁾ *Memorialul*, p. 366.

³⁾ Jakab, p. 350. «Ez alkolommal kérdezett ki a balázsfalvi káptalan elveszett pénzei iránt is, de nyilatkozatai az ügy állását nem világosították fel (!). Nu cunosc bine chestia! — Pentru data 16 vezi *Notiția*, pagina XXIII.

Ianuarie în Viena, unde cerea să i se rezerve o odaie în care să trăească izolat și de unde medicamentele lui să nu supere mirosul locatarilor¹⁾. Dar boala nu-l împiedecă să cetească politică, gazete (*Dresdener Zeitung*) și să-i scrie lui Laurian despre Elveția, citată într'un articol: «Iată cum se poate vorbi acolo în mai multe limbi, chiar și în dietă! De ce să nu se poată și în Ardeal și să fie pace?»

Dintr'o scrisoare a lui Gavril Munteanu din 9 (21) Februarie 1850, reiese că în acel timp Bărnățiu se află în Viena²⁾, dar nu eră sănătos. Din 23 Ianuarie 1850³⁾, până la 19 Martie Bărnățiu se află la Kaltenleutgeben, în cura doctorului Nicau, despre care I. Maiorescu spune — la 19 Martie — că este un șarlatan. Și aici însă îl supărara pe Bărnățiu Blăjenii: «In zilele trecute» — continuă Maiorescu — «a fost Bărnățiu aici (Viena) citat pentru banii seminarului. A șezut la mine jum. zi și o noapte. Când a venit, eră bine; peste noapte iar reu. Tot trupul e plin de bube; așa e cura»⁴⁾.

La începutul acelu an (1850) în lunile Ianuarie, Februarie, Martie, se adunaseră la Viena și alți delegați, vechi și noi. Barițiu îi înregistrează în istoria sa⁵⁾. Misiunea lor eră să înainteze alte petiții, generale, ca cea din 10 Ianuarie 1850 și cea din 11 Martie 1850, pe care Bărnățiu, absent, nu le-a iscălit⁶⁾.

El se ținea, însă, în curent cu mersul intervenirilor aceloră și le aprecia folosul precum reiese din scrisoarea dela 14 Aprilie dela 1850, în care scria: «— nu știu ce rezultat va aveă (deputațiunea), dar meritul ei totuș este mare; pentrucă apără pre națiune în contra calumnielor, care le ridică națiunile inimice asupra-i înaintea ministerului și prin foile publice».

A iscălit, însă în 5 Septemvrie, petiția pentru convocarea sinodului general, de clerici și mireni, cari să alegă pe episcopul unit; cu el împreună iscăliră T. Țipariu, Ioan Maiorescu

¹⁾ *Transilvania*, 1878, p. 66.

²⁾ *Convorbiri literare*, vol. XXXIII, p. 206.

³⁾ Dr. I. Pop.

⁴⁾ *Transilvania*, 1877, p. 260.

⁵⁾ II, p. 670.

⁶⁾ Citată în *Amicul familiei*, p. 23.

și A. Tr. Laurian. Câteva zile mai târziu el a iscălit protestul contra amestecului primatului ungar în afacerile bisericești românești; și ne putem închipui cu câtă plăcere va fi iscălit el, pășitul dela 1842 și 1845. Iscălitura lui apare și supt petiția pentru înființarea unei facultăți filozofice-juridice românești. Dar cea mai bucuroasă iscălitură o va fi pus pe petiția din 30 Decemvrie 1850, către împărat, protestând contra divizării teritoriale a poporului român, jertfit Voivodinei sârbești, Banatului timișan și *Sachsenland*-ului ardelenesc, merit să reintre — cum susține petiția — în vechea stare de iloți, merit peirei. Petiția aceasta, care susține idea cea mai mare a vremii: unitatea națională, o iscălire bărbații cei mai autorizați ai națiunii: Șaguna, Al. Sterca-Șuluțiu, Țipariu, A. Tr. Laurian, Avram Iancu și Bărnuțiu. Și totuș, în zadar: Idealele naționale rămaseră plutind în zări depărtate, privitye cu durere de amăgiții lor propoveditori.

În schimb se decretaseră decorații și recompense bănești. Ne putem închipui ce rece va fi fost Bărnuțiu cetindu-și numele sub *Zahl* 4864/M. J. din 21 Septemvrie, care-i conferă *das goldene Verdienstkreuz mit der Krone*, «grațios» acordată: lui Axente Sever, lui Avram Iancu, lui Simion Balint și altora. Alții dau zor să se ceară și lefuri întârziate. De ex. G. Barițiu și Florian Aron. Se plăteau, adecă din urmă, datorii ale Statului. Statul eră dator și fostului comitet de pacificațiune. Deci G. Barițiu scriă în 4 Martie 1850 lui Gavril Munteanu, să stăruie ca lefile neplătite să se ordonanteze acum și adao-geă: «D. Bărnuțiu să mai lase din secătura de stoicism, să nu-l ducă până la diogenism, că nu merge. Subscrieți câți sunteți acolo ¹⁾ în numele tuturor, Bărnuțiu, Laurian și Aron, Țipar. Acum e timpul. Vedeți prea bine că și altor oficiali acum li-se plătesc lefile, la 1^{1/2} ani. Cereți, că din contribuția poporului nostru cereți, iar nu din grație. Lucruri mari nu se pot face cu bani de piele». «Pentru ce (necerând) dușmanii să aibă prilej a ne strigă că am prădat destul»? Iar Florian Aron scriă lui I. Maiorescu ²⁾, că nu voește remunerație, ci plată! «Stăi de Laurian și Bărnuțiu, să nu întârzie a face

¹⁾ Munteanu eră în Sibiu.

²⁾ Din 16 (28) Martie 1850; *Convorbiri literare*, vol. XXXIII, p. 635.

pasuri grabnice întru aceasta». Bărnățiu nu se interesă de astfel de afaceri. Și cum rece-l lăsă moneda plătitoare, nu-l va fi încălzit nici cealaltă monedă morală, pe care se știe că și A. Papiu a primit-o cu rezerve exprese. Cazul acesta este o dovadă nouă că felul său de-a fi nu se armoniză cu atmosfera de tutelare și interesare personală la existența ori bunăstarea unei dinastii egoiste ca toate dinastiile. Vechiul, adâncul democrat va fi zâmbit amar, ironic privind-și decorația șvarț-ghelbismului său.

Dacă amărăciunea lui Bărnățiu ar fi izbucnit în vreo scriere ori în vreo faptă istorică, n'ar fi fost nici o mirare. Totuș, i s'a atribuit o izbucnire, la care trebuie să mă opresc, ca să arăt pentru ce nu o putem crede.

În 1853 împăratul a venit în Transilvania și a dorit să vorbească cu Iancu. Nu l-a găsit însă; craiul munților l-a evitat; ori, venind la timp nepotrivit, împăratul nu l-a primit ¹⁾. Printr'o confuzie, și asupra timpului, scriind despre Avram Iancu, G. Barițiu scăpă odată o vorbă grea ²⁾: «Unii voia a sci că Simion Bărnățiu l-ar fi provocat *dela Iași*, să nu se presinte». Citând chiar această pagină, în modul cel mai puțin critic, Ioan Pușcariu ³⁾ desvoltă chiar un basm: Iancu așteptă pe Găina; dar îi veni scrisoarea lui Bărnățiu, să nu se înfățișeze; «cum a cetit Iancu această epistolă, s'a retras în tufe și s'a făcut nevăzut»! Până acum o astfel de scrisoare nu a ieșit la iveală. Dar alta, *cu înțeles contrar*, a ieșit; este scrisoarea din 3 Iunie 1852 ⁴⁾. S. Bărnățiu și Ioan Maiorescu anunțau, *împreună*, în acea scrisoare, pe compatrioții lor conducători, că împăratul va porni spre Ardealul său fidel. Ei dădeau sfatul ca mulțimi mari să-l salute inimos și să-i mulțumească pentru cât făcuse, adică: «pentrucă a ridicat și pe nația română la un grad cu celelalte națiuni»; dar cereau, să-i descopere și lipsurile privitoare la: școale și mai ales la Academia de științe înalte; iar, pentru ca primirea să reușească, ei mai dădeau și sfatul ca un comitet de Brașoveni și Sibieni

¹⁾ Vezi Barițiu, II, p. 688.

²⁾ *Transilvania*, no. 22, 1872, p. 256.

³⁾ *Op. cit.*, p. 32—33.

⁴⁾ Publicată în *Transilvania*, 1878, p. 41.

să se ocupe cu primirea. *Atât* spuneà scrisoarea. Dar cine scrià atât, nu puteà să-i scrie lui Avram Iancu în alt înțeles. S. Bărnuțiu nu *puteà* să aibă, în acelaș moment, două idei contrarii, două sentimente, unul de suprafață și altul intim; el nu erà omul duplicităților, deaceea sânt sigur că scrisoarea cătră Iancu nici nu a existat. Pentru fapta lui Iancu trebuie să se caute, deci, altă explicare, dacã se va găsi vreuna în afară de vecinic regretatul început al întunecării sale sufletești.

Scrisoarea din 3 Iunie 1852, cerând ca împăratului să i se spună limpede cât de mult țin Români la facultatea juridică și filozofică, cerută dela 29 Decembrie 1850 de Șaguna, Al. Șterca-Șuluț, T. Țipariu, A. Tr. Laurian, Avram Iancu, S. Bărnuțiu și alți cinci deputați, erà o străruință națională. Dar aveà de sigur și o lature personală: dela facultatea juridică ar fi lipsit, ar fi fost îngăduit să lipsească — Bărnuțiu? Aici două interese egal de drepte se confundau într'o acțiune folositoare tuturor. Deaceea nu-mi pare neprobabil că și acest gând l-a determinat pe S. Bărnuțiu să-și sfârșească studiile universitare întrerupte de revoluțiune.

După ce ascultă trei semestre la Universitatea din Viena, Bărnuțiu se gândi să plece — dela Viena, în 11 Octomvrie 1852 — spre Italia, la o universitate neolatină. Și se îndreptă spre Pavia. El a îndemnat și pe Al. Papiu-Ilarian și pe Iosif Hodoș, să meargă toț acolo ¹⁾. După G. Barițiu hotărîrea lor erà gravă, deoarece ei «au putut să știe din capul locului că, dacã s'au decis a-și termina studiile în Italia, nu vor mai aveà loc nicăiri în imperiul austriac, decât cel mult ca practicanți ori diurniști în vreun orășel undeva, din cele uitate de Dumnezeu» ²⁾. Adecã: a fi fost în Italia însemnã a fi compromis și a fi persecutat la întoarcere. Iată o vorbă care este — iarăș, ca de atâtea ori la G. Barițiu — o simplă părere nedovedită.

Spre Italia Bărnuțiu a plecat în 11 Octomvrie; în 18 a sosit în Pavia în Noemvrie s'a înscris la universitate. Peste

¹⁾ G. Barițiu în *Momente din viața lui Dr. Iosif Hodoș*, publicat în *Observatorul* din 1881, no. 71.

²⁾ Pagina 290.

un an, în 1 Septemvrie 1853 el înștiință pe Ioan Maiorescu, că în Iulie își dase examenele și cerea să fie admis la riguros. Intre riguros și examenele regulamentului intercală trei luni de studii. Dacă le-ar fi respectat, anul școlar s'ar fi închis înainte ca Bărnățiu să-și fi putut trece rigurosul. El petiționează deci la Luogotenenza să-i acorde un termen anterior, înainte de închiderea anului școlastic; și Maiorescu putea să-i fie de ajutor intervenind, la Viena, la consilierul Tomaschek¹⁾. Se pare că termenul i s'a acordat fără greutate. În 7 Decemvrie 1853 Bărnățiu depuse întâiul riguros; în 5 Iunie 1854 depuse al 4-lea riguros; iar în 6 fu promovat la gradul de doctor²⁾.

Este greu (acum) și poate nici nu este de mare folos a cunoaște amănunțit studiile făcute de Bărnățiu la Pavia. Totuș chestiunea va trebui să o cerceteze cineva exact. Eu, deocamdată, pot să dau numai temele doctoratului său, care au fost publicate într'o broșurică, reproducă toată în anexele monografiei mele. Tesele erau de: filozofia dreptului (cu vechea temă de predilecție a lui Bărnățiu: drepturile personalității), dreptul penal, statistică, drept roman și feudal, drept eclesiastic, drept civil-austriac, drept comercial, științe și legi politice, procedura judiciară și notarială.

Înainte de a povesti mai departe despre viața lui, trebuie să însemn că, în Pavia, Bărnățiu nu s'a ocupat numai cu dreptul. El se interesă și de studii lingvistice, despre care scria lui Ioan Maiorescu și Țipariu. Aceste îl interesau din punct de vedere al originii limbii și națiunii: «ca să știm și noi de unde se trage limba și națiunea noastră»; și din punct de vedere al ortografiei. Reflexiunile lui trădează surprindere și diletantism³⁾.

În 7 Iunie 1854, Bărnățiu plecă spre casă; în 13 ajunse la Viena. Aici se făcù dovada că Bărnățiu nu a avut dreptate să creadă că, venind din Italia, Bărnățiu va fi exilat în cine

¹⁾ Scrisoarea lui Bărnățiu, în *Convorbiri literare*, vol. XXXVI, p. 955.

²⁾ Diploma de doctor, cu data de 6 *Giugno Martedì* 1854 a publicat-o Dionisie Stoica în monografia sa despre Sălăgiu, la p. 309. Ea este iscălită de: Antonia Volpi, rettore; L. Lanfranchiy, direttore; Andrea Zambelli, decano; Dr. Giovanni Odescalchi, cancelliere.

³⁾ Vezi scrisorile din *Convorbiri literare*, v. XXXVI, p. 998. Data lor este 27 Sept. și 6 Oct. 1853. Autorii citați: B. Biondelli, P. Monti, Peticari, Cattaneo, Lanzi, Gambini, ș. a.; și *Amicul Familiei*, 1890.

știe ce orașel uitat de Dumnezeu. Secretarul ministerial Heufler îi oferî un post bun. Însă A. Tr. Laurian, care trecuse în Moldova și organiză învățământul, i se adresează lui Bărnuțiu chemându-l acolo. Scrisoarea lui Laurian are data 6/18 Septemvrie 1854; cererea către ministrul Bach, să i se dea voie a primi funcțiunea oferită, este din 16 Noemvrie; încă o lună trecu până ce învoirea i se dete, în 21 Decemvrie; iar peste trei zile Bărnuțiu plecă, peste Lemberg, la Iași, trecând prin acea Galiție plină de Ovrei, pe cari aveă să-i combată în cursurile sale universitare și în scrierile sale.

O cauză principală, care a înlesnit lui Bărnuțiu plecarea din patrie, trebuie căutată în lipsa de perspective demne și de libertate a cugetării supt domnia absolutismului ¹⁾.

XLII

BĂRNUȚIU IN IAȘI

Nouă ani și jumătate S. Bărnuțiu munci departe de mediul care-l creiase pe el, într'o societate în curs de transformare repede. Locul său eră, la început, modest: profesor de liceu, unde începù în Ianuarie 1855 cu logica; apoi curând (1856) la Facultățile de litere și drept unde a muncit câte 16 ore pe săptămână, fără a socoti exercițiile practice și a fost un martir al datoriei și al lipsei de oameni vrednici să-i ușureze sarcina: 16^{1/2} pe săptămână, curs! ²⁾ Trebuie să-l istovească! Mai ales că el nu se mărgini numai la curs, ci mai ținù câtva timp locul inspectorului A. Tr. Laurian, plecat la 1855 la Viena, și fu și membru al consiliului școlar al Moldo-

¹⁾ Privitor la acestea vezi ce zice profesorul T. Pauler despre studiul filozofiei dreptului la universitatea din Pesta (*Adalékok a hazai jogtudományi történetéhez*, Budapest, 1878, p. 302—304). Și lui Pauler și lui Virozsill guvernul le trimise ordin (15. I. 1853) să nu îndrăznească a discuta la curs despre socialism, democrație și ultimele evenimente istorice! Pauler citează pe Wahlberg (*Reform der Rechtslehre*, 1865), care arată din urmă, că la 1856 catedra de drept natural a fost abandonată și filozofia acestui drept declarată — eresie! Ce s'ar fi făcut în Austria Bărnuțiu, ale cărui teorii erau declarate oficial ca erzii neadmisibile la Universități? Deaceea cred că, trecând în Moldova, el își salva și libertatea de cugetare științifică.

²⁾ Vezi programa copiată de mine, din *Monitorul oficial*, în anexe.

vei¹⁾; și că începând dreptul și filozofia (1858) îi rămânea «îndatorirea de a predă și în gimnaziu introducerea la filosofie»²⁾.

Mulțimea ocupațiilor, nu-i lăsă timp să facă un curs original. Afară de *Dreptul public al Românilor*, Bărnățiu nu a încercat nimic original. Toate celelalte lucrări sunt traduceri sau prelucrări.

Totuș, pe la sfârșitul anului 1863 el eră bolnav rău. Avea insomnii, îl chinuiau nervii. La dorința lui, un nepot, Ioan Maniu, se duse la Iași, ca să-l aducă acasă. Ei luară drumul peste Bistrița, înaintând spre Sălagiu. Dar în valea Almașului îl ajunse sfârșitul zilelor. Se opriseră lângă un izvor, dela care-și luară apă. Când nepotul se urcă în căruța ce-i ducea, simți că venerabilul unchiu își dă sufletul. Vizitiul mână înainte fără să știe că duce un mort. Eră în 16/28 Maiu. Tocmai peste cinci zile îl îngropară — în 21 Maiu — în satul său.

XLIII

SCRIERI DIN TIMPUL STUDIULUI

În Italia S. Bărnățiu nu s'a ocupat numai cu studiul dreptului; deși probele nu sunt multe, rămâne dovedit că s'a ocupat și cu literatura, și cu filologia, și cu învățământul, și cu observarea mișcărilor științifice, pe care doreă ca Românii să le imiteze. Din preocupațiunile acestea au picurat într'o revistă, în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, câteva scrieri mărunte al căror titlu urmează:

1. 1853, 25 Martie, p. 81—83: *Suvenire dein Italia, 24 Februar 1853*. Îscălit B; iar la cuprins B-tiu.

Tratează despre drama lui N. Istrati *Mihul* și despre stilul poeziei.

¹⁾ Ca profesor avu colegi pe: V. Alexandrescu (Ureche) la litere; iar la drept pe Dr. P. Suciul; Dr. Apostoleanu, licențiatul T. Veissa și Iac. Lupașcu. În consiliul școlar eră coleg cu N. Ionescu, Z. Columb, A. Velini, P. Suciul, St. Micle, G. Ionomu și (după vreme) și cu alții.

²⁾ V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, III, p. 136. Vezi și p. 250, despre conflictul cu cneazul Cantacuzino.

2. 23 Septembrie, p. 285—288, 295—298: *Un document pentru limbă din anul 1842. O tomneală de rușine și o lege nedreaptă*. La cuprins este arătată ca fiind scrisă de S. Bărnuțiu.

3. 14 Octombrie, p. 311—313: *Corona S. Ștefan din Ungaria*. Îscălit *E. U.*, iar la indice *e. u.*, adică (Simion)e (Bărnuțiu)*u*.

Se face dovada că acestei coroane alte nații afară de cea ungurească nu i-au fost supuse; nici alte biserici, afară de a Ungurilor.

4. 21 Octombrie, p. 320: *Observațiuni statistice despre cultivarea pământului Europei*. Îscălit, la cuprins, cu S. Bărnuțiu.

Continuă în 1854 în Septembrie.

5. 1854, 7 Aprilie, p. 65—66: *O școală sătească din Italia*. Neiscălit. La indice îscălit *E. U.*

Describe un azil de copii mici, întemeiat și condus de un preot.

6. 8 Septembrie, p. 193—195: *Congresele științifice*. Îscălit *e. u.*, iar la indice *S-e B-u*.

Demonstrează însemnătatea congreselor.

7. *Mitropolia dela Alba-Iulia. O vorbă la timpul său despre libertatea și unitatea bisericii românești*.

În formă de dialog.

Eu o cunosc numai din citarea ei într'un articol de V. Pârvan (Prinos lui D. A. Sturza, 1903, p. 387).

PARTEA A DOUA

I D E I L E L U I
S I M I O N B Ă R N U Ţ I U

XLIV

DEOSEBIRI DE APRECIERE

Numele lui S. Bărnăuțiu se aude încă foarte des din gura oratorilor români; și tot atât de des se găsește în scrieri politice contemporane. Intr'o recentă campanie politică un orator a ținut să-l asocieze chiar la tendințe provincialiste; și a citat cântecul:

Strigă Bărnăuț din Sibiu
Că Ardealul nu-i pustiu!

Se potrivește? nu se potrivește?, Bărnăuțiu se citează! Numele lui are farmec. Și este bine ca farmecul să-i rămâie — când citatul are noimă.

Această opiniune bună despre oportunitatea politică-etică nu ne poate opri de a regreta că, *din punct de vedere științific*, am întârziat să ne lămurim definitiv despre valoarea lui.

Bărnăuțiu se potolește olimpic printre clasicele umbre străbunești; înălțându-se spre tainița zeilor noștri, el se depărtează mereu de prezent; și doară numai privirea-i blândă îmi pare mâhnită de micimea epigonilor care nu l-au înțeles, dar îl citează — fără să-l fi cetit.

Constatările care urmează vor arăta calea de luat spre studiul lui.

S. Bărnăuțiu eră, fără îndoială, un gânditor teoretic. *Transilvania* lui G. Bariț îl descrie așa¹⁾: «S. Bărnăuțiu *medită foarte mult* asupra subiectului până să ajungă a-l cuprinde în cuvinte; dară și când concepea ceva, *lucra încet*, pipăit, cumpănind fiecare cuvânt ce-i ieșea din peană. El scotea idei, cum am zice, *mai mult dela sineși însuși, din spiritul seu, decât din viața practică, de care trăise retras mai totdeauna.*

¹⁾ 1878, p. 65.

De aici vine că în puținele scrieri ale sale dai preste acea profuziune de cugetări, care este atât de rară la oameni». Descrierea aceasta ne-ar sili să ni-l cugetăm pe Bărnăuțiu ca un filozof din naștere, predestinat.

Un alt cunoscut al lui, Ioan Pușcariu, în amintirile sale¹⁾, îl descrie în parte ca și Bariț: străin de viață și închis în lumea ideilor sale; însă acest martor scoate la iveală și un defect: «Dar nici Bărnăuțiu nu avea o creștere pentru viața practică din lume, ci era un *idealist* cu totul izolat de lume. Lumea lui era filozofia lui Kant, motivele lui erau consecvența logică, în care se încurcase ca fost profesor de filozofie, iar în privința procedurii în afacerile politice el, *ca ascultător de drepturi*, nu putea ieși dintre foliantele codicelui justinian, ca și când Ardealul s'ar guvernă numai prin consuli romani». Textul lui Pușcariu este prețios, întrucât atrage atenția asupra îndărătniciei logice, cu care Bărnăuțiu operă de pe baza odată ocupată a premiselor sale filozofice sau juridice; și întrucât arată că încă din epoca sa academică dela Sibiiu încolția în capul său planul unei organizații ca cea dela 1848, cu prefecti, tribuni, consuli!

Vechia îndărătnicie logică și sentimentală Bărnăuțiu a luat-o cu sine și la Iași; și acolo a dezvoltat un drept *român* ca consecvență a unor idei *romane*. Abia acum întâmpină Bărnăuțiu — adecă opera lui, căci el murise — o împotrivire autorizată. Titu Maiorescu vorbi despre *Dreptulu publicu alu Româniloru* ca despre o «carte remarcabilă prin lipsa totală de știință juridică»²⁾, dar care devenise, totuși, evangelia unei fracțiuni politice moldovenesti. *Convorbirile literare* atacaseră cartea îndată după apariție — «era de mult așteptată», spune această revistă — și promisese o «lămurită și întinsă critică a acestui op interesant din multe puncturi de vedere»³⁾. Critica: *Contra școalei Bărnăuțiu* a și început să apară la 15 Decembrie: o iscălia T. Maiorescu.

Însă dela București opera lui Bărnăuțiu primiă un sprijin cald din partea lui B. P. Hașdeu. Și acesta avea, ca și T. Maiorescu, considerațiuni politice, dar ale lui Hașdeu nu

¹⁾ Pagina 30.

²⁾ *Discursuri*, v. I, p. 49—76.

³⁾ *Convorbirile* dela 1 Noembrie 1867, p. 244.

mai erau, în acelaș timp, și științifice. Hașdeu erà antidinastic, el reproduceà deci «profundele observațiuni ale reposatului S. B., trase din cursul seu dela Universitatea din Iași, cum că un principe străin nu poate domni o singură clipă asupra Românilor»¹⁾. Iar pe T. Maiorescu, care îndrăsnise a contestà concluziunile îndărătnice ale lui Bărnățiu, Hașdeu îl ironizà într'un chip nedemn de niciunul din cele trei spirite concentrate aici în luptă²⁾: «Când invidiosul screment al unui mirmidon cosmopolit a cutezat a îmbălă, după tribuna parlamentului, virginala memorie a părintelui școalei naționale din România; când am văzut cu fiori prășila Fanarului, pătrunsă prin invaziune în Comițiile Romane, rînjind la auzul sacrului nume și aplaudând sbuciumările piticului; ne-am crezut datori a reproduce în *Columna lui Traian* o schiță biografică eșită din modesta peană anonimă a unui discipol al reposatului S. Bărnățiu. Tribunalul dela Blaj, Domnul Tudor, idolurile româanismului, apostolii naționalității și — d. T. L. Maiorescu: Ha, ha, ha!» Acesta erà (?) răspunsul lui Hașdeu la ce T. Maiorescu vorbise în cameră în 27 Iunie 1871³⁾.

Asprimea contrastului se transmise atunci întregei prese; chiar și societățile studențești îl simțiră puternic, de ex., la Viena, «România-jună»⁴⁾.

Se potoli apoi și ceartă aceea. Liniștit, mai târziu, Eminescu constată că doctrinele lui Bărnățiu au drept izvor o adunare eclectică de principii din dreptul roman și doctrinele etice ale filozofiei germane⁵⁾. Și se făcù tăcere. Aprecierile continuă pe acelaș ton cumpătat. G. Panu descrie pe Bărnățiu în mod simpatic în *Amintiri dela Țunimea*; Nicolae Iorga chiar crezù (1906) că «pe lângă multe concepții neguroase s'ar găsi și de acele pagini care să poată încălzi și interesà și astăzi»⁶⁾, sau îl caracterizà altădată⁷⁾: «Nu erà merit

1) *Columna lui Traian*, 1870, 20 Martie.

2) *Columna lui Traian*, 1871, 5 Iulie, p. 99—100.

3) *Discursuri*, I, p. 76—78; p. 97—99; 104. Critica lui T. Maiorescu a fost produsă în *Perseverența* din București (1868); iar *Propaganda* din Veneția (italiană!) reproduceà din *Dreptul public!* (*Columna lui Traian*, 1872, p. 111).

4) Eminescu, ediția A. C. Cuza, p. 355.

5) Tot acolo, p. 563.

6) *Sămănătorul*, p. 79.

7) Citez aici după Dr. I. Rațiu, *Dascălii noștri*.

să fie un scriitor sau un ziarist, ci învățământul, în forma lui cea mai înaltă, eră menirea lui; pe principii eterne el voia să razime o nouă concepție a datoriei neamului său față de sine însuș și de omenire; și ajunse astfel la filozofia dreptului, la dreptul constituțional, la *teorii proprii* cu privire la viața politică a neamului».

Incurajat de astfel de cuvinte, cunoscând firește și exagerările biografilor anteriori, Dr. I. Rațiu¹⁾ riscă un cuvânt mai greu: «Precum se vede, studiul predilect al lui Bărnățiu a fost filozofia și jurisprudența. Pe terenul jurisprudenței, până pe vremea în care a trăit, *se poate considera de cel mai original scriitor românesc*»²⁾.

Fără să se pronunțe asupra originalității, pe Bărnățiu îl cercetă mai la urmă și d-l profesor Marin Ștefănescu în *Filozofia românească*.

Intrucât eu cred că figura lui Bărnățiu a trecut în istorie fără multe legături directe cu prezentul, întrucât știu că *despre originalitate, la el, nu poate fi vorba*, sunt de părere că părerile citate (și altele) nu pot pretinde o discuție amănunțită, care — dacă s'ar face — nu ar duce la niciun rezultat de utilitate actuală. Deaceea numai din pur interes literar-istoric voiu lămurii aici legăturile lui Bărnățiu cu filozofia germană și voiu desvăli izvoarele sale științifice.

Cercetarea trebuie dusă până la capăt, deoarece trebuie dovedit că: *importanța științifică a lui S. Bărnățiu nu constă în introducerea ideilor dreptului natural la Români: ele erau de mult între noi; ci constă într'o reintroducere, pe baze mai serioase, cu stăruință mai mare și cu aplicarea lor consecventă la aprecierea întâmplărilor politice prin care nația trecea, prin care trecea toată nația*. El a răspândit ideile sale din două centre: Blaj (1831—1848) și Iași (1854—1864); douăzeci de ani a semănat mereu și a murit fără să vază secerișul din urmă. Și fapta și întinderea ei la toți Români ne obligă a cercetă până la capăt.

¹⁾ Tot acolo, p. 71.

²⁾ Alte judecăți în *Traian* (1869, 27 Iunie, despre *Albina Pindului*; și 11 Oct. pespre Ulyse de Marsillac); Ibrăileanu, *Spiritul critic*, 1922, p. 134, C. Stamboliu în *Straja* (Iași) din 29 Oct. 1922. Etc.

XLV

DREPTUL NATURAL LA ROMÂNII ARDELENI

Înainte de-a cerceta mediul intelectual cel mai apropiat al lui S. Bărnăuțiu, socotesc necesar să aduc aminte de timpul de când ideile de drept natural s'au introdus în Ardeal.

Afară de mișcarea din patrie a ideilor de drept *natural*, asupra căreia vom stăruî amănunțit, o influență a lui ne veni și direct din Apus.

Cea apuseană *directă* ne-a venit deodată cu întâii istorici și filologi întorși dela Roma și Viena.

G. Șincai, vorbind despre studiile sale dela Viena, zice¹⁾: «*Ibidem eodem tempore operam dedi Iuri Naturae, Publico Universali; Gentium et Ecclesiastico*»; adică: Tot acolo, în acelaș timp, m'am îndeletnicit cu *Dreptul naturii*, etc.

P. Maior se hrănise cu aceleași idei, de sigur din aceleași izvoare. Ideile lui apărură într'un proiect de petiție politică (1790) redactat de el și de Ion Para, în care se vorbește despre *dreptul natural*: în acest drept se găsesc temeiurile adânci ale cererilor *politice* ale națiunii române²⁾.

S. Klein-Micul, traducând pe Baumeister, publică în sfârșit și *Ethica și Dreptul firei* (Sibiiu), 1800, în 2 tomuri. Cartea aceasta pare că s'a cetit bine; la 1848 trecea drept raritate, care numai în biblioteci mari se mai găsiă³⁾.

Interesant este că petiția lui Petru Maior și Ion Para au iscălit-o și ofițerii români ai celor două regimente grănițerești, printre cari se află și fratele lui G. Șincai, Ioan; și preoții regimentelor. Ideile dreptului natural învățații români și — epoca le răspândeau așadar în toate păturile culte⁴⁾.

Răspândirea lor prin acei învățați este un mare merit al epocii iosefiniste; Româniile l-au recunoscut imediat chiar în

¹⁾ T. Cipariu, *Archivul*, p. 291. Vezi și certificatul din 15 Martie 1780 iscălit de profesorul Iosif Pehem.

²⁾ Dr. Zenovie Păclișanu, *Luptele politice ale Românilor ardeleni din anii 1790—1792*, București, 1923, p. 16. Tot acolo, p. 93: «... huic tam justae, aequitatis consonae et in ipso naturali jure fundatae petitioni nostrae tanto magis annuent» etc.

³⁾ De pildă într'a seminarului din Blaj. T. Cipariu, *Archivul*, p. 277.

⁴⁾ Un agent de răspândire al ideilor liberale în regimentele românești erau și ofițerii nemți — francmasoni. Numele ofițerilor membri ai lojei din Sibiiu s'au publicat în studiile din *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*.

faimosul *Supplex libellus Valachorum* dela 1791, anume spunând că «preadreptul mare principe al nostru, Iosif II, a înțeles atât drepturile *pure* și simple ale *omului*, cât și drepturile cetățeanului». In *Supplex* se mai zice: «Din cele espuse mai sus apare destul de apriat, că cererile acestea se întemeează pe *echitatea naturală*, pe principiile societății civile și pe pacturile încheiate»¹⁾.

Deatunci ideile dreptului natural nu au mai dispărut din discuție; între uniți, supt episcopii I. Bob și I. Leményi, în acalmia care se lăția, slăbiseră, aceasta este drept; dar Simion Bărnăuțiu le reluă, pe alte baze, mai serioase decât oricând. Mai serioase, adecă mai revoluționare decât oricând. Odată nici Șincai nu se gândea la revoluție; nici Maior, care are în scrierile sale cuvinte de îndemn la bună înțelegere între națiuni și la respectarea constituției; nici Klein-Micul, care nu făcea chiar mare treabă traducând pe Baumeister, *autor aprobat de guvern* pentru propunerea filozofiei în școale, autor considerat, deci, chiar de guvernul feudal ca nepriemjdios²⁾. Tradiția veche nu fusese, așadar, prea energică; supt Bob și Leményi mai ațipise încă; sosind în Blaj S. Bărnăuțiu nu va fi găsit din ea prea mult înțeles; poate nu a găsit chiar niciunul, deoarece despre ea, la el, nu se află nici o amintire. Conchid, deci, că alte îndemnuri nouă a avut, a trebuit să aibă el, și că el din nou a trebuit să aprinză focul într'o vatră uitată și acum rece.

XLVI

FILOZOFIA LUI BĂRNĂUȚIU IN BLAJ

Eu cred că întâelele îndemnuri de-a se ocupa cu filozofia dreptului natural i-au venit lui Bărnăuțiu pe două căi: ungu-rească (în limba latină și unguerească) și germană.

Despre filozofia unguerească avem, chiar din pana lui, un text care exclude orice îndoială. In motivarea protestului dela

¹⁾ Textul traducerii din T. V. Păcățianu, *Cartea de Aur*, ed. I, v. I, p. 130.

²⁾ Despre aprobarea lui Baumeister vezi *Magyar Kurir* din anul 1792, p. 304.

1842 S. Bărnăuțiu se adresează Ungurilor cu vorbele: In Europa... «ați dobândit o figură și o față mai frumoasă, care nu o aveți când ați venit încoace; iar prin creștinătate, și mai de curând prin filozofie, la acel grad al culturii ați ajuns, încât dieta Ungariei, prin a sa iubire de oameni, au stors reverință». .. In aceeaș motivare el amintește de *renașterea maghiară*.

In cadrul renașterii există, deci, și pentru el o filozofie maghiară, care influențase viața publică, ale cărei influențe îi erau cunoscute. Contactul său cu renașterea socială și cu filozofia ei este, deci, constatat.

Privitor la ideile dreptului natural aduc încă aminte că în Ungaria, în viața și literatura ungurească, ele au apărut întâiu numai ici-colo, ca stele rari la încheeturile norilor. De exemplu: Dosa, revoluționarul, auzise de ele; dar textul lui este numai un rând într'o cuvântare! La Sibiu chiar apărură în 1723 *Axiomata juris naturae* de Köleséry, o cartică cu texte aforistice, în propoziții scurte și fără consecvență, fără putere de creațiune. Dar nu eră încă un curent. O sută de ani mai târziu apare, la altă margine a teritoriului român, o carte în care se găsesc toate ideile fundamentale ale lui S. Bărnăuțiu, deși nu și concluziile acestuia. Anume: în Sighetul Marmației apare cartea lui Szilágyi Iános, *Jus naturae*, discutând ideile de: personalitate; libertate¹⁾; de prudență (ca și la Bărnăuțiu în 1842)²⁾; de libertate națională cu drepturi înăscute³⁾, pe care o definește (în § 180, 1): *Önnön személlyesége meg maradásához, vagy fentartásához való Jus*, ceea ce este egal cu «subsistența» lui Bărnăuțiu; în sfârșit de libera decretare a constituției naționale⁴⁾.

La Szilágyi ideile nu mai sunt stele rari, ci sunt — abia acum — un sistem. El eră doctor în filozofie; și cunosea pe Grundling, Wolff, Hufeland, Heydenreich, Kant, Fichte,

¹⁾ Pagina 14.

²⁾ Pagina 162.

³⁾ Pag. 220—223.

⁴⁾ Pag. 224, 285. Titlul unguresc al cărții este: *Oskolai tanító könyv a tétető (practica) filozofia második része természetü törvény tudomány (Jus naturae)*. La Academii *Jus naturae* se întroduse dela 1774 (*A magyar királyi jogakademiák története*. Pest, 1873, p. 187).

Iakob, Martini. Ca și la Martini, care se ținea de școala lui Wolff, așa și la Szilágyi, dreptul se arată împreună cu etica ¹⁾.

Dar se poate că S. Bărnăuțiu nu a cunoscut această filozofie elementară încă, deși Sighetul nu era chiar departe de Carei și de Crasna. El vorbește de «*mai de curând*» în legătură cu epoca renașterii ungurești, precisate pe la 1825, continuate dincoace de 1825. Inșă filozofia aceea mai veche așternuse calea acesteia de «*mai de curând*»; aceasta, ca și aceea, se produsese tot sub influențe germane; și trebuie deci să ne întrebăm: Care era filozofia aceasta de mai de curând? Vom vedea că și ea ajunsese foarte aproape de Bărnăuțiu, de Blaj, și este exclus că el n'ar fi prins de veste despre ce se petrecea de ex. cam peste drum, la Aiud.

Scurte indicațiuni despre raportul acestei filozofii cu renașterea maghiară se găsesc în orice bună istorie a Ungariei ori a literaturii maghiare ²⁾. În toate se arată cum eclectismul vechiu (G. Fejér) pregătește drumul filozofiei armoniste a lui Samuil Köteles, Szontágh și Ioan Hetényi; și cum această filozofie maghiară este o emendare a filozofiei lui Krug.

Pentru scopul meu de-a lămuri mediul lui S. Bărnăuțiu, aici, cred că sunt destule numai câteva notițe despre Köteles și Hetényi.

Dintre ei, mai tânăr a fost Hetényi (1786—1853). El a studiat în Germania, la Göttingen (la profesorul Eichhorn). Pentru el filozofia este, în ultima sa analiză, «o știință care exclude tot ce nu este practic și a cărei chemare este să îndemne la realizarea frumosului, binelui, adevărului», zise Fr. Toldy, constatând partea cea mai folositoare a filozofiei lui. Deaceea, el fiind un om de bine, eu nu m'am mirat prea mult văzându-l că se ocupă și de Români în scrierea sa *Erdélynek remélhető anyagi kifejlése* etc. (1847). Sărăcia Românilor îl impresionase (*az itt lakó oláhok nyomoru falvai és kiáltó szegénysége*); consecvent cu filozofia sa, el dori ca cei 1.200.000 de iobagi ardeleni să se libereze (*Nekünk is az idealis célunk, hogy Erdély anyagilag kifejtessék, és*

¹⁾ Despre Martini vezi monografia mea despre G. Lazar!

²⁾ Vezi de ex.: pe Michael Horváth, *Fünfundzwanzig Jahre aus der Geschichte Ungarns von 1823—1848*, Leipzig, Brockhaus, 1867, I, p. 46 și II, p. 23—38.

ennek 1.200.000 úrbérese szabad polgári helyzete jusson minél előbb); și progresul cultural îl interesă (*hogy ne legyen senki Erdélyben ki olvasni és írni ne tudjon*); Hetényi cunoștea și țările românești, din scrierea lui Colson (*De l'état*, etc.) pe care-l citează. Astfel este sigur că și soarta poporului român îi inspiră acea armonizatoare milă care cerea, pentru orice popor, pământ și libertate («*Adjunk a jobbagynak szabad földet mert tudjuk, mikép a szabadság maga a szabadságra legjobb nevelő*»). Hetényi, deci, a putut să-l intereseze pe Bărnuțiu și ca publicist politic, nu numai ca filozof¹⁾.

Cu atât mai mult îl va fi interesat Köteles (1770—1831), care a murit chiar în anul în care Bărnuțiu începea cursul său de filozofie și care fusese un vestit profesor la liceul din Aiud. La Aiud chiar apăruse, în 1829, în anul în care Țipariu începuse a predă filozofia, la Blaj, *Enciclopedia filozofică* (*A philosophia encyclopaediája*), destilată din Mellin, Heydenreich, Eschenburg, Iakob, Schulze, *Kant*, *Krug*. Tot la Aiud apăruse a treia ediție a Logicei lui (1830). Despre efectul, pe care filozofia lui îl trezise în studențimea din Aiud avem o mărturisire depusă de Kállay Ferencz în panegiricul ce l-a rostit despre Köteles în societatea academică maghiară, curând după moarte, la 1833: În liceu se răspândise un spirit liberal, contrar servilismului, o însuflețire serioasă, iubirea de patrie și de limbă; toate acestea desbrăcaseră sufletele tinerești de vechiul aspect călugăresc, fără să le șteargă serioșitatea; eră un avânt modernisator²⁾.

Efectul filozofiei naționaliste la Aiud se poate simți și din caracteristica lui Friedenfels, care scrie în *Ioseph Bedeus von Scharberg*³⁾, în notă: «Chiar dela începutul acțiunei opoziționale în anii 1830, etc., comitatul Albei-inferioare, a că-

¹⁾ Hetényi, la paginile 129, 165, 77, 239, 169.

²⁾ Cuvintele lui Kállay Ferencz în *A magyar tudós társaság évkönyvei. Első Kötet. Pesten, 1833*, p. 144: «A fordulás' pontya, mellyet K. S. eszközült, szembetünő lett a két kollegiumban; *gondolkodási szabad szellem, mely a' servilismustól távol jár*, lelkes felemelkedettség, tudományos vetekedés, 's különösen honn' és nyelvszeretett kezdtek jobban mint valaha hevíteni az ifjuság keblét, izlés, és művészeti ér: és már a' kollegiumok mohos falai közt is kezdett terjedezni, 's a' klastromos élet' solid tudománya lassanként magára öltötte a' külső szép alakot, melly kellemenségével szivve főre egyaránt dolgozik, 's valamely társaság előmentében szükségesképen való jelenet».

³⁾ Vol. II, p. 32—33.

rui capitală este Aiudul, a fost totdeauna punctul de plecare al opoziției naționale (maghiare). Tinerimea studioasă a colegiului reformat, răpită de influența profesorului C. Szász, un bun istoric al dreptului, a fost un instrument binevenit în operațiunile așazisului partid liberal». Pe atunci, așadar, versurile:

Jere rozsám Enyedre
Itt a világ közepe

erau adevărate și din alt punct de vedere, filozofic și politic — nu numai popular-geografic.

Idea că Blăjenii n'ar fi știut ce se petrece la Aiud ar fi o obiecție ridiculă. Exemplul maghiar anterior a îndemnat de sigur la imitație, și în Blaj, efectul a fost același¹⁾.

Amândoi filozofii unguri porniseră dela Krug, ca și Țipariu, după ei, la 1828/29, ca și Bărnuțiu, ca și A. Tr. Laurianu, care pe Krug îl va fi cunoscut în Viena și l-a tradus la 1847 cu dorința ca cartea «să deștepte junimea studioasă spre cultură intelectuală». Se pare, că, rar, Krug pătrunsese și în bibliotecă particulare, deoarece G. Barițiu ne informează că l-a văzut chiar și în biblioteca călugărului Varlaam, care eră un Basarabean ajuns psalt la Biserica Sf. Nicolae din Brașov, unde în ore de liniște cetia pe Kant, Fichte și Krug!²⁾

Totuș, pilda dela Aiud rămâne pildă *imitată*³⁾.

Dacă toate drumurile duc la Krug, rămâne să lămurim cine fusese el?

Wilhelm Traugott *Krug* — acum putem zice: filozoful, care inspiră Ardealul înainte de 1848 — se născuse la anul 1770 într'un sat lângă Wittenberg, ca fiu de arendaș: după luarea doctoratului studiă, cu Reinhold în Iena, Kantianismul, plecă apoi la Eichhorn (ca și Szilágyi!), se făcù docent și începù publicațiile sale la 1800, cu aforisme la filozofia drep-

¹⁾ Alte amănunte despre această filozofie maghiară se pot găsi în Magda Sándor, *A magyar egyezményes philosophia*. Ungvár, 1914. Și în Körösy György *Ondlloságra törekvés a magyar philosophiában*. (1837—1857) Kolozsvárt, 1886. Sau și Erdélyi Iános, *A hazai bölcsészet jelene*. Sárospatak, 1857, p. 82. Școalele Aiudului se bucurau de stimă multă la Români, nu numai pentru vechime și număr (în 1841 erau 705 elevi), ci și pentru erudiția profesorilor. *Gazeta*, de pildă (1841, p. 105), laudă mult pe talentatul Carol Herepei, vechiu director și pe Carol Szász, mare orator.

²⁾ *Părți alese din Istoria Transilvaniei*, v. II, p. 576.

³⁾ Mișcarea filozofică ungiurească o mai reprezintă, în Ardeal, Ercsei, Sipos, Aranka, Erdélyi.

tului. În 1803 își publică *Filosofia fundamentală*, iar în 1805 fu chemat la catedra lui Kant, în locul lui Kant, de unde trecu la Lipsca. Publicându-și sistemul său de filozofie teoretică (1806) și practică (1817), și-l resumă (1820) în acel *Handbuch* pe care, la noi, îl traduse Laurian. Pe când filozofia lui începuse să se propune în Blaj, el trăia încă, la Lipsca, unde muri în anul 1842, adică în anul în care, după ce-l propusese vreo șapte ani, Bărnuțiu îi făcea loc și în scrieri de politică practică.

Pentru ceice vor fi stând la îndoială privitor la presupunerea că S. Bărnuțiu va fi ajuns prin ocolul unguresc la izvorul nemțesc al filozofiei sale, adaog încă o considerație. După 1845, când se duse la Sibiiu, să studieze dreptul, Bărnuțiu știa puțină limbă germană sau se luptă greu cu dânsa: *Anfangs mit den Schwierigkeiten der deutschen Sprache hart kämpfend*, zice Friedenfels¹⁾, care știe că abia la Sibiiu a învățat bine nemțește.

Dela Carei, unde limba germană era facultativă, Bărnuțiu venise cel mult cu câteva elemente, *dacă* venise cumva cu ele. Intre Sibiiu și Carei cade Blajul, unde se pare că *numai de dragul filozofiei* a învățat nemțește. Aici «*învățase* nemțește», zice Bariț²⁾, ca să cetească și cetind pe Kant, Hegel, Fichte, Krug, Herbart; acești filozofi «cu toate acele teorii care ajunseseră pe atunci oarecum la modă și agitau spiritele, mai ales în Germania, făceau studiile lui de toate zilele. De aici se pot explica multe din câte au urmat». Regretând că G. Bariț nu a putut explica însuș, reținem ca sigură știrea că Bărnuțiu acum «*învățase*» limba germană³⁾. Firește urmează să cred că până a putea ceti filozofi germani cu stil întunecat el a cetit filozofia lor în reflexele ungurești, pe care le-a apreciat, despre care a vorbit⁴⁾.

¹⁾ *Ioseph Bedeus von Scharberg*, I, p. 410.

²⁾ În *Observatoriul*, 1880, p. 186.

³⁾ G. Bariț, terminând facultatea filosofică din Blaj, a plecat la Brașov în 1836 (*Transilvania*. I, p. 133); deci a putut să fie bine informat despre știința de limbi a lui Bărnuțiu.

⁴⁾ Filozofia maghiară a armoniei, este (după Erdélyi) un sistem de vederi care duce la înfrumusețarea vieții individuale și sociale; nu este un sistem pentru școală, ci pentru vieață; *calobotism*, ieșit din armonia gustului curat, a minții firești și a sentimentului moral. Cum Krug face din idea armoniei ideia fundamentală a vieții, filozofii unguri adoptară filozofia lui, dar cu oarecare corecturi.

După ce am arătat drumul pe care S. Bărnuțiu a ajuns la Krug, să arăt timpul, *când* filozoful german apare *sigur* în opera lui.

A. Papiu-Ilarian scrie, fără a insista ori a dovedi¹⁾: «Profesorele de filozofie Bărnuțiu *încă la anul 1831* introduse la Blaj *dreptul firei*, iar *pe la anul 1834* cel dintâiu începe a propune *dreptul firei în limba română*; la 1839 *traduse toată filozofia* lui Krug și o propunea în limba națională chiar pe acel timp, când se prepară stingerea limbei și naționalității române în dietele ungurești, învățând totdeodată pe tinerii români *drepturile cele înăscute personal* de libertate și egalitate, atunci când Românul nu se consideră de persoană după legile țerii». Din vorbele lui Papiu ar reeși: 1) că filozofia dela 1831 a fost o filozofie a dreptului, deși nu a putut fi numai atâta; 2) că în limba română Bărnuțiu a predat de pela 1834, ceeace nu pare a fi exact; și 3) că la 1839, revenind la catedră, Bărnuțiu a *tradus* pe Krug întreg (?!), propunând, după traducerea sa, în limba română. Pe Krug întreg nu l-a tradus însă, deoarece nu-i eră de nevoie la cursul din Blaj; din Krug trebuie să fi tradus numai disciplinele filozofice elementare, care se cereau studenților.

Ce ușor s'ar lămurii toate lucrurile, dacă am aveà manuscriptul lui ori însemnările vreunui elev de-ai lui! Dar, pe cât știu, până acum, nimeni n'a vorbit despre astfel de probe.

Însă, în textul lui Ilarian se găesc câteva cuvinte, care cuprind idea radicală a sistemului lui Bărnuțiu: acesta învață pe tinerii români, «*drepturile cele înăscute personal de libertate și egalitate!*» Cuvintele lui Ilarianu confirmă dovada care urmează că acele teorii Bărnuțiu le propunea *într'adevăr* după Krug.

Dovada: La 1842 Bărnuțiu scrise articolul ori discursul despre dreptul poporului român la cultură și nevoia de a se respinge târgul oferit de Unguri, care voiau să ne dea — libertate, dar să ne iea — naționalitatea. Scrierea lui Bărnuțiu are în frunte, ca motto, două propoziții latinești: 1) *Pactum turpe est ipso iure nullum* (fără citarea izvorului) și *Ńus semper*

¹⁾ *Istoria Românilor din Dacia superioare*, ed. II, vol. I, p. 210.

qaesitum est aequabile, neque aliter esset jus (Cic. de off. II, 12). Amândouă citatele se găsesc și în Krug, *Rechtslehre*¹⁾, întâiul fără izvor, al doilea cu izvorul arătat și la Bărnățiu. Acesta le-a luat din Krug! Din Krug a luat și ideile fundamentale ale motivărei, care, privitoare la drept, sunt ideile de: *jus subsistentiae personalis*, *jus libertatis personalis*, *jus aequalitatis*, cum le zice el cu vorbe latinești, adaoase celor românești. Toată desvoltarea aceasta a drepturilor *personale* are ca izvor § 29 din aceeaș *Rechtslehre*: *Recht der Persönlichkeit* cu ale sale trei fețe: *Recht der persönlichem Subsistenz*, *R. d. p. Freiheit*, *R. d. p. Gleichheit*. In acest capitol, la sfârșitul notei întâiu, se află citatul din Cicero! Prin urmare, acum putem afirmă cu siguranță, că opera lui Krug, după care Bărnățiu propunea, înainte de 1842, dreptul firei este partea întâia, *Rechtslehre*, din sistemul filozofiei practice.

Cartea a avut, prin Bărnățiu, în lumea românească, un efect atât de mare, încât socotesc necesar să mai adaog câteva vorbe despre ea și chiar să reproduc câte ceva din capitolul cu a căruia explicare Bărnățiu pare a se fi ocupat mai stăruitor, care este capitolul despre personalitate.

După o introducere, care așează în sistem²⁾ filozofia practică, cartea întreagă tratează, în 12 capitole, feluritele drepturi: Dreptul natural pur, dreptul privat, dreptul privat absolut, dreptul privat ipotetic, despre originea drepturilor, dreptul public, dreptul constituțional, dreptul internațional, dreptul natural aplicat, dreptul familiar, dreptul bisericesc.

Din introducere rețin câteva idei caracteristice: «*Bun* este ceea ce se potrivește într'un posibil sistem de tendințe și acțiuni armonice; *rău* este contrariul». Acesta este cel mai înalt principiu al filozofiei practice. Toate legile morale trebuie să se supuie aceluia principiu, care poate fi numit și legea primordială a rațiunii practice (*lex originaria*), față de care celelalte sunt numai derivate. Rațiunea este întâia putere a omului, nimic n'o întrece; ea legiferează deci *în el și pentru*

¹⁾ W. T. Krug, *System der practischen Philosophie*. Erster Theil. *Rechtslehre*. Königsberg, 1817, p. 199 și 102.

²⁾ Sistemul îl expusese în *Fundamentalphilosophie*.

el (autonom). Intrucât voința este liberă, legile sunt și ele legi ale libertății (*leges libertatis*), pe când cele naturale sunt fizice. În teoria dreptului, ca disciplină filozofică, este vorba de o știință a legilor primordiale ale spiritului uman în raport cu simfonia, cu armonia externă a activității practice a oamenilor. Ea se numește deci și filozofie a dreptului, ori drept natural (*jus naturae*), în care dreptul este nemijlocit determinat prin natura morală a omului. Acest drept este numai un drept al rațiunei, care se ridică deasupra dreptului pozitiv. De aici urmează că acest drept va fi *unul* pentru toți, vecinic, neschimbat, ca însăși rațiunea, *independent de experiență*¹⁾.

Ceeace lui Bariț și lui I. Pușcariu li se părea o atitudine personală a lui Bărnuțiu, celui străin de viață, eră, așadar, o atitudine a școlii sale filozofice! El medită, zic ei; eu explic: el caută cauza rațională a faptelor; el conchideă îndărătnic; zic ei; eu explic: odată cauza găsită, el dictă, căci, după el, numai rațiunea are dreptul să dicteze.

Dar să mă apropiu și mai precis de împrumuturile lui Bărnuțiu. Dreptul privat absolut începe la Krug cu definiția *persoanei*: «Fiecare individ material-rațional este o persoană, adică o ființă, care poate să-și pună singură scopuri ale activității și să le urmărească cu libertate, este așadar un subiect liber sau un scop în sine (*ens autoteles*). Firește persoana se cugetă în raport cu alte persoane, în societate. Fiecare își pune scopuri în raport cu celelalte persoane; această putință, acest drept de a le pune este *jus*, care este o posibilitate morală externă de a face. Firește ajungem aici la *Neminem laede! Honeste vive; et suum cuique tribue!*, care formulează necesități ale armoniei externe, în care libertatea *celuilalt* este respectată, în care libertatea ta nu poate deveni piedecă a libertății altuia²⁾.

Privind împrejurul său Bărnuțiu simția că în fața acestor principii cade toată întocmirea țării sale; că, personal, Românul nu eră *ens autoteles*, ci *res*; că nedreptatea este grozavă; că Krug îl duce la — revoluție; și el se lăsă bucuros să fie dus.

¹⁾ Krug, paragraful 7, p. 34—35.

²⁾ *Honeste vivere* etc., revine la Bărnuțiu și în *Dreptul public al Românilor*, p. 8.

§ 29, cel întrebuintat la 1842, îl traduc acum întreg. Este scurt. Notele (netraduse) sunt lungi. «Cu toate că există numai un drept primordial — întemeiat nemijlocit pe natura ființei materiale-raționale — adică dreptul de a te valida ca persoană în lumea fenomenelor — ceea ce se poate numi și dreptul personalității — totuș, întrucât orice persoană poate fi privită din trei puncte de vedere, acest drept se poate împărți în cele trei drepturi: al subsistenței personale, al libertății personale, al egalității personale».

Bărnățiu, la 1842, traducea astfel pe *das Recht sich geltend zu machen*: «are drept de a trăi în lumea asta și de a se ține ca o persoană»¹⁾; iar când el adăogea că are deci dreptul de «a-și mișcă puterile trupești, mânilor și picioarele, ca să-și câștige ceva avere din afară», Bărnățiu excerpta scurt § 30 (*das Recht auf Sachen*, reeșit din dreptul personalității) din Krug. Dar Krug continuă în § 36 despre dreptul de *proprietate internă, drept la tot ce ființa a dezvoltat în sine*, din ce natura i-a dat imediat, ceea ce Bărnățiu tâlcuiește (1842) cu dreptul «ca să-și câștige avere din'lontru»; Krug întemeiază astfel libertatea de cugetare, Bărnățiu — și dreptul limbei naționale. Bărnățiu continuă a deduce că nimeni nu are dreptul de a împiedeca pe cineva «în slobodă lucrarea fericii»; în acelaș capitol, în nota 2, Krug condamnase prejudicierea altuia, de ex. prin înșelăciune.

Krug dase până aici baza logică-deductivă a judecării; Bărnățiu, *silit de realitățile țării sale*, de necazurile poporului său, o admite, o păstrează, dar nu mai urmărește, ca Krug, proprietatea externă, ci cea internă, personalitatea morală a națiunii acum în luptă și ajunge astfel la apărarea și apoteozarea limbei, care în Krug nu există, fiindcă în Germania — nu erau lupte de naționalitate. Firește și dreptul la naționalitate devenia «neînstrăinaver» sau, cum Krug zisese despre toate drepturile personale, *unveräusserlich* (§ 28).

Ca un plus de dovadă că *Rechtslehre* a fost izvorul unic dela 1842, mai adaug un amănunt. În *O tocmeală de rușine* etc. Bărnățiu vorbește și despre atitudinea Statului față de

¹⁾ Vezi Anexa V, punctul 1.

raportul între libertate și drept. Prudența de Stat cere, după Bărnăuțiu, ca libertatea să nu fie restrânsă decât între marginile dreptului. Chiar dacă un serafim ar conduce treburile Statului, voind binele public, «aceluia încă nu i-ar fi ertat a face ceva numai *par raison d'état* (*per rationem status*), ci ar trebui să bage de seamă, oare lucrul acela înainte de toate slobod e a se face *par raison de droit* (*ratio juris*), din pricină că legea dreptului e mai înaltă ca cea politică și politica e datoare a-și pleca genunchii înaintea dreptății». În textul lui Bărnăuțiu regăsim pe Krug, § 72, nota, în care Krug dezvoltă aceeași idee, cu celeași cuvinte chiar: «Așadar, dreptul și dreptatea este și rămâne *întâiul*, dacă nu și singurul și cel mai înalt bun al Statului (*primum, quamvis non unicum et summum bonum reipublicae*); este și rămâne condiția *sine qua non* a tot ce trebuie să se întâmple în Stat și prin Stat pentru bunăstarea întregului, pentru binele cetățenilor ca oameni. Deaceia din partea Statului (*par raison d'état*) nimic nu trebuie să se întâmple ceace nu se poate întâmpla și de drept (*par raison de droit*)».

Oprindu-mă aici, resum judecata mea: Fundamentul filozofic al lui Krug devine la Bărnăuțiu critica societății în care el trăiește; aplicațiile se adaogă și sunt naționale; dar forma rămâne departe de stilistica lui Krug. Bărnăuțiu este, la 1842, un Krug simplificat.

Înainte de 1842 nu va fi fost mai puțin simplificat¹⁾.

Noutatea opiniilor, căldura convingerii, însă, răpi tinerimea, cu care, în vorbă, dela gură la gură, Bărnăuțiu a fost de bună seamă mai convingător decât în scrisul sumar dela 1842²⁾.

¹⁾ Observ că și idea fundamentală din articolul despre *Sobor* (1842) se află și în Krug, în capitolul despre dreptul bisericesc. Cine se mulțumește numai cu urmărirea unor noțiuni izolate din Bărnăuțiu, la Krug, poate întrebuița și opera acestuia: *Allgemeines Handwörterbuch der philosophischen Wissenschaften* (1833).

²⁾ Revenind acum la părerea lui A. Papiu-Iliarian, că S. Bărnăuțiu ar fi tradus pe Krug întreg, după ce am descoperit o parte din opera tradusă, putem crede că *întregul* tradus va fi fost *System*-ul lui Krug (filosofia teoretică și practică). Dr. Iancsó Benedek își va rectifică pasajul ce-l citez aici: «Hogy minők voltak tényleg azok az eszmék és elvek, melyeket ő a természetjog kapcsán a román ifjuság lelkiületébe csepegtetett, az erre vonatkozó egykorú források nem ismerése, illetőleg nem léte miatt egész bizonyossággal meghatározni nem lehet, de hogy a történelemben és a politikában minő volt álláspontja, azt későbbi műveiből és működése szelleméből nem nehéz dolog összefoglalóan jellemezni». (*A román nemzetiségi törekvések története*, 1899, I, p. 390).

XLVII

FILOSOFIA DELA SIBIIU

După ce procesul cu episcopul l-a scos din tagma bisericească, Bărnăuțiu a studiat la Sibiiu. Dintre profesorii lui dela Academia de drept: Fr. Hann, Heinrich Schmidt, Ioseph Zimmermann, I. Benigni von Mildeberg și Gottfried Müller cel puțin acesta se află în curentul de idei în care se aflase Krug și se află și Bărnăuțiu.

Gottfried Müller (născ. 1796) erà doctor în drept dela Viena; dar studiasse și în Göttingen, și în Paris; erà un profesor foarte erudit, care scria din când în când și despre literatură (estetică). Unde scriu (în Cluj) n'am putut găsi operele lui, ca să constat vreo eventuală influență directă, verbală, în Bărnăuțiu. Chestiunea aceasta rămâne deci deschisă. Cunosc însă o polemică a lui Müller cu Csáplovics; iar polemica este suficientă, ca să ne arate că și la Sibiiu Bărnăuțiu s'a întâlnit cu dreptul natural.

Polemica lui Müller, cu titlul *Das Naturrecht und seine Gegner*¹⁾, pornește dela o încredere nemărginită în triumful principiilor de drept ale lui Kant, care iau la Müller forme ca cele ce urmează.

«*Naturam furca expellas, tamen usque recurret* — zise poetul roman; despre *jus naturae* se poate zice tot așa. Totdeauna și de veci principiul dreptului natural rămâne regulatorul tuturor relațiunilor sociale».

«Orice formă socială imorală a vieții este condamnată, din capul locului, de dreptul natural».

«Limita primordială a libertății mele zace, după școala lui Kant, în libertatea egală, a tuturor celorlalți; și problema științei este să stabilească normele și regulile, a căror observare face cu putință echilibrul tuturor libertăților individuale în societate»²⁾.

Profesorul lui Bărnăuțiu i-a întărit acestuia credințele în principii primite de mult. Profesorul și studentul erau două

¹⁾ S'a publicat în *Transilvania* (Sașilor), din 13 Decemvrie 1844.

²⁾ Ioh. von Csaplovics publicase cartea *Paradoxen über das Staatsleben und Volksleben* (Hermannstadt, 1845), în care la pp. 1—50 trată *Über das Naturrecht* (Existența personală, libertatea p., egalitatea p.), vorbind contra paragrafului 29 din Krug.

personalități acordate la fel. Deaceea nu este mirare să constatăm că în 1848, în lupta pentru acele principii, și G. Müller se agită¹⁾.

Dovada că și Sibiul săseesc a consolidat în mintea lui Bărnuțiu sistemul dreptului natural, se poate sprijini și cu un act oficial, în care vederile profesorilor dela Academia din Sibiu răzbesc (sau în care le-a scris chiar vreunul din ei?). Este vorba de-o proclamație săsească, care cerea frăție și pace între Slavi, Maghiari, Germani și Români; o dietă comună aleasă din vot universal (indirect însă); un guvern central compus din cele patru nații, fiecare popor având și guvernul său «provincial», deci un fel de *Gross-Oesterreich* federală. În proclamația săsească filozofia politică motivează, însă, ca și la Bărnuțiu²⁾: «Tot omul privit în a sa demnitate, ca ființă rațională, are dreptul înăscut, neînstrăinabil, a-și dezvoltă facultățile și puterile sale în libertate nețărnută și a le aplică în viață cu observarea legii morale generale». Acesta este «cel mai înalt principiu al legislațiunei».

La Sibiu — putem conchide — Bărnuțiu respiră o atmosferă care-i priie.

XLVII

SAVIGNY ȘI BĂRNUȚIU

La Sibiu Bărnuțiu a cunoscut și opera juridică a marelui Savigny, care nu domină numai în dreptul roman, ci reprezintă o școală națională-romantică, istorică, evoluționistă, anti-raționalistă. Pe Savigny Bărnuțiu îl citează; și anume chiar în discursul dela 2/14 Maiu din Blaj.

Influența, fiind proaspătă, nu este prea adâncă, dar este interesantă; Simion Bărnuțiu ni se arată, aici, ca cetitor pricepător al scrierii *Vom Beruf unsrer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*³⁾.

¹⁾ Vezi de ex. *Deutscher Siebenbürger Bote*, 1848, p. 405.

²⁾ După traducerea din *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1848, 26 April, p. 129—130.

³⁾ Heidelberg, 1814.

Savigny eră, în fond, un spirit conservator; el căută conținutul primordial al rasei, manifestat în toată producția ei: în limbă ca și în drept, ca și în celelalte ramuri ale oricărei vieți sociale-naționale; cauza producției eră spiritul național trecut din generație în generație, din cultură în cultură: «Noi întrebăm», zicea el¹⁾, «întăiu istoria». Unde găsim întâia istorie documentată, dreptul civil are dejă un caracter determinat, propriu poporului, ca și limba, datina, constituția. Ba, mai precis, fenomenele acestea nu au existență izolată; ele sunt numai deosebite puteri și acțiuni ale poporului, care în natură sunt împreunate fără despărțire și numai contemplației noastre i se înfățișează ca însușiri deosebite. Ce le împreună într'un întreg este — *convingerea comună a poporului*, este *sentimentul egal al necesităților interne*, iar acest sentiment exclude orice idee de naștere întâmplătoare și arbitrară. Limbă, datină, drept răsăriau, după Savigny, în mod organic, dintr'un singur organ psihic-național.

Pentru Simion Bărnățiu concepția savignyană a fost întâiu un îndemn, ca să caute și din parte-și trecutul organului românesc: cu ce succes? vom vedea mai târziu; apoi a mai fost ceea ce Savigny în întregime — adică Savigny ca adversar al dreptului natural — n'ar fi aprodat niciodată: a fost un sprijin în parte al concepției bărnățiene; pentru că: naționalismul lui Bărnățiu îl dusesse la idea *consimțământului general* al națiunei legislative, iar nevoia acestui consimțământ Bărnățiu acum o putea întări și cu autoritatea lui Savigny, care asemenea credea că pe de-asupra drepturilor particulare rămâne neatins *spiritul general* al națiunei.

Bărnățiu apărând dreptul particular — chiar acum visă doar' un viitor drept român — zicea²⁾: «Este o părere falsă, dacă crede cineva că dobândește Statul nimicind formele individuale; când ar putea crea cineva în toată urbea, în tot satul un sentiment, încât să se țină marea, oricare, că e membru al Statului: prin aceasta întregul Statului ar dobândi putere nouă; așa dobândește și prin drepturile particulare, când aceste sunt puse de voia cea universală a popoarelor diferite;

¹⁾ Pagina 8.

²⁾ In A. Papiu-Ilarian, II, p. 347.

din contra, impunându-le un drept care nu corespunde firei lor, înceată a luă parte la lucrurile Statului, se înstrăinează de cătră el și-l părăsesc (Savigny)».

Citatul nu este verbal; el prinde numai duhul operei citate, care apare în toate capitolele ei.

Firește, analogia nu erà perfectă: Savigny se gândià la drepturile *germane-particulare*: badens, bavarez, etc., față de spiritul *german-general* al rasei; Bărnăuțiu cerià un *drept român, săsesc, unguresc*, etc., în limitele unui *spirit imperial-austriac*. Analogia îi fu, totuș, de folos, întrucât întărià o considerație sprijinitoare pentru dreptul particular¹⁾.

Se pare că tot Savigny i-a inoculat lui Bărnăuțiu idea care-l duse mai târziu la *Dreptul public*. Studiind paralel dreptul

¹⁾ Socotesc, totuș, de folos a pune față în față două texte, unul nemțesc, celălalt românesc, pentru a exemplifica felul cum Bărnăuțiu înțelegea pe Savigny:

In jedem organischen Wesen, also auch im Staate, beruht die *Gesundheit* darauf, dass beides, das Ganze und jeder Theil, im Gleichgewicht stehe; dass jedem sein Recht widerfahre. Dass ein Bürger, eine Stadt, eine Provinz den Staat vergessen, dem sie angehören ist eine sehr *gewöhnliche Erscheinung*, und jeder wird diesen Zustand für unnatürlich und krankhaft erkennen. Aber ebenso kann die *lebendige Liebe* zum Ganzen blos aus der lebendigen Theilnahme an allen einzelnen Verhältnissen hervorgehen, und nur wer seinem Hause tüchtig vorsteht, wird ein trefflicher Bürger sein. Darum ist es ein *Irrthum*, zu glauben, das Allgemeine werde an Leben gewinnen durch die Vernichtung aller *individuellen Verhältnisse*. Könnte in jedem Staate, in jeder Stadt, ja in jedem Dorfe ein *eigenthümliches Selbstgefühl* erzeugt werden, so würde aus diesem erhöhten und vervielfältigten individuellen Leben auch das Ganze neue Kraft gewinnen. Darum, wenn von dem Einfluss des bürgerlichen Rechts auf das Vaterlandsgefühl die Rede ist, so darf nicht geradezu *das* besondere Recht einzelner Provinzen und Städte für nachtheilig gehalten werden.

(Savigny, *Vom Beruf* etc., p. 42).

Textul următor, relativ la limba maghiară, germană și românească în rol de textură juridică (Bărnăuțiu, p. 348), unde însuș Bărnăuțiu citează iarăș pe Savigny, este un reflex din pagina 25 a aceleiaș scrieri: *Vom Beruf*, etc.

La aceasta au observat de mult politiciii cei mai mari, că *sănătatea Statului*, ca și a altui corp organic, depinde dela proporțiunea părților și a întregului, în care se face dreptate fiecărei părți. Un cetățean, o cetate, o provincie poate să-și uite de Statul de care se ține; asta e *întâmplare de toate zilele*, dar contranaturale; însă *amoare adevărată* numai către un Stat ca acela pot să aibă cetățenii, în care toți ieau parte la toate negoatele Statului. Este o *păreră falsă*, dacă crede cineva că dobândește Statul nimicind *formele individuale*; când ar putea creă cineva în toată urbea, în tot satul un sentiment, încât să se țină marea oricare că e membru al Statului, prin aceasta întregul Statului ar dobândi putere nouă; așa dobândește și prin *drepturile particulari*, când aceste sunt puse de voia cea universală a popoarelor diferite; din contra, impunându-le un drept, care nu răspunde firei lor, înceată a luă parte la lucrurile Statului, se înstrăinează de către el și-l părăsesc. (Savigny).

(Bărnăuțiu, p. 346—347).

roman și sistemul savignyan, între ele s'au produs o sinteză sentimentală, care nu mai văzù că realitățile trecutului o împiedecă.

După Savigny, națiunile sunt «existențe reale-psihiice»; Bărnuțiu a conchis: Și Româniii sunt una, *trebuie* să fie una!

După Savigny, duhul național are o desvoltare organică, ca cea *romană*, evidentă în dreptul *roman*; Bărnuțiu conchi-deă că și Româniii trebuie să fi avut, să aibă una.

Dar, pe când Savigny combină cu siguranță un material real, dat, din izvoare sigure, materialul istoric lui Bărnuțiu — îi lipsiă. Istoria dreptului român la 1848, și chiar la 1864 nu există. Ea abiă începe în zilele noastre. Indemnul eră însă puternic; și, dus de romanismul savignyan, el încercă o construcție de fantasie în — *Dreptul public al Românilor*, reclamând pentru Români ce fusese al Romanilor.

Dar deocamdată Bărnuțiu primise în sine numai sâmburele unei viitoare opere.

XLIX

FILOZOFIA IN DISCURSUL DELA BLAJ

(2/14 Maiu 1848)

Până acum — până la 1848 — am descoperit două izvoare ale lui S. Bărnuțiu, două sisteme opuse. Dintr'unul, Savigny, a cărui concepție nu-l cucerește, ci abiă-l atinge, Bărnuțiu nu împrumută concepția întreagă, ci numai un argument pe care îl introduce în pătura mai veche a celuiilalt, a lui Krug.

La 1848 precumpănește tot Krug. De astă dată acesta este, însă, mult mai deplin anexat cugetării proprii a lui Bărnuțiu; de astă dată nu se mai găsesc dependențe textuale; Bărnuțiu formulează mai liber, mai aripat. Insă foștii lui elevi, prezenți la rostirea discursului, auzind anume pasaje, au avut, de sigur, și ilusia fostului profesor, care acum vorbiă ca întâiul teoretician juridic al națiunei. Pentru ei, în catedrală, se alternau doi Bărnuți: omul politic actual și fostul profesor, dela care de mult auziseră aceleași cuvinte despre libertatea personală și națională.

În discursul dela Blaj există un text filozofic-central, care începe cu vorbele: «Eu zic că libertatea cea adevărată a ver-
cării națiunii nu poate fi decât cea națională», și se termină
cu o caldă adorare a libertății: «vieța națiunii, fără onoare,
e mai amară decât moartea, pentru libertate își pune averea
și vieța, libertatea e coarda inimii ei cea mai personală,
proprietatea ei cea mai națională, inima ei, sufletul ei, orna-
mentul ei». În text este elan; dar în fond este idea lui Krug
despre *persoana omului* și analogia despre *persoana națiunii*:
«Acum să trecem dela persoana omului la persoana națiunii».

«*Ich bin tätig und suche absolute Harmonie in aller meiner
Tätigkeit*», zice undeva Krug. Adecă: Făptuesc și în toată
făptuirea mea caut armonia absolută.

Cuvintele acestea ar putea servi ca *motto* al scrierilor lui
Bărnăuțiu — până la 1849. Și al discursului!

El eră un *răsturnător* cu intenția de-a așeza o *armonie
dreaptă* în locul nedreptății seculare, la 1842, ca și la 1848.
Mai târziu, la Iași, nu a fost altceva.

L

FILOZOFIA DREPTULUI

Despre lucrările din Iași ale lui S. Bărnăuțiu s'au scris o
mulțime de păreri expansive. Toate se întemeiază pe cre-
dința că ele sunt originale.

Dr. I. Pop, în *Amicul familiei* zice: «El e singurul scriitor
original pe terenul jurisprudenței». Dr. I. Rațiu în *Luceafărul*:
«La catedra sa nouă Bărnăuțiu începe o muncă entusiastă și
cinstită, care s'a cheltuit cu demnitate și cu folos pentru
înflorirea școalei și pentru lățirea culturii intelectuale și mo-
rale, fără de care nu se putea o regenerare a învățământului».
Până aici, bine. Dar apoi: «Studiul predilect al lui Bărnăuțiu
a fost filozofia și jurisprudența. Pe terenul acesta se poate
considera de *cel mai original* scriitor românesc». Aceasta nu
mai este exact. Cum nu este exact gândit nici cecece ur-
mează: T. Maiorescu «a încercat să-i vestejească gloria»; dar
«nu e timpul acum să apreciem rostul și rezultatele acestei

critici». De ce nu ar fi fost chiar atunci timpul, nu se poate înțelege, decât admițându-i lui I. Rațiu o naivitate absolut neștiințifică.

Toată știința dreptului propusă la universitatea din Iași se reduce la traducerea, prescurtarea și — rareori — modificarea unui curs de drept de *Dr. Carl von Rotteck*, care, în a doua ediție a sa, și-a putut lua titlurile binemeritate: consilier aulic al marelui duce de Baden, membru corespondent al Academiei de științe morale și politice, al institutului francez regal și membru ordinar, corespondent și de onoare al mai multor altor societăți erudite; și care eră, deci, o mărimă apuseană consacrată.

Titlul original al scrierii lui Rotteck este *Lehrbuch des Vernunftrechts und der Staatswissenschaften*.

Scrierea are patru volume¹⁾:

I. *Allgemeine Einleitung in das Vernunftrecht. Natürliches Privatrecht.*

II. *Allgemeine Staatslehre.*

1. Einleitung, insbesondere Encyclopädie der Staatswissenschaften.

2. Metapolitik, insbesondere Staatsrecht,

3. Formaler Theil der praktischen Politik, insbesondere Constitutionslehre.

III. *Materielle Politik* (Der besondern *Staatslehre* erster Band).

1. Auswärtige Angelegenheiten (Politik im engsten Sinne; insbesondere das Völker- und Staaten-Recht).

2. Justiz-Wissenschaft.

3. Polizei-Wissenschaft.

IV. *Oekonomische Politik* (Der besondern *Staatslehre* zweiter Band).

1. Der Nationalökonomie theoretischer Theil.

2. Der Nationalökonomie praktischer Theil. (Staatswissenschaft im engeren Sinn).

3. Finanzwissenschaft (und Militärwesen).

Întâia întrebare ce mi s'a înfățișat — văzând originalul — a fost: De când va fi cunoscut Bărnățiu pe Rotteck? Dar nu

¹⁾ Eu citez ediția de Stuttgart (1847 (I), 1840 (II), 1834 (III), 1835 (IV)).

pot da niciun răspuns sigur. Probabil este că el îi erà cunoscut și ca istoric; Bărnuțiu fusese doar profesor de istorie; din citarea lui E. W. G. Wachsmuth (la 1842) reiese că urmăriă literatura istorică nouă și *populară*, deoarece opera citată (*Europäische Sittengeschichte*) apăruse dela 1831 până la 1839 și el o cită, în Blaj, la 1842; va fi cunoscut deci și pe *cel mai popular* istoric al vremii, pe Rotteck; sigur este că și alți soți de-ai săi de luptă îl cunoșteau, deoarece, de pildă G. Barițiu îl citează, deoarece Al. Papiu citează părerea lui despre biserica orientală¹⁾; însă citatul lui Papiu este din anul 1852. Despre Bărnuțiu bănuiesc că pe Rotteck *iuristul* l-a cunoscut ca student al Academiei de drept din Sibiiu, unde dreptul natural îl propunea un mare erudit, Gottfried Müller, căruia nu i se poate admite păcatul că nu l-ar fi cunoscut pe Rotteck²⁾.

A doua întrebare a fost: Cum se poate ca T. Maiorescu, adversarul teoriilor lui Bărnuțiu, să nu fi știut nimic despre originea lor? Răspunsul este simplu. În studiul dreptului, care a ținut scurt timp, T. Maiorescu nu se adâncise; și în timpul său faima lui Rotteck, erou dinainte de 1848, apusese. Pe când T. Maiorescu studia dreptul, Rotteck erà mort de vreo 20 de ani.

Rotteck (Karl Wenceslaus Rodecke von Rotteck) murise la 26 Noemvrie 1840, în vârstă de vreo 65 de ani. (Se născuse la 18 Iulie 1775). În 1798 el erà profesor la universitatea din Freiburg. Istoria universală ce o propunea descoperiă un sincer liberalism și un idealism optimist. Pe la 1818 el propunea științele de Stat și dreptul natural. Din gândirea sa de istoric și jurist reeși, dela 1829 până la 1836, *Lehrbuch*-ul prelucrat de Bărnuțiu, care încă dela Krug încoace se împrieteniase cu ideile fundamentale ale lui Rotteck, care erau: filozofia politică a lui Rousseau; voința comună, suverană; revoluția. Spiritul acesta, propagat prin *Allgemeine politische Annalen* (Anale politice generale) și *Der Freisinnige*

¹⁾ *I. R. d. D. s.*, I, p. 213.

²⁾ Se pare că Sașii îl cetiau asiduu. Căci numai dela Sași, a putut lua chiar tatăl meu, negustor în Brașov, acea istorie universală a lui Rotteck, pe care, deschizând ochii ca liceist, am găsit-o printre cărțile lui și am cetit-o ca elev de clasa a V—VI-a, la Brașov!

(Liberalul), la care colaboră și amicul său Welcker (1832), i-au făcut mulți dușmani. Împreună cu Welcker el a redactat (dela 1834) acel *Staatslexicon*, care a servit publicului german ca orientare politică până la *Staatswörterbuch*-ul lui Bluntschli și Brater. Ca politician practic și ca deputat din partea universității el a susținut pentru intelectuali libertatea presei, iar pentru țărani desființarea iobăgiei condamnate de drept și emanciparea lor de boieresc cu despăgubire plătită de Stat¹⁾.

I. C. Bluntschli a caracterizat pe Carl v. Rotteck astfel²⁾: «O apariție înrudită cu Benjamin Constant a fost *Carl von Rotteck*, în timpul său conducătorul cel mai popular al partidului liberal în camerele Baden-ului și cel mai laudat luptător german pentru ideile politice nouă. Firește, pentru Rotteck, ca și pentru Constant, cel mai înalt *ideal de Stat* nu era monarhia constituțională. Din acest punct de vedere el se apropiase de Rousseau și Sièyes mai mult decât Constant. Pe el îl determinau cu deosebire ideile speculative ale dreptului. Deaceia mai hotărât decât sistemul constituției reprezentative moderne, cu centru monarhic, el susține sistemul dreptului rațional. Dar pentru el dreptul rațional nu este o simplă teorie, ca pentru profesorul său Kant; toată vieța sa el și-a închinat-o realizării *practice* a sistemului. Cursurile universitare, cărțile și lucrările publicistice, rapoartele și cuvântările din Cameră, toate sunt puse în slujba acestei tendințe practice. Dintre gințile germanice Alemani sunt cei mai însuflețiți de cel mai dârz simț pentru libertate. În Germania aproape numai Alemani au creat și au susținut republici. Teoriile politice moderne la Alemani au găsit întâia recunoaștere și înaintare; și de preferință ei s'au gândit să înfăptuească teoriile. Deaceia ei ni se înfățișează și ca mijlocitori pentru Germania ai teoriilor de Stat franceze și ai experimentelor de Stat. Carl von Rotteck are desăvârșit acest caracter»³⁾.

¹⁾ Weeck, în *Allgemeine deutsche Biographie*.

²⁾ *Geschichte des Allgemeinen Staatsrechts und der Politik*, München, 1867, p. 523.

³⁾ Mama lui, Charlotte Poirot d'Ogeron, era chiar franceză din Remiremont (Lotaringia).

Pentru acest gânditor francez în texte nemțești, toate luptele moderne, dela revoluțiunea franceză încoace, aveau înțelesul unei *lupte a dreptului rațional, conștient acum, contra iraționalismului dreptului istoric*, aveau așadar înțelesul unei răsturnări a stărilor iraționale, asupra așadar ale trecutului, deoarece, pentru Rotteck, nici o contradicție nu putea fi tolerată între tezele: «*Eu sânt liber*» și «*Toți ceilalți sunt asemenea liberi*», de unde rezultă axioma: «Drept este tot ceace nu se opune libertății celei mai mari a tuturor; nedrept este tot ce conține în sine o astfel de contradicție»¹⁾.

Principiul suprem al dreptului capătă, astfel, următoarea formulă, care este o modificare a lui Kant: «Tu poți acționa după chibzuirea ta, adică: poți să faci sau să nu faci ce voești, întrucât acțiunea ta nu este incompatibilă cu aceeaș (egală) libertate externă a tuturor».

Idealul care reiese din realizarea principiului este, evident, o armonizare de libertăți, care crește în mijlocul stărilor istorice; care se emancipează de puterea și viclenia din care stările istorice s'au ivit; care este revoluționară, dacă lumea ține ca «*revoluție*» să-i zică acestei lupte a rațiunii contra reacțiunii.

Revoluția, în acest sens, ne duce la concepția *voinței generale*, care trebuie să decidă despre armonia libertăților ca voință a majorității, căci chiar toți nu vor decide; la concepția *pactului social*; la republică, deoarece: «*Numai republica este dreaptă; numai republica este bună*»²⁾.

Acesta a fost și așa a fost izvorul științific al lui Simion Bărnuțiu!

Deși caracteristica lui Bluntschli este suficientă, mai trăduc, totuș, din prefața operei (1829), un text care va fi fost o plăcere mare pentru Bărnuțiu: «*Libertatea și dreptul sunt lozincele timpului de față. Nu prin revoluție, ci pe cale legală ele trebuiesc duse în viața cetățenească și ridicate la stăpânire. Nu prin forță inegală — deoarece ar fi o contradicție, să câștigi dreptul prin nedreptate — ci numai prin înălțarea, consolidarea și purificarea opiniei publice și prin manifestările*

¹⁾ Bluntschi, p. 529.

²⁾ Bluntschli, p. 533. Republica se opune deoparte *despotismului*, de alta *anarhiei*.

ei serioase, puternice și liniștite trebuie și se poate ajunge înaltul scop, a cărui întâie condiție de realizare este *unirea* în păreri și principii, *direcția comună* a sufletelor și a tendințelor legale spre acelaș punct unic». Popular și limpede eră, astfel, formulată credința sa idealistă în puterea ideilor lucrătoare în omenire și în bunăvoința acestei omeniri de-a renunța și a jertfi din al său pentru binele tuturor. Bărnățiu eră un suflet *născut* să simtă, să vrea, să facă bine; teoria politică a lui Rotteck îi îngână sufletul; și el o primă fără să încerce a o desvoltă, deoarece Rotteck o desvoltase și o exprimase atât de bine încât *mai* bine el, Bărnățiu, n'ar fi putut-o formulă. Deaceea rolul de traducător i se impuneă firește¹⁾.

Și acum să încercăm a preciză și mai clar raportul dintre Bărnățiu și Rotteck, arătând cum și-a redactat profesorul român textele sale.

Dereptulu naturale privatu de Simeone Barnutiu, doptore în legi, profesore de dereptulu naturale, de dereptulu gentilor, de dereptulu publicu alu Româniloru si de filosofia la Universitatea dein Iasii. Tipariulu Tribunei Române 1868 — (360 pagini) este identic cu volumul întâiu din Rotteck: *Allgemeine Einleitung in das Vernunftrecht. Natürliches Privatrecht*.

Identic, — deși modificările sunt mai multe decât de ex. în *Dreptul natural public*. La curs modificările vor fi fost mai multe, deoarece la sfârșitul §-ului 64 se găsește o notă, care nu trebuiă să se tipărească, dar care dovedește că la curs Bărnățiu *desvoltă* textul lui Rotteck. Nota zice ²⁾: «*Observațiunile asupra doctrinei din acest paragraf le vom face cu vorba*». Observațiunile *acelea* le-am fi voit noi; *acelea* ne-ar fi arătat reflexul pur bărnățian al teoriei lui Rotteck! Astfel,

¹⁾ Textul lui Rotteck, Bărnățiu îl completează adeseori din Welcker, despre care iată o notiță: Karl Theodor Welcker s'a născut în 20 Martie 1790 (în Hessen) și a murit în 10 Martie 1869. A studiat în Giessen și Heidelberg. În Giessen s'a abilitat ca docent (1813), iar ca profesor a fost în Kiel, Heidelberg, Freiburg. În 1829 a publicat opera sa despre: Sistemul intern și extern al dreptului practic, *natural* și roman-german medieval. La 1830 interveni, ca și Rotteck, pentru libertatea presei; apoi se alese deputat; și redactă, cu Rotteck, *Liberalul* (Der Freisinnige). Atitudinea lui îi pricinul destituirea din profesorat. În 1848 a fost membru al parlamentului din Frankfurt, care l-a trimis la Viena și Olmütz, ca să obție concesiuni pentru revoltați. *Staatslexikon*-ul lui, la care despre România a colaborat Ioan Maiorescu — îl va fi cunoscut din Frankfurt? — a avut dela 1857 până la 1866 trei ediții.

²⁾ Pagina 115.

însă, rămaserăm numai cu textul acestuia și cu micile modificări ce le vom expune.

Cursul începeă cu o profesiune de credință, care merită să fie retipărită, deși ese numai o traducere a unor *Vorläufige Erinnerungen* din Rotteck:

«Dreptul natural sau rațional cel curat, după părerea multora, e numai vis, numai vorbe deșarte, o teorie școlastică fără de consistență, fără de valoare și însemnătate practică. Numai raporturile și drepturile cele istorice sunt drepturi adevărate; numai convențiunea și autoritatea poate creia drepturi adevărate și deaceea acestea totdeauna și pretutindeni sunt numai particulare și positive.

«Alții, din contră, susțin cum că drepturile istorice și positive, fie cât de vechi și fie create de orice convențiune sau autoritate, dacă însă nu sunt fondate pe drepturi naturale sau dacă sunt chiar în contra aceloră, atunci acelea sunt numai niște edificii în aer, vorbe fără de înțeles, ba nici nu sunt drepturi în atare caz, ci sunt numai un Stat factițiu sau o nedreptate absolută, care cu putere se poate valorifica și menține, însă valoare adevărată nu are.

«După părera acestor din urmă, *de care ne ținem și noi*, dreptul natural nu numai că subsistă înainte de tot dreptul pozitiv, dar este și fântână primitivă și condițiunea validității a tot dreptului pozitiv, criteriul cel dintâiu și principal, după care judecăm ce e bun și ce e de lepădat în dreptul pozitiv și de aceea își ține tronul de legislator și jude suprem și după ce s'a introdus dreptul pozitiv.

«Până unde e adevărată sau falsă această învățătură, ce determină toată valoarea sau inutilitatea dreptului, vom cunoaște mai bine după ce vom desvotla idea dreptului și legile ce se nasc din dânsa; până atunci numai atât mai observăm, că nimeni nu poate iubi cu sinceritate, nici nu se poate închină la un drept, care nu este decât o sumă de dispozițiuni omenești arbitrare, o adunătură de datine introduse prin întâmplare, o confusie de ordinațiuni prea înalte, impuse cu înșelăciune sau cu puterea de mulți sau de puțini sau de unul singur, spre folosul unora și spre asuprirea multora sau a tuturoră, apoi puse în lucrare sub nume de legi și menținute

iarăș cu înșelăciune și cu putere; un drept ca acesta nu-l poate respecta nici un om cu minte, până ce mai are în inima sa vreun sentiment de adevărată noblețe omenească, și totuș acest sentiment de respect predomină în inimile tuturor celor buni.

«Tot omul cu minte cunoaște, cel puțin presupune, cum că dreptul pozitiv are un fundament sfânt pe care e bazat, și numai acesta merită iubire, închinăciune și ascultare din parte-i. Iar acel fundament e dreptul natural și rațional.

«Dreptul pozitiv e sfânt numai întrucât se unește cu acesta; fără de această uniune, acela e numai un instrument al puterii.

«Căci, adică, două puteri se luptă pentru dominarea lucrurilor omenești: dreptul și puterea. După mintea sănătoasă, dreptul s'ar cădea să domnească și puterea să-i fie servitoare; aceasta e ordinea eternă, la care trebuie să conlucreze toți cei buni, ca să se introducă și acolo unde nu au fost poate niciodată, sau unde au fost întorși.

«Jurisprudența cea fondată pe dreptul natural se închină puterei celei dintâiu, iar juristeria ceeace se ține numai de ce e pozitiv ține cu puterea».

Spuse în Moldova anilor 1855—1860 cuvintele acestea erau foarte îndrăznețe, revoluționare și făceau loc tendințelor de părăsire a vieții ei istorice și de învoire radicală, pe baze moderne. Acelaș efect trebuiă să-l aibă și l-au și avut toată *Introdupțiunea în scienti'a dreptului*¹⁾, care, pornind dela precizarea ideii de drept (care este: «regula după care are a se înființa o armonie rațională între libertatea cea eternă a tuturor oamenilor»), îi determină dreptului atitudinile sale față de simpla atitudine morală (care nu-i suficientă), de echitate, de drept istoric și expune, spre sfârșit, o orientare amănunțită în istoria dreptului natural și a feluritelor școale ale științei dreptului. În această parte, Bărnățiu adoage pe Rotteck, care, conștient că în dreptul natural gândirea originală este mai productivă decât bibliografia²⁾, nu voise să

¹⁾ Paginile 1—112.

²⁾ Pagina 124.

scrie o istorie completă a lui, ci recomandase numai sumar câțiva autori (Hufeland, Zeiller, Meister, v. Gros). Această trimitere se potrivea în Germania; dar la Iași Bărnăuțiu trebuia să dea o dezvoltare mai mare orientării în literatura dreptului.

În continuare, tratând dreptul privat natural în șapte capitole: 1) dreptul natural absolut; 2) dreptul privat ipotetic; 3) dreptul papițiu și 4) speciile pactelor; 5) dreptul coacțiunei; 6) dreptul societății și dreptul familiar, Bărnăuțiu lucrează ca și până aici, traduce, precisează dividând și — uneori adaoge din alte izvoare. Caracteristic este, de pildă, adaosul dela pagina 143, unde, după ce a tradus capitolul *Von der Sklaverei* adaoge — în țara sclaviei care eră încă Moldova dinainte de 1864—§§-ii 80—83 despre speciele șerbituții, cauzele șerbituții și relele șerbituții, dând în note și un istoric al acesteia. Apoi cursul reintră în apele lui Rotteck, tradus, prescurtat, etc.

Privitor la prescurtări mai observ că Bărnăuțiu eliminează bucuroș ideile prea abstracte, de ex. pe cele metafizice ori de teoria cunoștinței. Intr'un loc extirpează chiar și cuvântul metafizică¹⁾; iar în altul cu atât mai bucuroș, idea de *noumenon* și *phaenomenon* aplicată de Kant proprietății inteligibile, opuse celei empirice²⁾. În schimb, mai religios decât Rotteck, ține să-și sfârșească un capitol cu o idee patetică de natură teologică, despre «ordinea cea morale, ordinea prefinită dela Dumnezeu!»³⁾

Dereptulu naturale publicu (Iași, 1870) este extras sau tradus din *Lehrbuch des Vernunftrechts und der Staatswissenschaften, Zweiter Band. Allgemeine Staatslehre de Carl v. Rotteck*.

Introducerea lui Bărnăuțiu (§ I—§ V), *Istoria dreptului public* corespunde §-ului XIV—XVIII din introducerea lui Rotteck și are la sfârșit acest nume în paranteză. Este o traducere cu prescurtări, care nu sunt totdeauna fericite.

1) Rotteck, p. 180; Bărnăuțiu, p. 190.

2) Rotteck, p. 164; Bărnăuțiu, p. 171.

3) Pagina 142.

Trecând la *Theoretische Staatslehre oder Metapolitik, Erster Theil, Staatsmetaphysik*, Bărnuțiu — începând *Dereptulu publicu internu* — înlocuește § 1 din Rotteck cu o definiție și o diviziune și revine la Rotteck § 2, *Vom Ursprung des Staates*, la el § 3, *Originea statului*, un extras, despre felul căruia se poate judecă din următoarea paralelă:

ROTTECK ¹⁾

Die Frage nach dem Ursprung der Staaten ist nicht eine *historische*, sondern eine *philosophische* Frage. Es handelt sich nämlich hier nicht darum: wie oder auf welche Weise, aus welchen Anlässen oder durch welche wirkende Kräfte *dieser* oder *jener bestimmte Staat*, oder auch *viele*, vielleicht die *meisten* Staaten nach historisch etwa *vorherrschender* Erscheinung entstanden seyen; sondern blos allein darum: was bei *allen* Staaten, mag ihre *faktische* Entstehungsweise gewesen seyn, welche sie wolle, als Grundlage ihres *rechtlichen* Bestehens anzuerkennen oder anzunehmen, vorauszusetzen oder hinzuzufügen sey d. h. also bei oder neben oder ungeachtet aller Verschiedenheiten in der zufälligen Entstehungsweise jener Menschenvereine, die wir

BĂRNUȚIU

Intrebarea despre *originea statului* (origo civitatis) nu e *istorică*, ci *filozofică*. Adecă, nu întrebăm *cum*, cu ce ocațiuni, prin ce puteri s'au născut *oarecare stat determinat* seau *multe*, seau *cele mai multe* state; ci întrebăm:

«Care e acel fundament esențial al tuturor statelor, fără de care nici unul nu ar putea subsiste *juridice* și nici unul nu ar fi aceea ce i se cuvine a fi dupre a sa natură internă juridică și dupre idea care o avem noi despre stat?»

¹⁾ Ediția 1840, p. 50.

²⁾ Pagina 11.

Staaten nennen, sich, als *wesentliches*, demnach *überall gefordertes*, Fundament derselben darstelle, ohne welches sie nämlich trotz aller Aehnlichkeit in *Aeusserlichkeiten*—nach ihrer *innern*, namentlich *rechtlichen*, Eigenschaft oder Natur das *nicht* waren, was unser *Begriff* von Staat oder die *Idee* (Vernunft-Vorstellung) desselben besaget.

Apoi, săltând peste § 4 și 5 din Rotteck, care se ocupă tot cu scopul statului, Bărnuțiu și Rotteck au comun § 6 *Scopul statului (Bestimmung des Staatszwecks)*, cu aceleași trei puncte principale (prescurtate); § 7 tratează *conceptul statului (Vollständiger Begriff des Staates)*:

ROTTECK

Der Staat ist eine auf keine Zeit beschränkte Gesellschaft eines *ansässigen* Volkes, errichtet zum Zwecke: *a)* des unter seinen Gliedern herzustellen *Rechtszustandes*, sodan *b)* der innerhalb eines bestimmten Theiles der Erdfläche (Gebietes) durch gemeinschaftliche Kraft zu bewirkenden *Sicherheit* (in weitester Bedeutung des Wortes) aller Vereinigten einzeln und in Gesamtheit; endlich noch *c)* zu gemeinschaftlichen Erstrebung aller derjenigen evidenten *allgemeinen Lebenszwecke*, welche dergestalt sicherer oder

BĂRNUȚIU

Statul (civitas, status) e societate nemărginită la vreun timp, întemeiat de o națiune așezată pre un loc pentru următoarele scopuri: *a)* spre a efectua între membrii sei un stat juridic, apoi *b)* spre a înființa cu puteri multe, între marginile teritoriului seu o securitate pentru toți membrii în particular și pentru toată universitatea națională în urmă, *c)* spre a scoate la cale și alte scopuri necesarii, evidente și universale, cari numai cu puteri unite să se ajungă mai sigur, mai ușor și mai deplin.

leichter oder vollständiger
oder auch blos allein durch
solche vereinte Kraft, zu
erreichen sind.

După alt salt se traduce (R. § 9) capitolul § 8 *Despre teritoriul statului*, § 9 *Clasele cetățenilor* (R. § 10), § 10 *Indigențele statului (naturaliile, puterile, banii)*, la R. § 11; iar asupra influenței climei, cauzelor fizice, forțelor morale se trece tot așa de ușor ca și la Rotteck § 12, 13 și 14. Din puțin rămâne și mai puțin! ¹⁾

După o nouă eliminare despre noțiunea dreptului de stat (natural și pozitiv) și istoria lui, Bărnățiu trece la *Originea potestații politice originarii* (§ 12), adică la § 18 din Rotteck: *Von der Entstehung der ursprünglichen Staatsgewalt*, și-l extrage, cum extrage și § 19 și 20 despre critica pactului de subiecțiune; § 21, 22, 23 despre originea (și rostul) puterii politice artificiale, care este numai «mandatarea națiunii, până când execută numai voința cea comună rostită de către universitatea națională» (Rotteck: *Bevollmächtigte der Gesamtheit, Vollstrecker des fortwährend von der Gemeinde selbst zu erklärenden Willens*). O notă precisă isbește și la Rotteck ²⁾ și la traducătorul Bărnățiu în *monarchie și aristocrație*, care înlătură comanda națională a *tuturora*. Capitolul (§ 18) se încheie, ca și la Rotteck, cu o energică apăsare asupra personalității politice a poporului, care și-o «apără», care este dator să și-o apere *contra propriilor delegațiuni*, adică contra întregului aparat politic suprapus.

În chipul acesta prelucrarea — când traducere, când prescurtare, când eliminare — merge înainte adăugând pe ici pe colo câte-o ușoară nuanță proprie, fără însemnătate, și cuvinte latinești; o amintire din epoca predării sale latine.

Dreptul public desvoltat de Bărnățiu a fost, așadar, numai dreptul public al lui Rotteck!

¹⁾ Însă în *Dreptul public al Românilor*, p. 86, Bărnățiu reia chestiunea; citând pe geologul vienez Suess, dovedește că a făcut progrese în direcția aceasta a gândirii politice-naturaliste.

²⁾ Pagina 96.

Continuând Rotteck desvoltă cu căldură § 26, 27, etc. despre unitatea puterii politice, sfințenia puterii, dar și despre dreptul cetățeanului; despre *datoria* lui de a întrebă, *înainte de a se supune*: *Dela cine vine porunca? Cine-i regentul legitim? Și ce poruncește el?* În acești §§-i țîșnește revolta rațiunii și a moralei contra poruncei neraționale; se propagă neascultarea și revoluția contra celor ce isbesc în *datoria* morală: «Și dacă *datoria* e nu numai morală, ci și juridică, atunci nu-mi este iertat nici juridicament să ascult» (Bărnățiu), seau, în original¹⁾, «ja wenn die *Pflicht zugleich eine Rechtsschuldigkeit wäre, auch rechtlich nicht befugt*». Pentru Rotteck, ca și pentru Bărnățiu, acest principiu eră un «adevăr nesculturat», *unumstössliche Wahrheit*.

Cătă vreme Bărnățiu a stat numai subt influența lui Krug, el eră într'o situație *defensivă*: Krug îi da contra politiceii ungurești arme de apărare; Rotteck îl făcù *agresiv*.

Se știe, din polemica lui Titu Maiorescu, că din Bărnățiu această parte *agresivă* a supărat mai mult, mai ales în chestia de-a se delegă suveranitatea română unui domn de origine străină și de a-i limită puterile.

Privitor la limitare Bărnățiu susțineă că *domnul poate porunci numai ce «după a sa conștiință cunoaște ca neapărat seau ca folositor pentru efectuarea scopului comun al statului și prin urmare ce se cuprinde în adevărata voință comună pe care el e obligat moralmente a o duce întru împlinire»*, că *Domnul — azi Bărnățiu ar zice regele — nu poate lucră contra voinței comune, care nu se poate mulțămì cu îngrădiri subiective, de conștiință individuală a moralului, ci numai cu de cele obiective, constituționale* ²⁾.

În regiunea aceasta de idei democratice serioase trebuie căutată și importanța pe care Bărnățiu o da chiar protestului unui *singur* cetățean contra fenomenului politic care ar jigni dreptul comun sau suveranitatea totalisată, deci eventual, în «țară», atunci, contra alegerei ca domn a unui străin

¹⁾ Pagina 111.

²⁾ Rotteck eră și mai ironic privitor la conștiința monarhilor în clasică lor formulă ridiculă: *Wissen und Gewissen*; și afară de Cromwell, Robespierre, mai cită: Ferdinandii, Miquelii și Mahmudii cu ale lor tiranii. *Loc. cit.*, p. 121.

(Carol I)¹⁾. Dacă un singur Român îl respingeà, el nu aveà ce să caute în țară!

Rotteck a fost un vorbitor și scriitor curajos. Din ideile fundamentale arătate până aici el a tras toate consecințele logice-politice. A le arată pe toate nu poate fi scopul meu, care aici caut numai raportul dintre original și copia românească a unei teorii; totuș, încă vreo două amănunte pot să illustreze sentimentele politice ale lui Bărnățiu.

La pagina 49, Bărnățiu pune între semnele citațiunei un pasaj despre «mărginirea practică» a puterii politice, de ex. a monarhului. Pasajul este traducerea pasajului din Rotteck care-l tipărise rarit, ca să atragă asupra lui atenția cetitorului. Il reproduc, deci, ca pasaj de predilecțiune al profesorului român:

«E nedrept tot ce întreprinde organul cel artificial al voinței comune în contra direcțiunei declarate seau cunoscute a organului natural, afară de cazurile când se poate cunoaște juridice că organul cel natural nu e capace sau nu e curat. E nedrept tot ce întreprinde organul artificial spre a împiedecă seau spre a îngreuià seau spre a falsificà declarațiunea voinței din partea organului natural seau ce întreprinde spre a împiedecă desvoltarea cea politică a poporului, adecă spre a-i prelungi minorenitaea în respectul inteligenței și al caracterului».

Erà firesc ca, într'un astfel de sistem ideal, să se conteste orice putere care s'ar fi încărcat cu astfel de păcate și să se caute forma ideală a educației politice a poporului. Forma de mult o găsiseră Francezii și Americanii; Rotteck o apără cu tot arsenalul de argumente ale dreptului natural; argumentul lui, idealul lui trecù și la fostul monarchist dela 1848, la Bărnățiu, care deveni *republican*.

«Din determinațiunea acestor concepte deduce Rotteck următoarea propozițiune ca evidentă: *Numai republica e dreaptă*;

1) Textul românesc se află la pagina 44 al. 2: «Alt'mentre etc.». Pentru claritatea sa mai mare eu citez aci numai textul lui Rotteck (Cp. 116, jos): «Wo übrigens noch einige Heilighaltung des Rechts besteht, da soll dem gekränkten Einzelnen wenigstens die einfache Appelation an die Gesamtheit — durch Rede, Schrift oder Presse — immer vergönnt seyn, und auch die Gesamtheit soll sich hinwieder durch das Organ ihrer kundigen Glieder frei über die Fälle der eingelegten Berufung erklären dürfen».

numai republica e bună, și fiecare formă de guvern seau constituțiune numai întru atât se poate aprobă și lăudă, încât se apropie de acest scop ideal»¹⁾).

Cuvântul *aprobă*, care implică, în cazul contrar, desaprobară, este adaos de Bărnăuțiu; Rotteck are numai cuvântul *gepriesen*.

Doctrina constituțională, expusă dela pagina 88 înainte, este tot a lui Rotteck. Aceasta este doctrina *politice*, preluată și dedusă în acelaș fel. Pe ici, pe colo, în câteva note Bărnăuțiu introduce, însă, și unele păreri mai nouă, din Tocqueville, Sismondi²⁾, Murhard³⁾, Levita⁴⁾. Este de prisos să arăt, în amănunte, garanțiile cerute de spiritul republican monarhiei încă nedesființate.

Garanțiile luate de națiunea democratică sunt nenumărate, și se întind, până mai viețuiesc monarhii, până în familia lor, pân' la creșterea moștenitorului pe care n'au să o controleze numai educatorii săi direcți, ci și corpurile legiuitoare⁵⁾.

Ca drept natural public, Bărnăuțiu propune și *Dereptulu gentilor*⁶⁾, făcând ca și Rotteck, deosebirea între dreptul ginților și dreptul public exterior (*droit des gens și droit publique extérior*). Partea aceasta este identică cu volumul al treilea din Rotteck, și anume cu partea întâi a acestui volum, dedicat «politice materiale».

Restul din volumul III (2 și 3) și tot volumul IV nu s'a publicat ori nu a fost preluat(?).

Fiecare operă nouă suferă de influența lucrărilor anterioare ori contemporane ale autorului care o scrie. *Dereptulu publicu alu Româniloru* de Simeone Barnăuțiu, *doptore în legi*, etc. *Iasii 1867* nu face excepție, precum voiu arătă.

Dintr'un text dela pagina 171 reese că acel text — vreo 14 foi înainte de sfârșit — a fost scris în anul 1860. Deci tot

1) Pag. 110. La Rotteck, p. 209.

2) Pagina 178, 182.

3) Pag. 179.

4) Pseudonimul unui scriitor — ovreiu! Pag. 160 și 184.

5) Rotteck, p. 339; Bărnăuțiu, p. 208.

6) Paginile 209—361 din *Dreptul natural public*.

textul anterior a fost scris înainte de acest an ¹⁾ și după 1855, când începuse a propune dreptul natural privat și public. Firește, modificări textul a primit și după 1863, cum reese din multe părți ale textului, încă tot neterminat. Editorii pretind chiar, că la pagina 154 «autorul» voi să citeze (aci) cele zise de d-l Eliade în contra principelui străin, precum și orațiunile domnilor Vernescu și Rucareanu, deputați în camera dela 186. . . » care au rămas în uitare. Părți nesfârșite sunt și altele: de unele editorii mult mai puțin cărturari decât profesorul lor nici n'au prins de veste. Opera este, evident, un *torso* aproape complet, peste care însă mâna netezitoare a autorului nu a trecut și ultima dată.

Mulțămindu-ne, privitor la data scrierii și la felul publicării, cu aceste indicațiuni, să trecem la analiza operei.

Intâia componentă este vechia energie a ideilor dreptului natural.

Este drept, Krug, nu mai apare; dar apare Rotteck, la p. 79, în Originea republicei române, unde pasajul cu Nemrodi Bramini, Ildebrandi, Iesuiți, ș. a. m. d. este împrumutat din vol. II, p. 51 (*Vom Ursprung des Staates*); apoi la p. 117 (despre natura dreptului teritorial al statului); p. 184 (despre dreptul ginților european), după *Weltgeschichte*; p. 287—289 (despre justiția administrativă). Tovarășul lui Rotteck, Welcker asemenea este citat de câteva ori, ca la p. 290—292 despre înlăturarea oricărei influențe a puterii legislative ori executive asupra justiției, într'un capitol fundamental.

Influența celor doi «filozofi» juridici nu se mărginește, însă, numai la anumite chestiuni, ci se mai simte și la stabilirea punctelor de plecare ale sistemului, în primii §§-i, unde se stabilește raportul între drept, morală, eitate (*aequitas*), în sensul lui Rotteck, vol. I, §§ XVI și XVII.

Alte apropieri la dreptul natural ori național se mai găsesc și aiurea, ca sprijin serios al operei. Simion Bărnăuțiu ține, în special, să accentueze paralelismul dintre dreptul natural și cel roman ²⁾.

¹⁾ Cei 2613 ani (cifra lui Bărnăuțiu) dela înființarea «alegerii capului național» sunt cei 753 ani dinainte de Hristos (fondarea Romei!) + 1860 după Hristos! De unde ar reeși că pentru el, ca și pentru Laurian, istoria română începea cu — Romulus!

²⁾ Vezi de ex. pp. 7, 9, 11, 17, 95, 96, 100 și p. 209. (La Romani *jus gentium* eră egal cu *jus naturale*).

A doua mare componentă este dreptul roman.

Pe Savigny Bărnuțiu l-a cunoscut dela Sibiiu încă; dar aici el citează *Istoria dreptului roman în evul mediu* în traducerea lui Guenoux (1839)¹⁾. Mai mult exploatează, însă, pe R. Ihering, *Geist des römischen Rechts*²⁾. Câteodată, trece și la literatură mai puțin celebră, (de ex. Rein, *Hermeneutik*, etc.), ori mai veche (de ex. G. Chr. Burchardi din 1854 ori chiar W. Fr. Clossius din 1831).

Pe Burchardi, care citase pe Clossius, Bărnuțiu îl citează, de pildă, în pasajul următor³⁾: «Dreptul roman n'au eșit din us în Orient nici după căderea imperiului oriental; afară de aceasta el s'au menținut în Moldova și Țara-Românească, zice W. F. Clossius și Burchardi». Dela cine eră să afle Bărnuțiu așa ceva! Dar Clossius — din Dorpat — dase acolo⁴⁾ o simplă bibliografie, câteva titluri, într'o anexă despre izvoarele grecești pân' la peirea imperiului bizantin, citând firește și — Pravila și *Kōdix*-ul politic al principatului Moldovei. Mai bine ar fi fost, ca Bărnuțiu să deschiză chiar pe Kopitar, pe care Clossius îl citează pentru tot capitolul respectiv⁵⁾.

Dela exemplul acesta de erudiție naivă, căruia i-am putea găsi destule paralele — să ne întoarcem la autorul predilect, la Ihering. Și anume la motivul care lui Bărnuțiu i l-a lipit adânc de suflet pe Ihering. Lui Bărnuțiu i s'a părut că *spiritul dreptului roman*, așa cum îl derivă Ihering, este adeseori identic cu *spiritul dreptului natural*, care lui de mult îi zăcea la inimă. Opera lui chiar așa începe: «Dreptul Românilor e dreptul roman; deaceea (Adecă: fiindcă este roman!) e și neapărat a-l desvoltă neconținut în conformitate cu principiile cele *naturale* și *eterne* de drept, pre care le-au stabilit și le-au aprobat poporul roman»; continuând apoi: «Asemene desvoltare cere însași existența națiunii române, căci *dreptul națiunilor vii nu se naște casualmente*, nici *nu se împrumută* dela străini, ci se naște din indigențele lor interne, ca și limba;

¹⁾ Pag. 49, 59, 249, etc.

²⁾ Pag. 1, 12, 57, 68, 92, 102—108, 132, 134, 139, 140, 164, 181, 273, 276.

³⁾ Pag. 37.

⁴⁾ Pag. 104 (Burchardi, p. 344).

⁵⁾ Textul lui Burchardi atât este: «Ausserdem hat sich das byzantinische Recht noch in der Moldau und Wallachei in Geltung erhalten». Atât!

deci precum ar fi nenatural, nerațional și nenațional a-și corumpe limba prin limbi străine, așa e și cu dreptul. În *evoluția continuă* a dreptului nostru pe *bazele străbune* (Ihering, I, 96, 97, 204) se va arăta și puterea vitală și regeneratoare a națiunii noastre și în adoptarea codicelor străine decadența ei¹⁾. Ihering, la pagina citată (97) afirmă despre dreptul *roman* ce Bărnățiu afirmă despre *orice* drept național-viu, produs original, din propriul suflet național. Și deoarece, după părerea lui — ca vechiu produs al școalei latine — sufletul roman este și sufletul român, în sufletul român au rămas, firește lucrând ca din ascuns, ereditat, mistic, sufletul roman. Paralela între: *natural*, *roman* și *român* se repetă și aiurea, ca de ex. în capitolul despre *Drepturile naturali*²⁾, care sunt motivate și cu cele XII *tabulae* romane, cu Cicero și cu Ihering, citat de vreo zece ori! Apoi³⁾, altă pildă, acolo, unde Bărnățiu motivează ideea că «adunarea generală nu e omnipotentă» — cum arată Ihering, II, 59; în cazurile date se aduce ca motiv al negațiunii omnipotenței camerei, dreptul natural și nealienabil⁴⁾ Exemplele sunt suficiente, ca să dovedească legătura ce se făcuse la Bărnățiu între dreptul natural, vechea lui simpatie și cel roman, simpatie mai nouă, din anii 1845—1846.

În sfârșit, *a treia componentă este dreptul român*, singurul care ne-ar fi interesat, căutat firește până în izvoarele lui, până la 1864 așa de puțin cunoscute. În partea aceasta Bărnățiu căzu jertfă lipsei de studii a epocii sale și fantaziei naționaliste, de care el însuși dă probe clasice.

De pildă: Ca aderent al purismului de rasă, Bărnățiu crede că Români sunt cei mai puri Romani. Dovadă sunt datinele, jocurile, muzica; dovadă toponimia⁵⁾, grație căreia

1) «Alles, was Rom ist, erwirbt und leistet, verdankt es sich selbst und seiner Kraft; alles wird gemacht und organisirt, in allem ist Planmässigkeit, Absicht, Berechnung... Nichts wird von aussen entlehnt mit Ausnahme des Völkerrechts; Stadt, Recht, Religion, alles producirt Rom aus sich heraus» (1866, p. 97).

2) Pagina 100.

3) Pagina 273.

4) Cazurile sunt: Adunarea nu poate renunța la dreptul de-a alege națiunea pe capul Statului, ori la dreptul conștiinței, etc.

5) Pag. 71—73.

satul Traianișul din comitatul Clujului de ex. păstrează chiar memoria lui Traian¹⁾, ori Tuscea din Hațeg memoria colonilor Tusci ori Toscani!²⁾

Ca acelaș aderent setos de dovezi pentru continuitate, deci și pentru continuitatea dreptului roman, el culege chiar și pe Antoniu Décsy, *ictus Miskolcziensis*, care în a sa *Historia de ortu, progressu, fati et mutationibus jurisprudentiae hungaricae* (Pestini, 1785), susține că Attila a avut pe lângă sine, ca secretar de epistole și decrete, cunoscători ai dreptului roman, pe episcopul *Lupulu* și pe *Constantin Romanulu*; și îi da astfel lui Bărnățiu motiv să afirme că «fără îndoială Attila erà constrâns a urmà dreptul Romanilor, pentrucă acesta erà în us la Români din Dacia»³⁾.

Cam pe aceeaș treaptă de serioșitate se poate așezà și *quasi* — credința în constituția lui Radu-Negru, așa cum o proiectase» — cine? — Vaillant!⁴⁾

Firește, nu toate probele sunt de natura acestora; dar care sunt de acest fel compromit definitiv opera.

Din cele trei componente se adună așadar materialul cu care se îmbracă sistemul său politic-democratic, care în fundamentele sale este tot cel dela 1842 și 1848, cu deosebirea că el a pierdut sobrietatea sa naturală de atunci și a adaos, la noțiuni obținute filozoficește, argumentări de erudiție juridică de puțin folos, dar, totuș, atrăgătoare acolo unde apar în forma lui Ihering, de pildă.

La 1842 și 1848 noțiunea fundamentală fusese a personalității (individuale și naționale) cu drepturi nealienabile. Acum, la 1855—1860, el este încântat că Ihering (și Rein)⁵⁾ i-aduc înainte idea de *autonomie a individului*, idea că dreptul individual nu-i o creațiune a statului, ci își are motivarea sa în sine însuș și există din propria sa putere. Ideea romană a autonomiei, așezată de Ihering în așa zisul al doilea sistem de drept roman, mărginit la Roma și Romani, îi confirmă

¹⁾ Pagina 69, nota 14.

²⁾ Pagina 70, nota 3.

³⁾ Pagina 56, 248, 251, 298. Citatul de 4 ori arată că Décsy erà argument important la Bărnățiu.

⁴⁾ Pagina 255.

⁵⁾ Ihering, I, p. 82; Rein, p. 7—8; Bărnățiu, p. 13, notă.

lui Bărnăuțiu o idee de mult îngânată de el și-l îndemnă să construiască sistemul român, sistemul autonomiei naționale, care nu admite nici o abatere dela ceea ce acum eră, după convingerea sa, chiar esența juridică a spiritului *romano-român*. În Bărnăuțiu lucră un sentiment, o idee călăuzitoare; cine o înțelege, îl înțelege întreg și nu se împiedecă de felurite petece științifice ale unei haine democratice în sine bine încheiate.

T. L. Maiorescu, om de gust și fără răbdare științifică, s'a simțit jignit tocmai de ce nu eră esențial în Bărnăuțiu, de erudiția romanistică și de exagerările silogismului democratic; și a vorbit despre aberațiunile lui. După expunerea mea evolutivă, care-l dovedește pe Bărnăuțiu dela 1840—1860 identic în părerile sale fundamentale se va mai vorbi încă despre naivități și aberații, dar *nu se va putea contesta consecvența neînfrântă a sentimentului democratic-național*, cătră care materialul științific, sosit din nou, se alipea, în alegerea sentimentului, nu în înțelesul critic al științei.

Exagerările au fost mari. Ele au fost cuceritoare prin căldura lor, prin profetismul lor. Ele au fost deci și supărătoare politicește. Nici nu se putea să nu fie cuceritoare, când, ca un profet biblic, Bărnăuțiu descria, de exemplu, primejdia domniei străine și arată bărbaților maturi — B. P. Hașdeu eră încântat! — și tinerilor patrioți ce se va alege de țara lor, dacă ea va fi condusă de domni străini. Pentru a caracteriză totodată și modul lui de a profetî, dar mai ales pentru a arătă contra cărui viitor (imaginat) se îndreptă autonomismul lui și stăruința asupra nealienabilității drepturilor naționale, dau numai un citat¹⁾:

«In fine, dacă întrebăm istoria și considerăm aplecările și pasiunile oamenilor, chiar și de sunt aceștia șezători pe tronuri, atunci Românii se pot teme, că *domnul străin* va umplea țara de străini, că va da din capul locului o direcțiune străină la toată administrațiunea și educațiunea publică; spre acest scop, el se va îngredî cu oameni încrezuți din națiunea sa, cum a făcut regele Greciei și pre Români i-a da la o parte

¹⁾ Pagina 162—163.

și-i va discredită în fața Europei; bèlele ¹⁾, tratatele și negociațiunile diplomatice, la aparență le va face pentru țară, în adevăr numai în folosul familiei sale; va redică toate libertățile Românilor și înainte de toate libertatea presei și va asupri talentele române, fiindcă de aceste nu va avea nevoie; va introduce în România unită civilitatea europeană, adică: deficitul, banii de hârtie, monopolul de tabac, timbrul, birocrația, absolutismul, sistema corupțiunii și altele asemeni, cu cari va încurcă țeara mai rău de cum este încurcată Grecia cu sistema financiară, de cătră diplomația europeană; va încercă cu contribuțiune teritoriul și pre poporul român, după sistema cea mai perfectă din Europa civilizată, așa cât să nu rămână neîntrodusă nici o specie de contribuțiune și să nu fie scutiți nici câinii păcurarilor din munte; boierii până acum neînvățați cu contribuțiunea și lipsiți de capitaria nu vor putea să răspundă și contribuțiunea aruncată pre moșiile lor cele intinse și să le cultive și pre aceste: deci ei vor fi nevoiți a-și vinde moșiile la *străini*; fiii și nepoții lor vor fi mai întâi răzeși și mai în urmă țărani, însă nu țărani ca țărani de astăzi, ci proletari, cari vor cerși lucru dela străini, ca să-și merite pânea cea amară de sclav».

Aceasta este o singură frază, netăiată de nici un punct, este e singură răsufare speriată dintre vederile celor două fantasme: *domn străin și sclăvie străină*; ea putea să impresioneze puternic lumea de-acum 60 de ani, care într'adevăr avea nevoie de autonomie și personalitate.

Lăsând la o parte fantasmele, trebuie să recunoaștem, însă, că educația spre autonomie și demnitate personală și națională s'a făcut și acolo în Iași, ca și la Blaj, cu folos. Fantasmele au trecut, ca apa; ideile politice-critice ale democrației în naștere au rămas, ca pietrele din proverb. *Aceasta* a fost însemnătatea *Dreptului publicu al Româniloru*, căruia T. Maiorescu îi va face mereu procesul cât timp criticele lui vor fi cetite, căruia posteritatea îi va arunca, totuș, din când în când, câte-o privire prietinoasă, deoarece în el se află mărturisite idei asupra cărora istoria noastră modernă încă nu s'a pro-

¹⁾ Războaiele!

nunțat, care stau încă în fața ei și în viitorul țării. Firește, nu opera lui Bărnățiu le va aduce mai de vreme la vreo împlinire; alte scrieri le vor propaga, alte împrejurări le vor scoate iarăș la suprafață; dar, tradițional, lumea își va aduce aminte că odată un profesor Bărnățiu visase așa ceva ¹⁾.

Intr'adevăr, astăzi chiar cartea aceasta a devenit aproape ilegibilă, ca mod de compunere, ca încheere de idei, ca stil. Totuș istoricul literar a trebuit să-și facă datoria față de ea și să-i formuleze rostul și locul în dezvoltarea ideilor lui Bărnățiu, care dela el se răspândiră într'o bună parte a Moldovei deacum șaiszeci de ani.

LI

LOGICA, PSIHOLOGIA, PEDAGOGIA

Psicologia empirică și Logica de Simione Bărnățiu etc., Iași, 1871 este partea întâia din *Philosophische Propädeutik. Ein Leitfaden zu Vorträgen an höhern Lehranstalten von Dr. Ios. Beck, Grossh. Bad. Geh. — Hofrath und Professor*. Titlul părții întâia este *Grundriss der empirischen Psychologie und Logik*, care la 1849 se află la ediția a treia.

Scrierea pare a fi fost un manual de predilecție al școalelor secundare. Altfel nu l-ar fi tradus, și în limba maghiară, chiar filozoful Greguss Agost ²⁾.

Modul lui Beck de-a judeca în filozofie se poate vedeă din împărțirea ei în *teoretică* (I Logică; II Metafizică și anume: 1) Filozofia ideală (Ontologie), 2) filozofia reală (Psihologie, cosmologie, *teologie*); *practică* (filozofia dreptului, etică, estetică). Teologia este — filozofie! Și, firește, lumea, istoria lumii, o revelație a lui Dumnezeu și o realizare universală a spiritului omenesc!

Rezerve față de modelul prea idealist Bărnățiu face câte-odată. De pildă în § 30, nota 1 ³⁾:

¹⁾ Până acum s'a împlinit întocmai *exproprierea* cerută de Bărnățiu; combătută de T. Maiorescu ca posibilă cam peste 200 ani, adică cam pela anul 2070 și ceva!

²⁾ *A tapasztalati lélektan es tisztá logika vázslata*. Ed. III. Pesten, 1868. (Ed. IV, 1873). O prelucrare a dat și Rohrer Antal (Pest, 1856).

³⁾ Pagina 19—20.

«Becu¹⁾ zice și aci precum la § 19, cumcă corpul nu face parte a eului, ci cum că e un *non eu* pentru suflet; mai bine învăță Crug²⁾ cumcă eul cuprinde în sine atât corpul cât și sufletul cu toate facultățile lor».

Modul de prelucrare al manualului este cel cunoscut: când traducere, când prescurtare. Dar, vai! ce terminologie: *Betrübniß* = mesteție, *Anmut* — venustate, etc!

Pedagogi'a de Simeone Barnutiu, doptore în legi, profesore de dreptulu naturale, de dreptulu gentilor; de dreptulu publicu alu Românilor și de filosofia la Universitatea de Iași, Iași, Tipariulu Tribunei Române, 1870.

Este o carte de 314 pagini.

Originalul ei german este *A. H. Niemeyers Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts*.

August Hermann Niemeyer s'a născut la a. 1754 și a murit în a. 1828. Opera prelucrată de S. Bărnuțiu a apărut la a. 1796; în a. 1818 opera se află la ediția a șaptea; în a. 1824 la o opta. În acest timp lucrarea pătrunsese și în Ungaria și anume chiar în limba maghiară, ca, de pildă, prin Angyán Iános, *Nevelés és tanítás tudomány etc. Pesten 1822*. Presupun că S. Bărnuțiu cunoștea întinderea influenței lui Niemeyer în patria sa.

Prelucrarea lui Bărnuțiu este, în cea mai mare parte, traducere. Ca de exemplu (*Zweiter Hauptabschnitt, Unterrichtslehre oder Didaktik, Vorerinnerungen, 2*):

«Allerdings gibt es einzelne Erscheinungen von ausgezeichneten Menschen, die sich entweder überhaupt oder von einer gewissen Seite fast ganz durch sich selbst gebildet haben (Autodidaken). Sie sind auf diesem Wege vielleicht Erfinder geworden. Daher schien es auch einigen als ob diese Selbstbildung jener, welche man fremder Hilfe verdankt, vorzuziehen sei. Der Selbstunterricht, meinten sie, sei eine ungleich stärkere Aufregung der innern Tätigkeit; es werde so vielleicht weniger, aber dieses wenige desto besser gelernt; man sei dabei vor der Gefahr, immer am

¹⁾ Beck!

²⁾ Krug.

Gängelbände fremder Meinungen zu gehen, geschützt und einer gewissen Originalität des Kopfes beinahe sicher. Indes lehrt doch auf der andern Seite die Erfahrung, dass 1. überhaupt nur wenige ausgezeichnete Köpfe (Genies für irgend eine Wissenschaft oder Kunst) gleichsam von der Natur selbst dazu bestimmt scheinen, auf diesem Wege zum Ziel zu gelangen; dass 2), etc.

La Bărnăuțiu ¹⁾: «Unii oameni de talente distinse nu fac cursuri de învățătură, ci se învață înșiși pre sine, cel puțin în unele obiecte (autodidacți), și cu toate aceste ajung la mare grad de perfecțiune. Acest fenomen a dat ocaziune unora ca să preferească cultura de sine culturei câștigate cu ajutoriul învățătorilor. Ei argumentă așa: lucrarea cea internă se deșteaptă mai tare prin învățătura de sine, omul numai de sine învață mai bine; omul cel ce învață de sine nu e în pericol de a fi condus și purtat totdeauna de părerile altora și în urmă originalitatea minții lui e asigurată mai bine.

In contra acestora învață experiența:

1. Că natura a destinat pre foarte puțini oameni cari să ajungă la scop pre această cale».

Etc. etc.

Și așa, mereu înainte.

Schimbările sunt: prescurtări mai sfioase (de ex. S. B. § 142, A. H. N., vol. II, 5), ori mai îndrăsnețe (§ 143 și II, 8); apoi prescurtări de text și traducerea în text a notelor lui Niemeyer (§ 150 și II, 15); apoi eliminări (de ex. II, 29 nu se află la S. B.); foarte multe citate din Niemeyer nu se găsesc la S. B.; asemeni lipsesc și multe bibliografii, care i-ar fi lăsat textului o fizionomie prea germană.

Traducerea este, în general, fidelă; dar se găsesc și multe greșeli curioase, ca de ex. *allgemeine Sprachlehre* = limbă universală (§ 154 și II, 21) ori, tot acolo *Begehrungsvermögen* = facultate adoperativă; *Ungeduld* = lipsa pacientiei; *Unter-richt* = învățătură, dar și instituțiune²⁾. Cetirea este astăzi o neplăcere stilistică foarte obositoare.

¹⁾ Cu suprimarea ortografiei lui S. B.

²⁾ Observ că pe Niemeyer eu îl citez după ediția lui Dr. W. Rein, 1884.

Dar traducerea are și câteva pagini originale; ici-colo câteva indicații despre stări moldovenești. § 135 *Amoarea contra patria* și § 171 *Principia generali pentru limba româna* sunt cei doi §§-i originali (Pag. 176—182; 219—222).

§ 135 obligă atât pe Români cari «sunt sub gubernie de altă ginte», cât și pe ceice «se bucură de guberniul lor național» să-și apere limba, pământul, drepturile și datinile strămoșești, în care «consiste caracterul lor nationale», pentruca *astfel* să se consolideze «uniunea tuturor Românilor». Drepturile îl interesează cald; a le părăsi ar însemna că voim să ne atragem blestemul strămoșilor; reforma scripturilor învechite și defectuoase trebuie făcută cu înțelepciune și discrețiune; constituția strămoșească eră liberală, deci, noi, urmașii, trebuie să fim contra despotismului, contra revoluției și contra anarhiei. Dar cine sunt dușmanii strămoșești constituției liberale, principiilor naționale, etc.? Sunt: 1) străinii din mijlocul nostru (acaparatorii din industrie, negoț); 2) «civilitatea europeană cea egoistă, despotică și materialistă, care voește a impune, sub nume de civilizațiune: despotismul, luxul, deficitul, materialismul și sistema de concepțiune europeană cu toate urmările lor»; 3) Români crescuți în institute străine, care-i fac indiferenți față de drepturile și instituțiunile națiunii lor. Amoarea cătră patria constă așadar într'un respect religios față de un trecut «liberal» și în combaterea oricărei amestecări de elemente străine, care ar putea reduce energia națională, fie ca instituții, fie ca moravuri.

§ 171 — premers de § 170, despre divinitatea (!) limbei, exact după Niemeyer — concretizează divinitatea limbei române în trei principii.

— Principiul *romanității* cere ca vocabularul, gramatica și eufonia limbei noastre să fie romane; acesta este principiul purismului romanic, care va elimina străinismele.

— Principiul *poporanității* cere ca limba să fie una, să nu se creeze (cumva) o limbă aristocratică-românească, despărțită de a poporului.

— Principiul *progresului* cere ca limba să înainteze deodată cu cultura (agricolă, industrială, etc.).

Principiile acestea, dintre care sănătoase sunt al doilea și

al treilea, sunt obligatorii pentru toți Românii, dar mai ales pentru învățătorii satelor și pentru — mame, ca să nu-și învețe feții numai instinctiv («cum învață mierlele și priveghitorile pre ai lor»), ci cu conștiință.

LII

ALTE SCRIERI

Editorii lui Bărnăuțiu dau în *Notiția biografică* «nomenclatura completă a tuturor opurilor lui manuscrite», pe care își propuseseră să le publice. Din ele nu s'au publicat:

1. *Constituțiunile statelor principale cu introducțiuni.*
2. *Antropologia.*
3. *Enciclopedia filozofiei teoretice* ¹⁾.
4. *Metafizica.*
5. *Estetica.*
6. *Știința virtuții.*
7. *Istoria filozofiei.*
8. *Diverse alte scrieri* ²⁾.

Dintre diverse vor fi făcut parte lucrările pe care Dr. I. Pop le-a publicat în *Amicul familiei: Apărarea principiului romanității în limbă* ³⁾ (cu idei ca cele citate mai sus din Pedagogie) din 1855 (Iași); *Discurs cu ocaziunea inaugurării facultății juridice din Iași*, 7 Martie/24 Februarie 1856 ⁴⁾, despre lupta între drept și putere; un discurs ținut la sfârșitul anului la școala superioară de fete din Iași ⁵⁾; ș. a.

Eu am văzut și o traducere după Ortolan, un manual de drept.

LIII

INCHEERE

Din toate expunerile anterioare reese că, deși eră lipsită de originalitate, opera lui S. Bărnăuțiu eră de preț. Ea

¹⁾ De sigur după Beck.

²⁾ Nespecificate.

³⁾ Pagina 66.

⁴⁾ Pagina 141.

⁵⁾ Pagina 185.

deschideă vămile minților românești importând idei nouă; idei *vecinic* nouă, deoarece ideile *filozofiei* dreptului nu se învechesc niciodată și rodesc mereu.

Rădăcinile acestei filozofii, care este identică cu dreptul natural, se pot urmări până în Grecia veche; însă abia renașterea scoate la iveală individul și dreptul individual întemeiat de autonomia gândirii, produs de rațiunea umană, care acum încearcă a naște și naște sisteme. Ecou al mișcării, Grotius rezumă trecutul și-l înmulțește, în înțelesul caracterizat, de un istoric al dreptului, astfel ¹⁾: «Dreptul naturii părăsește regiunile abstracte, devine juridic, pătrunde în dreptul pozitiv și *câștigă domnia asupra întregii concepții a dreptului*. Numai în acest sens este Grotius părintele dreptului natural». Pe atunci României se aflau în epoca lui Mihaiu-Viteazul, ale cărui iscălituri și peceti atestă că pentru el și contemporanii săi dreptul individual, natural nu avea nici un înțeles.

Dela Grotius până la revoluția franceză curentul apusean curge mereu; apele lui le luminează câțiva luceferi ai științei acesteia; noi, din Carpați, nu auzim nimic. Abia revoluția franceză ne deschide puțin pleoapele, nu chiar ochii; însă, iarăș, abia la începutul veacului trecut se simte între noi Rousseau, care — ca distracție — picurase și în casele boerești, din veacul al XVIII-lea încă. Apoi Fourier și Enfantin găesc și la noi, în «țară», aderenți. În acelaș timp, dincoace de munți răsună Kant și Fichte cu a lui *Grundlage des Naturrechts* (1796) și cu celelalte opere mari (dintre 1800 și 1810), pe care, după Barițiu, Bărnuțiu le-a cetit la Blaj. Astfel abia la 300 de ani după Grotius dreptul natural ne iea și pe noi în cleștele său, așezând un capăt în București și altul în Blaj.

T. L. Maiorescu, spirit conservator-liberal, s'a simțit jignit de critica prăvălitoare, care răsturnase odată, de două ori Europa, și acum se pregătia la alte răsturnări — socialiste; pentru că și în fondul socialismului se găesc tot elementele dreptului filozofic, ca sâmburele lui propriu ²⁾. T. L. Maiorescu a fost sever; a pierdut din vedere că Bărnuțiu însemnă

¹⁾ Ernst Landsberg, *Geschichte der Rechtswissenschaft*, III, 1 (1898), p. 1.

²⁾ Anton Menger, *Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag*, 1891, p. 39.

o nouă încopciare a vieții noastre cu viața apuseană; și a negat din el mai mult decât se poate nega. Prin această încopciare, prin curentul creat de el — Maiorescu însuș recunoaște curentul — S. Bărnățiu s'a așezat între inițiatorii României moderne, după ce, în Ardeal, fusese, el singur, inițiatorul curentului democratic-național.

Acesta a fost rostul vieții lui Bărnățiu, al cărui suflet bine născut îl alcătui luptător împotriva răului, martir și biruitor asupra răului ¹⁾.

¹⁾ Pentru a învăța să legăm cu conștiință filosofia lui Bărnățiu de mișcările actuale eu recomand, ca întâia citire: Otto Gierke, *Naturrecht und deutsches Recht*, Frankfurt, a. Main, 1883.

PARTEA A TREIA

A N E X E L E

I—IV
STĂRI DIN BLAJ

I.

Despre starea școalelor din Blaj.

Blaj, la 20 Sept. 1842.

Intr'un articol intitulat «Statistica preoțimii unite din Făgăraș» apărut nu de mult în *Vasárnapi Ujság*, s'a spus că în Blaj este o catedră de teologie cu 4 profesori, una de filosofie cu 5 profesori, un gimnaziu cu 6 profesori și o școală normală cu 3 instructori. Așa va fi și în anul viitor ¹⁾. În sânul profesorilor însă, cu excepția celor dela școala normală, anul acesta se vor face mari schimbări. În gimnaziu s'a și făcut schimbarea, pentru că în toate cele cinci clase au fost puși profesori Vasiliți ²⁾. Dacă această hotărâre este definitivă, greu ne vom putea decide: să compătım aceste suflete bune, sau să desperăm de prezentul trist și de viitorul și mai trist al neamului nostru neștiutor, pe care din cine știe ce motive crude l-a ajuns această lovitură de moarte.

Oameni potriviți cari ar primi postul de profesor cu mare bucurie avem, însă aceștia nu sunt admiși numai pentru că nu vor să fie călugări. La noi aceasta este *condiția sine qua non*, ca să fii profesor. Și dacă în gimnaziu sunt deja călugări, *în viitor vor fi puși poate și la catedra de filosofie și mai ști, poate și la catedra de religie*. Doar drumul spre împărăția întunerecului este pregătit pentru școlile noastre, care numai de câțiva ani au fost aduse într'o stare mai bună. Va fi atunci vai de poporul nostru, care, dacă ar avea mai multe instituții de acestea, n'ar trebui să se teamă de loviturile soartei; din nenorocire însă numai acest institut îl avem pentru pregătirea preoților și învățătorilor; dar cum putem aștepta să iasă preoți și învățători isteți, formați în spiritul sublim al științei curat creștinești, de sub conducerea unor oameni conduși de *spiritul călugărismului, care urește știința, desvoltarea și progresul?*

Răul l-a observat răposatul episcop Ioan Bob, care este slăvit pentru faptele sale cele bune; el a redus numărul vasilțiilor la doi și apoi la unul. De

¹⁾ Oare au avut sau nu intenția să șteargă pe carevă? *Redactorul.*

²⁾ Din statistica amintită am aflat că Vasiliții sunt călugări din ordinul lui Vasile cel mare. *Redactorul.*

aceasta s'a plâns dureros egumenul de atunci, Benedict Fogarasi, care susține că învățământul în școli este neglijat din pricina lipsei de vasiliți și, deci, de profesori permanenți. Eră adevărat, mai cu seamă în privința gimnaziului. Dar cauza mai tare a fost alta: Episcopul, ca arendaș al moșiei călugărești — toată stima față de meritele lui, dar și acesta e adevăr — plătea pe profesori numai cu 200 florini, din care nu-și puteau cumpăra cărți, iar în vremurile acele vitrege abia își puteau plăti amiaza și cina cu 10 fl. la lună; restul nici pe departe nu le ajungea pentru celelalte nevoi ¹⁾.

De fapt, ar fi de dorit și ar fi foarte bine ca profesorii din Blaj să fie mai stabili decât până acum; însă nu profesorii călugări, pentru că experiența, cel puțin la noi, ne dovedește că cu cât călugărul este mai stabil, cu atât este profesor mai rău. Adevărul acestei afirmațiuni o pot dovedi cu câteva exemple. Onorabilul egumen, pe care l-am amintit, după multă străduință a reușit să întoarcă lucrurile așa, ca să aibă doi călugări adevărați, dintre cari unul a intrat în călugărie din durere pentru moartea soției sale. O fi nădăjduit cineva că va fi bun ca profesor permanent; a și profesat câțiva ani, dar în scurt timp s'a dovedit că nu iubirea muzelor l-a atras spre cariera aceasta; iar celelalte merite cu care s'a distins la mănăstire, Blăjenii le cunosc bine, încât nu-i nevoie să se citească în gazetă și nicidecum nu pot servi ca argument pentru răspândirea Vasiliților. Celălalt din tinerețe și-a luat povara călugăriei, care este insuportabilă și contrară oricărei gândiri sănătoase. Sperate noi s'au născut în inima posomorâtă a bătrânului egumen, care eră desperat de soarta ordinului său călugăresc, pornit spre disolvare; par'că vedea cum, prin tânărul vasilit, va înflori-mănăstirea veștejită. Insa școlile și neamul nu puteau împărtăși bucuria copilărească a moșneagului; acest vasilit, după un profesorat de douăzeci de ani, nu numai că n'a învățat limba germană sau ungurească, cecece ar fi putut face cu ușurință, fiind profesor permanent și provăzut cel puțin cu haine și hrană; dar el nu numai și-a câștigat cunoștințe în vre-o știință afară de specialitatea sa, ci chiar și în specialitatea sa a fost așa de ignorant, încât un sentiment gingaș mă împiedecă să-l compar cu cecece ar trebui comparat. Și multe exemple de acestea aș putea citi din timpurile vechi, mai noi și cele mai din urmă, dacă durerea inimii nu m'ar îndemna să tac. Chiar și cazurile acestea le-aș fi îngropat în mormântul etern al uitării; cunoscând, însă, urmările periculoase ale acestor lucruri, mi-am ținut de datorie față de neam, ca să arăt marelui public situația noastră tristă. Pentru că avem speranța dulce că cei mai deștepți ai neamului nostru tot vor înțelege odată cerințele epocii noastre și, desbărându-se de prejudecățile sancționate prin puterea mira-

¹⁾ Dacă cineva nu crede afirmația aceasta, să întrebe pe oricare canonic sau profesor mai bătrân din Blaj și se va convinge. *Mult putem învăța în privința aceasta din cărțile lui Petru Maior* despre începutul Românilor și despre biserica românească, amândouă scrise în românește. Cea din urmă în vreo 900 de exemplare se află arestată într'un grănar din Blaj, sub paza șoarecilor, cealaltă se vinde liber cu un fl.— și doar cea dintâiu nu este mai bună decât cea din urmă, iar aceasta nu-i mai puțin vrednică de libertate ca cealaltă. Să notăm însă că, afară de cea confiscată, neamul românesc n'are istorie bisericească. *Autorul.*

culoasă a veacurilor, se vor îngriji de mijloace mai bune pentru îndreptarea răului și vor reuși să infiltreze în neamul nostru o opinie nouă, care să lupte pentru *idea slăvită a dezvoltării, a iubirii de adevăr și de dreptate, a luminii și a moralității curate*; pentru că opinia despotică, care domnește acum în neamul nostru, părtinește întunecimea și răutatea.

Pe voi, cei mai deștepti ai neamului, frați Români, pe voi, cărora patria v'a încredințat conducerea vieții spirituale și morale a concetățenilor, îndrăznim să vă întrebăm. Vreți din tot sufletul să *eliberați* de sub blestemul întunecului străvechi pe concetățenii noștri înjosiți? Dacă da — și nu vrem să ne îndoim de aceasta — atunci, pentru Dumnezeu, nu mai lăsați conducerea intelectuală a neamului în mâna călugărilor! Pentru că adevăr zic vouă, prin aceștia niciodată nu veți putea ajunge scopul urmărit! În decurs de veacuri neamul nostru fericirea pe drumul acesta și-a căutat și — spuneți-mi, ce a câștigat? Până când alte națiuni se bucură de binefacerile secolului al 19-lea, noi și azi purtăm lanțurile blestemate ale evului mediu întunecat: cu căldură părtinim și azi drumurile pe care părinții noștri neștiutori au mers de s'au înecat apoi în marea superstițiilor careucid sufletele. Ne închidem ochii în fața razelor adevărului, care strălucesc ca soarele de amiazi, pentru ca și în mijlocul acestui secol luminat să vedem niște monștri medievali, cu cari ochii noștri orbiți s'au deprins deja. *Neamul nostru este în primejdie*; vremurile ne apasă așa încât streinii își fac milă de noi, și noi nu o simțim, n'avem cunoștință de aceasta, sau și dacă avem cunoștință, nu îndrăznim să încercăm mijloacele care ne duc la lumină și la o stare mai bună, pentru că ne înfiorăm de orice schimbare și ținem la *idea conducătoare a credinței și neputinței noastre: «omnis mutatio periculosa»*. Această idee fatală ne conduce pe noi; și cum nu? doar suntem urmași ai Romanilor și vestitul înțelept păgân roman a zis că *«fatis agimur»*; iar noi ținem cu tărie la această credință moștenită: asta ne-a fost ursita — *sic fata tulerunt* — așa ne-am pomenit — și, probabil, așa vom și muri.

Toamna a venit, se va începe școala la Blaj, de aici se răspândesc în țară razele progresului spiritual, de aici se trimit oameni cari propagă adevărurile eterne ale creștinismului, adevă aici se sfințesc preoții. Bine o știu aceasta clopotarii dela sat, studenții și fiii preoților cari n'au făcut școală sau au intrerupt-o sau au părăsit-o din lene, apoi protejații și husarii domnilor. În toate părțile este mare mișcarea, se fac târgueli între sat și *popandus*¹⁾, ba încă cu sigilul autentic al satului și cu iscălitura notarului. Și care este obiectul și urmarea acestor târgueli? Este că satele nenorocite și-au dat sufletul în arândă acestor *apostoli a întunecării* pe douăzeci, treizeci sau chiar mai mulți ani, pentru că preotul s'a mutat în alt sat sau în cealaltă lume, iar județul are nevoie de preot. Dacă acesta-i un adevăr, nu-i mai puțin adevărat că județul lipsit de lumină n'are nevoie niciodată de preot prost. Și județele naive se bu-

¹⁾ *Popandus* se numesc aceia cari nu învață regulat științele preoțești în seminar, în decurs de patru ani, ci afară, dela un profesor, în decurs de doi ani. *Autorul*.

cură de învoială — și cum nu, doară ele, săracele, sunt destul de împovărate — pentrucă acești intriganți au lăsat ceva din salariul legal sau obișnuit; da, ei fac concesiuni, pentruca atunci când vor fi preoți să ceară mai mult dela popor și județ mai bun dela episcop. Dacă nu le reușește, atunci sunt o plagă atât pentru ei înșii cât și pentru popor și superiorii lor bisericești și lumești, însă spre binele nimănui. Din țara Săcuilor, din Sălagiu, din jurul Făgărașului și Chioar, din toate părțile țării indivizi cari abia știu ceti se îmbulzesc în acest centru, unde se dau gratis privilegiile preotești¹⁾; abia petrec acolo 2 ierni și își ajung ținta. Și mulți tineri culți sunt excluși, deoarece acei arendași au răpit județele. Durere! Când se va naște oare dispoziția fericită și voința tare, care să pună capăt acestui obicei care duce neamul nostru în prăpastie?

Dacă cineva și-ar propune să sălbătăcească neamul nostru în întregime, fără îndoială n'ar face altceva decât sau ar interzice să se facă biserici și școli, sau ar pune în fiecare biserică câte un *popandus*, iar în școli numai călugări. Și mulți părținesc călugărismul cu căldură, ca ceva demn de timpul nostru; și afară de niște argumente medievale amintesc chiar și merite; și spun: Călugării au dus creștinismul la națiuni unde mai 'nainte a putut pătrunde numai fanatismul evlavios, ei au transformat în regiuni cultivate pustii, au adăpostit și îngrijit pribegii, ba chiar și făclia științii ei au scăpat-o de nu s'a stins de tot; au folosit omenirii chiar și din punct de vedere politic, pentrucă cu doctrinele lor religioase și credințele false au limitat despotismul puterii lumești *etc.* Fie aceste toate merite adevărate; dar afară de convingerea că s'ar fi ajuns și pe alte căi, și încă mai sigur, întrebăm: ce pot dovedi acele merite? Doar, fără să o putem contrazice, istoria ne spune că ceace au clădit călugării cu dreapta, au distrus cu stânga, pentrucă ei au fost răspânditorii cei mai ageri ai credinței oarbe și a superstiției, prin care în unele locuri au împiedecat, în decurs de veacuri, influența binefăcătoare a adevăratei credințe creștinești asupra minții și asupra inimii, iar în alte locuri au nimic-o de tot. În loc de morală curată au răspândit o morală exterioară, prefăcută, fără valoare internă; în loc de toleranță creștinească propuneau și realizau persecuțiuni religioase. Nu au declarat războiul pasiunilor, pe care le părțineau, ci instinctelor care alcătuiesc *natura omenească* și celor mai nevinovate sentimente ale inimii. Iar științele au aflat în mănăstire adăpost cam așa ca un om persecutat de dușman în casa altui dușman. Și cum ar putea fi altfel, doar știința nu face parte din cele trei voturi (*votum*)²⁾ călugărești, ea este numai a cincea roată în mănăstire.

Deci n'avem de ce să amintim vremurile trecute; căci chiar dacă putem numi vre-un om de seamă dintre vasiliții vechi, de care totdeauna ne amintim

¹⁾ La noi sunt și azi de cei cari cred cu tărie că și fără filosofie se poate învăța și propune teologia; pentru aceia teologia morală a așa numitului *popandus* dela noi stă foarte jos, pentrucă e destul ca cineva să cetească cu litere vechi românești și poate spera cu tărie că, ajutat de vreun protector, va fi teolog. Biata teologie! *Autorul.*

²⁾ *Castitas, coeca obedientia et paupertas. Autorul.*

cu bucurie, vremurile acelea au trecut și călugări din Roma sau Viena nu mai vedem în mănăstirea noastră. Dar nici numărul acelor oameni de seamă nu-i mare, pentru că până ce un Klein, Șincai, Maior se străduiau să înfăptuească o epocă luminată, până atunci alți vasiliți au dus la Viena o icoană făcătoare de minuni, ca să facă din Blajul nostru simplu un Maria-czell sau un Nicula. Din nenorocire însă onorabilii părinți n'au izbutit. Dumnezeu să ne ferească de acele vremuri; *rațiunea* și istoria le-a condamnat, a dispărut timpul monahismului: O dovedesc aceasta fiii neamului nostru cei cu mîntea mai luminată, cari se înfiorează de sufletul întunecat a demiurgului din mănăstire, deoarece sunt convinși că nu călugări, ci brațe mai tari trebuie pentru stărpirea prejudecăților neamului nostru.

G. H. I.

(După *Vasárnapi Ujság* din Cluj; no. 448; 4 Decembrie 1842).

2.

28 Ianuarie 1843.

O BINEFACERE DEMNĂ DE IMITAT.

Toți aceia cari poartă pe inimă suferința omenirii citesc cu bucurie informațiuni care ne înștiințează despre donațiuni izvorâte dintr'o desinteresare nobilă. De natura aceasta este informația care urmează și pe care am găsit necesar a o da publicității reproducând-o din numărul 1 al gazetei românești din Brașov, după informația lui K. A.

«*Jurul Târnavei*, 18 Decembrie 1842. Petru Pap, preot în Șmig din județul Târnava, moralist, meditator de religie netitrat (înțelegând netitrat după regulă) — vezi articolul faimos ¹⁾ — din *Vasárnapi Ujság* Nr. 448, 1842 — luând în considerare zilele vieții și starea de slăbiciune a bătrâneței sale, numai din iubire față de Dumnezeu și de aproapele său a binevoit a spori fundațiunea diecesană, înființată pentru ajutorarea preoților pensionați și pentru preotesele văduve, din averea lui, cu 1000 de florini sau 3000

¹⁾ Cu toate că public scrisoarea aceasta cu plăcere, totuși îmi este peste putință să nu iau în nume de rău titlul *faimos*, cu care K. A. botează articolul din *Vasárnapi Ujság* no. 448 din anul trecut, articol scris despre stările școlare din Blaj. Dragă K. A., în acel articol nu este nimic ce ar merita titlul de *faimos*, îl desmint categoric, cu toate că articolul multor oameni, mici și mari, le-a făcut sânge rău și a avut și alte urmări... Afară de aceea, Domnule botezător A., dacă întâmplător și Dumneata ești moralist, atâta poți și că, pentru ca să dăruiești pentru un scop oarecare, nu este nevoie să fii confesor titrat după regulă. Și dacă s'au adus acuze moralistilor, este oare de mirat? Pentru că mulți au fost recomandați în județe bune de către niște protopopi doritori de câștig, iar alții fără județ au fost angajați prin alte influențe, oameni cari după terminarea studiilor cutreeră toată țara și prin mijloace josnice se înfig în toate părțile, pe când alți confesori, cari 14 ani au stat încovoiați lângă carte, se află în mizerie, fără județ. Și mai sunt încă și alte rele. Pentru ce? Motivele le voi expune altădată, cu toate că nu cer extirparea moralistilor.

doizeceri de argint pe care i-a și depus spre fructificare la casieria clerului ¹⁾, în 29 Septembrie anul curent.

Cu aceasta încă nu s'a sfârșit zelul preotului amintit, pentrucă, nu peste mult timp, a mai dăruit, în obligațiuni, pentru acelaș scop mai multe moșii de nobili ocupate în jurul satului amintit, în valoare de aproximativ 2.600 florini, după cât știu ²⁾ eu, prima jertfă, în sumă așa de mare depusă pe altarul clerului, pentru scopul amintit.

Să dea Dumnezeu ca această jertfă și faptă, care nu este numai creștinească, ci într'adevăr apostolică, să prindă rădăcina în inima tuturor acelor cari sau prin moștenire, sau prin sânguință și economie, ajutați de împrejurări norocoase, au adunat mai mult decât au avut nevoie pentru a-și susține buna lor stare și a familiei lor.

Másfalva, 28 Ianuarie 1843.

K. L. M.

(Din *Vasárnap* *Ujság*; no. 461; 5 Martie 1843).

3.

1 Fevruarie 1843.

Despre infirmeria teologilor din Blaj.

Vărsatul cauzat de mersul timpului, după ce mic și mare i-au căzut victimă și în jurul nostru, a pătruns în seminarul de teologie, unde la început a doborât la pat patru tineri, umplându-se astfel infirmeria care — Doamne ferește! — abia este înzestrată cu lucrurile trebuincioase; acești tineri au avut cinstea să cunoască modul de îngrijire al directorului, care este departe de *spiritul secolului nostru*. Din norocire, în ciuda îngrijirii vitrege, unul dintre ei s'a însănătoșit. În zilele trecute încă doi au ajuns tot acolo; semnele boalei nu se arătaseră, dar în toate părțile se putea observă

¹⁾ În sinodul convocat la Blaj în anul 1838, pentru depunerea jurământului de supunere, la apelul și propunerea câtorva entuziasmați s'a hotărât ca în fiecare circumscripție parohială preoții să dăruiască pentru scopul amintit 1 fl., iar protopopii 2 fl. în argint, sau și mai mult după cum îngăduie puterea fiecăruia. Protopopii au fost obligați ca sumele adunate să le trimită anual la Blaj. Am uitat aproape — că cu această ocaziune canonicii au oferit donațiuni după plac, nu sume fixate; și anume pentrucă câțiva dintre cei necăsătoriți se codiau, zicând că ei «nu au soții».

²⁾ Într'adevăr, și după știința mea, acesta este singurul exemplu care s'a publicat și anume în gazetă. Ar fi necesar ca chiar din Blaj să se răspândească în fiecare an un conspect despre suma și *administrarea banilor* adunați, pentru ca să se vadă exemple și mai frumoase. Oare un canonic nu poate da mai mult decât un preot dela sat cu venituri mai mici? Oricum să fie, un conspect întocmit după toată regula este necesar; pe de o parte ar îmboldi masele la sacrificii mai mari, pe de altă parte ar da în judecata opiniei publice pe aceia cari din egoism murdar nu vor să sacrifice nimic. Și apoi nu trăim într'o epocă de viață publică? Înțelegeți odată că în lumea moralei și a conștiinței lumina binecuvântată a soarelui este mai prețioasă decât întunerecul care acopere curse.

teama că întregul tineret va fi infectat; chiar și medicul se teme să-și facă vizitele sale. Însă îndată s'a găsit soluția: În urma unui ordin mai înalt tineretul fu trimis acasă până în prima Duminică a postului mare, pentruca nu cumva «*fiat morbus universalis*». Dumnezeu știe ce i se mai poate întâmpla până atunci. Când tinerii se vor întoarce, vor începe cu postul. Dacă ai ști, cetitorule, ce post slab și ce primejdios! Numai de nu i-ar duce în împărăția cerurilor!

(NEISCĂLIT)

(Din *Vasárnapi Ujság*; no. 458; 1843).

4.

2 Martie 1843.

Despre teologii din Blaj.

Desmințire.

Un zburdalnic mascat, cu mintea întunecată, cu caracter îndoelnic și cu inimă rea, într'un articol scris în 11 Februarie în Blaj și publicat chiar a doua zi în *Vasárnapi Ujság* (Nr. 458), nu s'a sfiit să zugrăvească starea acestui institut preoțesc și purtarea părintească a directorului astfel, încât înaintea aceluia cari nu cunosc împrejurările institutului îi face pe amândoi (și institutul și pe directorul) de rușine și ocară; viteazul însă nu și-a ajuns ținta, pentrucă în primul rând nici nu vrea să-și spună numele și nu vrea să iasă la luptă, ca să-și apere fâțiș afirmările; ci numai mascat își publică scorniturile, pe care, până ce nu le va dovedi cu date autentice, le declar de calomnii și flecării josnice. Pentruca flecăriile acestui iscoditor să fie mai evidente, cred că este necesar să ating punctele principale ale aceluia articol ironic și calomniator.

El își bate joc, în primul rând, de spitalul nostru, spunând că e strâmt și că nu-i înzestrat cu lucrurile necesare. Este adevărat, că spitalul nu-i așa de încăpător ca un spital de Stat, dar că, în caz de boală normală, nu ar fi suficient pentru locuitorii institutului este o scornitură; pentrucă dela înființarea institutului teologic bolnavii totdeauna acolo au fost îngrijiți și niciodată n'au existat plângeri contra lui; numai iscoditorul îl află prea strâmt. În cazuri de boale molipsitoare, cum este spre pildă vărsatul, se poate să fie mic, însă, directorul este de vină? El nu poate mută pereții din loc, nici nu poate înființa un spital mai încăpător; dar numai din acest motiv nici nu-i nevoe, pentrucă în astfel de cazuri excepționale tineretul este trimis acasă, cum s'a întâmplat anul trecut în Aiud, iar anul acesta în Sibiu, fără să se fi făcut vreo muștrare autorității școlare. Dar că spitalul nu ar fi prevăzut cu lucrurile necesare este o calomnie despre care sunt convingși toți aceia cari au aruncat vre-o privire în el; aceștia au putut vedea că fiecare bolnav

se află într'o cameră curată și încălzită, are pat curat, un scaun și masă obișnuită. Să înzestrezî spitalul cu garderobă, cu oglindă nu-i recomandabil, pentrucă de multeori ar fi periculos. Intrucât privește afirmarea viteazului mascat că directorul îngrijește clericii bolnavi în mod vitreg și nedemn de spiritul secolului, eu sânt silit să o numesc o calomnie infamă. Pentrucă: profesorii cari iau acolo masa și chiar bolnavii pot dovedi că directorul a vizitat pe bolnavi în fiecare zi, de două ori, că s'a informat despre starea lor, i-a încurajat împotriva desperării, a pus lângă ei servitori cari la nevoie să le fie de ajutor, le-a ordonat medicamente, mâncare și băutură potrivită pentru bolnavi și tot ce nevoia a pretins și a putut da institutul. Întreb deci iscoditorul ce pretinde mai mult dela un director, pentruca să fie în spiritul secolului? Doar că el însuși să spele, să scalde și să ungă pe bolnavi? Aceasta este la modă în case mai fine. Dar calomnie este și afirmarea că medicul n'a vizitat bolnavii; i-a vizitat în fiecare zi, în caz de nevoie chiar de mai multe ori; și luând măsurile necesare el a corespuns totdeauna chemării sale. Autorul mai este îngrijorat de soarta tinerilor din pricina postului apropiat, pe care strigând îl declară așa de slab și de primejdios, încât se teme să nu-i ducă pe teologi în împărăția cerurilor. Că tinerii, cari se întorc în institut, vor posti este sigur; asta o știa țara întreagă, fără să fi avut nevoie de publicațiunea autorului, dar că postul institutului ar fi așa de slab, încât s'ar putea numi primejdios, este o afirmație falsă; tinerii din acest institut capătă pâine din grâul cel mai curat și zilnic, la amiază și seara, câte două feluri de mâncări fierte, iar în zile de sărbători trei feluri și totdeauna porțiuni așa de mari încât întrețin pe lângă ei și pe alți tineri cu mâncare; astfel o parte mare din tinerii cari studiază aici se susțin numai din mărinimia institutului nostru; în public se știe aceasta și afirmația mea se pune afară de orice îndoială. Întreb, însă, pe autor: Pe câți i-a ucis postul în institutul nostru și pentru ce se teme el că clericii vor muri de foame? Oare odată n'a fost și el cleric al aceluia institut? Și dacă a fost, a murit de foame? Și este el în stare să pună pe masa sa mâncare mai bună sau cel puțin așa de bună? Sau dacă cineva este acum mai bine întreținut, așa va fi totdeauna? Acela care a publicat articolul nu știe că favoarea ține numai un anumit timp ¹⁾? Țin de prisos să mai scriu despre chestiunea aceasta; iar privitor la cele scrise, fără să roșesc, fac apel la opinia publică; dacă va fi nevoie, le voi dovedi cu date.

Blaj, la 2 Martie 1843.

Basiliiu Rațiu de Prod și Nădlac,
canonic la metropolia din Blaj,
directorul institutului de teologie.

(Din *Vasárnapi Újság*; no. 464; 2 April 1843).

¹⁾ Eră o amenințare! G. B. D.

V 1)

O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă.

Pactum turpe est ipso jure nullum. Jus semper quaesitum est aequabile, neque aliter esset jus. (Cic. de off. II, 12).

O tomneală de rușine (*pactum turpe*) se proiectează acum, în veacul al 19²), care o s'o facă un popor despre o parte, cu altul, ba (*si diis placet*) și cu mai multe popoară, despre altă parte; adecă, o seamă de Unguri din plasa cea nobile, care totdeauna se socotește și cea mai cultivată la minte, la inimă și la gust, cunoscând cu mintea lor cea luminată că ar fi vremea ca să se mai ușureze și starea celiilalte plase de oameni ce se zice proastă, au și inimă destul de bună a se plecă spre înființarea astui feliu de ușurare, au însă și un gust prea deșențat a pretinde ca, dacă voiesc Românii a dobândi ușurare și drepturi cetățene din grația Ungurilor nobili, să se unguiriască și ei (*conditio sine qua non*), adecă să se lapede de limba românească pe încetisor și să priimiască pe cea unguirească, apoi cu vreme vor fi Românii cetățeni, fii ai patriei, ușurați, cultivați, fericiți! —, această cugetare au pătruns până și în casa legeaferilor (*Legifer, legislator*), în a căror mână sunt chieile fericii și ale nefericii.ii popoarelor transilvane; și contopirea popoarelor acestui mare principat nu va fi cugetare goală de aci înainte, ci în scurt să se pună în lucrare prin lege.

Să se topiască dar toate limbile Ardealului în căldarea cea politică a renașterii unguirești, cum se topesc boii în zahanalele României, ca din toate să se nască numai o limbă, cea unguirească, ca de aci înainte, până va sta lumea, în târgurile și pe drumurile Ardealului și în orice loc public, să nu se mai audă: *Bună ziua, frate*; încă nici: *Guten Morgen, Bruder*, ci numai: *Ió napot, földi*; afurisite să fie mamele, care vor îndrăzni a chiemă de aci înainte pe fiii săi zicându-le: Fătul meu! Unele ca aceste să se judece ca niște îngropătoare ale fericii pruncilor săi; și cei ce au avut nenorocire a fi aplecați

¹) Redacția *Foaiei pentru minte* adnotează articolul acesta astfel (p. 285): «Acest document de mare însemnătate îl primirăm prin bunătaea d-lui p(rotopo)p Ioan Dragomir. El se compuse în Blaj, ca protest la încercările ultraiste magiare de a desnaționalisa națiunea română. Pare-mi-se că acest document încă n'a eșit în tipar până acum, cu toate că acum nu ne face trebuință de astfel de dovezi, deoarece limba noastră nu mai e în pericolul acela care-i amenința în *anii acei fatali*, aflându-se acum în bunul său drept de a se putea desvolta sub în (altul) sceptru al Austriei; totuși, pentruca să rămână neuitată luptătoarea amoare a Românilui cătră limba sa până și în timpii sclăviei și cei de curând apusei tiranii, îl publicăm și pe acesta, ca pe un document vechiu, singur numai pe socoteala istoriei și pentru mezoasele lui *argumente*. Tot odată abatem mintea tutulor cititorilor dela orice simțiri postume, ce nu mai pot avea loc. Textul s'a publicat în 1853 în numerele 38 și 39 ale *Foaiei pentru minte*, p. 285—288 și 295—298.

²) Vezi, afară de foile publice, mai cu seamă planul de urbariu proiectat de Fogarasi P(opa?) Iános Ungurul? *Erdélyi Híradó*, no. 19, 1842, p. 111, paragr. 7. (Nota lui Simon Bărnuț).

și crescuți de mamă română, cu ură să-și aducă aminte de maica sa, căce i-au învățat a vorbi într-o limbă dela care atârnă toată nefericirea lor de acum și cea viitoare, pentru ce nu și-au dat pruncuții la limba ungurească, și dacă nu altmintrele, batâr cu furca să-i fie ținut acolo până și-ar fi câștigat acel odor de atâta fericire aducătoriu, că, iată, s'au arătat o stea minunată (*stella mirabilis*) pe ceriul cel politic al Ungariei și al Ardealului, care spune magilor că Ardealul nu va fi tare și fericit până când nu se vor unguri toți, adecă până ce nu se vor lepăda toți de neamul lor, de limba, de naționalitatea și, prin urmare, și de conștiința vredniciei sale cei omenesci; numai atunci o să fie țara tare și popoarele fericite, dacă le vor tăgădui aceste toate! Și cine e magul acel vestit, care au văzut dintăiu această stea minunată ce se zice contopire, ca să-i rădicăm monument de ocară vecinică și să-i scriem numele în cartea nemuririi alături cu Erostrat, că acesta au aprins beserica Diane și și-au câștigat nume nemuritoriu, eară acela e mai vrednic de nemurire, că are de gând să topiască pe oare câte naționalități, poate că întru cinstea lui *Armanyos c. Urdung*¹⁾, că Dumnezeu cel adevărat o jertfă ca aceasta negreșit că nu voiește — totuși să nu ne topiască încă puțintel, ci, dacă o să fim totuși osândiți fără a fi ascultați, fie-ne încai ertat a udă încă cu lacrimi de moarte câmpurile acele nemulțămitoare și neînvățate a prețui meritele cele adevărate, care strămoșii noștri, în timp de pace, le-au udat cu sudorile sale și în timp de războiu cu sângele ce l-au vărsat pentru a lor apărare, dee-ni-se și noă răgaz, precum e lege a se da făcătorului de rele condamnat la moarte, ca să ne tragem seama, ce fărădelege am făcut, ca să nu fim vrednici a mai fi numărați între popoarele cele nenumărate ale pământului, ear până ce ne vom trage noi seamă, cei ce vor să ne topiască facă și cazanele, adune materia trebuincioasă la acel proces hemic al topirii, rădice altarele pe care o să se ardă acea jertfă idolească și apoi desfăteze-se de mirosul jertfei sale; și când ne vor mânca limba, să se bucure că nu sunt cu nimica mai pe jos ca strămoșii lor carii mânca inimele oamenilor în loc de leac²⁾, și să arate că veacul al 19 nu e cu nimica mai bun, nici mai nainte decât al 9. Așa, până avem răgaz, să cercăm mai de amăruntul, oare au drept Ungurii a ne jertfi limba și naționalitatea la acel nerușinat idol *Armanyos*, ce se zice și egoism, să alăturăm dorința lor cea sangvinică cu legea *dreptului*, a *moralității*, a *înțelepciunii* și a *prudenței* cei ocârmuitoare de staturi, ca să putem judecă, de suntem îndetorați a răspunde oarecând dorinței aceiia. Nu se potrivește

1) cu *legea dreptului*; că aceasta spune învederat, cum că fieșcare om sau popor, ca ființă cuvântătoare, are drept de a trăi în lumea asta și de a se țineă ca o persoană (*jus subsistentiae personalis*), de a-și mișcă puterile trupești, mânila și picioarele ca să-și câștige ceva avere din afară, și puterile sufletești: înțeleșul, cuvântul ș. a., ca să-și câștige avere din lontru: cunoștințe de tot

¹⁾ Zeul în care credeă Ungurii când au venit din Asia ca păgâni. Wachsmuth, *Europäische Sittengeschichte*, 2, 26. (Nota lui S. B.).

²⁾ Regino abbas monast. Priim. et Ann. Metens. a. 889: Corda hominum velut pro remedio devorant. (Nota lui S. B.).

feliul în științe, în arte, în limbi streine și a maică-sa (*jus libertatis personalis*); și drepturile acestea nu se cad mai tare unuia ca altuia, unui popor mai mult decât altuia, ci toți oamenii și toate popoarele, în această privință, sunt întocma; și unul ca altul, căci din început toți sunt asemenea și nici unul n'are privilegiu a ucide pe altul sau a-l împedea în slobodă lucrarea fericirii sale potrivită cu legea (*jus aequalitatis personalis*); și dacă un asemenea drept toate popoarele în privința aceasta, deregătoriile lor încă trebuie să fie asemenea; așa fieșcare e îndetorat prin legea dreptului a da pace altuia, — nu numai ca să trăiască până când îl va lăsa firea, dar ca să-și lucre slobod în sfera drepturilor sale, spre a-și câștiga ceva avere, fără de care sau n'ar putea trăi de loc, sau ar duce o vieată mai mult dobitocească decât omenească.

Dintre spițele averii cele mult feliurite numai *limba* vom să o luăm aci la cercare, încât e o avere din lontru, strâns legată cu *personalitatea* fieștecării om și cu *naționalitatea* fieștecării popor. Adecă fără de putere cuvântătoare omul ar fi numai dobitoc și fără limbă mai ca dobitoc; puterea cuvântătoare, care face toate planurile de cultură, ar rămâneă totdeauna ca încremenită, de n'ar fi limba; prin limbă se întrupează cuvântul omenesc și se arată în lume, ca să povățuiască pre oameni cătră înalta lor chiemare; și altmintrele foarte nedeplinit s'ar arăta în lumea asta între oameni; cât de puține legi ar fi bine răspicate, de n'ar fi limba și câte certe, turburări, ba și răsturnări de soțietăți mici și mari, unde nu domnesc legi drepte și bine răspicate! Prin limbă se împărtașesc științele, înfloresc artele și se lătesc, se descopere oamenilor religiunea; și staturile fără arte și științe ar fi numai ca niște arbori fulgerați și uscați, fără vieată și frumusețe; ear fără moralitate și religiozitate nici n'ar fi soțietăți omenești, ci numai niște adunături de niște ființe înfricoșate. Adevărat că și rău încă se poate folosi omul cu limba, dar cine ar zice că pentru aceea e rea? au doară puterile sufletești și trupești sunt rele, pentrucă unii rău le întrebunțează? Să nu fie. Limba e averea cea mai scumpă a omului nestricat și a poporului necorupt și un odor atât de prețuit, cât doară și astăzi încă mai sunt tocma și oameni învățați carii cred că nici n'au fost oamenii în stare a o află de puterea sa, ci că D-zeu i-au învățat nemijlocit, cum învață mama pe băiatul său și dascalul pe învățăceii săi. Deci legătura între *persoană* și între *limba* sa e foarte strânsă, că *personalitatea* e întemeiată pe cuvînt, acesta e nevăzut, și limba e înfășoșetoriul cel din afară al nevăzutului cuvînt; și cine ar îndrăzni să zică că oamenii n'au avut drept de a învăța să vorbiască și că ar fi mai bine să fie muți? La atâta naturalitate nici însuși Rousseau n'au vrut să ducă pre oamenii săi; și un tiran ca acela, împedecătoriu de cultură, de ar fi om altmintrele, ar fi vinovat fărădelegii vătamate; omenirii (*crimen laesae humanitatis*); că omenimea nu poate răspunde chiemării sale fără de cultură, și cultura e întemeiată pe limbă. Cu cât e mai cultivată limba oarecării popor, cu atâta e mai cultivat și poporul; limba e măsura și mijlocirea culturai; în limbă e zugrăvită forma cugetării și a simțirii, dorințele și plecările, afectele și patimele lui; pe dânsa e întemeiat caracterul și naționalitatea lui; dacă și-au perdut limba oarecare popor, și-au perdut deodată caracterul și naționalitatea sa; unul ca acela nu mai are cînste

înaintea popoarelor, ci e tuturor ca un obiect de batjocură, pe care, ca pre un psitac, un popor astăzi îl face să vorbească așa, mâne vine alt popor și-l face să vorbească altmintrelea.

Să ne întoarcem acum la obiectul cercării noastre și având înaintea ochilor despre o parte icoana *personalității* fără de care oamenii nu ar fi oameni, ci numai dobitoace, și a susnumitelor *drepturi firești* într'însa rădăcinate, fără de care oamenii nu și-ar putea ținea omenimea, ear despre altă parte uitându-ne la Români, să întrebăm: Oare este cineva nu numai în toată monarhia Austriei, dar și în cealaltă lume, care au auzit ceva despre Români și să se îndoiască despre a lor personalitate omenească? Nici este, nici au fost vreodată. Adevărat că cu Ungurii s'au întâmplat astfel cevași, în timpurile bătrâne; că Ungurii, când au venit în părțile noastre din Schitia, prin ale lor încurgeri barbare așa au fost spăimântat pe toate popoarele, încât îi socotia a fi năluci, nu oameni, și un episcop din Würzburg zicea că sunt Gog și Magog, și oamenii credea că preînsemnează în scurt fiitorea perire a lumii¹⁾; negreșit că ei era oameni, nu năluci; ci fiind încă barbari, nici recunoștea drepturile altor popoară, nici voia a le respecta. Despre Români încă nici în timpurile acele întunecate n'au zis nimene că ar fi năluci (precum înadins nici se poate zice una ca aceea despre nimene care are odată figură și față omenească și întocmire spre umanitate), ci i-au ținut a fi oameni, cași astăzi, și persoane. Cine ar îndrăzni dar a zice că n'au avut drept a învăța și a-și face limba care o vorbesc astăzi Românii cei din Ungaria, cești din Ardeal, Românii și Moldoromânii atât de o potrivă cât nici se poate zice că ar fi împărțită în dialecte, *ci e numai una și aceeași, care îi leagă pe toți aceștia cu o legătură dulce frățescă* și îi unește între o familie, care totdeauna cu fală nobile s'au numit pe sine română. Cu dreaptă osteneală și-au câștigat dar Românii această avere prețuită. Ungurul nu poate zice cătră Român: Tu iești iobagul meu și toată averea ta e a mea, așadar și limba; când voui vrea, te pociu desbrăca de toate. Mulțămită ceriului!, că *astăzi nu mai poate prinde rădăcini o așa sistemă teroristică*, despre o parte că nu toți Românii Ardealului sunt iobagi, — că Românii încă au o plasă popească, și una nobile, care înaintea legii sunt de o potrivă cu Ungurii din aceleși plase, însuși după legea țării; apoi poporul românesc nu stă numai din plasa nenobililor, ci popii, nobilii și nenobilii români înolaltă fac pe poporul românesc, care cel puțin în privința limbii nu e mai de jos ca cel unguresc în șirul celor cosmopolitic al popoarelor, și în șirul popoarelor monarhiei austriace nu se ține mai mic decât cel unguresc, nici cu credința cătră împăratul, nici cu meritele cătră patrie; — despre altă parte nici chiar asupra iobagilor n'au Ungurii drept nemărginit (*jus illimitatum*), care s'ar întinde până acolo, ca să poată despune după plăcere chiar și despre limba lor, căci nu pot să zică, în privința limbei, ce s'ar putea zice doară în privința altei averi, după oarecare teorie juridică din veacurile barbare, cumcă Românii ar fi fugit din brazda domnească la școală și ar fi învățat acolo limba românească, că școala

¹⁾ Wachsmuth, *Sittengeschichte*, 2, 26. (Nota lui S. B.).

limbei românești până înainte ca de 87 de ani au fost mai cu seamă numai casa părintească și brațele maicelor romane. Strămoșii noștri romani, dela carii am primit drept moștenire această avere scumpă, ne-au lăsat cu limbă de moarte ca maicele romane să fie totdeauna dascălii cei dintâiu ai limbei acesteia, pentruca așa să o iubiască totdeauna fiecare Român adevărat, cum iubește pe maică-sa; să avem grije de ea și să o cultivăm, că pre dânsa e întemeiat caracterul și naționalitatea noastră; strîns e legată ea cu sufletul nostru, cu religiunea și cu tot ce avem mai sfînt și mai prețuit în lumea asta; într'însa, ca într'o vistierie, avem depuse atâtea dulci aduceri aminte, încât mai curînd își vor uita pasărilor sborul său, decît să se șteargă unele ca acele din inima Românilor; și prea grozav s'ar înșela oricine ar nutri în pieptul său acea părere că Românii n'au sentiment pentru cinstea, caracterul și naționalitatea sa.

Adevărat că, de au suferit rele vreun popor din Ardeal, Românii chiar au și graduat în școala răbdării. Făcut-au drumurile și ei au ferit podurile și au trebuit să plătească pentru trecere; lucrat-au câmpurile și dealurile domnești, și nici mîncare n'au dobîndit. Feciorii lor au fost ostași și părinții au contribuit ca ei să se poată deprinde în arme pentru patrie; militat-au cu leafa sa, vărsatu-și-au și sângele pentru patrie și, totuși, o lege zice că Românii nu sunt adevărați patrioți, ci numai suferiți sau tolerați, cam așa ca Țigani, carii umblă cu corturile în spate, dintr'un loc într'altul; suferit-au și au făcut multe pentru patrie și vor face, că așa poruncește sfintele datorință, dar toate suferințele acele nu i-au putut face a-și uita că sunt strănepoții Romanilor; trăiește încă poporul roman și va trăi până va trăi limba romană în gura lui și iubirea ei în inima lui; și coloniile lui Traian nu dorm, ci s'au deșteptat spre cunoștință cum că ele încă sunt chemate la o cultură mai înaltă omenească, în care numai prin ajutorul limbei materne pot face pași siguri. Așa, precum Ungurii, dacă și-ar lepăda limba, n'ar fi poporul acel sdravăn care sunt acum; așa nici Românii n'ar fi popor în asemenea întemplantare, ci numai o lepădătură de oameni, pe carii i-ar putea întrebuița oricine la orice fărâdelegi; aceasta însă nu o vor face Românii, căci sunt învinși foarte, cumcă, precum au drept Ungurii la limba lor cea ungurească, așa au și Românii la a lor cea românească, că Românii încă sunt oameni; precum iubesc Ungurii pe a lor, iubesc și Românii pe a sa, că Românii încă știu iubi; precum cred Ungurii că cinstea și naționalitatea lor e întemeiată pe limbă, așa cred și Românii despre a lor, că și Românii încă sunt popor sau nație; precum s'ar vătămă foarte tare Ungurii, de ar cuteză cineva a le amenința perirea limbei și a naționalității, tocma așa se vătămă și Românii, că Românii încă au simțire; și prin urmare, precum au Ungurii datorință a-și apăra limba și naționalitatea sa, tocma așa au și Românii strînsă datorie a-și apăra pe a sa limbă și naționalitate, din pricină că, precum sunt asemenea drepturile amînduror popoarelor în privința limbii și a naționalității, așa sunt și deregătorile lor asemenea; și cum ar putea pretinde Ungurii să-i recunoască de nație alte nații, dacă n'ar voi să recunoască și ei a altora naționalitate? Din aceste se cunoaște învederat:

a) cumcă fieștecare popor, așadar și Românii, chiar așa drept au la limbă și la naționalitate, cași la vieață, pentru aceea chiar așa trebuie să-și apere limba ca și vieața;

b) cea ce amenințează perire limbei și naționalității, amenințează vătămare omenimei înseși, care fără de limbă nu se poate cultiva; așa

c) dreptul limbei și al naționalității nu se poate înstreina prin tomneală pentru dobândirea altor drepturi, și o tomneală ca aceea ar fi o tomneală de rușine, care numai între cei de nimica s'au obicinuit a se face; astfelu de contract dar ar fi spre necinste atât poporului, ce și-ar vinde limba și naționalitatea, cât și cumpărătorului; iar de s'ar sili prin lege, aceea n'ar fi dreptă; și dacă nu e dreptă, cum poate să se potrivească?

2) *Cu moralitatea cea adevărată? Ce nu-i drept, nu poate fi morale; și credem că nu va zice nimene, cumcă legeafărul cel pozitiv nu e detoriu a căuta la legea moralității când pune legi pentru binele cel public, căci legile moralității au putere îndetoritoare pe toți; și nu e nici o autoritate în lume, care n'ar fi detoare de ele sau care să-și ție tocma de tragere a le urma; aci adevărat că nu e locul a grăi pelarg despre legile moralității, că acest articol nu e menit a înșerbi în loc de prelepciune etică; totuși legea aceasta nu poate rămânea aci nepomenită, cumcă «fieștecare popor e detoriu a respecta pe alt popor fiecare, și nu numai a nu-i împiedeca înființarea scopurilor sale celor drepte, ci încă a-l și ajuta». Prin popor nu se înțelege aci numai acela care face de sine un stat neatârnatoiu, ci o mulțime de oameni de aceeaș viță, uniți prin aceeaș limbă, prin aceleași datini și plecări, prin aceeași cultură a trupului și a sufletului, așa cât prin aceste sunt legați într'un neam ca prin niște legături firești. Astfelu de popoară pot fi unite mai multe într'o soșietate juridică ce se zice Stat (*Status Civilis*). Așa stă principatul Ardealului din Unguri, Sași, Români ș. a., cari toți doresc a fi fericiți; și fiindcă fericirea nu se poate dobândi fără cultură, voiesc cu toată inima a se cultiva; cultura dar și fericirea sunt scopurile cele mai de frunte a fieșcărui popor ardelian; și la scopurile aceste Ungurii năzuesc pe cale ungurească, Sașii pe cale nemțească, Românii pe cale românească, fieștecare pe a sa cale firească. Căile aceste însă toate sunt drepte, călcate în pace de multe veacuri și în urmă toate se întâlnesc în aceeași cale primare a fericirii și a culturii publice omenesti; și cine va zice că fericirea și cultura a tot Ardealul atîrnă numai dela o limbă singură oricare? Și apoi, la ce atâta osteneală pentru întroducerea unei limbi, prin care, turburându-se celelalte popoară și slăbindu-se astfelu și în privința morale, s'ar pregăti de jaf pe seama oarecărui popor răpitoriu și nesăturat de pământ? La ce atâta entusiasm înzădarnic? Respect sufletelor înflăcărate pentru limba și naționalitatea sa, dar entusiasmul național numai atunci meritează respectul altora, când arde pentru drept, care e un bun comun al tuturor, ca și adevurul. Câte rele s'au întâmplat popoarălor, mai toate de acolo au urmat, că urmându-și egoismul n'au voit a respectă dreptul. Cine au îngropat pe Unguri la Mohács? Egoismul turcesc. De unde au urmat relele subt care au gemut Ungaria și Ardealul sute de ani și care astăzi încă nu sunt vindecate*

deplin? Din egoismul turcesc, care nu voia să știe de drepturile popoarelor. Și ce norocire pentru popoarele Ungariei și ale Ardealului că nu le-au venit în minte acelor Turci nerușinați ca să le lipsiască de limbă! Cât de lesne le eră deslegarea acestei probleme, că n'avea decât să rădăce scoale și să bage pe turceasca în școalele Ungurilor, Sașilor, Românilor și îndată eră tot lucrul dobândit pentru ei și perdut pentru noi. Însă iată în veacul al XIX cel luminat, cunoscătorii de drepturi și iubitorii de umanitate, Ungurii, poporul acel zdravăn și mărinimos, aceea o să ne o facă noăa bieților Români, ce nu ne-au făcut Turcii înșii! Adecă a ne surupa naționalitatea; și încă cum? Intr'un chip prea înfricoșat; vor adecă mai înteu să ne ia limba, apoi naționalitatea e perduță! Vor să bage limba ungurească până și în școalele Românilor din Blaj; și încă nu numai ca un studiu limbistic particulare, de care nici odată nu ne-am ferit, ci ca o mijlocire, prin care o să se predea toate științele; și apoi aceasta va să zică a respectă drepturile altora?! Vede fiecare, că dacă se vor învăța în Blaj și în Sibiiu științele ungurește, atunci în școalele sătești încă ungurește vor trebui să meargă; ce e mai mult, încă și în beserică vom fi siliți acuși a fi Unguri, pentrucă în Blaj și în Sibiiu învăță științele, pentruca să știe învăța poporul românesc; și deacă vor învăța ungurește, nu vor fi în stare a grăi românește. Să nu creadă Români, de va zice cineva: Nu voim a vă scoate limba din casă și din beserică, ci numai din școală; nu, căci școala cu casa și cu beserica sunt legate cu legătură nedeslegată; și noi vârtos credeam că școalele ne vor înșerbi ca niște mijloace nu numai spre cultura cea virtuoașă și religioasă, ci și spre înflorirea limbei și a naționalității noastre române; însă durere! că nădejdea noastră se preface în desnădejde; mijloacele care altora șerbesc spre înaintare, noăa ne vor fi spre perire; școalele din Blaj, Sibiiu și a. de aceea vor sta de aci înainte, ca prin tr'însele să se stingă limba și naționalitatea noastră și vor fi mai puțin cinstite ca niște borte de fere sălbatece, că acele nu desnaturalizează pe fere, ci le scutesc, iar Români prin școale se vor desnaționalisa. Care părinte își va da pruncul la o școală ca aceasta strigătoare de limbă și ucigașe de naționalitate; și care popor va priimi de părinte sufletesc pe un om cu care nu se va putea înțelege? Nu, nu va fi niciun părinte așă de tiran, niciun popor atât de nebun; și oare o astfelu de lipsă a reverinței cătră drepturile cele mai prețuite ale unui popor poate să fie aprobată prin înțelepciunea și prudența (*prudencia*) cea ocăr-muitoare de staturi?

3) *Înțelepciunea statului (Staatsweisheit!)*, dacă e adevărată, va recunoaște dreptul totdeauna și-l va aveă de model orice va face pentru binele cel public al statului; înțelepciunea cea adevărată nu va restringe libertatea nimănu decât între marginile dreptului, ba încă se va sili a o lăți pe cât se poate, nu va sili conștiințele în lucrurile religioase, nu va lua averea nimănu fără de voie-i, căci ea cinsteste pe oameni și se știe folosi cu dojana istoriei care arată câte rele au urmat din asuprirea oamenilor prin năcăjirea conștiințelor și răpirea averilor. Din *prudența statului* (*Staatsklugheit*) sau politică? Fără de o afundă cunoștință politică se poate cunoaște, că de ar fi politică statului chiar subt grija oarecărui serafim, acesta încă ar trebui să întrebunțeze

massimele prudenței cu privință la legile dreptului, dacă ar voi să lucreze binele cel public, așa cât aceluia încă nu i-ar fi ertat a face ceva numai *par raison d'état* (*per rationem status*), ci ar trebui să bage de seamă, oare lucrul acela înainte de toate slobod e a se face *par raison de droit* (*ratio juris*), din pricină că legea dreptului e mai naltă ca cea politică și politica e detoare a-și plecă genunchii înaintea dreptății; și oare ce interes patriotic ar fi atât de cum-pănitriu, încât să răstoarne cumpăna dreptății partea contopirii? La aceasta răspunde un politic argumântând așa ¹⁾: Popoările Ungariei (și ale Ardealului) sunt parte deschilinite cu vița, cu interesele, cu cultura; teritoriul e mic; de vor isbuti a se contopi, unirea lor va fi tare și nedeslegată, iar de nu, nu e putere care să ne opriască perirea naționale; sau (în scurt) trebuie sau să ne unim într'o nație, sau caută să perim, și cine vă amenință perire: Nemții sau Slavii sau Românii din Ungaria și din Ardeal? Nu, că aceștia vă dau pace și nici în minte nu le au venit vr'odată a vă lipsi de naționalitate, la ce aduceți dar înainte o astfelu de încurcătură și disinuație nelogică, ca să vă înspăimântați înși-vă neavând vreo cauză despre partea popoarelor ce voiți a le topi? Istoria arată, că locuind împreună cu popoarele aceste n'ați perdut nimica printr'însele, ci încă ați dobendit o figură și o față mai frumoasă, care nu o aveți când ați venit încoace ²⁾, iar prin creștinătate, și mai de curând prin filosofie, la acel grad al culturii ați ajuns, încât dieta Ungariei, prin a sa iubire de oameni au stors reverința și dela aceia carii mai nainte uria pe Unguri; aceste toate le-ați dobândit și limba și naționalitatea nu numai că vă stă nevătămate, dar încă și înflorește; deci, dacă au stat de atâtea veacuri nevătămată de popoările pe care aveți de gând să le topiți, de ce să nu stea și de aci înainte? De Muscal ne temem (zice alt politic) că va veni și aflându-vă pe voi, Românii, deo lege, pe Slavi de o viță cu sine, voi veți ținea toți cu dânsul și noi vom peri, că suntem slabi; pentru aceea dară să ne unim toți într'o nație (ungurească), ca să ne întărim, că fără de naționalitate nu poate fi libertate și fără libertate nu poate fi țară tare ³⁾. Frica de Muscal, adevărat că e foarte întemeiată, căci el face pași de uriaș prin a sa politică îngrozitoare, prin care întâiu apără, apoi dapără; să ne gătim dar bine în contra orcanului, dar cum? Prin contopire? Nici de cum; că contopirea ar fi mijlocirea cea mai nepolitică și cea mai rău nimerită din toate câte se pot cugetă, din pricină că contopirea ar stârni ura tuturor naționalităților in contra Ungurilor și apoi, când ar veni Muscalul (*quod Deus avertat*), unde ar fi unirea cea dorită, fiind toate inimile singerate? Pre adevăr că rău și-au tras seamă acești politici neluând aminte că pre Muscal nu-l va putea spăria nimene cu limba, ci cu brațul și cu peptul cel vârtos, în care bate o inimă iubitoare de patria aceea, în care fieștecine are sau incai poate să-și câștige un pic de pământ, pe care să stea, să lucre și să poată zice: Acesta

¹⁾ *Pesti Hirlap*, no. 108, p. 33, 1842. (Nota lui S. B.).

²⁾ Otto Frising: *Facie tetti* (sc. Hungari), *profundis oculis, statura humiles, ut divina patientia sit admiranda, quae, ne dicam hominibus, sed talibus hominum monstis tam delectabilem esposuit terras*. (Nota lui S. B.).

³⁾ *Erdélyi Hiradó*, no. 18, 1842.

e al meu, pentru acesta dar, pentru părinți, muere, prunci, lege, limbă, naționalitate ș. a. mă voi uși până la moarte. Mergeți, domnilor politici, dacă voiți, la mormântul Poloniei și dacă veți ceti inscripciunea aceasta: «Aici zace Polonia, pe care au îngropat-o ca la 300.000 aristocrați (*Szlachcic*) tari la cerbice, carii singuri având drept la pământ, la deregătorii, scutiți de tot felul de dare, de vamă, de ținare de cătane, cea mai mare parte dați cu totul spre lux, necurăție, beție și tractând pe oameni ca pe niște dobitoace i-au făcut leneși, bețivi, mârșavi, molatici și așa i-au nimicit cu sine dimpreună». Intrebați apoi pe generalii muscălești, de i-au primit Polonii cu brațele deschise ca pe niște frați de aceeași viță? Atunci se vă întoarceți în patrie-vă și să spuneți aceea ce ați văzut și ați auzit, că pe Polonia n'au îngropat-o Evreei cei mulți de acolo, nici Lituanii, Grecii, Tătarii, care-și mai țineau încă limbile sale și că limba și identitatea vieții nici le-au înlesnit învingerea Muscalilor, nici au depărtat discordia dela Poloni, dar din contră pe ceia i-au ajutat armele, pe aceștia i-au pierdut aristocrația; de unde lesne se cunoaște că libertatea civile nu e chiar așa de strâns legată cu oarecare naționalitate, precum li se pare eroilor sistemelor contopitoare, că poate să aibă țara aceeași limbă și totuși să fie slabă, și poate să fie tare cuprinzând în sânul său mai multe popoare în deschilinite limbi vorbitoare. — Și aceea încă se cunoaște cumcă astfelu de Unguri aprinși la creeri nu doresc adevărata libertate și o întărire a țării așezată pe temeiul cel neclătit al siguranței dreptului fiește-cărui om, a dezvoltării puterilor sufletești și trupești, prin care să ajungă cetățenii la o cultură omenească sub domnirea legii dreptului și prin cultură la fericirea aceea care fără de cultură nici nu-și o pot închipui, necum să o poată primi și apăra; ci dorința Ungurilor acestora e cu totul egoistică, de a se întări numai pe sine cu o mijlocire foarte nedreaptă și încă și nepolitică; ci pe oamenii ceice fac țara și o țin, nu numai cetățenii nu voesc a-i numi, dar nici oameni; poate-i asupra pe aceia oricare nemeș și oricum va avea plăcere, că bietul creștin nu poate sta înaintea judecării ca persoană, și politicii zic că încă nu e vreme de a publica cumcă oamenii sunt oameni și persoane. Creștinătatea la astfelu de politici sau n'au străbătut, sau o au scos afară din inimă-și, că aceea învață cumcă toți oamenii sunt persoane oriunde, iar constătuiciunea Ardealului ține că unii oameni nu sunt persoane înaintea legii; acum dar fiind opuseciune contrazicătoare între aceste două propuseciuni, nici pot fi ambe adevărate, nici ambe false de odată; adecă: sau nu e constituțională creștinătatea învățând că toți oamenii sunt persoane, sau nu e creștinească constituiciunea Ardealului, care ține cumcă proștii nu sunt persoane; așa este, că după creștinătate proștii încă sunt fiii lui D-zeu, dar după constituiciunea Ardealului nici persoane nu sunt, necum fii ai patriei; și ce? doară acest felu de politici au vreo filosofie înaltă, care le-ar spune să nu se uite la o creștinătate care învață așa, că nu e adevărată. D-zeu să ne ferească, ca de Muscal, atâta de o filosofie care ar fi împotriva acestii învățături creștinești, cât și de o creștinătate care s'ar împotrivi cu filosofia. Filosofia cea adevărată zice: Indreptați-vă constituiciunea și administrăciunea, că aceste amândouă sunt făpturi de mâni omenești și au trebuință de a se

mută din vreme în vreme spre mai bine, ca să fie folositoare statului întreg, nu numai unor oameni; însă aceasta e cea mai înteu rătăcire (*πρωτον ψευδος*) a multor Unguri, că folosul statului și ușurarea oamenilor nu o leagă de asigurarea drepturilor, ci de alte condițiuni netrebnice, precum e limba ungurească, cu toate că temeiul ușurării e de tot altul și numai Ungurii aceștia nu voiesc a-l cunoaște, iar poporul îl simte, căci de mult îl poartă pe umerii săi.

Așa e, domnilor, că drepturile și datorințele sunt împrumutate? Deci, dacă poporul nu poartă nici o greutate publică în patrie, atunci nu e vrednic nici de un feliu de ușurare; că bunătățile patriei numai acelora se cad, carii poartă greutățile patriei și în acea măsură în care le poartă; de ce legați dară bunătățile patriei și drepturile acum de oarecare confesiune religioasă, acum de naștere, acum de limbă și încă de cea ungurească? Adevăr, că n'ar fi rău, când ar fi de aceeași lege batăr lăcuiitorii unui stat toți, că atunci într'un sat ar fi destul un popă și o beserică, un dascăl și o școală, unde acuma sunt de lipsă trii și mai mult și câtă economie ar fi aceasta pentru stat, câtă ușurare pentru oameni! Inșă mintea cea sănătoasă și istoria au demunstrat că tot nu e bine a sili conștiințele; așisderea n'ar fi rău să fie de aceeași viță toți cetățenii unui stat și să vorbească aceeași limbă; însă mintea cea sănătoasă și istoria arată că, dacă și-au croit limbă oarecare popor, trebuie lăsat ca să pășiască în cultură pe calea care și-au făcut-o: Numai atunci nu e vrednic cineva de drepturi pentru relegiune, când aceasta îl împedecă dela plinirea deregătoriilor cătră patrie, dar istoria arată că reformatul și jidovul tocma așa e de bun patriot, cași catolicul și neunitul și unitariul. Așa e și cu felurimea limbilor. Până acum au vorbit Ardelenii unii nemțește, alții românește, alții ungurește și nimene nu poate zice că prin aceasta au fost împedecați de n'au putut plăti darea, n'au putut face drumuri, n'au putut apăra patria în contra inamicilor; și dacă le-am făcut aceste toate până acuma, de ce să nu le poată face și de aci înainte? Au doară prin politica Maghiaromaniei s'au demonstrat mincinoasă logica aceea, care zice: *ab esse ad posse valet consequentia*? Și dacă Ungurii nu-i socotesc vrednici de ușurare pe Români, pentrucă au purtat greotățile țării și le poartă, doară îi vor socoti vrednici dacă se vor lepăda de limba și naționalitatea sa? Atunci întru adevăr n'ar fi vrednici; însă nici nu pot crede Români la astfel de făgăduințe neîntemeiate și vorbe pompoase și încă din o pricină foarte simplă, adecă: ei cunosc pe o plasă de oameni, ce se zic a fi tot de o viță cu Ungurii și vorbesc limba ungurească, drept că nu tocma așa ca învățații din Peșta, dar o vorbesc totuși fără să fie batăr ceva mai puțin împovorați decât strănepoții lui Romulus, acum aceștia argumântă așa: Dacă cunoștința limbii ungurești n'aduce ușurare nici sângelui lor, cu cât mai puțin ne va aduce ușurare noaă Românilor, căroră totdeauna nedrept ne-ar putea arunca: iată lăpădații, carii eri era Români, astăzi se zic Unguri, mâne poate vor fi Turci, poimâne Muscali, cum se va întâmpla, totdeauna însă fără caracter, marfă eftină, nerușinați, vânzătorii! Și unele ca aceste nedrept ni le-ar arunca, că omul care nu iubește limba neamului său, acela nu iubește nici pe neamul său; și dacă nu iubește cinevă nici pe al său neam, cum va putea să iubiască pe alt neam

strein, unul ca acela nu e decât un egoist spurcat, care astăzi zice Ungurilor: «Bine e să se facă Ungurii. toți Români», mâne va zice Muscanilor: «Bine e să se facă Muscanii toți Unguri», cei înțelepți să nu se iee după vorba unor amăjitori ca aceștia, că omul care au rupt cea mai sântă legătură a limbii cu care era legat de maică-sa și de neamul său, acela s'au făcut monstru și nu e vrednic de credință.

Vedeți dar, domnilor, că dorința dumnia-voastră e nedreaptă, nemorală, foarte neînțeleaptă și foarte nepolitică, nimic mai mult decât un egoism prea de jos, îmbrăcat în larva binelui public, căruia îi este mare înprotivnic, dar egoismul tot egoism rămâne ori cu ce va fi îmbrăcat; și de s'ar arăta unguromania îmbrăcată tocma în cea mai noăă modă de Paris, o vor urî toți cei buni și vor fugi de ea ca de o fiară sălbatecă primejdioasă ecsistenței și fericii cei publice a monarhiei austriace. Incetați dreptacea dela acel cuget neomenesc al contopirii, că bine știți, cumcă *Deo magis quam hominibus obediendum est*, adecă: ascultarea de oameni nu e necondiciunată și nici Sașii, nici Românii nu se vor supune, nu se pot supune la acea ucigătoare de naționalitate lege a contopirii.

Blaj, 25/ 13 Făurariu 1842.

Bt.

VI

Protestul consistoriului din Blaj contra limbei ungurești la anul 1842

Aflând abiă acum din *ziare* despre articolul proecat în proximele ședințe ale Comițiilor dietale relativ la întroducerea uzului diplomatic și general al limbii maghiare, nu numai în jurisdicțiile civile și militare, dar și în cea bisericească, și nu numai în corespondența dintre ele, ci și'n însăși administrarea dieceselor și în educația tinerimii, cu singura excepție a națiunii săsești, căreia i se permite limba germană în pertractarea afacerilor sale interne,— și îngrozit fiind de urmările grave ale introducerii unei astfel de inovații care periclitează *cele mai sfinte drepturi naturale*, Consistoriul acesta, în puterea datoriei ce-i incumbă de a veghia asupra drepturilor și privilegiilor acestei diecese, a cărei administrație interioară i-a fost în parte încredințată, și în convingerea deplină că modul de a vedea al Ilustrității Voastre în această chestiune este același, a socotit de datoria sa a rugă, prin aceasta, cu smerenie, pe Ilustritatea Voastră, ca, înainte de ce pomenitul articol dietal ar obține forța obligatorie de lege prin promulgarea Sacrosanctei Sale Maiestăți, să binevoiască a implora prin cele mai umile rugăminți pe M. S., să îngăduie grațios ca clerul nostru greco-catolic să se mențină și de acum înainte în *folosința graiului băstinaș și a limbii-mame latine*, atât în administrația internă a acestei diecese, cât și în învățământul tineretului și poporului, atât din motivul, că clerul nostru, care prin unirea sa cu biserica catolică-romană trebuia să se bucure de drepturi egale cu celelalte religii primite, n'a fost de fel reprezentat în Comițiile dietale și nici măcar relativ la un lucru atât de important ca dreptul de a se folosi de limba maternă în propriile-i afaceri,— drept echivalent cu acela al *existenței personale*, inalienabil și imprescriptibil —, n'a

fost consultat și ascultat, cât și din motivul că întrebuițarea acestei limbi sau alteia numai în aparență nu are nici o legătură prea strânsă cu religia. De oare ce totuși clerul acesta al nostru posedă o limbă națională proprie, consacrată și prin întrebuițarea în practica religioasă, în decurs de veacuri, și la care singură se raportă acele progrese lente, vai ! în adevăr, dar nici de cum de disprețuit, în cultură și educație, Consistoriul acesta prevede cu ușurință ce s'ar întâmpla, dacă, în locul acelei limbi și al cultei limbi-mame latinești, s'ar substitui limba ungurească, *care nici ea măcar nu e încă destul de ciselată și nu abundă în cel belșug de cărți bune*; pe de altă parte, la nația românească din sânul căreia se recrutează exclusiv clerul nostru, această limbă fiind aproape total ignorată, ba chiar, din cauza mulțimii preponderante a populației românești și a numărului relativ mic de Unguri cari locuiesc scaunele săcuesti, fără legături cu ai noștri, neputând deveni prin nici un mijloc mai cunoscută, nu numai că nu mai poate nădăjdui vreun progres în viitor, dar, dimpotrivă, din cauza veșnicilor piedici ale acestui îndoit element de *dușmănie* reciprocă, chiar de nu s'ar mai ivi altele, e de temut să nu recădem, miserabil, în *barbaria* de odinioară din care cu greu și numai prin isgonirea limbii slave s'a putut elibera întru câțva clerul și nația noastră.

Dar nici în ce privește binele principelui, al patriei, al religiei nu se poate vedea niciun folos deosebit, care ar resulta din această întrebuițare universală a limbii maghiare în principatul nostru, pentrucă, dacă prin această dispozițiune puterea și soliditatea națiunii maghiare ar crește mai mari, în schimb aceea dispozițiune n'ar putea servi la ușurarea sarcinilor noastre și nici la sporirea concordiei mutuale dintre diferitele națiuni de aici; din contră, ura va fi mai mare din cauza mijloacelor de constrângere ce se poate prevedea cu certitudine că se vor întrebuița din partea naționalității maghiare împotriva elementului românesc, luptând din instinct firesc pentru limba-i maternă, dacă se mai adaugă și obligația prin lege, — ceeace, după credința Consistoriului și a tuturor oamenilor de inimă, cari cunosc relațiunile reciproce ale acestor două națiuni, n'ar fi decât o nouă și încă mai înverșunată ațâțare.

În adevăr, dacă observăm mai cu atenție punctele 7 și 8 ale articolului dietal, prin care se decretează: 1) că cunoașterea limbii maghiare, după 10 ani, va fi condiția exclusivă pentru împlinirea oricărui oficii bisericești; 2) că, tot peste 10 ani, obiectele de studii în școlile blăjene nu se vor propune decât în graiul maghiar și 3) că studiul limbii maghiare urmează a fi introdus până și în școlile sătești, — nu putem să nu mărturisim că un mare pericol ne amenință pe noi, biserica și naționalitatea noastră.

Căci: în ce privește punctul 1) nu se poate prevedea că oamenii, foarte vrednici și destoinici de altfel pentru oficiile eclesiastice, vor fi totdeauna cunoscători ai limbii ungurești; ci, întocmai ca pînă acum, tot așa și de aici încolo vor fi nu puțini demni și apți pentru slujbe, știutori ai altor limbi: latină, germană, română, cari n'ar putea fi excluși dela funcțiile bisericești decât cu o mare pagubă a bisericei și națiunei noastre; și fapt e, că se găsesc districte în ținutul Transilvaniei, în care cunoașterea limbii maghiare nu este și nu va fi de vreun folos, iar cele germană și română sunt de nevoie.

În privința punctului 2): Scopul școlilor din Blaj, după binevoitoarea intenție și părinteasca înclinare a fericților întru pomenire Impărați ai Austriei, a fost ca școlile acestea să fie un Institut național, slujind la promovarea culturii morale, religioase și literare între Români și noi sîntem intim convinși că, pentru dobîndirea acestui rezultat, nu există vreun mijloc mai potrivit decît limba română, ca limbă maternă: de acest mijloc s'au folosit totdeauna și străbunii noștri și ne servim și astăzi; în această limbă au fost instruiți în științele necesare aceluia nobil scop preoții aceia cari au cultivat virtutea și religia.

Este, deci, evident, că limba aceasta nu poate fi scoasă din școlile blajene decît cu primejduirea moravurilor și a religiosității și — ceea ce pentru noi nu e mai puțin dureros, — cu ruina scumpei noastre naționalități. Mărturisim însă sincer, că nu numai după zece ani, dar nici după zece veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi și națiunea noastră nu putem fi obligați printr'o lege care, pentru datinile și credința noastră, pregătește un pericol și un obstacol, iar pentru *naționalitatea* noastră ruină și peire. Departe de noi ura limbii maghiare, pe care, ca pe unul din graiurile patriei, o învățăm pînă astăzi, au învățat-o mulți dintre Români și o vor învăța toți cei ce vor aspira la funcții și la relațiuni mai de aproape cu Ungurii; nici decum însă în paguba limbii materne și a naționalității întemeiate pe ea, ci mai vîrtos pe aceasta o vom iubi și cultiva deapururi.

La punctul 3): Sîntem încredințați că întroducerea și stabilirea limbii ungurești în școlile rurale nu va fi de sprijin și ajutor culturii poporului, ci de bună seamă spre piedică. În adevăr, în școlile rurale tineretul trebuie să învețe înainte de toate moralitatea și religiozitatea, și anume cu ajutorul limbii materne, iar cunoașterea mai multor limbi, ca una ce e legată de o cultură superioară, nu privește poporul, din care cea mai mare parte va trebui totdeauna să se îndeletnicească cu agricultura și să poarte sarcinile publice ale patriei: lui nu i-ar rămînea, deci, timp să se ocupe cu mai multe limbi, ci se va socoti fericit și-i va fi de ajuns, dacă va fi învățat în limba maternă morala și religia, economia și altele care aparțin sferei sale. Și ar fi de dorit să se poată griji de ajutoarele prin care poporul să poată construi școli și cultiva mai bine decît s'a făcut pînă acum această menire atît de necesară.

Căci aceasta este vechea și principala dorință nu numai a Consistoriului nostru, ci a întregului cler și întregii națiuni, de bună seamă și a Austeii Sale Majestăți.

În sfîrșit, dacă Ilustritatea voastră e de părere că s'ar cuveni a se auzi asupra acestui lucru opinia clerului însuși, Consistoriul ar ruga stăruitor pe Ilustritatea Voastră să binevoiască a obține dela locul cel mai înalt autorizația de *a convoca* în acest scop *sinodul diecesan*. De altfel, Consistoriul, rugînd cu adîncă smerenie pe Ilustritatea Voastră, să binevoiască a depune la picioarele prea înaltului Tron, împreună cu aceste umile rugăminți, și omagiile neștirbitului și veșnicului său devotament, rămîne în aceeași venerație.

Blaj, 15 Febr. 1842.

Consistoriul Blăjean:
Simeon Crainic, vicariu general;
Ștefan Manji, notariu.

VII

UNA EPISTOLĂ ȘI UN ARTICLU ORIGINAL SCRIS DE
SIMION BĂRNUȚIU

Prea onorate d-le Redactor!

Trimii acest articol, ca de se poate, să se tipărească în foaia pentru m. și l. Cred eu, că on. redacțiune n'are trebuință neapărată de dânsul, și nu pentru aceea îl trimii, ci pentrucă sunt învins de trebuința restaurării soborului mare, și clerul nostru nu mai voește a se deșteptă, ca încă dela episcop să-l ceară; scăderile noastre sunt mai mari decât să fi îndrăznit eu a le descrie cum sunt, numai ceva am atins, dar ce am atins, nu poate fi iertat a se mai tăcedă. Nu te teme, domnule, a-l tipări, se-l vei socoti de treabă, toată responsabilitatea o iau pe mine; cu numele fă ce vei vrea, pune-l tot afară, sau numai două slove cum e în manuscript, sau nici o slovă; a nu-l pune defel e mai bine, despre o parte, că atunci n'au de aface atâta cu autorul, și cearcă mai fără de patimă lucrul însuș. Oricum, de-l va lăsa censure, ce și cred, nu te teme a-l tipări, că eu nu m'ari temut a-l scrie. Iți dau voie, ba te și rog, a mută cuvinte și expresii cari nu ți se vor părea potrivite, iar dacă nu se va putea tipări, te rog cu dinadinsul să ai bunătatea a mi-l retrimite cât vei putea mai curând. Rămân al d-tale prea umilit servitor Simeon Bărnățiu m/p., profesor de filozofie¹).

SOBORUL CEL MARE AL EPISCOPIEI FĂGĂRAȘULUI
PROLOGUS GALEATUS

Unii cetesc cu sânge rece despre vărsările de sânge ce se fac în Ispania sau în Caucas sau în Afganistan, iar dacă i se întâmplă a ceti vreodată ceva mai aproape asupra unor scăderi, ce strigă la cer pentru îndreptare, pe loc schimbă fețe, simt nădușeli din lăuntru sau amețeală de cap. Pentru astfel de cetitori cu temperament sângios sau coliros e menit acest micuț prolog galeat a-i informă de bună vreme despre cugetul scriitorului, ca să știe astfel cetitorii, că aceasta n'are de gând a vătămă pe nimeni și că singurul scop ce și-au propus, e a îndemna mai întâiu pe preoții românești uniți din Ardeal, ca să cetească cu deadinsul atât istoria lui *Petru Maior* despre *începutul românilor*, o carte ce nu poate să-i lipsească nici unui român adevărat, cât și *istoria bisericii românilor*, care iară, fără păcat, nu poate să lipsească nici unui preot adevărat, apoi a deșteptă în acei cinstiți preoți o râvnă mai mare spre studierea tocmelii²) bisericii sale, spre iubirea aceeaș și spre a soborului mare restaurare. Acesta e scopul și mijlocul spre a-l înființa adevărul pe calea publicității! *Sine ira et studio.*

¹) La această scrisoare nu e pusă data, se va vedea însă la articolul, care este din 22 Decemvrie 1842. (*Nota lui G. Barițiu*).

²) Prin tocmală înțeleg aceea ce zic unii constitutiv, alții constituție, alții constitucione; care e mai bună? (*Nota lui S. B.*).

Dreptul bisericii românești de a țineă sobor mare în tot anul, atât e de recunoscut, încât nu poate să se afle în tot neamul nostru vreunul, care să se îndoiască despre acest drept bisericesc. Încă e vie aducerea aminte, cum că înainte ca de 70 de ani, eră datina a se adună protopopii la Blaj, la mitropolie spre a se sfătui asupra trebilor bisericesti. Încă mai sunt protocoale de-ale episcopilor bătrâni, în cari au însemnat strămoșii noștri, cum se chiamă în tot anul protopopii cu deputații clerului, ba *din mireni încă eră datina a chemă pe unii mai de frunte*, și mai puternici în cuvinte și în fapte, boieri ai neamului nostru; încă mai stă istoria bisericii românilor a lui Petru Maior și până va sta cartea aceasta, va stă și soborul cel mare, sau încă pomenirea lui. Așa mai viază încă conștiința aceea în clerul nostru, că biserica românilor și în timpurile cele barbare, când neamul nostru din lăuntru eră suprit de sărăcie și de neștiință, din afară de năvlirile ginților însetate de sânge și nesățurate de pământ, mai aveă un fel de scăpare și un mijloc foarte puternic de unire religioasă în adunările clerului cele de peste an — niște protopopi și popi, adevărat că simpli și fără de învățătură înaltă, dar cu o inimă jertfită cu totul spre binele acelor ce priviă la ei ca la niște părinți pururea gata spre a fiilor săi mângâiere, se întâlneă în tot anul cu cel dintâiu al lor păstor sufletesc, care de dânșii mai că nu se deosebiă, decât cu cinstea înaltei dregătoriei sale, și cu meritele pentru cari îl ridicase la acea dregătorie strălucită, altmintrelea cu învățatura nu-i prea întreceă, iar cu o vieță simplă și cinstită, nu pomposă, le arată cum să se ferească atât de a fi mârșavi, cum și de un lux necuviincios Statului popesc, și apoi de astfel de bărbați cuvioși și nu politici, nu se puteă teme biserica, că-i va trage la sine toate drepturile ca să domnească peste cler și peste bieții creștini cu putere nețărnută; (nerămânându-i clerului și mădularului bisericii alt drept, decât a suspină înaintea mai marilor bisericesti ¹⁾).

Datina de a țineă sobor mare în tot anul, a fost întărită și de principii Ardealului, precum se cunoaște din hrisovul lui George Racoczi, prin care poruncește lui Simeon Ștefan Pop, arhiepiscopului românesc de atunci, ca să adune în tot anul la sobor pe toți cei de sub a sa ascultare păstori, și de ar da de vreo greutate în trebile credinței, să fie datori a cere sfat și dela preac. d. episcop ortodox (atunci eră Gelei) ²⁾.

¹⁾ În paranteză se află cuvintele eliminate de censor la 1843. G. B. D.

²⁾ Vezi Petru Maior: Istoria bisericii pag. 75, p. 11 de unde se vede că Rakoczi numai pentru aceea au îngăduit pe români a se folosi cu dreptul său însuș, ca pe încet să-i poată trage la credința reformatilor, ci mulțumită lui Dumnezeu, că n'au lăsat a se înființa un astfel de cuget, că de ar fi primit românii legea cea calviniană, atunci naționalitatea romanească ar fi perdată, că românului dacă i se mută ritul, apoi nu mai voesce a se țineă de român, precum vedem că s'au lăpădat înainte de unire cu Roma și se taie și astăzi unele din cele mai de frunte familii, mai ales din *Hațeg*, comitatul Hunedoarei și chiar a *Făgărașului*, căci mulți nu pot combină, cum ar puteă să se țină cineva de români, fiind în privința religioasă mădulari al bisericii reformate, și nu voesc a-și aduce aminte, că dacă au putut să fie români în Italia ca păgâni, cu atât mai vârtos pot să se mărturisească de români astăzi și aceia cari poate ar țineă legea reformată, din pricină că reformații încă sunt creștini, și sectele religioase dimpreună cu disputele teologilor nu trebuie mestecate niciodată cu naționalitatea; alta e naționalitate,

S'a și ținut această datină până în zilele episcopului Atanasie Rednik. Deaci încolo datina aceea a prins a slăbi și a se îngropă dimpreună cu dânsa și acel drept neprețuit al bisericii; temeiul surpării lui însă îl puseră iezuiții atunci, când au început a se mesteca dintr'untăiu în administrarea bisericii românești.

Abia scăpase, numai eri alaltăieri, biserica românească din jugul limbii slăvești și al bisericii reformate și îndată a fost silită a lua alt jug (întocmai de rușinos), jugul iezuiților. Acești (doritori de domnie) nu putea să vadă cu ochi buni această tocmeală a bisericii noastre, care cu (absolutismul) lor, nu se putea nărăvi, totuș, ca cei ce eră mai buni politici (decât oameni), o suferia cu câtă greutate, cu toate că lucrul eră încă numai cam pe la început, și se temeă ca nu pripindu-se, să le fie a-și scăpa (de-a mână și aceea ce vâ-naseră); drept aceea deocamdată se îndestulia a fi dictator în sobor, precum făcea și reformații sub principii Ardealului, sau a lucra pe ascuns și a duce astfel lucrul încotro voia. Drept că numai un iezuit eră pus veghetor peste această vie cuvântătoare ce se zice biserică; dar cine nu știe, că glasul unui iezuit eră glasul a toată ceata iezuitică? Nu făcea el nimic de voia sa, ci în toate ce făcea bune sau rele, nu eră decât un organ orbesc ascultător de poruncile generalisimului; acesta le făcea, dela acesta ieșia toate, el aveă ocărnuirea și însuș peste conștiințele domnitorilor pământești (celor încoronăți); deci, unde eră trimis un iezuit, acolo ca cum ar fi fost față generalisimul însuș, în care eră concentrată toată puterea (întunerecului), și cine ar fi îndrăznit a se împotrivi acestuia? Pentru aceea, oricare cetește cărțile episcopului Klein, scrise din Roma, în contra iezuiților din Blaj, cari derapănă drepturile bisericii românești, acela și împotriva voci sale încă se simte îndatorat a binecuvânta mai întâiu țărâna lui Klein, ca a unui părinte adevărat, carele a trăit și a murit pentru drepturile bisericii și ale neamului nostru, apoi țărâna bărbatului, carele a scăpat dela peire cărțile acele scrise cu adevărat duh de apostol și legi creștinești și al bisericii noastre fierbinte apărător¹⁾. Și dacă cunoaște cineva atotputernicia iezuiților de pe atunci, și apoi cetește în arhivul episcopiei Făgărașului, cum că protopopii cei bătrâni, pe la începutul unirii, cu atâta bărbăție se puneă în contra semeției iezuitului veghetor, încât acesta eră silit de multe ori a ieși din adunare scârbit și necăjit, atunci cetitorul și fără de voie se simte silit a recunoaște, că *mai cald sânge bătea pentru drepturile noastre în strămoșii cei de demult decât în strănepoșii cei de astăzi*.

sau nație, sau neam, și alta va să zică religie, au religiune, au lege, au credință; mulți însă nu vor să știe nimic de astfel de distincțiuni (deosebiri), și dacă li s'au urît sau se rușinează a se mai chema români, îndată încep a nu posti, și apoi pe aceasta își întemeiază dreptul de a se lepăda de neamul său, punând steamăt, că nu poate posti, ca și cum doară cineva numai în post ar putea să fie român adevărat și în zi de dulce a încetă de a fi român! Ei, va zice cineva, care om generos poate să se țină de neamul românesc cel apus și neinventat? La astfel de oameni răspundem, că cel ce se lapădă de neamul său pentru că fără a sa vină e mai apus și mai neînvățat ca alte neamuri, acela nu e cu nimic mai generos, decât cel ce tăgăduște pe maică-sa aceea ce l-a născut, pentrucă e bătrână și neputincioasă. (Nota lui S. B.).

¹⁾ Petru Maior, Istoria bisericii românilor pag. 98, s. c. s. pag. 150 s. c. (Nota lui S. B.).

Acest drept bisericesc erà bine garantat sau chezășuit prin acei 12 protopopi, înfățișatori ai soborului mare, a cărora origine se află în înțelepciunea arhiepiscopilor celor vechi ai românilor, cari nevrând a o cârmui biserica (nici după capul lor, nici după sfatul a unui singur), aveà 12 bărbați aleși în sobor din cler, cari de câte ori erà de lipsă a se lucrà ceva, lucru mai mare peste an, înștiințați de episcop, se adunà și sfătuià cu episcopul în locul soborului mare; această datină a și ținut necurmat nu numai după ce s'au unit românii cu biserica Romei (în credință, însă nu în lege), până când se fece mănăstirea călugărilor din Blaj, ci și înainte de facerea unirii ¹⁾.

(Așà, răsăritul mănăstirii din Blaj, pe cerul bisericii noastre, a fost o cometă cobitoare de multe nefericiri, ce erà să vie asupra ei, să o cerceteze și să o certe, ca) după ce au intrat călugării în mănăstire și s'au așezat lângă Vlădică ca niște închipuitori ai unui capitolum ce încă nu erà născut, ci numai erà să se nască odată, atunci acei 12 bărbați aleși, și jurați anume pentru apărarea drepturilor bisericii noastre, s'au ascuns, au încetat de a lucrà, și nici că se mai pomenește până la anul 1792.

Atunci iar a fost aleși, dar nimenea nu i-au chemat să se mai sfătuească cu dânșii, au început chivernisirea bisericească a nu mai aveà trebuință de sfatul clerului, și așà cei 12 bărbați s'au dat uitării cu totul și multe drepturi s'au îngropat dimpreună cu dânșii; episcopul, dimpreună cu călugării, formà județul episcopesc, pe care iezuiții l-au numit consistorium, și iezuitul cel din coastele episcopului se numià generalis auditoriu, erà mai mare peste toți, și-i purtà (de nas) încotro voià; episcopul mai aveà totdeauna câte un favorit, care deosebit îl purtà (de nas), (că după vlădicia lui Inocentie Klein, precum ne învăță Petru Maior, a căzut acea nenorocire pe clerul unit, încât fiecare vlădic aveà câte unul, căruia cu totul se încredință, și se lăsă să-l poarte de nas, și el urmă cu ochii închiși după sfatul aceluia; pe care din cler se mânia, acela nu erà cu puțință, măcar ce om vrednic să fi fost, să fie vlădicului plăcut; iudecățile mergeau nu după dreptate, ci după patimă); și ce lucru minunat! că de multe ori, iezuitul însuș puneà stavilă pornirilor (călugărești sau episcopești), și făcea dreptate, și clerul văzând (că se face dreptate particularilor) nu reclamă.

Soborul cel mare, pe care începuse a nu-l mai cunoaște bine ce însemnă, iar episcopii împiedecați de (favoriți), de ciumă, de vizitarea eparhiei, (de pofa domnirii), sau de alte împrejurări, nu adunà sobor mare în tot anul. Astfel, introducându-se călugării în mănăstirea Blajului, de legea grecească, (cu numele, dar parte mare cu inima de iezuiți), aceștia au început a-i suci (după placurile lor), au stins din trenșii iubirea drepturilor bisericii noastre, (și le-au băgat în cap idei iezuitice) inimice libertăților noastre bisericești; clerului însă îi erà îndemână a crede, că Blajul are grije de toate, și priveghează pentru toate drepturile, și nu băgă de seamă, că călugării parte ca profesori cuprinși cu școala, parte, pentrucă mai (necurmat) se certă cu episcopii pentru trebile dominiului, dar mai cu seamă (drept) ideile cele

¹⁾ Petru Maior, istoria bisericească p. 229 §. 5. (Nota lui S. B.).

(absolutistice bisericești), că mergea de tineri la Roma la institutul *de propagandă*, când însă nu cunoștea drepturile și tocmeala bisericii românești, și se întorcea acasă hrăniți și crescuți cu (laptele *absolutismului bisericii latinești*), care cu tocmeala bisericii noastre nu se potrivește — (nu vedea că prin părăsirea soboarelor celor de peste an se surpă temeiul drepturilor bisericii românești; de n'ar fi fost călugării în Blaj, cei 12 bărbați n'ar fi ieșit din obicei, nici numele acele nouă consistorium, capitulum, care până astăzi nu le știm spune românește, n'ar fi intrat în biserica românilor, ca să surpe drepturile ei cele vechi, bine întemeiate și întrebuițate în multe veacuri, nici acel iezuit uricios încă nu și-ar fi putut întrebuița a sa mașină infernală cu acea urmare, ca să dea lovituri strămoșilor, pe cari să le simtă și strănepoții cei de astăzi, căci clerul n'ar fi avut a se nădăjdui întrânșii, ci și-ar fi apărat drepturile singuri, precum le-au apărat veacuri întregi, și s'ar fi temut de iezuit totdeauna, ca de unul ce nici eră de o lege, nici de un neam cu ei, iar de călugări nu se temeă, că nu-i cunoștea). Episcopul Klein, bărbatul acela, pe care din episcopii noștri numai Grigorie Maior l-a ajuns cu râvnă, dar nici unul nu l-a întrecut, eră singur, cel ce îi cunoștea (ca pe niște advocați ai iezuiților).

Strecurându-se în acest chip (duhul iezuiților) prin (călugări) în cler, și răcindu-se astfel iubirea către drepturile bisericii, ușor i-a fost episcopului Ioan Bob a scoate cu totul din obicei soboarele cele de peste an; drept, că poruncise Iosif împăratul că de ar voi oarecare biserică să adune sobor, să dea mai înainte de știre, și așternând pricina, să ceară facultate dela împărăție¹⁾, oprit însă n'a fost niciodată ce și deacolo încă se cunoaște, că reformații și unitarii și după aceea poruncă încă au ținut, și țin până astăzi soboare de peste an, și împărăția nu-i oprește, ba încă prin un rescript din 1792 și însuș catolicilor se da voie a trată despre ale sale trebi scolastice, fundamentale și bisericești. după cum tratează consistoarele celorlalte biserici primite în Transilvania²⁾.

În anul 1821 s'au adunat sobor mare în Blaj, dar nu după vechiul obicei; după aceea moartea episcopului Ioan Bob au dat clerului prilej a se adună în 1832 pentru alegerea noului episcop, care numai în sobor mare se poate face; fost-au chemați protopopii cu câte unul lângă sine și la instalațiunea noului episcop, precum și la depunerea jurământului împăratului Ferdinand, carele cu mărire împărătește, și la toate prilejurile aceste s'au vorbit, s'au proiectat, încă s'a și hotărât câte ceva; însă astfel de hotărâri putere de canoane nu pot să aibă, din pricină că nici sunt subscribe de episcop, nici sub-

¹⁾ Si aliquae e stabilitis in magno illo nostro Principatu Religionibus Synodum, aut congregationem celebrare cogitent, idea ratione imposterum admittendum benigne resolvimus, ut causas singulaque deliberationis objecta praevis nobis indicare teneantur, facultate prore comperta dein per nos concedenda. Decretum Tolerantiae de 1781. 9-a Nov. punc. 9.

²⁾ Clementer admissum, ut catholici etiam negotia scholastica, fundationalia et ecclesiastica ad instar Consistoriorum reliquarum in Transilvania receptorum religionum sub suprema inspectione nostra regia, salvisque circa illud majestaticis iuribus seorism pertractent. Rescriptum Reg. de 1792 Nro aul. 2893. (Notele lui S. B.).

scrise și întărite cu pecețile protopopilor, nici s'au făcut în de fața deputaților protopopiaturilor, și pentru aceea numai ca niște *pia desideria* vin de a se socoti, sau ca proiecte, și proiecte simple vor și rămâneă, până se vor întări în sobor complet după vechiul obicei al bisericii.

În urma acestor băgări de seamă istorice, dar, nu va fi de prisos pentru unii cetitori a face și câteva băgări de seamă juridice.

Biserica noastră, ca un institut pentru ținerea și cultivarea credinței cei religioase, și pentru îndestularea lipselor celor religioase a credincioșilor, nu are altceva, decât cultura cea morală și religioasă a tuturor credincioșilor, adică biserica pentru aceea e rânduită ca pe oameni să-i facă neîncetat mai înțelepți și mai buni, să se străduiească ca oamenii să fie mai înțelegători când mor, decât când se nasc, să fie mai luminați când ies din biserică decât când intră, să fie mai blânzi, mai drepți și mai de omenie ceice viețuiesc în societate bisericească, decât ceice n'au norocire a se folosi cu acest mijloc al culturii, să dea fiecare an și fiecare veac viitorului o omenie mai bună și mai înțeleaptă, de cum promise dela cel trecut; și cine nu cunoaște, că la un astfel de spor neîncetat se cere și o lucrare neîncetată? Și încă o lucrare slobodă a tuturor mădularelor bisericii, potrivită cu *dreptul cel neînstrăinat al libertății conștiinței*, cu care l-au cinstit Dumnezeu pe om, când l-a făcut ființă cuvântătoare, și când intră în biserică nu i-l ia. Această lucrare slobodă însă numai atunci poate să aibă loc, dacă e bine întocmită biserica; de unde se vede cât e de lipsă să aibă biserica o tocmeală bună (*constitutio Ecclesiae*), dacă voește a-și dobândi scopul. Biserica noastră a avut bună tocmeală; că precum ne învață istoria bisericească, puterea de a pune legi și de a trată despre trebile bisericești așa a fost stămpărată, încât episcopii nu erau volnici a dispune în trebile bisericești singuri după capul lor, ci în sinoduri se puneau legi sau canoane și episcopii erau datori a chivernisi biserica după canoanele acele, și aceasta e o tocmeală foarte minunată, pentru că altmintrelea nici însuș episcopul încă nu poate fi încredințat, oare chivernisirea bisericii și toată oste-neala lui aduce bisericii vreun folos, sau doar e tocmai spre stricare, că ori-cum, judecata unui episcop, să fie cât de harnic, e totdeauna numai o părere singură, și lui i se poate pareă a fi ceva de folos, că arătându-se înaintea soborului, s'ar află a fi chiar stricător de vreo lege sau vreun așezământ.

Deci tocmeala bisericii, astfel cugetată, e asigurătoarea vieții bisericești, iar vieța bisericii se cuprinde în starea de sine sau *subsistența*, și în *neatâr-narea* sau libertatea bisericească, prin urmare, dacă doresc clerul și neamul nostru, ca biserica noastră să trăească într'adevăr ca o societate vie, și să nu fie singur o ființă leșinată, are întreit sfânta datorie a-și apăra tocmeala cea bisericească; că numai lucrând după acea tocmeală, e nădejde de înaintare; cum se abat dela aceea, îndată duhul vieții a sburat din biserică, și ea nu mai e trup organic și însuflețit, ci se aseamănă cu o mașină ce se clătește încă până la un timp, dar puțin îi trebuie, și va sta nemișcată, sau se va risipi. (Dacă n'are biserica tocmeală, sau dacă nu se ține, atunci toată puterea se concentrează în episcopul singur, el singur pune legi la osebite întâmplări după a sa socoteală, sau nu pune, el singur e judecător adevărat în biserică, iar cei-

lalți rămân numai niște dătători de păreri, care însă episcopul nu e dator a le lua în chip de judecăți, ci numai ca informări).

Acum dacă privim la biserica noastră, îi aflăm tocmeala vătămată, și te-meiu cel juridic clătit; adevărul acestei propozițiuni se razimă pe argumen-tele următoare:

Strămoșii noștri, făcând unire cu biserica Romei, luminat au hotărât «că nu voesc a se îndatoră decât la cele patru puncte, iară dreptul canonic, ce se zice pravilă, au vrut să aibă totdeauna putere, și după acela să urmeze în ju-decăți»¹⁾.

Acum nici nu se ține sobor mare după pravilă, nici nu urmează în judecăți după dânsa, nici nu se învață în școală pravila.

Cumcă nu se adună soboare peste an, e prea adevărat și cunoscut de toți; cumcă pravila nu se urmează în judecăți știe oricare a șezut la judecată în oricare județ protopopesc (sau în consistoriul episcopesc din Blaj); cumcă nu se învață pravila în teologia noastră, e lucru deobște cunoscut, și că *în locul ei cel puțin până acum s'a propus dreptul canonic al bisericii latinești*, un lucru ce cu deadreptul se împotrivese atât voci și hotărîrii strămoșilor noștri, cât și voci a tot clerul ce trăește în ziua de astăzi. Poate că în anul 1793 Petru Maior, ca profesor de canoane, și ca un mare al drepturilor apărător, a învățat și a propus curat drepturile bisericii noastre toate cum sunt, și câte sunt; dar de atunci încoace în ce măsură au crescut arbitria în chivernisirea bisericii, în aceiași măsură au scăzut și râvna clerului de a-și apăra drepturile sale, în-tr'atâta, cât acum s'ar părea la o seamă de oameni tocmai lucru paradox a-și pretinde să se învețe pravila.

Adevărat, că nu toate ne sunt de trebuință cele ce se cuprind în pravilă, că s'au schimbat timpurile și împrejurările, cuprinde însă *pravila* și niște *drepturi veșnice*, cari *nici să învață în teologia* (din Blaj), *nici se urmează în ju-decăți*, și *scăderile aceste storc lacrimi din ochii multor oameni asupriți*. Astfel, fiind clătit fundamentul bisericii prin vătămarea tocmelii ei, n'avem a ne miră, dacă vedem crăpăturile cele primejdioase ale zidului bisericii, pe care altul nu le poate drege, fără soborul cel mare, dacă vedem biserica zăcând de niște boli grele, pe cari altul nu e în stare a le vindecă, fără soborul cel mare. Școa-lele noastre cele din Blaj așteaptă îndreptare, ca să nu rămână tot în silen-drianul cel vechiu; pe sate n'avem școale; acele vreo 300 cari le întemeiasc Șincai în veacul trecut, acum nici urma nu se mai cunoaște; cele 12 cu plată împărătească nu fac spor, afară de cea din Mediaș; dascălii ar trebui mai bine procopsiți, ca să nu se ostenească în zadar, dar (Blajul) până acum încă nu s'au prea gândit a cultivă și pe dascălii dela sate. Obiceiul bisericii grecești de a despărți pentru precurvie ar trebui introdus iară, câți oameni s'ar mântui prin aceasta de iadul cel din lumea aceasta și de cel din cealaltă! Muierile unor bărbați fug după catane în Italia sau trec la țară; bietul bărbat rămâne uneori cu casa plină de copii, cere despărțire și voie de a se căsători mai întâiu la scaunul protopopesc; acesta nu i-o poate da

¹⁾ Vezi acta comitaria Ecclesiae valachico-Tranicae in negotio unionis cum ro-mana Ecclesia de Anno 1698 in archivo Eppatus Fogarasiensis. (Nota lui S. B.).

de frica (prea c. Consistoriu), aleargă și bate (și aici) pe la toate ușile, și în zadar; desnădăjduirea în care cade un astfel de nefericit auzindu-și deliberatul prin care se silește a țineă acea legătură, acum numai nălucită a căsătoriei cu o muiere, care cu fapta a rupt legătura cea adevărată a căsătoriei, numai acela și-o poate închipui, care vede pe un nefericit ca acela.

Clerul românesc cel unit are capitaluri nu prea mari adevărat, dacă privește cineva la mulțimea trebuințelor clerului și a neamului; seminarul are o moșie cumpărată de un episcop iubitor de neam cu ajutorul clerului și al neamului. Aceste toate cer luarea aminte a clerului, carele n'ar trebui să uite, că clerul nostru a avut mai de mult moșii frumoase la M. Varadgya și aiurea, dar prin negrije au pierit.

Clerul așteptă ca toate să le facă Blajul, și prea adevărat este, că dacă se uită Blajul la lucrurile sale, cu dreptate poate să zică de sineși «*non (semper) dormio*»; totuș se cade să privegheze și clerul, ca rogațiunile episcopilor oriunde mai mare întipărire ar face unite cu ale clerului, decât singure; din mormântul soborului mare izvorăsc o mulțime de nefericiri peste clerul românesc, și în restaurarea aceluiaș o mulțime de nădejdi, și oare de ce nu-și reclamă clerul acest drept neprețuit? Fără drept nu e nădejde de înaintare, nu e vieață niciări; dreptul e izvorul tuturor bunătăților a fiecărei societăți, dreptul! Minunat și mare nume, cela ce ești merit a fi unul și acelaș la toate popoarele, unul și acelaș pretutindeni, și în toate timpurile, tu pe cel ostenit de munca nedreaptă îl odihnești; conștiințele cele căzute și de timpuri barbare umilite le ridici; aperi pe cel mai slab, ții în respect și înfrunți pe cel semeț; mai luminos ești tu decât soarele și mai sfânt decât tăria cerului; unde nu strălucește lumina ta, acolo domnește întunerecul vecinic, sălbătăcia, jale și nefericire; prin tine înfloresc bisericile și se veștejesc cu tine dimpreună, pentru tine e desfătare și dulceață a trăi, cinste și mărire a patimi și muri; lumina adevărului, cultura și fericirea omenească sunt surori, și numai sub scutul împărăției tale pot să înflorească și să aducă roduri; și cine-ți va da ție ca în lupta ce o ai pururea în contra puterii întunerecului și a interesului privat, să rămâi învingător pentru totdeauna! Cei buni se ostenesc sub steagul tău, iar cei ce te urăsc, pentrucă se tem de tine; triumful tău însă e triumful vredniciei omenești în contra răutății; pe tine te doresc multe inimi asuprite, pentru tine, pentru biserica ceea ce-și jelește apunerea, și doresc învierea unui drept neprețuit al său, am îndrăznit și eu a face aceste băgări de seamă, și a le supune judecății doritorilor de înaintarea și înflorirea bisericii noastre.

Dixi et salvavi animam meam.

Blaj, 22 Decemvrie 1842¹⁾.

S. B.

¹⁾ Să fie știut, că acest operat al lui Sim. Bărnăuțiu s'a publicat aici întreg așa, cum se află în original, iar în «Foaie pentru minte» etc., din 1843 lipsesc mai multe pasaje și expresiuni, pe cari censura deatunci le ștersese. (Nota. «Observatorului»).

VIII — X

I.

21 Iunie st. n. 1846.

Teatru unguresc în Blaj.

Românii din Ardeal niciodată nu s'au împotrivit maghiarizării; *aceasta a dovedit-o mai cu seamă Blajul, în mai multe rânduri, anume sub episcopatul meritosului Ion Lemeni*¹⁾, care nu de mult a trebuit să sufere multe neplăceri. Dar și mai mult se dovedește de-acum înainte prin aceea că încurcăturile stărnite de unii de cei cu mintea scurtă se liniștesc prin restabilirea onoarei bunului episcop. *Blajul se maghiarizează și prin aceasta progresaază într'una*²⁾, cine ar trage-o la îndoială? În 7 Iunie a. c. (la Rusalele Românilor) fusesem în Blaj. Aici, în noul local al farmaciei, o trupă de actori unguri, sub conducerea lui Ștefan Namésy a jucat cunoscuta piesă ungurească *Dezertorul* (A szökött katona). Au fost de față și domnii canonici, apoi moralistii, elevii și aproape întreaga grecime³⁾. Acest eveniment este cu totul nou, pentru că Blajul până acum n'a văzut actori unguri. Grecilor din Blaj atât de simpatică le-a devenit, prin aceasta, limba ungurească, încât de acum înainte o vor învăța cu toată siguranța mai sânguincios. Aceasta însă n'o spun ca și cum Blajul până acum n'ar fi dat mai multe semne de maghiarizare, pentru că *în curtea episcopală niciodată, dar niciodată nu se aude limba românească*, ci numai cea ungurească. Este foarte cunoscut cât de simpatică îi este însuș domnului episcop limba ungurească⁴⁾. Sperăm că deacum înainte, conform ordinelor forurilor mai înalte, va întemeia cât mai multe școli rurale, unde se va propune limba ungurească. Dovada maghiarizării ne-au dat-o și canonicii și moralistii; ei cetesc toate gazetele ungurești din țara ungurească, pe când, dintre cele românești, numai pe cea din Brașov⁵⁾. Au întemeiat apoi o societate cu scopul: să învețe mai ușor limba ungurească; și se aplică chiar și amende; anume, dacă cineva vorbește în vre-o altă limbă decât cea ungurească, plătește o sumă oarecare, pentru ca apoi din sumele adunate să cumpere cărți ungurești! Intr'adevăr: un exemplu glorios, strălucit, cât de mult părținesc Românii limba ungurească, dar mai cu seamă — oamenii mai culți din Blaj. Afară de aceea s'a dat profesorilor ordin să reprezinte piese ungurești;

¹⁾ Ungurește, în original: Az erdélyi oláhok soha sem voltak a magyarosodás ellenei: ezt leginkább Balázsfalva a... nagyérdemű Leményi János ur ö nagysága püspöksége alatt több ízben megbizonyította.

Atragerea Românilor spre limba ungurească ne-o arată și scrisoarea aceasta pe care o publicăm în stilul ei original. Autorul ei locuște într'o regiune unde populația este românească aproape în întregime. (Nota revistei).

²⁾ Original: Balázsfalva magyarosodik 's e' szerint haladva halad.

³⁾ Așa se numesc Românii din Blaj, deoarece fac comerț, în măsură mai mică, cu piper, pipe, tutun și alte mărunțișuri; și aceasta-i ceva, căci *omnia initia sunt parva*. (Nota revistei).

⁴⁾ Original: A magyarosodás világos jeleit adták a méltóságos kanonok urak 's a hittanászok is. Ugyanis minden erdély-s magyarhoni magyar lopokat jártatják, midőn az oláh hirlapok közül csak a' brassait olvassák.

ba chiar și o mică revistă românească, redactată de ei sub numele *Aurora*, s'a și suspendat. Bine s'a făcut, pentrucă spuneți-mi cu cât ea îi va face mai fericiți în Ardeal și Ungaria? Ei știu românește atât cât să facă liturgia; prin urmare autoritățile lor ar face mai bine dacă ar da ordin să se redacteze o revistă ungurească, prin care așa de mult s'ar perfecționa în limba ungurească, atât de necesară viitorilor preoți, încât în locul pieselor românești s'ar putea predă în sfârșit piese ungurești. Aceasta o dorește fiecare patriot adevărat ¹⁾.

B.

(Vasárnapi Ujság din Cluj, nr. 632).

2.

17 Iunie st. v. 1846.

Blaj.

Două gazete maghiare din Cluj publică o vie mulțămită a unei societăți de actori maghiari călători sub direcția lui Nameși, cari, sosind pe Rusalile românești, jucară bucata *Dezertorul*, la care merseră: canonicii, profesorii, clericii, studenții și mai toți Grecii. De aceasta corespondentul B-r. din *V. Ujs.* se miră cu destulă naivitate ca de un ce neuzit până acum în anele Blajului. Toți, însă, carii cunosc acel orașel așezat la o parte, izolat de cetățile mai mari ale patriei, vor află că au fost un ce prea firesc, ca toți locuitorii să alerge la teatru, ca la un lucru neuzit lor până aici, tocma cum ar fi alergat și la unul nemțesc sau italian.

Ce e drept, în Blaj se află nește decorații făcute încă dela a. 1834 cu colecție ca de 400 fl. v. dela canonici, profesori și câțiva protopopi din afară, spre a se jucă gratis o bucată sau doaă *românești*, prin tinerime și numai pentru tinerime și pentru ai lor moderatori; încât la asemenea reprezentații dela început nu eră ertat orașenilor a intră, ci eră socotite numai ca private.

Dar mai târziu întreprinere nedumeriri și.. dl. B-r. mai adaoge și altele multe despre maghiarizare și ne spune că o foiță românească *Aurora*, care circulă între tinerimea din Blaj, fu oprită. Da, oprită tocma ca multe alte maghiare dela alte institute, căci nu este ertat tinerimii a întreținea foi manuscrise *necensurate*. Deci aceea nu fu oprită, căci eră românească, și pentrucă *nu* se tipăria; căci de altmintrelea știut este cumcă Blajul, în urmarea pașilor făcuți de episcopul și de vreo doi profesori încă dela 1840 dobândi preanalta voie de a tipări gazete române politice, literare și religioase, care, dacă s'au întârziat, este vina altora fatale împregiurări.

B-r. se miră că Blăjenii învață ungurește bucuoroși. Ce mai lucru de mirare a învăță limbele patriei? Intreabă pe Elvețianul: german, franțoz, italian, au nu-și învață limba unii a altora; întreabă pe Prusianul: neamț și polon; pe Danezul: dan și german; pe Belgianul: valon și franțoz.

¹⁾ Original: Mert ugyanis a püspöki udvarban soha, de soha nem hallhatni oláh, hanem mindig csak magyar nyelvet; maga a' méltóságos püspök ur is mennyiye kedveli a magyar nyelvet, közönségesen tudva vagon.

Dar dl B-r. mai are și o părere prea vătămătoare pentru statul preotesc întreg, unde zice că preoților limba română le trebuie numai la liturgie. Urâtă umilire a evangheliei. Mergeți învățați în lume *șcl.*, au zis Hristos, iar nu numai citiți depe carte ca și lucrătorii cu zioa. Datorința preotului este a învăța, a predică, a sta în necurmată comunicație spirituală cu poporenii săi; însă cum va împlini aceasta, dacă nu va ști limba poporului cum au știut-o Ioan Hrisostom pe a sa? Vezi acum știm pentru ce fug poporenii dela unele predice.

Ceeace mai înșiră B-r. de limba curtenilor și de gloabă în bani ș. a. noi le retăcem.

(*Gazeta de Transilvania*, nr. 49).

3.

20 Iunie st. v. 1846.

Teatru unguresc în Blaj.

La cetirea acestii înștiințări,— dar și mai mult la a celor din gazetele ungurești — mulți Români, încă și... se vor miră, mulți vor clăti cu capetele. Ce? și Blajul, vatra clerului *românesc* unit din Transilvania, se ungurește? Ce?, dar n'au fost numai scornituri ce atât s'au vorbit în sus și în jos despre oarecare patronire a limbei ungurești din acel orașel pân' acum *pure* românesc? Nu, nu; nu e scornitură, — ci adevăr: *In Blaj nu se află antipatie asupra acestei limbi*; Românii, aici ca și pretutindeni în Ardeal, o învață cu drag, nu din silă sau numai din lipsă; ei cunosc impurtăciunea ce au câștigat în zilele mai dincoace această limbă, simt simpatia ce începă a se stârni în pieptul celui popor nobil-asiatic cătră Român; și *nu vreu a întârziă din parte-și apropierea ce poate să împace* inimi de atâți seculi prin o falsă politică înstrăinate. Astă apropiere cu bucurie o simte Românul văzându-o prețuită de către acei pre care-i interesează întocma de mult și nu-i pasă de shismele ce vede pre fața pismosului egoist, ce nici unuia nu-i e prieten. Și aceasta socotim că e destul.

Astea premițând și cele următoare mai fără prejudeț vor fi înțelese. O soțietate teatrală ungurească, din cele umblătoare, se arată în zilele acestea și în Blaj; și din zioa de Rusalii până astăzi, 13/25 Iunie, de doaăsprezece ori au produs mai multe bucăți, cu multă mulțămire a publicului și, precum se pare, și a soțietății. Personalul aceștia e mic și nu de ajuns, dar cu vre-o câtevă talente dramatice însemnate. Publicul asemenea mic, când nu numai lăcuiorii sânt puțini, ci și cea mai mare parte neștiind ungurește și, ce e capul lucrului,— săraci. Dar amândoaă părțile fără pretensii nemăsurate și mulțămindu-se cu bunul cât de puțin, se află una întru cealaltă.

Partea publicului din loc, cea mai însemnată negreșit e preoțimea și puțini alți *honoratiores*, carii, cu toții știind limba ungurească, firește nu pot să se lipsească de această mică mulțumire numai din prejudețul că se produce ungurește. Ceialți ce nu înțeleg, carii tocma pentru aceea și mai arare ori și

mai rari vin la acest teatru, vin numai ca la o *comedie*. Aceia ar merge ori și la ce alt teatru și în ori ce limbă să fie, numai să înțeleagă, iar aceștia merg fără alegere și la marioneturi, jocul urșilor și al maimuțelor, *șcl.*

Asta e toată starea teatrului unguresc din Blaj, nici mai mult, nici mai puțin. De aci a trage consecuințe politico-naționale, *pro* sau *contra*, nu este ertat decât numai capetelor entusiastice ori pismoase, cu atâta mai puțin a scrie în public de lucruri ce nici odinioară nu s'au întâmplat sau nu cum s'au întâmplat, precum sânt toate celelalte câte se înfiră în nr. 632 din *Foaia Duminecii* de *semi-anonimul* B-r.

Autorul acestui articol e ne'ndoit un entusiast zelos pentru unguirea Românilor, Român ori Ungur; deaci și pisma prin care caută la ast fenomen nou nu poate să fie înșelătoare. Entuziasmul escusă, dar nemulțămirea ce rămâne în inimile celor esaltați prin entusiastul, după ce se împrăștie iluziunea deșteptatelor nemăsurate așteptări, cu atâta e mai periculoasă, cu cât pasul dela cea mai mare căldură la cea mai mare răceală e foarte scurt, — *extrema se contingunt.*

a.

(*Gazeta de Transilvania*, nr. 50).

XI

SCRISOAREA LUI ION LEMENYI, EPISCOP DE FĂGĂRAȘ, CĂTRE WESSELENYI¹⁾.

Ilustre Domnule Baron,

După cum îmi eră datorica, m'am îngrijit, încă de la declararea vacanței postului, să prevăd cu un preot, care să aibă însușirile dorite, moșia Karika a Măriei Tale, ca făcând parte din dieceza mea, dar deoarece, oricât de severă mi-ar fi slujba, ea îmi cere și mângăerea celor ce pătimesc, am așteptat ca cu timpul vr'un tânăr pregătit pentru cariera preoției, dar încă neintrat în funcție, hotărându-se să ia în căsătorie pe vreo fată de a uneia din cele două văduve, deci nefericite preutese, să ceară dela mine numirea în acea parohie, ca așa să ajut și sărmanelor văduve și orfanilor, dar până acum rămânându-mi zădărnicită această bună intenție, atât pentru a-mi face datorica față de trebuințele credincioșilor, cât și pentru a Vă atinge plăcut pe Măria Voastră, nu voi întârzi să numesc în acel loc un preot cu pregătirea potrivită veniturilor de-acolo.

De altă parte scrisoarea Măriei Tale de data 26 a lunii trecute, primită de mine în 2 l.c., este glasul încrederii, cu care sânt fericit că mă onorează Măria Ta, — și mă grăbesc să mă arăt cu aceeași încredere față de Măria Ta, grija de căpetenie fiindu-mi totdeauna binele patriei în prezentul bogat în evenimente uneori chiar înălțătoare, dar deoarece un vâl tainic acopere tot-

¹⁾ Kardos Samu Dr., *Baró Wesselényi Miklós élete és munkái*, Budapest 1905, vol. II, pag. 492—493.

deamna dinaintea ochilor noștri desfășurarea viitorului, între împrejurările nesigure pentru noi și îngrijorătoare de până acum, și eu cred că har putem aștepta de la menținerea ordinii, a *supunerii* și de la îngăduință și în urmare prin circulare *am dat preoților înviațiile necesare, ca să țină poporul în liniște* și nădăjduesc, că acest popor, care s'a înșelat de atâtea ori în nădejdea găsită în făgăduelile care i s'au făcut, și acum, dacă intriga străină nu-i va turbura caracterul pentru ajungerea unor scopuri lăturalnice, va aștepta în pace hotărârea celor în drept în privința soartei sale mai bune în viitor în conformitate cu spiritul timpului, ceea ce — când sânt convins de colaborarea Măriei Tale — va fi de cea mai mare importanță și, în urmare, pentru fericirea patriei în sensul pretențiilor prezentului. Pentru care lucru îți doresc sănătate statornică și putere; recomandându-mă în grația D-Voastră rămân cu înaltă considerație

Blaj, 4 Aprilie 1848.

plecat servitor
Ioan Leményi, Episcop de Făgăraș

XII ¹⁾

PETIȚIA FINALĂ A LUI S. BĂRNUȚIU CĂTRE ÎMPĂRAT

Majestate,

Dacă conștiința morală a datoriiilor de carieră și jurământ adânc simțite a slujit vreodată ca îndemn al acțiunii vre-unui om, atunci cazul acesta s'a produs la preasupuși-iscăliții profesori ai școalelor greco-catolice din Blaj, când ne-am însărcinat să susținem cauza celor 39 de clerici maltratați și persecutați de rectorul seminarului de acolo, canonicul Basiliu Rațiu, împotriva-ne poruncei episcopești, care-i eliminase din numita școală și apărând pe nevinovații tineri, cea mai mare parte fii de părinți cu vază, din cler, fii cari prin talentele lor, prin sânguința lor și prin buna lor educație dau drept la cele mai frumoase nădejdi; apărându-i contra erupțiilor abuzului de puterea oficială și contra arbitrarului, până azi neauzit, nepilduit în diecesa gr.-catolică a Transilvaniei, anume și al numitului rector Rațiu, și al episcopului numitei diecese, care, printr'o îngăduință și o protecțiune neiertată, a sprijinit scandalosul și prepotentul mod de acțiune al rectorului.

Dacă în reclamațiunea noastră, privitoare la cauza expusă și așternută Majestății Voastre încă din 25 August 1843, am îndrăznit să descoperim neschimbatele daune, care, dela ridicarea sa în această demnitate, lăudatul d. episcop Ioan Leményi le-a pricinuit vrednicei de milă diecese române gr.-catolice, prin administrarea-i rea, ba chiar prin nesocotită risipire a averii menite clerului și școalelor, prin împărțirea arbitrară a slujbelor preoțești la indivizi fără știință și moralicește stricați, prin răsturnarea constituției biseri-

¹⁾ Tradusă după copia din Muzeul Brukenthal (Sibiu), colecția lui Rosenfeld: *Wallachische Union*.

cești și prin neglijarea educației poporului în privința morală, intelectuală, economică și a dreptului bisericesc, producând astfel în diecesă o stare de anarhie deplină și aducând diecesa aproape de pieirea sa desăvârșită; dacă aceleași învinuiri le-am ridicat și contra episcopoeștilor consilieri consistoriali, părtași direcți la administrație; aceasta am făcut-o din fireasca pricină, că fără niciun efect rămăseseră ostenele noastre repetite de a-l hotări, prin rugăciuni și stăruitoare reprezentațiuni, să stârpească relele și abuzurile criticate de noi și în cel mai mare grad primejdioase pentru binele și existența bisericii noastre, noi având, întru aceasta, și sprijinul foarte puternic al părții mai bine intenționate, inteligente a clerului român unit; și din pricină că, depe urma dreptelor noastre plângeri, noi toți am avut de suferit, din partea episcopului și a aderenților săi, persecuțiile cele mai dușmănoase, iar unii dintre noi persecuțiuni care le puneau în primejdie chiar viața. Nouă nu ne-ar fi lipsit nici dovezile, prin care am fi reușit să convingem pe Maiestatea Voastră despre arătările și plângerile noastre, dacă influența Ilustrității sale primatului Ungariei, arhiepiscopului de Strigoniu, Iosif Kopácsi, căruia Maiestatea Voastră a binevoit să-i încredințeze postul de judecător în această chestie, nu ar fi făcut ca cercetarea începută să ia o direcție falsă și primejdioasă pentru noi¹⁾.

Intenția Ilustrității sale de-a mântui vaza acuzatului episcop Ioan Leményi, chiar cu prețul jertferei adevărului, s'a descoperit îndată prin faptul că înălțimea sa, în loc să înceapă o cercetare severă și nepărtinitoare, a luat, pentru anchetarea acuzelor noastre, numai calea nesigură și primejdioasă a informațiunilor particulare și, spre acest scop, a adresat aderenților și servitorilor celor mai devotați ai episcopului întrebări, care aveau numai scopul să întunece adevărul și să acopere delictele imputate episcopului. Intenția aceasta s'a mai arătat și prin faptul că, în 14 Februarie 1844, Ilustritatea sa a comunicat episcopului acuzat și consistoriului episcopesc, asemeni acuzat, un intimat (adaos aici în copie, supt *D*²⁾, care în punctul 5, pagina 6 admite ca fapte neîndoelnice dispozițiile imputate canonicului Basiliu Rațiu, fost rector al seminarului: că nu a satisfăcut condiția cu care a fost îndatorit la numirea sa ca rector, de a-și concedia pe nepoată-sa, Ana Mureșan, cu care împreună eră bănuț de contact incestuos; că, din contră, organizând, în seminar, baluri scandaloase și întruniri nocturne a dat motiv la scandal public;

¹⁾ Eră un principiu că acuzatul, în Ungaria de atunci, trebuia să apară, chiar și la un tribunal necompetent, deoarece avea puțința și dreptul să-i conteste competența. Neapărând nici la ultimul termin, acuzatul eră osândit «*per non venit*». (Fr. Schuler-Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, vol. III, 1868, p. 30—31). Bărnuțiu apărură și aici, deși nu recunoștea competența primatului, care o combate în acest act.

Observ că lucrurile acestea s'ar lămuri mai bine dacă Rosenfeld ar fi copiat și anecele petițiunei lui Bărnuțiu, care, la Brukenthal, nu se găseasc.

²⁾ Procesul bisericesc purtat aici în forme civile are nevoie de oarecari explicări. Aici (după Fr. Schuler-Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, p. 47):

Sentințele se publicau părților în două feluri; prin *intimatio* și *publicatio*; publicația eră cea obicinuită (Tripartitul, II, 80, §. 1 zice: «*post latam et pronunciatam Sententiam*»); intimația eră obicinuită mai ales în perioada iosefinistă, de pe la 1786 încoace.

apoi că rectorul a îndrăznit, chiar într'o Duminecă, în timpul slujbei bisericești, să arunce din dormitoare, pe fereastră, toate lucrurile clericilor ex-comunicați depe urma intrigelor sale vinovate și că prin acest act de violență a amărît sufletele în mare măsură; și de-aceea poruncește ca numitul canonic, om pătimaș, înclinat spre mânie, lipsit de trebuincioasa chibzuire a faptelor sale, de-o faimă îndoelnică, care a și pierdut încrederea clericilor și de-aceea pentru scopul instituției este mai mult o piedică decât o ocrotire, să fie îndepărtat din rectorat; însă, cu toate acestea, ca pricinuitoari ai turburărilor și învrăjbirilor intimatul desemnează — în mod destul de ciudat — în punctul 3 și 4, tot pe profesorii cari au luat apărarea clericilor în contra îndrăznelilor acestui rector și cari au stăruit ca acest fel de abus să fie suprimat, taxându-i tot pe ei de nesupuși superiorilor. Intenția Ilustrității sale primatului de a-i veni episcopului Leményi în ajutor, chiar în paguba adevărului și a dreptății, se descopere în sfârșit și prin faptul că, în 7 Martie 1846, profesorii acuzatori în cauză au fost îndepărtați dela catedrele lor înainte ca Ilustritatea sa să fi inițiat o cercetare pe cale legală.

Înlăturarea profesorilor a săvârșit-o însuși adversarul lor personal, episcopul Leményi, în timp ce în Blaj eră tocmai târg și într'un chip atât de desonorator, încât merituosul și de toți prea cinstitul Dr. Iosif Popp, profesor de înaltă teologie și dogmatică —, asupra căruia, în 29 Ianuarie 1844, Nicolae Marcu, din partidul episcopului, trăsesse cu pistolul încărcat, în coridorul mănăstirii din Blaj, ziua'n amiaza mare, fără ca din cauza acestei publice încercări de omor să fi fost supus vreunei cercetări, — a fost cuprins de desperare și curând după aceea s'a și înecat în valurile Târnavei mici, aproape de satul Sâncel.

Relativ la înlăturarea dela catedrele noastre, pricinuită de procedura necorectă a primatului, care a fost în contradicere cu legile bisericeii noastre și împreună cu evenimente așa de triste, noi așternurăm Maiestății Voastre a doua pără, din 20 April 1845, cerând numirea unei comisiuni nepărtinitoare de înalți funcționari din justiție, pentru a cercetă relele înmulțite zi cu zi și a înlătură primejdia care din acestea se naște pentru biserica românească unită. La această petiție au aderat peste 100 de membri ai clerului, printre cari se află și înalți funcționari ai bisericii noastre.

Pârile acestea au avut ca urmare că, fără să se fi anunțat, în noaptea de 3 Mai 1845 apărū în Blaj episcopul gr.-cat. dela Oradea-mare, descinse în reședința episcopului acuzat Ioan Leményi, încartiruindu-se acolo și, în calitate de comisar trimis de primat, începū cercetarea supt auspiciile cele mai nenorocite.

Feliuritele ilegalități incompatibile cu situația și cu datoriile unui comisar de instrucție, de care, dela începutul cercetării, acest episcop s'a făcut vinovat prin aceea că zilnic: a conversat cu acuzatul și cu partidul său, a ascultat pe martori în prezența acuzatului și a căutat să-i intimideze în toate felurile sau chiar să-i abată, prin amenințări, dela depozițiuni contrare episcopului, toate acestea au silit pe mai mulți protopopi și preoți stimați, cari se interesau de bunul drept al profesorilor, să înainteze proteste, alăturate supt *Ha, Hb*

și *Hc*, contra funcționării înainte a lăudatului comisar arhiepiscopesc în această afacere; dar aceasta a stârnit patima comisarului atât de mult, încât el și-a luat refugiul la delațiuni urâte, schimonosind adevărul. Din aceste delațiuni ale episcopului dela Orade, Erdélyi, a rezultat și acea relație a primatului, pe care s'a întemeiat preaînaltul rescript din 30 Mai 1845, nr-ul de Curte 3869, spre a noastră dureroasă împovărare; deoarece, evident fiind că dela sosirea în Blaj a episcopului Erdélyi: 3 Mai 1845 până la emiterea amintitului preaînalt rescript: 30 Mai al aceluiaș an, se pot număra numai 27 de zile, iar relațiunea primatului, pe care se întemeiază rescriptul, tot va fi trebuit să sosească cu câteva zile mai de vreme, urmează: că nu se poate închipui cum i-ar fi fost lăudatului episcop cu puțință, ca în scurtul timp de câteva zile să fi cercetat fără rest toate plângerile noastre privitoare la starea și administrația ecleziei în toate ramurile ei, cum s'ar fi putut să pronunțe cu deplină convingere nevinovăția episcopului Leményi și să arunce pe capetele noastre cauza tulburărilor recunoscute ca reale în biserica noastră. În acest preaînalt rescript, pe care episcopul Leményi l-a publicat clerului în aici adaosul intimat *N*, între altele, remarcabilă este împrejurarea, că se ordonă imediată îndepărtare dela catedre a profesorilor, deși se știe că, din porunca Ilustrității sale primatului, această îndepărtare fusese realizată de episcopul Leményi din 7 Martie a anului trecut, așadar înainte cu aproape două luni: o dovadă că, în relațiunea sa, luată ca temei al rescriptului, Ilustritatea sa primatului trebuie să fi tăcut despre această împrejurare.

Drept este, că în petițiile noastre ulterioare, dela 1 și 18 Iunie 1845, noi nu am întârziat de-a expune Maiestății Voastre, cu toată supunerea, greșelile și abaterile surprinzătoare, pe care, în funcțiunea sa oficială de comisar, episcopul Erdélyi le-a comis contra prescripțiunilor legale existente în această privință și în special contra instrucțiunii date, privitor la toate investigațiile, de guvernul țării Ardealului supt nr-ul gubernial 6101/786, care aici, în țară, are valoare de normă generală,— împingând astfel afacerea bisericii noastre în confuzie și mai mare; și am repetit rugarea de-a se orânduî o comisie nepărtinitoare; dar, durere!, deși ele au fost sprijinite de partea mai bine intenționată și mai inteligentă a clerului, rugările noastre de până acum au rămas toate fără ascultare; pentrucă, în locul comisiunei nepărtinitoare, cerute de atâtea ori, și înlocuind pe episcopul oradan, rechemat, Erdélyi, apărù, la mijlocul lui August al anului trecut, al doilea delegat al primatului: episcopul greco-catolic al Eperieșului Gaganetz, îmbrăcat, conform preaînaltului rescript amintit mai sus, cu puterea de comisari¹⁾ și însoțit de canonicul dela Munkács Ioan Gurgovici, adaos în calitate de adjunct; însă, deoarece preaînaltul rescript dela 30 Mai 1845, bazat pe relațiunea arhiepiscopului Ioan Kópácsi, ne condamnase pe noi, nici aceștia doi n'au manifestat alt scop afară de apărarea și susținerea episcopului Leményi, de mai nainte declarat nevinovat; și de-aceea fatal trebuiră să cază și ei în greșelile predecesorului lor, ale episcopului Erdélyi. Astfel s'a întâmplat că: încalcându-se toate prescripțiunile legale s'a făcut o pseudocercetare, în timpul căreia amândoi co-

¹⁾ Imperial.

misarii au stat mereu în contact cu acuzatul episcop Leményi și cu oamenii acestuia, au mâncat adeseori la masa lui, au interzis profesorilor acuzatori orice întâlniri, punându-i și supt paza cea mai severă a judeului superior Boer, din Alba-inferioară, adaos comisiei ca asistent și nu s'au lipsit nici de distincțiuni, nici de amenințări pentru a-i face inofensivi pe martorii citați de profesori contra episcopului acuzat; apoi episcopul Gaganetz, îmbrăcat cu putere de comisar i., a convocat, în 29 Septembrie anul trecut, o ședință a consistoriului episcopesc, la care asistară și mai mulți protopopi anume invitați, declarându-l pe episcopul Leményi nevinovat, iar pe profesori—calomniatori, ordonând contra acestora și contra bătrânului preposit și vicar general Simion Crainic, pe care toți membrii drept-cugetători ai clerului îl au în mare stimă, acțiunea fiscală; iar judecata în această afacere o atribui consistoriului episcopesc. Asemeni nu putem să nu amintim aici: că, în special, judecătorul Boer, asistentul comisiei și ginerele consilierului pensionat de tezauriat i. Iuhász, care-i este episcopului Leményi îndatorat printr'un împrumut obținut din cassa școalelor, a stat, în cursul întregii cercetări, în cel mai intim contact cu prefectul episcopesc Samuil Vaida, însuși complicat în delictele episcopului; și că, afară de intervenția pentru sine și pentru servitorimea sa, a primit dela acesta și alte probe de complezență; astfel că, mai având în vedere că cei doi comisari, fiind de naționalitate Ruteni, nu știau limba română și de-aceea au întrebuițat, la cercetări, ca tâlmaciu, pe același judecător, noi și din acest motiv, pe dreptate, trebuie să punem la îndoială că la protocol s'ar fi trecut fidel și nefalsificate mărturisirile acelor martori, cari au fost hotărâți a depune conștiincios împotriva episcopului și a personalului curții sale.

După citațiunea triduală ¹⁾ comunicată nouă la 1 Octombrie al anului trecut, pe temeiul unei prealabile hotărâri a consistoriului, precum reese din anexa O, nu am întârziat să ne înfățișăm la termenul prescris înaintea consistoriului delegat cu tratarea și hotărârea chestiunii; însă, după ce ni s'a cetit acuza fiscalului, ne-am văzut siliți să facem opoziție contra judecătorului, întru cât consistoriul, subordonat episcopului, este, în parte, însuși atins prin pările noastre contra episcopului și deci, în această privință, apare ca parte și din cauza aceasta este lipsit de libertatea necesară și de calitățile prescrise pentru judecător în al 14-lea titlu prologial al Tripartitului ca codice, § 4 și 6, încât, în acțiunea fiscală pendentă, derivată din acuzele noastre și indisolubil legată de ele, consistoriul nu poate pronunța o sentință nepreocupată ²⁾.

¹⁾ Cu termen de trei zile.

²⁾ Protestul *contra iudicatum* făcea parte din *exceptiones simplices*. Textul instrucției tablei (§. 66) zicea: «*Exceptio contra iudicatum tunc locum obtinebit, dum iudicem quempiam erga rem litigiosam seu successorio seu alio quocunquae titulo jus habere aut pretendere constaret vel nexus Sanquinis inter iudicem et alterutram Partium existeret, vel alia justa causa contra Personam ejus excipiendi Incto suppeteret*». (Schuler, loc., p. 32). *Inctus*, acusat, eră Bărnuțiu; dar acusatul putea să obție amânări repețite, pentru a-și dovedi afirmările, *nam reus in exceptione actor est*. (Schuler, p. 8). Dela sine se înțelegea, și atunci, cași azi, că, în *propria* cauză, judecătorul nu putea nici să judece, nici să-și fie martor: *Cum neminem liceat nulla postulata justitia se autoritate vindicare*, citează Schuler (p. 10), din Sigismund Decret II, 8 §. 6.

Precum reese din alăturatul extras din protocol *M*, excepțiunea aceasta a fost respinsă prin sentință adusă, în urma căreia noi, nefiind versați în procedură și cunoscând mai puțin mijloacele de drept admise acuzatului spre apărarea sa, am cerut numai o dilatațiune, pentru ca să putem prezentă un reprezentat expert al dreptului¹⁾. Dilatațiunea cerută ni s'a acordat pe 15 zile, dar ea a fost totodată împreună cu o condiție restrictivă, pentru noi împovăraătoare, contra căreia — temându-ne că comisiunea i. atunci încă prezentă în Blaj își va executa amenințarea ei rostită în vederea cazului de apărare exceptivă și că ne va aresta — am anunțat deocamdată numai protest, rezervând avocatului nostru constituend remedizațiunea unor astfel de sentințe. La termenul quindenal²⁾ acordat nouă spre scopul de mai sus, s'a înfățișat așadar avocatul constituit pentru noi și, sprijinindu-se pe rezerva noastră, a anunțat că în contra sentințelor consistoriale, privitoare la respingerea întâmpinării contra judicaturii, va face recurs la Maiestatea Voastră. La obiecția fiscului, că anunțarea recursului nu s'a făcut în timpul convenit, nici în ordine legală, consistoriul episcopesc a respins recursul printr'un interlocut ulterior, a cărui comunicare ni s'a refuzat, pe motive nevalabile; iar, după ce avocatul nostru a recurs și în contra numitului interlocut, consistoriul, desconsiderând și această declarație de recurs, *per non defendit* a pronunțat asupra-ne sentința alăturată supt *P*, condamnându-ne la destituire și totală ștergere din albumul clerului, și, pe deasupra, încărcându-ne și cu cheltuelile procesului.

Ca urmare la expunerile anterioare, cu prea adâncă umilință îndrăznim acum să expunem Maiestateii Voastre reclamațiunea noastră împotriva procedurii consistoriului și a sentințelor pronunțate în cursul acelei proceduri, implorând preagrațioasa lor remediare; și anume:

i. Privitor la protestarea iudicaturii;

a) părerea consistoriului, că afacerea episcopului ar fi fost decisă prin laudata comisie i. și că aici nu episcopul, ci fiscul ar fi pășit ca acuzator, noi nu o putem admite ca motiv solid pentru respingerea acestui protest legal; deoarece, deoparte: până acum, nouă, acuzatorilor episcopului, pe cale legală nicăiri nu ni s'a făcut cunoscută o hotărâre a fostei comisiuni active în această afacere, întrucât noi nu am fost de față la acea adunare, în care ar fi avut loc o astfel de publicațiune și nici nu am fi putut să fim de față, deoarece, spre acest scop, nu am avut nici o chemare; de altă parte, din instrucțiunea de citare, anexată supt *O*, reese fără nici o îndoială, că, în cazul prezent, fiscul reprezintă numai drepturile fiscului, întrucât scopul acestei acțiuni nu este altul decât: a da satisfacție episcopului pentru calomniile, de care noi ne-am fi făcut vinovați contra Domniei sale. *

Însă, deoarece prin ingesiunea fiscului, raportul în care noi, ca acuzatori,

¹⁾ *Dilatio*, amânarea termenului, se cerea după *proclamatio* (cetirea *rubrum*-ului în *dictatură* sau cancelarie); cetirea o făcea cancelistul ori notarul. Dilatațiunea o acordă, la cerere, fără petiție specială, prin sentință *interlocutorie*, judecătorul — firește în dreptul laic (Schuler *l. c.*, p. 30—31) și, prin imitație, aici, în afaceri bisericești.

²⁾ De 15 zile.

ne aflam față de episcop, nu s'a schimbat esențial, urmează că motivul de mai sus nu se poate susține ¹⁾).

Afară de starea de dependență, în care consistoriul se află față de episcop, pentru legalitatea protestului nostru mai pledează încă și următoarele motive, și anume

b) membrii consistoriului sunt parte canonici (*Capitulares*), parte protopopi (*Archidiaconi*).

Cei dintâi, părtași direcți la neregularitățile care cad în sarcina administrației episcopului, au fost numiți în petițiile supuse de noi Maiestății Voastre în 25 August 1843 și în 20 April 1845 și sunt deci complici. Afară de aceasta, în cursul cercetării inițiate contra episcopului, ei au făcut depoziii favorabile acestuia și deaceia, din acest îndoit motiv, după Tripartit, partea II, titlul 22, § 2, în cauza de față nu pot fi judecători; pe lângă acestea fiind vrednic de amintit și faptul că actualul președinte consistorial, care asemeni aparține capitularilor, Constantin Alutan, este înrudit cu episcopul.

Cei din urmă, anume archidiaconii, după legile bisericeii noastre, ar trebui să fi fost aleși de către sinod ca judecători consistoriali, pentru ca delegațiunea lor să fie valabilă. Însă adunarea pusă la cale de comisarul i. episcopul Gaganetz, căreia sentința consistorială de supt *M* îi atribuie numele de congregație diocesană, nu a fost sinod, deoarece, pentru ca să fie sinod, după 1-iul canon al sinodului provincial dela 14 Septemvrie 1700 și tot astfel după actele sinodale dela a. 1732, afară de protopopi, ar fi trebuit să iea parte și alți preoți, și totuși la acea adunare nu au fost chemați nici măcar toți protopopii. Așadar, adunarea aceea, la care episcopul Leményi a asistat în persoană, trebuie să fie privită numai ca fracțiunea episcopului, care însăși s'a constituit judecătoare asupra noastră.

În privința aceasta dovada cea mai sigură ne-o oferă chiar actul de publicare al episcopului Gaganetz, act în care fiscul și-a alocat învinuirea sa în acest caz și după care toți membrii numitei adunări cu vîfor au cerut comisiunei i. să ne pedepsească și au strigat asupra-ne: «Răstigniți-i pe ei!»

c) Dar și la tratarea acțiunii fiscale inițiale contra noastră consistoriul și-a trădat prin fapte prevenirea sa și tendența sa necurată prin desconsiderarea și jignirea grobiană a îndatoririlor sale justițiare; deoarece extrasele protocolare relative la pertractările încheiate ni le-a extradat numai defectuos și necomplet; și, pentru a putea obține cu atât mai repede condamnarea noastră, nu a ținut socoteală de repetițele noastre recursuri; și, precum reese din certificatul *Q*, ne-a refuzat chiar pariele actelor procesuale necesare documentării recursului nostru ²⁾. Ba, în cursul tratării acestui proces, consistoriul a stat zi de zi la masa comună a episcopului, împreună cu avocații

¹⁾ De drept, ingerentul se putea amesteca în proces pentru diferite cauze: identitate de drept, ocrotirea de obținut etc., însă înainte de *definitiva sententia*. (Schuler, *l. c.*, p. 9).

²⁾ *Parium petitio* eră cererea ca după actele și documentele părții adverse să se libereze copii autentificate de autorități, deci fără greșeli. Liberarea se admitea printr'un *interlocutorium*. (Schuler, p. 32).

săi preoțești și lumești, s'a sfătuit în taină cu episcopul și 'n acest fel i-a procurat acestuia prilejuri de-a înrâuri personal spre condamnarea noastră.

Drept care nu va mai rămâne nicio îndoială că în cazul de față consilierii consistoriali, împreună cu președintele lor, nu au calitățile necesare, prescrise de lege drept condițiuni indispensabile ale funcțiunii judecătorești.

2. Privitor la respingerea recursului, după dispozițiile legale existente relativ la beneficiul recursului și, în special, după al 4-lea punct al diplomei leopoldine: «*Omnia tamen salvo in gravioribus recursu ad Regem*» și după al 2-lea articol novellar din a. 1755: «*Recursus tamen ad Thronum Suae Majestatis non ex dictamine Legis, sed ex benigne Regia annuentia omnibus patet*¹⁾», nu eră în puterea consistoriului să decidă despre suficiența sau nesuficiența recursului anunțat de noi; și deaceea judecata astfel dată apare și ca o patentă încălcare a drepturilor maiestaticе.

Relativ la motivele pentru care nu s'a dat drum recursului nostru, observăm:

1. că declararea s'a făcut după trecerea quinden-ului acordat pentru constituirea unui reprezentant, prin urmare la timp, *pendente lite*; și că, la publicarea sentinței consistoriale, care încuviința dilatațiunea referitoare, noi ne-am apărut cu protest formal contra oricărui fel de mărginire a apărării noastre și a legalelor beneficii de drept, care ne-ar putea fi de ajutor.

2. că în afacerile externe ale bisericei noastre, afară de Maiestatea Voastră, alt cap suprem, la care am putea recurge în cazul de față, nu ne este cunoscut; și că, în special, Ilustrității sale arhiepiscopului de Strigoniu, cătră care consistoriul, înțeles cu episcopul, are de gând să ne trimită, nu-i putem recunoaște niciun drept metropolitan sau alte drepturi de jurisdicțiune asupra bisericei noastre, deoarece, prin tratatul de uniune cu biserica româno-catolică, biserica românească s'a obligat numai la primirea în credința sa a celor patru puncte dogmatice și la nimic altceva, ci dimpotrivă și-a rezervat expres păstrarea disciplinei sale și conservarea neștirbită a tuturor drepturilor sale. Prin uniune ea nu s'a supus niciunui episcop ori metropolit străin, ci din contră și-a păstrat pe propriul său arhiepiscop, supt care de veci a stat.

În amândouă privințele, dovada o fac, supt A, tractatele de uniune din anii 1698 și 1700 și anume punctul 2, în care se zice: «*fus canonicum valla-chico idiomate Pravila nuncupatum, exceptis iis, quae Unioni Sacrae contraria reperientur, maneat in vigore suo, et juxta illud in iuribus praedatur*» și punctul 5, sunând: «*Archiepiscopo vallahicae ecclesiae unitae de competenti subsistentia provideatur*».

b) Încălcarea primatului în domeniul bisericei unite românești a Transilvaniei nu este de acord nici cu legile bisericești grecești, nici cu cele cato-

¹⁾ Continuând așa: «*ita tamen: ut convicti Recurrentes intra decem et quinque Dies a Die latae Sententiae, judiciariam Deliberationem contra se latam excipere*»... și mai apoi: «*alias completo Trimestri spatio, a 15 die latae Sententiae imputando, Causa transit in rem adjudicatam, exclusis omnibus Juridicis remediis, Executioni demandanda*». După Fr. Schuler-Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, v. III (1868) p. 92. Despre importanța cardinală a recursului la Tron (punctul 4 din Diploma leopoldină și articolul 2 de lege din a. 1755), care nu putea să fie împiedicat în niciun chip, vezi Fr. Schuler-Libloy, *l. c.*, p. 90—91.

lice. Canonul al 8-lea al sinodului dela Ephes spune în privința aceasta: «*Nullus religiosissimorum Episcoporum Provinciam aliam, quae non multis retro annis, et ab initio sub sua, vel eorum, qui illum praecesserunt manu fuerit, invadat; sed si quis invaserit, eam reddat, ne Sanctorum patrum canones transiliantur, nec sub sacerdotalis muneris praetextu saecularis potestatis fastus subeat, ne libertatem paulatim imprudenter, amittamus, quam nobis proprio sanguine dedit Dominus Iesus Christus, omnium hominum liberator, Sanctae ergo et universalis Synodo visum est, ut unius cujusque Provinciae jura inviolata serventur, quae ab initio multis retro annis habuit secundum consuetudinem, quae jam olim servata est.*

O dispoziție egală conține și canonul al 6-lea al conciliului dela Nicea, privitor la patriarhi, ca niciunul dintre ei să nu intervină în domeniul bisericii altuia.

Însă, pe când s'a întemeiat, biserica românească din Ardeal nu a fost supusă arhiepiscopilor din Strigoniou, ci din contră și-a avut arhiepiscopul său propriu, care-și avea reședința sa în Belgrad (Carlsburg). Unindu-se, ea nu a renunțat la demnitatea arhiepiscopală; ci, și după uniune, arhiepiscopul ei, independent de arhiepiscopii de Strigoniou, au convocat anual sinodul lor, ceace în cazul contrar nu s'ar fi putut întâmpla, deoarece, după dreptul canonic, ținerea sinodului nu este permisă fără aprobarea metropolitului. Asemeni, nici actele sinodale ale bisericii noastre nu au fost trimise vreodată spre aprobare arhiepiscopului de Strigoniou, nici procese nu i-au fost supuse prin apelațiune. Nici consecrațiunea episcopilor noștri, nici vreun alt act de jurisdicțiune, prin arhiepiscopii Strigoniului în biserica noastră nu s'au întâmplat niciodată. Numai actualul episcop Leményi are de scop să-i atribuie arhiepiscopului de Strigoniou un drept de jurisdicțiune asupra bisericii noastre, îngăduind, în contrazicere cu drepturile ei tradiționale, apelațiuni la numitul arhiepiscop, supunându-i rapoarte despre clericii seminarului și chiar cerând permisiunea de a traduce din limba română în cea ungurească cărțile bisericești (liturgia).

Aici zace, Maiestatea Voastră, și pricina pentru care primatele acordă episcopului Leményi un scut atât de evident împotriva acuzelor noastre și pentru care caută să-i ajute chiar și în dauna cauzei drepte.

c) Tendinței Ilustrității sale arhiepiscopului de a-și însuși un drept de jurisdicțiune asupra bisericii românești unite i se mai împotrivesc esențiala împrejurare că această biserică își are propria sa disciplină garantată de tractatele uniunii. Nu-i vorbă, arhiepiscopul de Strigoniou, cardinalul Kollonich s'a silit să introducă în această biserică un rit mixt, întrucât pentru misionarii de rit latin a cerut dela papa Clemens al XI-lea îngăduirea să slujească după ritul grecesc; dar acesta însuși a dat, în anexa B cu data 9 Mai 1705, un exemplu remarcabil de toleranță religioasă trimetând pe arhiepiscop la hotărârile conciliilor generale și poruncind: «*ut tum Latini tum Graeci, tum quaecunque demum nationes, quae proprium Ritum ab Apostolica Sede approbatum habere dignoscuntur, eum perpetuo ita custodiant, ut nemini tum Latinorum tum Graecorum liceat sive in consecrationibus, sive in ordinationibus, aut in divinis*

officiis, ant in sacramentorum administratione alterius nationis ritum, vel alium ab eo, cui primum addicti sunt, usurpare, sub quovis titulo aut praetextu, etiam si inde spes propagandae aliquanto Catholicae Religionis affuigeret».

În acelaș înțeles grăește și bulla anexată supt *C*, emanată chiar dela Clemens al VII-lea în a. 1526. Prin urmare arhiepiscopului de Strigoniu nu i se cuvine niciun drept de jurisdicțiune asupra bisericei românești; deoarece aceasta are codicele său propriu și deci trebuie să aibă și judecătorii săi proprii; ea are obiceiuri proprii, străine episcopilor de Strigoniu; ea are limba sa proprie, până la a cărei învățare prelații Strigoniului niciodată nu se vor înjosi; astfel ei nu ar trebui nici să voească a-și arogă o jurisdicție pe care, din pricinele de mai sus, nu sunt capabili să o exercite; și nu ar trebui să încerce să supună biserica noastră cu ajutorul puterii lumești și să-i răpească libertatea câștigată de Isus Christos pentru toate bisericile.

d) Diploma din 19 Mărtie 1701, din care se încearcă a se derivă un drept de jurisdicțiune al primatului asupra bisericei românești unite, nu a existat niciodată; ci ea este numai un fals substituit al Iesuiților, cu ajutorul căruia aceștia intenționau atunci să subjuge biserica. Contra autenticității acestei diplome pledează întâiu împrejurarea că ea nu a fost publicată nici în fața staturilor țării, nici în comitate sau scaune. Al doilea: Contra autenticității acestei diplome pledează și mai mult — supt *F* — un preînalt rescript al răposatei Maiestăți împărătești Maria Theresia, de glorioasă amintire, având data 9 Septemvrie 1743, din al cărui punct 6 reese că, în ciuda tuturor cercetărilor, din diploma în chestiune nu s'a putut găsi nici originalul, nici măcar conceptul originalului, nici în arhiva episcopescă, nici la prealăudata Cămară de Curte, — din care cauză exemplarul acelei diplome, așternut de episcopul vremii, baronul Klein, depe care adaogem aici, supt *Dd* o copie, a fost exclus dela confirmațiunea i., iar într'o scrisoare de mai târziu a acestui episcop, din Roma, dela 9 Aprilie 1747, supt *G*, a fost taxată ca un fals substituit. Ca fals îl dovedește și conținutul diplomei acesteia, dacă îl comparăm cu conținutul diplomei celei autentice, supt *E*, date de Maiestatea sa defunctul împărat Leopold cel mare în a. 1699 privitor la imunitățile clerului românesc unit. Anume, dintr'o astfel de comparație reese că cea din urmă, adică diploma cea autentică, din a. 1699, a fost înscrisă aproape verbal în cea dintâiu, adică în cea falsă, din a. 1701 și că concipientul a trebuit să o aibă în fața sa și, totuși, în contextul de supt *Dd*, cu niciun cuvîntel nu se amintește despre vreo diplomă anterioară, ba, din contră, chestiunea este înfățișată astfel, ca și cum Maiestatea sa abia în a. 1701 ar fi fost informat că poporul Românilor a început a mărturisi unirea, deși unirea fusese încheiată în timpul emanării diplomei anterioare și anume a diplomei autentice din a. 1699. De-aici rezultă că, pentru jurisdicțiunea primatului în biserica românească, pretinsa diplomă din a. 1701 nu poate oferi nici-o dovadă solidă. Afară de-aceasta

e) Pentru uniune este chiar primejdios de-a atribui primatului un drept de jurisdicție asupra bisericei românești, deoarece poporul Românilor ține cu multă preferință la obiceiurile sale bisericesti și deaceea foarte ușor el ar putea să fie adimentat la părăsirea unirei, din cauza înoirilor pe care primatele voește să le

introducă în ritul și liturgia acestei biserici, precum și din cauza greutateilor care s'ar naște mai ales pentru clasa mai săracă a poporului și chiar și pentru preoțime prin faptul că ar fi silite să-și caute afară din țară, în mare depărtare, la Strigoniu, pe arhiepiscopul lor, pe care de veacuri îl cinstesc în persoana propriului episcop, pe care singur eră deprins să-l pomenească la liturgie.

3. Privitor, mai departe, la însăș acțiunea fiscală introdusă contra noastră, ea este lipsită de orice bază reală; deoarece achitarea episcopului Leményi nu se razimă pe nicio sentință judecătorească, dată din convingere, care, dacă s'ar fi dat, ar fi trebuit să ni se publice și nouă; ci ea este numai tristul rezultat al unei cercetări defectuoase, care a călcat peste toate prescripțiile legale și s'a făcut sub influențarea personală a episcopului acuzat și a oamenilor săi, ceea ce, între altele, se dovedește și prin împrejurarea că, spre instruirea părei sale în acest caz, fiscului consistorial comisarul i., episcopul Gaganetz, i-a înmănat numai un simplu certificat, care să dovedească nevinovăția episcopului de delictele de care a fost învinuit și pe care, acela, adică fiscul, îl întrebuițează acum ca dovadă pentru acuza sa.

4. Privitor la calomniile și celelalte delictе care, în fond, sunt puse în sarcina noastră, și până când orânduirea unei comisiuni nepărtinitoare ne va da prilej de temeinică justificare, pentru care scop noi, căzând în genunchi, reînvoim rugarea noastră către Maiestatea Voastră, până atunci îndrăznim deocamdată să adagem aici următoarele observări; și anume:

1-tăiu «ni se impută, în purtarea noastră față de episcopul Leményi, o in-subordonare punibilă și tot nouă ni se atribue și cauza tulburărilor, neorându-ielilor și disensiunilor din diecesă».

Însă noi ne-am simțit îndemnați să descoperim neorându-ielile, desbinările și stricăciunea morală, încuibate în diecesa unită românească, numai cu intenția cea mai onestă de-a îndreptă — cât este în puterea noastră — starea de plâns, în care eclesia se află supt administrația actualului ei episcop și de-a abate primejdia unei decăderi totale dela această eclesie, la care noi ținem cu tot sufletul. Apoi, adevărul arătărilor noastre în această privință noi suntem gata să-l întărim cu dovezi convingătoare, îndată ce o cercetare nepărtinitoare ne va da prilej. Și, iarăși, noi nu cunoaștem nici-o lege, care ne-ar obliga la o ascultare oarbă, către episcop, chiar și atunci când ascultarea stă în contrazicere evidentă cu datoriile carierei noastre și ale jurământului nostru; și limpede este că acesta ar fi cazul, dacă ni s'ar cere să ascundem delictele episcopului și, prin aceasta, să luăm asupra-ne o parte din vină.

Al 2-lea: drept calomnie ni se mai impută că noi i-am inventat episcopului Leményi încercări de omor și urmăriri contra vieții unor profesori și membri ai clerului; însă, în privința aceasta noi ne-am plâns numai de faptele care s'au petrecut cu prea supuși-iscăliții profesori: Bărnuțiu în 4 Ianuarie și 21 Septemvrie 1843 și cu profesorul Iosif Popp în 29 Ianuarie 1844, iar pe episcopul l-am acuzat de complicitate și indirectă părtășie la acele atentate numai întru cât făptașii cunoscuți aparțin personalului Curței și până astăzi încă se află tot în slujba și supt scutul osebit al episcopului, fără ca acesta, fie și numai pentru a îndepărtă dela sine bănu-eala, să fi socotit necesar să-i predeă în mâ-

nile justiției, pentruca aceasta să înceapă procedura legală. Simpla copie de supt *I*, a unei benignisațiuni săvârșite, în această chestiune, în 27 Septemvrie 1843, ar fi de-ajuns să motiveze bănuiala noastră în privința de mai sus. Dar noi suntem în stare să aducem, despre atentatele în speță, dovezi mult mai convingătoare; și deaceea noi trebuie să deplângem că niciuna din comisiunile de până acum nu s'a arătat înclinată să între în cercetarea acestor obiecte de reclamă.

Al 3-lea, drept calomnie ni se mai impută, că am acuzat pe episcop de vițiul sodomiei și că i-am reproșat administrarea cea rea, ba chiar prădarea intenționată a casselor clerului.

Relativ la întâiul punct al imputărilor, noi am afirmat numai că episcopului i se atribue în opinia publică vițiul sodomiei și că, deși aceasta îi este cunoscut, el tot a tăcut mai mulți ani și nu a făcut niciun pas pentru legitimarea sa. Așadar, numai în acest sens ni se poate cere o documentare, pe care noi ne-am și oferit să o dăm; înaintea comisiunii noi am și constituit un număr mare de martori demni de credință, cari putură să informeze că faima aceea, răspândită pretutindeni, este hrănită și susținută în popor chiar de servitorimea episcopului; dar dacă, totuși, dovada necesară în această privință lipsește, lipsa ei se poate atribui numai procedurii antilegale și pârinitoare a comisiunii de cercetare. Afară de aceasta noi nu suntem singurii cari i-au aruncat episcopului acest zvon, ci, precum se vede din copia-anexă supt *Ii*, cu data 9 Mai 1845, vicarul din Rodna și mai mulți protopopi au făcut acelaș lucru și, fiind el notat cu *infamia facti*, în puterea legilor bisericei noastre, l-au provocat să se abție dela orice funcțiune preotească, deoarece, din cauza scârbosului vițiu al sodomiei care i se atribue, și clerul, și toți credincioșii bisericei românești-uite se scandalisează de funcțiunile sale episcopești.

Relativ la al doilea punct de imputare, îndată ce vom fi provocați pe calea unei cercetări legale, noi suntem gata să aducem dovezile necesare despre reaua administrație a casselor clerului și școalelor, care i se impută episcopului, precum și despre neregularitățile care cad în această privință în sarcina lui. Și în privința aceasta partea mai bine gânditoare a Clerului s'a plâns de repetite ori Maiestății Voastre și, în specia', s'a stărut asupra restituirei către seminar, căruia *de jure* îi aparține, a dominiului dela Cut, care a fost în mod arbitrar usurpat de episcop. Astfel chiar și în cazul cel mai rău, nu este de înțeles de ce noi singuri trebuie să ispășim ceea ce o sută de alți membri ai clerului i-au imputat episcopului Leményi, și anume cu deplin drept i-au imputat, deoarece, înpotriva prescripțiilor legilor noastre bisericești el refuză să-i comunice clerului socotelele despre administrația fundațiilor destinate scopurilor comune.

Al 4-lea. Intrucât suntem acuzați de opunere și obraznică răsvrătire contra întâiului comisar, episcopului Erdélyi dela Oradea mare, observăm că despre ilegalitățile ce cad în sarcina acestui comisar și a funcțiunilor sale, și despre protestele astfel stârnite ale multor membri de întâiul rang ai clerului, cari împreună cu noi deplâng decadența ecleziei, sunt însuflețiți de zel pentru cauza cea bună și se bucură de mare stimă în popor, ne-am pronunțat mai sus, în istoricul chestiunii, dat ca introducere la petiția de față; și deoarece,

chiar înainte de sfârșirea cercetării cu care fusese însărcinat, lăudatul comisar a fost într'adevăr revocat de Ilustritatea sa primatule, martur al preamaltului rescript anexat supt *N* și înlocuit cu un alt comisar, episcopul Gaganeț, împrejurarea aceasta singură nu va contribui puțin la legitimarea obiecțiilor ridicate de noi contra funcțiunei sale, deși noi suntem absolut liberi de conștiința vreunui delict și niciodată nu am trecut peste marginile convenienței.

Așadar, Maiestatea Voastră, noi credem că nu am păcătuit cu nimic și că în toate privințele ne-am potrivit îndatoririi noastre morale și cinstite, luptând cu toată resignarea numai pentru binele și salvarea ecleșiei unite-românești a Ardealului, sgduite până în temelii de relele ce-au năpădit-o; pentru salvarea ecleșiei, căreia din tot sufletul îi suntem devotați, ca niște fii recunoscători mamei, care i-a născut, i-a hrănit la țitele sale și cu dragoste i-a îngrijit în sinul său; și pentru care noi suntem gata a jertfi tot; și totuși, în puterea sentinței de condamnare pronunțate de consistoriul episcopesc, noi trebuie să fim desbrăcați de slujbele noastre, șterși din album și, ca membre putrede, tăiați din corpul ei, isgoniți, și anume: isgoniți, pentru ca pacea și ordinea să se întoarcă înapoi!

Însă, Maiestatea Voastră, având conștiința vinovăției sale însuși, episcopul Leményi a spus că pace nu va fi, și nu va fi, deoarece, pentruca pacea și ordinea să se întoarcă înapoi, pentru ca credința în curățenie și isvorul dumnezeesc al religiei, ce-o învață biserica noastră, să prindă rădăcini în inimile poporului și să se poată desfășura în toată puterea sa fericitoare, trebuie să se înlătore cauzele răului de care această ecleșie suferă; trebuie să se vindece ranele primejdioase care i le-a deschis episcopul Leményi în toate ramurile administrației; trebuie să se lucreze cu toată serioșitatea împotriva corupției clerului, care episcopul acesta a provocat-o și a întins-o pretutindeni: prin lăsarea în părăsire a școalelor, prin acordarea demnității preoțești la oameni brutali și imorali și prin preferirea nejustificată a favoriților săi, precum și, tot atât de mult, prin propria pildă; și mai trebuie să înceteze persecutarea bărbaților nevinovați, cari cu scârbă refuză să se facă părtași la nenorocita-i operă.

Maiestatea Voastră, este cu puțință că, prin eliminarea noastră, se speră într'o salvare a vazei episcopului și într'o sfârșire a tuturor turburărilor, dar cine astfel speră poate să se înșele: cuvintele înșoțite de un prea trist eveniment ale colegului nostru Dr. Popp, cel desperat din pricina ofensei publice ce i s'a adus cu prilejul înlăturării sale dela catedră și a atentatului precedent, săvârșit la 29 Ianuarie 1844 de un aderent al episcopului și rămas nepedepsit: «*Acum, văzând că nici o dreptate nu se mai găsește, nu voesc să mai trăesc*», cuvintele acestea încă nu s'au stins în urechile poporului; ecoul lor răsunător în inimile poporului nu va îngădui să intre în ele credința în nevinovăția episcopului; nici nu va potoli sentimentele de nemulțumire și amarăciunea izbucnită pretutindeni.

Deaceea, Maiestatea Voastră, cu toată umilința, noi îndrăznim a ne rugă, ca, aprobând protestul nostru contra judicatumui, Maiestatea Voastră să cas-

seze toată procedura consistoriului episcopesc, îndreptată încontra-ne dintr'o cercetare necompletă, nesuficientă și lipsită de orice temei legal; și, înlăturând orice altă ingerență a Ilustrității sale arhiepiscopului de Strigoniu, preocupat în chestia de față, să orânduiească o comisiune nepărtinitoare, compusă dintr'un înalt funcționar din justiție și un episcop german, a cărei problemă să fie ca, după o cercetare prealabilă conștiințioasă, să sisteze toate neregularitățile și neorânduiele de care episcopul Leményi și consilierii săi consistoriali au fost acuzați în administrarea ecleziei, în întocmirea ei internă și externă, și să aplaneze desbinările ivite în cler; dar, deocamdată, Maiestatea Voastră să se îndure a ordona reintroducerea noastră în catedrele, dela care pe căi ilegale am fost înlăturați, deoarece, rămași fără salariu, de un an de zile suntem expuși perplexității celor mai penibile.

De oarece în alt chip nu s'a putut să fim apucați, am fost declarați schismatici și ni s'au atribuit, numai Dumnezeu știe câte, feluri de agitațiuni politice; dar, reușind să obținem o comisie nepărtinitoare, noi nădăjduim să convingem pe Maiestatea Voastră, că noi, pătruși fiind de spiritul civilizației care suflă prin țările Austriei, cu patriotism și cu adevărat entuziasm am răspândit în popor lumină, religie și morală, făcându-l primitor la binecuvântările păcii, de care se bucură supt blândul sceptru al Austriei, dovădind mai multă aderență la uniune și pentru Austria mai multă credință de supuși, decât episcopul Leményi și protectorii săi sus-puși, dar cuprinși de războiul de stărpire a limbilor și doritori să ne robească și biserica.

Dacă, totuși, contra nădejzilor noastre, providența va fi hotărât altfel despre noi; dacă rugările noastre nu vor reuși, să pătrundă prin negurile bine țesute ale informațiunilor și să ajungă până la părinteasca inimă care Maiestatea Voastră o deschide fiecărui supus strămtorit; atunci, nici în acest caz nu ne va lipsi curajul de a cădea, cu resignare, în soarta noastră ca jertfe. Pentru că, în domeniul istoriei universale, noi nu vom fi singurii cari vor fi căzut în lupta pentru adevăr și drept, pentru lumină, în lupta îndatoritoare pentru ferirea poporului nostru de stricăcioasele urmări ale demoralisărei, așadar în lupta pentru interesul Statului. Conștiința noastră ne achită de orice muștrare; și ne mângăie speranța, că străduința noastră nu va rămâne de veci nerecunoscută și că, dacă nu acum, odată, pe de-asupra mormintelor noastre, poporului român mărturisitor al unirii, tot îi va luci o auroră mai frumoasă, care va gonii acea noapte a întunerecului, pe care episcopul Leményi și aderenții săi au întins-o asupra lui, ducând acest popor înainte, spre destinul său superior, care este alăturarea cu demnitate la popoarele civilizate ale Austriei.

Drept care, chestiunea de viață sau de moarte a bisericii românești-uite, care este intim împreunată cu soarta noastră, o depunem înaintea preainaltului tron domnesc al Maiestății Voastre, spre preagrațioasă și dreaptă hotărâre, rămânând, pentru toată viața, în cea mai adâncă umilire și supunere omagială.

Ai Maiestății Voastre vecinic credincioși supuși

SIMEON BĂRNUȚIU

și

consorții, profesori în Blaj

XIII.

ACADEMIA DE DREPT IN 1847—1848

(Programul semestrului al doilea)

A. Pentru studenții anului întâiu

a. Științe obligate

1. Stilul administrativ unguresc, zilnic dela 8—9 a. m., cu profesorul ordinar *Friedrich Hann*.
2. Dreptul natural.
3. Dreptul constituțional.
4. Dreptul ginților; toate trei obiectele, după caetele proprii, zilnic dela 9—10 a. m., cu prof. ord. Dr. *Gottfried Müller*.
5. Finanțele; apoi
6. Dreptul minier, zilnic dela 10—11 a. m., cu prof. ord. *Heinrich Schmidt*.
7. Dreptul constituțional al Transilvaniei, zilnic dela 3—4 p. m., cu prof. ord. *Ioseph Zimmermann*.

b. Științe facultative

8. Drept privat austriac (partea II), după Ellinger (*Handbuch des österr. Civilrechts*), apoi Dreptul cambial austriac și ungar, după propriul manual (Luni, Mercuri și Vineri, 4—5 p. m.), cu prof. extraordinar *Ioseph Benigni de Mildenberg*.

B. Pentru studenții anului al doilea

a. Științe obligate

9. Dreptul privat săsesc, cu procedura, zilnic 8—9 a. m., cu prof. *Zimmermann*.
10. Statistica Austriei și Ardealului, zilnic 9—10 a. m., cu prof. *Schmidt*.
11. Dreptul bisericesc transilvan, apoi
12. Dreptul penal transilvan, zilnic 10—11 a. m., cu prof. Dr. *Gottfried Müller*.
13. Procedura ungară și stilul, Luni 4—5 p. m., în celelalte zile 3—4 p. m., cu prof. *Hann*.

b. Științe facultative

14. Procedura civilă austriacă.
 15. Dreptul cambial austriac și ungar după manualul propriu, Luni 3—4 p. m., Marți și Sâmbătă 4—5, cu prof. *Ioseph Benigni von Mildenberg*.
- Examenele semestriale ale Academiei erau publice. Rectorul (în 1847/48 H. Schmidt) le-a început cu o cuvântare energică. Apoi examenle s'au dat

în zilele de 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29 și 31 Ianuarie 1848. Studenții examinați au fost: în anul întâiu 15, în anul al doilea 12. Examenle s'au încheiat cu cuvântările rectorului și a directorului Academiei, care eră *Bedeus*.

(Din *Transilvania*, 1848, p. 38—39).

XIV—XV

MĂCELUL DIN MIHALȚ

I

Scrisoare către G. Bariț.

Doi oameni dela Mihalț veniră Sâmbătă în 6 Iunie și se plânseră numai despre cele întâmplare Joi în 4, când satul protestă asupra intrării soldaților *cerându-și* 15 zile (cum recunoaște și protocolul comisiunii guberniale).

În următoarea zi dimineată veni arhivariul Gerendi, profesorul Cherecheș și Niculae Murășanu, ca trimiși să rapoarte la comitet despre căderea Mihălțenilor și să *ceară asigurare* pentru acel ținut. Noi toți, câți eram de față atunci, nu numai am auzit cu întristare acel cas înfiorătoriu, ci am și dat crezământ referitoriu, că acel cas s'a întâmplat în adevăr; pentru aceea, precum știți, au și făcut comitetul rugăminte către în. general-comandopresidiu, ca să revoace pe Săcui și să se trimită alți militari unde va fi lipsă de esecuțiune; să se facă știre Maiestății despre această întâmplare și să se aperse năciunea de asemenea năpăstui; s'a dat rugăminte și către în. Guberniu, ca să trimită cercetare mistă, în care să fie și Români, la care *comitetul își și presemnase* pe ddnii Man și Dunca, concepistii. Acum vedem că la Mihalț s'au trimis tot felii de comisari, numai Români nu.

După ce am scris numita declărațiune am căpătat gazetele, unde galeria dietei amenință moarte membrilor comitetului. Aceasta o combinarăm cu știrile omogene căpătate dela Cluj în epistole, cu întâmplarea celor doi neșteritori nevinovați dela Peșta semnați la nr. 57 al lui *Sieb. Bote*, cum și cu pușcătura asupra deputatului Schmidt dela Sibiu, când trecea pela Bălgrad, și băgând de samă la înverșunarea Ungurilor asupra noastră nu ne-am putut rezolvî a merge la Mihalț, căci comisiunea nu ne poate da nici o garanție pentru *securitatea personală*. Domnii numesc răsculători pe Români numai pentru că își apără libertatea cu cuvântul.

Șcl. Șcl.¹⁾

Simion Bărnuțiu

(*Foaea pentru minte*, 1848, p. 213—214).

II

Declarația lui S. Bărnuțiu către comisia gubernială din Sibiu.

Înțelegând comitetul așezat de națiunea română, cumcă s'ar fi rânduit comisari în cauza Mihălțenilor, și cumcă esmișii comisari ar pofți ca v.-pre-

¹⁾ Restul scrisoarei Bariț nu-l publică.

sidentele ¹⁾ și un membru al comitetului să meargă la Mihălț, Comitetul, ca pus de năciunea română, *la întâmplare când n'ar fi desfăcut*, s'ar află îndatorat a se declară nemulțămît cu esmișii comisari din cauză că între comisari nu se află rânduți și Români — și încă desinteresăți, cu carii să fie mulțămîți și sătenii din Mihălț și alți naționaliști români amenințați prin acea întâmplare înfiorătoare —, după cum ceria firea cauzei și după cum au cerut și comitetul, și așa această comisiune nu se poate socoti fără numai ca o comisiune a unei părți; a doa: înălțatul regesc guberniu, *disolvând comitetul*, l-au împiedecat ca să nu poată lucră nimic, așa-dară în speție ca să nu se poată sfătui și răspunde mai încolo nimic, nici în cauza Mihălțenilor și încât adevă ar fi datoriu *altmintrelea* a răspunde.

Lăudații comisari esmiși, stând lângă înaltul decret gubernial desolvătoriu de comitet, nu pot să stea față la Mihălț nici comitetul, care, după decret, *nu există*, și nici numiții doi membri ai comitetului, carii cu subscrierile lor nu pre sine, ci numai pre comitetul l-au reprezentat, și, după decret, încetând comitetul cu toți membrii săi, nici aceia nu mai sunt îndatorați a răspunde pentru lucrările comitetului, până nu vor fi de față toți membrii comitetului în a lor cualitate, carii au conlucrat la acea arătare, împreună cu Mihălțenii și cu ceilalți carii au făcut relăciune comitetului, împreună cu ceilalți Români deputați ai năciunei române cari în număr însemnătoriu au așternut la în. general-comando-presidiu rugămîntea în cauza Mihălțenilor.

Această dechiărăciune o face comitetul combinând pofta comisarilor cu în. decret desolvătoriu de comitet și ca reprezentanți ai năciunii române se simt îndatorați a protesta în contra orice judecăți asupra Mihălțenilor sau a altora în asemenea cauze naționale, declarând sărbătorește înaintea a toată țara, cumcă precum nu poate fi legiuită comisiunea cercătoare fără de comisari români desinteresăți, așa nici judecata legiuită nu se poate face fără de conjudecători români în această cauză a Mihălțenilor și a altora asemenea.

Simion Bărnuțiu

(*Foaia pentru minte*, 1848, p. 213).

XVI—XVII

CHEMAREA RUȘILOR

I

1849 Ianuarie 24.

S. Bărnuțiu către I. Maiorescu ¹⁾.

Suntem într'o *dilemă periculoasă*. Adaunăzi ne-am încurcat, *contra voiei noastre*, a da plenipotență domnului Șaguna și profesorului Gottfried Müller, ca să cheme Rușii într'ajutor. D. Șaguna ne-a scris din București că Lüders

¹⁾ Eră el însuși!

¹⁾ După I. Ghica, *Amintiri din pribegie*, 1890, p. 172.

nu poate da fără știrea împăratului Nicolae. Aseară, în 23 Ianuarie, am luat știre sigură că aprobarea a venit dela Curtea rusească, ca să dea ajutor îndată ce vor cere națiunile, însă ajutorul se va da *sans conséquence*. Sașii au ținut consiliu mare aseară, să-i cheme ori nu; nu știu ce-au conchis. *Acela care ne-a descoperit rezoluțiunea Rusului* ne-a dat consiliul să ne declarăm și noi, până la 8 ore dimineața (adică în 25 Ianuarie), dar noi am judecat *să nu pășim niciun pas mai încolo în această diplomație încurcată și dilematică*. Când am dat plenipotența, încă numai cu acea mângâiere am dat-o, că am crezut toată întreprinderea aceasta a nu fi decât o *Spiegelfechtere* (iluziune). Dar, de ar fi lucru serios, ar fi de tot periculos pentru Români, că speșele rebelului numai cu Moldova și România s'ar plăti! Mai bine să murim decât să ne vindem noi pe noi, ori pe frații noștri. Inșă și acum suntem plecați a crede că nu e lucru serios¹⁾.

II

1849 Martie 4.

Erklärung!

Das romänische Komité sieht sich in Betreff des Verfassers und Inhalts zweier angeblich von einem romänischen Briefschreiber herrührenden Korrespondenzen aus Hermannstadt in der *Ost-Deutschen Post* vom 15 Februar veranlasst, hiemit frei und öffentlich zu erklären, dass die fraglichen Briefe weder mit Vorwissen noch irgend einer Theilnahme des Komités fabrizirt und veröffentlicht worden sind.

Im Gegentheile ist das romänische Komité mit den Ansichten der Verfasser durchaus nicht einverstanden, und würde niemals, besonders was die Bemerkungen über die strategischen Operationen von Hermannstadt anbelangt, sich für kompetent gehalten haben, irgend ein Urtheil darüber abzugeben. Eben so wenig begründet findet dasselbe die angebliche Anzahl und Kanonen bei dieser denkwürdigen und ruhmgekrönten Schlacht am 21 Iänner. Was aber die eigentliche *Hauptsache*, nämlich die Einberufung der russischen Truppen nach Hermannstadt und Kronstadt betrifft, so hat das romänische Komité zwar am 2 Dezember v. J., *wenn gleich ungeru*, so doch durch die hilflose Lage und Noth unseres Vaterlandes gedrunge, seine *Unterschriften auf die diesfällige Vollmacht*, wegen derartiger Rettung der romänischen so wie der sächsischen Nation, *freiwillig* hergegeben, ohne jedoch bei den weitem Verhandlungen über diesen Gegenstand und den späterhin über Beschluss des Hermannstädter Militär-Kriegsrathes *wirklich* erfolgten Einmarsch dieser Kaiserlich russischen Schutztruppen mehr betheiligt worden zu sein.

Bei solchen Bewandnissen verwahrt es sich sonach gegen alle Kritiker, Beschuldigungen und Privatansichten jeder Art, die in Zukunft selbst von

¹⁾ Scrisoarea lui S. Bărnuțiu este intercalată într-o scrisoare a lui Ion Maiorescu către Bălcescu, cu data 7 Februarie 1849, Viena.

einzelnen Mitgliedern der rumänischen Nation oder vielleicht gar des rumänischen Komités selbst, aber ohne der Unterschrift des Komités, veröffentlicht werden.

Hermannstadt, am 4 März 1849.

Das rumänische Pazifikationskomité

Simion Barnutius, Präsident.

(*Der Siebenbürger Bote*, no. 30, 9 Martie 1849).

XVIII

Argomenti

di

giurisprudenza e di scienze politiche
sui quali

dopo sostenuti gli esami rigorosi
per ottenere

la laurea in ambe le leggi

nell' I. R. Università di Pavia

disputerà pubblicamente

Barnutiu Simeone

di Bocsa Romana in Transilvania

il giorno di Martedì 6 Giugno 1854.

Pavia

Tipografia dei Fratelli Fusi di V.

Filosofia del Diritto

1. Relazioni fra il Diritto positivo e la Filosofia del Diritto.
2. Diritto di personalità.
3. Idea, ed elementi dello Stato.
4. Forme di Governo.
5. Concetto del Diritto internazionale.
6. Diritto d'intervento.

Diritto penale.

7. Interpretazione per analogia nel Diritto Penale.
8. Casi del crimine di pubblica violenza.

Statistica

9. Confederazione Germanica.
10. Confederazione Svizzera.

11. Produzioni agricole dell' Austria.
12. Produzioni industriali dell' Austria.

Diritto Romano e Feudale.

13. Lex Fusia Caunia.
14. Lex Atilia.
15. Lex Hostilia.
16. Beni parafernali.
17. Grazie feudali.
18. De forma fidelitatis.

Ex Jure Ecclesiastico.

19. Jura ecclesiae naturalia erga civitatem; jus existendi.
20. Jus matrimoniale canonicum et civile austriacum.
21. Decimarum ecclesiasticarum conversio.
22. An doceat clerum publico stipendio conducere.
23. Beneficiorum unio et incorporatio.
24. Quaestio de investituris quomodo juridice solvenda.

Diritto Civile Austriaco.

25. Leggi permissive.
26. Tutela legittima.
27. Timore incusso al testatore.
28. Comunioni di beni.
29. Locazione d'opera.
30. Fidejussione d'indennità.

Diritto Commerciale.

31. Fonti del diritto commerciale.
32. Società anonima.
33. Lettera di cambio.
34. Protesto cambiario.
35. Getto delle merci.
36. Urto di due bastimenti.

Scienze e leggi politiche.

37. Colonie agricole.
38. Casse di risparmio; e leggi relative.
39. Misura dei valori.
40. Rincaramento reale; rincaramento nominale.
41. Consumazioni pubbliche.
42. Demanj.

Procedura Giudiziaria e Notariale, e Stile degli affori.

- 43. Foro speciale dei consorti di lite.
- 44. Prova per testimonj.
- 45. Sentenze inapellabili.
- 46. Arresto per debiti di danaro.
- 47. Citazione degli eredi.
- 48. Fondi del Notariato.

XIX

Cursurile lui Bărnuțiu în a. 1859/60.

	8—9 ½	9 ½—10 ½	4—5
Luni	Istoria și instituțiile dreptului roman	Drept natural	Etica. Estetica
Mărti		Drept public intern și extern al României și dr. constituțional	Pedagogia Ist. filos.
Mercuri	I. și I. dr. roman	Dr. natural	Etica. Estetica
Joi		Dr. publ. int. și ext. etc.	Ped.. Ist. fil.
Vineri	I. și I. dr. roman	Drept natural	Etica. Estetica
Sâmbătă		Dr. publ. int. și ext. etc.	Ped. Ist. fil.

Și exerciții practice.